MIC JURNAL CU AMINTIRI

Nadia Anghelescu

POLIROM

Nadia Anghelescu

MIC JURNAL CU AMINTIRI

POLIROM
2013

© 2013 by Editura Polirom

www.polirom.ro
Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
Bucureşti, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1;
sector 4, 040031, O.P. 53, C.P. 15-728

ISBN ePub: 978-973-46-3866-6
ISBN PDF: 978-973-46-3867-3
ISBN print: 978-973-46-3689-1

Coperta: Radu Răileanu

Această carte în format digital (e-book) este protejată prin copyright şi este destinată exclusiv utilizării ei în scop privat pe dispozitivul de citire pe care a fost descărcată. Orice altă utilizare, incluzând împrumutul sau schimbul, reproducerea integrală sau parţială, multiplicarea, închirierea, punerea la dispoziţia publică, inclusiv prin internet sau prin reţele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informaţiei, altele decât cele pe care a fost descărcată, revânzarea sau comercializarea sub orice formă, precum şi alte fapte similare săvârşite fără permisiunea scrisă a deţinătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislaţiei cu privire la protecţia proprietăţii intelectuale şi se pedepsesc penal şi/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Lectura digitală protejează mediul

Versiune digitală realizată în colaborare cu elefant.ro

NADIA ANGHELESCU (n. 27 aprilie 1941, Hărţăgani, jud. Hunedoara). Termină liceul la Carei şi Facultatea de Filologie (arabă-română) la Universitatea din Bucureşti (1962). Doctor în filologie (1971) cu o teză de lingvistică. De la terminarea studiilor până la pensionare a fost cadru didactic al Facultăţii de Filologie (apoi de Limbi Străine) a Universităţii din Bucureşti: profesor (1991), şef al Catedrei de Limbi Orientale (1977-1994), director al Centrului de Studii Arabe al Universităţii (1994-2009). A predat cursuri de antropologie lingvistică arabă la Institutul Pontifical de Studii Arabe şi Islamologie de la Roma (1991), la Collège de France din Paris (1992), la Ecole Normale Supérieure din Paris-Fontenay-aux-Roses (1999) şi la Université Lyon III „Jean Moulin“ (2001-2002). A publicat nouă volume, între care *Limbaj şi cultură în civilizaţia arabă* (1986; tradus în Italia – Silvio Zamorani, Torino, 1993 – şi Franţa – L'Harmattan, Paris, 1995, reeditat în 1999 şi 2002), *Orientalistica şi dialogul culturilor* (în arabă, Sharjah, 1999) şi *Identitatea arabă. Limbă, istorie, cultură* (Polirom, Iaşi, 2009).

În loc de prefaţă

Acum aproape doi ani am început să-mi scriu memoriile (!). M-am oprit după o pagină şi ceva (vezi mai jos) pentru că aveam alte treburi şi pentru că m-au cam speriat un control la doctor şi mica operaţie care a urmat, ceea ce mi-a schimbat priorităţile pentru o vreme: controale la doctori, informaţii căutate pe internet şi la prieteni, ideea că trebuie să ne schimbăm stilul de viaţă. Mi-a prins foarte bine că M. a fost alături de mine tot timpul, că am căutat împreună vreme de câteva luni casa la ţară în care urma să ne petrecem vara lui 2010 şi verile care vor urma. Începutul n-a fost uşor acolo, dar curând am binecuvântat clipa în care ne-am hotărât să ne aşezăm într-un sat de deal, cu prieteni în apropiere, cu vecini cumsecade, cu grădină cultivabilă, spre marea noastră bucurie. Zilele de naştere ale membrilor familiei lărgite au fost petrecute în 2011 la Măneciu, inclusiv cei şaptezeci de ani ai soţului meu şi ai mei. La sfârşitul lunii aprilie a anului acestuia (2011), acolo am primit vestea că mi s-a pregătit un volum omagial (*Festschrift Nadia Anghelescu*) de către colegii mei din ţară şi din străinătate şi că o sărbătorire la facultate se pregătea pentru a doua zi, toate neaşteptate şi cât se poate de emoţionante. Sărbătorirea a fost şi un prilej de evocări ale începuturilor mele întru ale arabisticii, şi din nou m-am gândit că ar trebui să scriu despre toate acestea.

Am petrecut la ţară mare parte din vara care tocmai a trecut: am mai fost o săptămână la Paris în septembrie, cu M., o vizită plăcută, de care îmi voi aminti. Acum suntem în octombrie 2011, am o stare de spirit bună şi una fizică acceptabilă, aşa că încep din nou să scriu despre mine şi despre ai mei, cu speranţa că de data aceasta voi reuşi să merg mai departe.

Acum ştiu cam cum vor arăta „amintirile“ mele. Nu vor urma o strictă succesiune cronologică, ci se vor delimita în funcţie de zilele în care scriu. Sunt nişte amintiri „datate“ care se încadrează într-o schemă de jurnal. De aceea titlul va fi *Mic jurnal cu amintiri*, deşi ar fi putut să fie şi *Călătorind între două lumi*. M-am înscris la secţia de arabă, la Universitatea din Bucureşti, la vârsta de 16 ani, iar de atunci călătoresc mereu, mai mult cu gândul, ce-i drept.

24 noiembrie 2009: începutul

M-am trezit de dimineaţă cu gândul că trebuie să încep azi să scriu despre mine, despre viaţa mea de acum şi de odinioară. Pentru mine, în primul rând.

Vreau să pun ordine în amintirile mele, în existenţa mea de acum, pentru că am început să uit şi nu vreau să mă las pradă acestui semn de bătrâneţe fără să schiţez măcar un gest. Ieri seară eram cu Ilinca şi am vrut să-i spun ceva despre gutuie, dar nu mi-a venit în minte decât că începe cu „G“ şi că este un fruct cu miezul tare, care se coace toamna târziu. Mi se întâmplă des acum, uit din lucrurile cele de toate zilele, dar nu le uit, sau le uit mai puţin, pe cele de cultură, mai ales din cultura mea de adopţie, cea arabă. Îmi place ce fac acum: scriu un articol despre echivalenţii în arabă ai englezului *self* şi am strâns atâta material, că aş putea începe o carte. Regăsesc bucuria descoperirilor din anii de început ai cercetării în lingvistică (anii ’70-’80), când mi se părea că lucrurile se aranjează în mintea mea ca să mă facă să uit de necazuri şi să mă răsplătească pentru eforturi.

Poveştile mele s-ar putea să le intereseze şi pe fetele mele mai târziu, aşa cum mi s-a întâmplat mie, la mulţi ani după moartea mamei mele, când mă durea, pur şi simplu, că n-am ştiut destule lucruri despre copilăria ei, despre bunica ei de la Găvana, cea care a crescut-o, despre bunic, dacă va fi existat vreunul cunoscut de mama.

Sunt tot felul de schimbări în viaţa mea din această perioadă: de la 1 octombrie am statutul de pensionară, lucru pe care nu l-am simţit încă aproape deloc, în primul rând pentru că cerusem de acum un an pensionarea, dar nu mi s-a aprobat atunci, iar acum nu am încă hârtia care să consfinţească noul meu statut şi nici o existenţă care să mi-l justifice. Mai am un curs la facultate, două ore pe săptămână, am ore la Şcoala Doctorală, am doctoranzi, citesc şi scriu ca şi până acum. Dezamăgirile le-am trăit dureros înainte, acum doi ani, când am început să iau Xanax, la fel ca mulţi din jurul meu.

Nu mai iau Xanax de vreo câteva luni pentru că m-am trezit cu tensiune destul de mare şi mi s-a părut că Xanaxul nu se potriveşte cu medicamentele pe care le iau. De la supărări de ochi (vedeam astă-vară, seara la mare, un fel de descărcări electrice cu unul din ei) la descoperirea tensiunii crescute şi, de aici, la descoperirea calculilor biliari a trecut destul de puţină vreme. Acum douăsprezece zile am făcut operaţia de colecist şi, dincolo de micile necazuri provocate de urmările primei mele operaţii de la vârsta matură, am un fel de stare de exaltare, probabil obişnuită în asemenea împrejurări.

Am sentimentul că fac unele lucruri pentru ultima oară. Aseară am fost la o recepţie, după ce multă vreme am refuzat invitaţii venite din alte părţi. În loc să mă refugiez în ritualuri, le evit cât pot, pentru că nu mă pot opri să nu mă întreb la ce (îmi) serveşte. Nu evit oamenii, dar îi aleg mai cu grijă pe cei cu

care chiar doresc să mă întâlnesc. Încercăm să ne plimbăm în fiecare zi, iar acum sunt zile de toamnă dintre cele mai frumoase pe care le-am trăit. Acasă vorbesc mult, M. mă ascultă atunci când are timp şi mă răsfaţă în toate felurile (de ieri se află la Paris). Stau mult în pat, pentru că nu pot sta mult în picioare şi nici pe scaun nu pot sta o zi întreagă, aşa cum făceam odinioară. Nu mai văd chiar bine şi nu mai pot citi mult. Pomenesc mereu vorbele lui Timotei Cipariu, cel care a învăţat araba singur acum aproape două secole şi care punea orbirea lui pe seama „literelor celor arăbiceşti“. Probabil că la mine s-ar fi întâmplat şi altfel, fără literele arăbiceşti, dar este mai nobil să zici că ţi-ai pierdut vederea „de prea multă învăţătură“.

13 octombrie 2011

M-am născut dintr-o uniune improbabilă, cum ar zice unii. Tatăl meu, Emanuil Pop, era ardelean, născut într-un sat care se chema Moara Banfi, unde se ajungea pe un drum lateral, care se deschidea din şoseaua ce lega comuna Santău de orăşelul Tăşnad, situat nu foarte departe de graniţa cu Ungaria. Era o mică aşezare care se constituise în jurul unei mori, dezafectată pe vremea când am trecut eu prin sat, adică prin anii 1954-1955. Cum de s-a născut tatăl meu acolo nu ştiu, pentru că părinţii lui au trăit, iar el şi fraţii lui au crescut într-o comună ceva mai mare, Blaja, cred, tot în zonă, adică relativ aproape de Tăşnad.

Bunicul meu era învăţător, cu o droaie de copii: tata spunea că s-au născut vreo 14, că mereu găsea câte un copil mic atunci când se întorcea de la şcoală, de la Zalău. Poate că exagera, oricum n-au ajuns la maturitate decât vreo şapte, după câte ştiu. Ca şi tata, fetele din familie au rămas în zonă, s-au măritat, dar numai una a avut copii, cea care a locuit mai departe de noi şi pe care am văzut-o mai rar (mătuşa Otilia). Celelalte două, cea mai bătrână (mătuşa Livia) şi cea mai tânără dintre surori (mătuşa Salustia), au fost foarte apropiate de familia noastră. O soră vitregă, mătuşa Paulina, a apărut în viaţa mea târziu, când eram studentă la Bucureşti. Doi dintre fraţi au plecat în Valea Jiului: pe unul, muncitor miner acolo, l-am cunoscut pentru că a venit o dată în vizită la noi, pe când aveam eu vreo 10 ani; i-am cunoscut mai târziu şi copiii, pe care i-am vizitat la Petroşani, plecând de la Bucureşti, în împrejurări pe care le voi relata, poate, mai târziu. Alt frate al tatălui meu, subinginer tot în Valea Jiului, a murit tânăr, lăsând în urmă o soţie tânără, frumoasă şi cochetă, dar fără vreo meserie, şi doi copii, Eugen şi Eugenia.

Băiatul a fost adus de tata la noi după moartea fratelui său, în satul din Ardeal în care ne-am întors după refugiu, şi a crescut cu mine până după ce s-a născut fratele meu şi greutăţile familiei noastre s-au înmulţit. Mama lui, rămasă cu o pensie de urmaş, a acceptat cu oarecare greutate să-l ia la ea, după ce s-a dezinteresat total de el cât a stat cu noi. Ba nu: a venit să-l vadă o singură dată, o doamnă tânără, subţire, îmbrăcată într-o rochie de mătase, care nu părea că înţelege ce i se întâmplă.

După plecarea lui Eugen, regretată de toţi, de-a lungul anilor am încercat în toate felurile să-l găsim, fără succes. Durerea de a-l fi pierdut din vedere mă apasă şi acum, la bătrâneţe.

Tatăl meu a fost învăţător, director de şcoală prin satele prin care a trecut şi în care a lăsat el însuşi şcoli. A devenit profesor, ca şi mama, când noi eram mari (eu, în ultimii ani de liceu), după cursuri la

fără frecvenţă care presupuneau lungi stagii de vară la Cluj, iar pentru noi, vacanţe la mătuşa Livia de la Tăşnad. Tata era un bărbat frumos, nu numai pentru mine: nu prea înalt, cu ochi de un albastru foarte pur, un nas „grecesc“, după cum spunea el, poate puţin cam mare. Avea o voce plăcută, cânta şi la vioară, dansa la petreceri aşa cum învăţase el la Şcoala Normală, adică într-un stil pentru noi vetust, ţinându-şi partenera la oarecare distanţă. Poate pentru că gustase de copil sărăcia, era darnic, chiar risipitor când era vorba de mine şi de fratele meu, de oaspeţii de care era mereu casa plină. Era foarte muncitor, dar cam „ticăit“, cum zicea mama, adică încet. Fuma mult, stătea câte o noapte întreagă să-şi pregătească un referat sau o conferinţă pe care mama le termina în două ceasuri.

Familia toată aşteptase ca el să termine Şcoala Normală pentru a-şi ajuta fraţii. Acest lucru s-a şi întâmplat, adică şi-a ajutat fraţii în primii ani după ce devenise învăţător. Mi se spusese că trimitea bani acasă, la părinţii cu o droaie de copii, şi mai ştiam, de pildă, că tatăl meu cumpărase o parte din mobila de zestre pentru mătuşa mea Livia, cea mai în vârstă dintre surori, care, ocupată să-şi crească fraţii mai mici, s-a măritat târziu „după un văduvoi cu doi copii mari“. „Văduvoiul“ („Vasile, fie iertat“, cum zicea ea) era un învăţător foarte respectabil, după cum mi-am dat seama mai târziu, când am văzut în podul mătuşii de la Tăşnad resturile unei foarte serioase biblioteci în care se oglindeau strădaniile acelor mici intelectuali ardeleni de a păstra cultura românească în vremuri nu tocmai prielnice, dar şi respectul pentru cultura maghiară, pe care unchiul meu părea că o asimilase la perfecţie. De altfel, şi mătuşa Livia, ca şi tata, vorbea foarte bine ungureşte.

Tata era învăţător la şcoala românească din satul Cheşereu, în apropiere de Valea lui Mihai, şi făcea curte, după câte mi s-a spus, unei bogate fete unguroaice atunci când a venit în sat o învăţătoare din „Vechiul regat“, care făcuse Şcoala Normală la Bucureşti. Cum a ajuns mama tocmai într-un sat din nordul Ardealului, după ce se născuse la Găvana (azi, cartier al Piteştiului), este o poveste lungă, pe care n-am putut s-o reconstitui în toate detaliile, şi-mi pare rău. Bunica mea („mama mare“, cum i-am spus), născută la Găvana, fusese adusă de tânără în Bucureşti, într-o familie bogată, a unor fruntaşi liberali despre care am aflat mai multe în ultimii ani, când le-am căutat numele pe internet. Nu ştiu ce a făcut ea exact în această familie, cred că a făcut de toate şi, mai ales, că mai târziu era femeia de absolută încredere, care avea în mâna ei toate cheile. Era tratată cu un respect despre care ea îmi spunea poveşti şi de care şi eu am putut să-mi dau seama când am venit în Bucureşti şi unii membri ai acestei familii mai trăiau încă (printre ei, naşa mea, Teodora Sghibartz, cea care m-a botezat în Bucureşti, la biserica greco-catolică, şi mi-a dat şi numele de Teodora).

Această bunică a mea era deşteaptă, aprigă şi, probabil, destul de frumoasă în tinereţe, aşa că mulţi nu băgau de seamă că nu ştia să scrie şi să citească. Din poveştile ei am înţeles că s-a îndrăgostit de ea un armean, negustor venit din Turcia, care, printre altele, i-a făcut hatârul s-o ducă cu trăsura de la Bucureşti la Găvana, satul ei natal, unde i-a lăsat cu gura căscată pe cei de acolo când a descins ca o mare doamnă. Este singurul lucru concret pe care mama mare mi l-a povestit despre acest bărbat care a trecut prin viaţa ei când ea avea vreo 18 ani. Numai că armeanul a lăsat-o gravidă şi, după spusele ei, a plecat la război, de unde n-a mai venit, aşa că mama mea s-a născut – în ianuarie 1918 – fără tată, dar cu amprenta acestui

părinte dispărut: era foarte brunetă, cu un păr negru cum n-am mai văzut şi cu un nas armenesc tipic.

Nu ştiu dacă bunica mea credea cu adevărat că „tatăl Anetei (Aneta era mama mea)“ s-ar putea întoarce sau a brodat toată viaţa ei ulterioară pe această temă. Cu mine nu prea îndrăznea să vorbească despre bărbatul care o să revină bogat de pe tărâmurile unde plecase, pe mine mă ştia cam ironică, dar i-a spus o dată fratelui meu că s-ar fi şi întors. Nici fratele meu şi nici altcineva nu l-au văzut atunci pe bunicul armean, dar cei din jurul bunicii mele ştiau despre el, cel puţin din poveştile ei. Oricum, ştiu că mama mare îi cultiva pe armeni: avea, de exemplu, în Bucureşti o vecină cu care era în relaţii foarte bune, atât de bune încât aceasta mi-a vândut destul de ieftin mie, studentă (e drept, cu bursă republicană), un inel de aur cu pietre, foarte frumos şi discret, pe care l-am purtat la ocazii toată tinereţea mea şi mult după aceea. „Armeanca“ mi-a spus că, dacă voi fi silită vreodată să-l vând, să ştiu că face dublul sumei pe care am plătit-o eu. Nu l-am vândut, pentru că altul nu am avut în vremea tinereţii, iar când am avut mai multe, mult mai târziu, nu mi se părea că mi se potriveşte vreun alt inel.

Mama mare şi-a dus copilul la ţară, unde trăia mama ei, şi a continuat să muncească în Bucureşti pentru ea şi pentru copil, după cum mi-a spus mai târziu. La Găvana a făcut mama clasele primare: elevă bună, citea cu pasiune şi mergea la Piteşti să-şi cumpere reviste de cum avea un ban: „Te face mă-ta profisoară“, îi spunea bunica ei. Mama chiar a devenit profesoară, dar nu pentru că ar fi dorit bunica mea acest lucru.

De fapt, mama mea n-a iertat-o pe mama mare că a ţinut-o departe de ea, mai ales că a aflat că, între timp, trăia cu un bărbat mai tânăr cu nouă ani decât ea. Cu acest „nenea Traian“, cum îi spuneam noi, mama mare a trăit până la sfârşitul vieţii şi, cum devenise bisericoasă, spre final s-a şi căsătorit cu el, aşa încât pot spune că am asistat la nunta bunicii mele. Nenea Traian era un om bun, cred, o iubea pe mama mare şi ne iubea şi pe noi, dar era un om tare simplu la minte. La venirea mea în Bucureşti era vânzător la un magazin de dulciuri, dar n-a făcut faţă acolo multă vreme. Înainte de pensionare era portar, cred, la un liceu din apropiere. Mama mea, atât de deşteaptă, n-a putut înţelege niciodată cum a acceptat mama ei să trăiască cu un astfel de om. De aceea, a fost bucuroasă când a fost acceptată la Şcoala Normală „Elena Doamna“ (un internat pentru fete orfane şi sărace), într-o perioadă pe care a evocat-o întotdeauna în faţa mea cu nostalgie.

După terminarea şcolii, mama a primit un post în Bucureşti, la o şcoală comercială, probabil nu numai pentru că fusese o elevă bună, ci şi datorită intervenţiei familiei Penescu. Pozele mamei din perioada respectivă, făcute pe stradă, în Bucureşti, arată o femeie tânără, brunetă, cu un corp frumos, elegantă, care arăta mulţumită. Probabil că nu era, din moment ce a plecat urechea la vorbele unui fruntaş socialist din acea vreme, care frecventa familia Penescu şi care i-a spus ceva de genul: „Ce cauţi dumneata aici, domnişoară, în loc să mergi la ţară, în Ardeal, să luminezi poporul?“. Aşa că mama a plecat cât de departe a putut, în nordul Ardealului, să lumineze copiii ardeleni şi să-l întâlnească pe cel care avea să devină tatăl meu.

Am o fotografie a părinţilor mei din vremea când s-au logodit, una foarte tradiţională, cu mama stând jos, pe un scaun, şi cu tata în picioare, lângă ea. Arată frumoşi şi fericiţi, fericiţi cum au fost în toate

zilele pe care le-au trăit împreună. Dar vremurile erau grele, părinţii mei au fost curând obligaţi, din cauza războiului şi a cedării Ardealului, să se refugieze într-un sat din judeţul Hunedoara, unde m-am născut eu. Satul se cheamă Hărţăgani şi unii răi au făcut glume pe seama originii mele, cum că ar veni de la „harţă“. Peste mulţi ani l-am întrebat pe unul dintre cei mai mari specialişti ai noştri în etimologii, Andrei Avram, dacă nu ar putea să-mi propună un etimon mai demn pentru satul meu, Hărţăgani, şi, după ce a meditat puţin, a spus zâmbind: „poate *harţag*“!

Nu era arţăgos satul meu de baştină, dar era foarte sărac. Se cânta de pe atunci, pe versurile populare în zonă:

Munţii noştri aur poartă
Noi cerşim din poartă-n poartă.

Iar mama îmi cânta pe vremea aceea şi mai târziu:

M-am născut într-un bordei
Învelit cu paie
Doinitor mi-a fost un tei
Leagăn o copaie.

Tata plecase la război, era frig şi foamete, m-am îmbolnăvit de pneumonie şi vecinii o sfătuiau pe mama să se gândească la sicriu. N-am murit, dar am rămas destul de fragilă. Mama m-a dus în Bucureşti să mă boteze acolo, pentru că tata ţinea să fiu botezată greco-catolică, iar mama, ortodoxă, ţinea să-i facă pe plac tatei. M-a mai dus şi mai târziu la Bucureşti, tot de la Hărţăgani, ca să mă opereze de polipi şi amigdale. Mama mea, dar şi mama mare şi nenea Traian mi-au povestit că, la Bucureşti, lumea întorcea capul după mine: blondă, foarte blondă, cu părul ondulat, cu ochi albaştri şi cu gene negre, făceam, probabil, impresie. Nimeni nu credea că eram fata mamei, o brunetă cum nu se vedea des. Şi pozele de la Hărţăgani arată o fetiţă firavă, blondă şi frumuşică.

Am aflat mai târziu că mătuşa mea Salustia, cea mai mică dintre surorile tatălui meu, venise la noi, în refugiu, probabil după moartea tatălui ei şi bunicului meu. A stat la noi acasă şi apoi a fost trimisă la internat, într-un orăşel din apropiere, unde, prin grija părinţilor mei, a făcut atâta şcoală câtă i-a trebuit ca să lucreze până la pensionare ca dactilografă, la Tăşnad şi apoi la Carei, unde am ajuns şi noi mai târziu. N-a avut copii şi ne-a răsfăţat pe noi cât a putut din modestul ei salariu: spunea mereu că fără părinţii mei n-ar fi putut învăţa nimic. Nu mi-o amintesc din perioada cât a stat la Hărţăgani, dar am văzut o fotografie care arăta o adolescentă blondă, frumoasă. Mai târziu s-a măritat cu fiul vitreg al mătuşii Livia, unchiul Ilarie, un om bun, dar cu mari probleme de sănătate. Poate că a regretat în sinea ei că nu s-a măritat cu un frumos căpitan care i-a făcut curte la Tăşnad, orăşelul în care ea a locuit o vreme.

De altfel, nu am multe amintiri de la Hărţăgani, pentru că am plecat de acolo când aveam patru ani. Momentul în care am avut prima oară „conştiinţă de sine“ l-aş situa acolo, cu un an sau doi înainte, când m-am „trezit“ pe malul unui pârâu. Apoi îmi mai amintesc drumul de întoarcere din refugiu, cu multe

trenuri în care am călătorit, unele de marfă, cu un tren în care erau soldaţi ruşi care m-au luat pe geam în vagonul lor, în vreme ce părinţii mei se chinuiau să urce prin capătul vagonului, cu cele două geamantane în care îşi purtau toată averea.

14 octombrie 2011

Întorşi din refugiu, părinţii mei au primit post în comuna Santău, judeţul Sălaj, nu foarte departe de satul în care se născuse tatăl meu. Am o amintire din ziua sosirii în sat: mă jucam în faţa casei, părinţii mei despachetau lucrurile din geamantane, iar tata ieşea din când în când ca sa-mi arate câte un lucru care mă interesa: ţin minte o păpuşă şi o perie de cap…

Casa directorului şcolii, care urma să fie tata, avea două camere şi o bucătărie în una dintre clădirile care adăposteau şcoala cu şapte clase. De la noi din cămară s-ar fi putut trece în „cancelaria“ învăţătorilor, dacă uşa n-ar fi fost blocată, iar de acolo, mai departe, în sălile de cursuri. Erau două săli mari, în ele aveau loc şi tot felul de alte manifestări, dintre care îmi aduc aminte de un bal al „intelectualilor satului“, care trebuie să fi avut loc prin 1946, pentru că după aceea nu se mai putea concepe separarea celor cu şcoală de cei care învăţaseră doar la şcoala din sat.

Se făceau mari pregătiri pentru bal, se decora sala cu podoabe din hârtie creponată, iar mama şi alte doamne pregăteau torturi care urmau să fie câştigate la tombolă. Torturile nu-mi prea plăceau, erau fie „doboş“, cu un înveliş de zahăr ars, fie torturi de nucă, cu o cremă de unt căreia i se adăuga cafea. Am ţinut minte acest bal şi pentru că el a consemnat şi primul meu succes: pe scurt, am primit şi eu o carte poştală ilustrată pe care erau trecute numele meu şi o dedicaţie, cum se adresau pe vremea aceea domnişoarelor dintre care se alegea regina balului. Dedicaţia mea a fost citită cu voce tare astfel de către cel însărcinat să prezinte public toate dedicaţiile: „Domnişoarei Teodora Pop care joacă (adică dansează!) conga în pânze“. Ultimul cuvânt era greşit citit; el era, de fapt, „pauze“ şi necesită o explicaţie. Era perioada în care şirurile lungi de participanţi la bal dansau conga, adică înconjurau sala pe muzica ritmată a dansului la modă, apoi mai ieşeau şi în curte, sărind peste băncile elevilor stivuite acolo pentru a face loc în sala de bal, lucru care nouă, celor mici, ni se părea foarte spectaculos. În pauză încercam să-i imităm, iar eu mă învârteam şi prin mijloc, foarte mândră de rochia mea roz, cu adevărat frumoasă. Un cavaler a găsit cu cale să-mi trimită şi mie o dedicaţie, cea reprodusă mai sus, pe care am păstrat-o ani în şir.

În curtea şcolii se afla o fântână cu roată: apa nu era bună de băut, cea bună se aducea de la fântâna aflată în centrul satului, adică în apropiere de biserică, de Sfatul Popular şi de Căminul Cultural, sau de la una mai apropiată de noi, aflată lângă o presă de ulei. Mai era şi un grajd dezafectat în curte, devenit la un moment dat coteţ de găini, în podul căruia se ţinea fân, fân în care ne trânteam bucuroşi de câte ori aveam ocazia. Mai la o parte era un coteţ de porci, care chiar era utilizat într-o vreme. Cum ieşeai din curte, îndreptându-te spre prăvălie sau spre „arteziană“, se deschidea un teren viran ce avea un nume care acum mi se pare ciudat: „pavilion“. Cineva îi dăduse numele după catargul aflat în mijlocul terenului, pe

care se ridica steagul la marile sărbători, când lumea se aduna acolo. Dar noi ziceam că mergem să ne jucăm „pe pavilion“, adică pe terenul respectiv, şi n-am avut habar că acest nume era rezultatul unei ciudate contaminări.

Când ploua, „pe pavilion“ se aduna apă multă, pentru că era aşezat sub nivelul străzilor care îl înconjurau, iar noi eram fericiţi să ne bălăcim acolo cu – şi mai ales – fără voia părinţilor. Eram bucuroşi şi să jucăm acolo tot felul de jocuri „de echipă“, de exemplu, cu două rânduri de fete aşezate faţă în faţă; unul dintre rânduri începea să cânte, înaintând spre celălalt:

La noi mai puţine şi la voi mai multe, dorul mărioarelor, surioarelor,

iar celălalt răspundea:

Poftiţi şi v-alegeţi după cum vă place, dorul mărioarelor, surioarelor.

Primele spuneau, de exemplu:

Nouă ne place Mariţa dincoace, dorul mărioarelor, surioarelor.

Pe urmă se schimbau rolurile celor două rânduri, unele fete treceau dintr-o parte în alta şi cam asta era tot. Aveam aerul că imităm un ritual de peţit, lucru de care abia acum îmi dau seama.

La prăvălie mergeam destul de des, făceam cumpărături pentru părinţi (ţigări pentru tata, chibrituri, hârtie de prins muşte etc.), dar şi pentru noi: „dropsuri bune şi jeleuri“, suna reclama cântată mai târziu. Dar veneau uneori şi ligheane pline cu peştişori cu ceapă, care mie îmi plăceau foarte tare, iar mai târziu a apărut şi halvaua: o mare bucurie pentru copii.

Casa noastră era aproape goală când am venit; încetul cu încetul, ne-am încropit un fel de paturi cu saltele umplute cu paie, o masă şi alte câteva lucruri de strictă necesitate. Nu era de loc lipsit de importanţă că la şapte kilometri distanţă era Tăşnadul, orăşelul unde locuia mătuşa Livia, care ne ajuta din puţinul ei venit de văduvă cu pensie de urmaş, rămasă cu doi copii ai soţului, ajunşi pe atunci funcţionari, unul la Tăşnad şi altul departe. Mătuşa era o femeie deşteaptă, harnică, răzbătătoare, scotea bani din orice se putea pe vremea aceea: avea maşină de cusut şi lucra rochii simple şi şorţuri pentru femeile din satele din jur, care treceau pe la ea când veneau la târg, la Tăşnad, creştea doi porci, dintre care unul era vândut, ţinea un chiriaş „pă vipt“, ceea ce însemna că îi dădea şi ceva de mâncare. A fost printre primele persoane care şi-au cumpărat un aparat de radio şi era la curent cu ştirile, câte erau pe vremea aceea. Făcuse ceva şcoală şi vorbea câteodată ca un om cultivat sau aproape, uneori puţin preţios. Se certase cu un miliţian care vroia să pună mâna pe o bucăţică din grădina ei de legume şi scria familiei mele: „I-am spus dobitocului, *citez*: Tovarăşu’ miliţian…“.

La Tăşnad, vinerea era mare târg, cu oameni din toate satele din jur, inclusiv cei de la Santău. Mergeam acolo cu căruţa sau cu trenul, dar cel mai des pe jos, vreo şapte kilometri, şi uneori chiar ne

făcea plăcere. Pentru mine erau un fel de miracol şi orăşelul Tăşnad, şi târgul de vineri. În centrul localităţii erau un cinematograf, un restaurant la care se putea bea bere, o biserică reformată mare (cea românească, mult mai mică, era cumva ascunsă în altă zonă, mai aproape de casa mătuşii), iar mai sus, un mic parc cu multe flori: flori frumoase, mai ales nişte minunaţi trandafiri, erau peste tot la Tăşnad. Mai departe era un stadion pe care se juca un fel de fotbal (fotbalist mare era cel care dădea mingea tare şi sus) şi unde se duceau bărbaţi, femei şi copii, ca la teatru: „Ne-om găta şi-om mere la meci“, zicea mătuşa Livia duminica după-amiaza.

Orăşelul era interesant şi pentru că avea la margine o cazarmă care găzduia o garnizoană militară: soldaţii şi ofiţerii dădeau spectacole la Tăşnad şi în satele din jur, cu coruri care ni se păreau minunate pentru că semănau cu cele pe care le auzeam în filmele aduse de caravane cinematografice sovietice: la început, acestea veneau în trenuri, iar mai târziu la Căminul Cultural aflat lângă primăria din Santău. Pe lângă spectacolele pe care le ofereau, aceşti bravi militari de la Tăşnad făceau curte fetelor, foarte sensibile pe atunci la uniforma militară, şi asigurau şi ei publicul filmelor şi al meciurilor de fotbal.

Tăşnadul era un fel de loc de sărbătoare pentru noi. Împreună cu fratele meu, care se născuse la doi ani după ce am ajuns noi la Santău, mergeam destul de des acolo, mai ales în vacanţe, şi ne certam pentru un şezlong al mătuşii Livia, ca şi pentru tot felul de alte lucruri. Mătuşa încerca să mă protejeze şi lua uneori băţul ca să-l ameninţe pe Milu: cam degeaba, fiindcă el nu era uşor de speriat.

Mătuşa nu era foarte mulţumită de felul în care ne creşteau părinţii, care se străduiau să ne hrănească cum trebuie, poate şi pentru că ei suferiseră de foame în copilărie. Le dădea mereu exemplul fiicei prietenei ei celei mai bune, („soţia primpretorului“), cu numele Soruca (n-am uitat!), care îşi hrănea copiii cu pâine cu magiun făcut în casă, nu cu pâine cu unt, cum făceau părinţii noştri. Avea intuiţii, mătuşa Livia, vedea bine că părinţii mei, atât de „risipitori“, nu vor ajunge să aibă o casă a lor decât spre bătrâneţe, când va fi prea târziu.

Una dintre amintirile cele mai puternice de la Santău se leagă de urmările pe care le-a avut şi acolo foametea de după seceta distrugătoare din Moldova din 1946. A venit atunci în sat un grup mare de dezmoşteniţi, pentru care s-au făcut pregătiri la şcoală, cu mâncare şi locuri provizorii de culcare. Oamenii sărmani au fost luaţi de familii mai înstărite din sat, în general dintre cele care nu aveau copii: unii s-au întors în Moldova după câţiva ani, alţii şi-au făcut familii în sat şi au rămas acolo pentru totdeauna. A rămas şi la noi, pentru vreun an, cred, o femeie mai în vârstă, care ne ajuta în gospodărie, nu cu mare zel, şi care ne-a lăsat ca amintire o vorbă din Moldova ce se spunea când „ţoalele“ cuiva trimiteau în aer prea mult praf:

— Săi, vecină, că arde casa!

— Ba nu, vecină, că scutur ţoalile!

După ce s-a născut fratele meu, mama nu mai putea face faţă singură gospodăriei: pâinea trebuia frământată şi coaptă la cuptorul din curte, rufele celor patru membri ai familiei trebuiau mereu spălate, apretate, călcate, grădina de legume se cerea îngrijită, copiii trebuiau să fie supravegheaţi în absenţa părinţilor. O femeie de serviciu tânără dintr-un sat de munte de departe, orfană de mamă, Lucreţia, a venit

atunci la noi şi a rămas ani mulţi, până când s-a măritat şi a plecat la Baia Mare, asta după ce noi ajunseserăm la Carei. A fost ca un membru al familiei, toţi am ţinut la ea. Cred că a fost recunoscătoare părinţilor mei că au avut grijă să-i facă un contract în regulă de la început şi până la sfârşit, într-o vreme în care puţini o făceau.

Pe vremea aceea, tata se ocupa de construirea unei noi şcoli la Santău. Un fiu al satului, Leontin Sălăjan, ajunsese ministru şi îl ajutase pe tata să obţină aprobare pentru construirea şcolii. Fondurile erau puţine, aşa că munca voluntară a oamenilor din sat şi a elevilor, ca şi priceperea şi devotamentul părinţilor mei, erau singurele soluţii pentru a duce la bun sfârşit această lucrare cu adevărat importantă pentru sat. Înainte ca această nouă şcoală să se construiască, alături de şcoala de lângă casa noastră, care avea două clase mari şi „cancelaria“ profesorilor, mai era o şcoală veche în sat, cu câteva săli de cursuri, unde am învăţat şi eu în primele clase. Toate erau insuficiente pentru numărul de elevi, ajuns destul de mare după ce şcoala devenise obligatorie.

Am învăţat să scriu cu condeiul pe tăbliţă: îmi dau seama că generaţiile mai noi nici nu ştiu că a existat un astfel de instrument de scris. Aproape toţi colegii mei erau cel puţin cu un an mai în vârstă decât mine, asta pentru că eu am intrat la şcoală la 6 ani, lucru rar pe atunci, când şcoala începea la 7 ani.

Primul învăţător, domnul Lungu, mi-a rămas în minte pentru că era blând şi bun, făcut pentru meseria de dascăl. Prindeam uşor tot ce mi se spunea, dar acest lucru avea uneori dezavantajul că îmi încuraja pornirea către superficialitate. A rămas în amintirea familiei felul în care am citit eu, cu voce tare şi în mare grabă, un titlu din ziar pe când eram în clasa întâi: titlul era „O zi de odihnă“, iar eu l-am citit „O odihanie“. Cei de faţă au râs puţin, dar mama şi tata s-au cam speriat.

Până târziu în viaţă m-am luptat cu această pornire spre superficialitate, cu mijloace pe care eu însămi mi le-am creat: elevă de liceu şi studentă, ba chiar şi după ce am devenit profesoară, mă obligam să citesc până la sfârşit orice carte pe care o începeam. Aveam mare chef să las baltă unele cărţi, dar nu cedam. Când eram studentă, viitorul meu soţ îmi spunea adesea că e o prostie ce fac, că nu toate cărţile merită să fie citite, dar eu cred că nu făceam rău. În copilărie începusem prost, cu romane sovietice în multe volume, cu lungi descrieri de locuri cu care nu aveam nimic în comun, pe care le săream cu dezinvoltură ca să ajung la deznodământ. Am avut norocul să dau mai târziu şi de alte cărţi, care să mă atragă suficient de mult ca să mă oblige să le citesc în întregime.

La Santău am trăit viaţa unui copil de la ţară şi mi-a plăcut. Cum am mai spus, ne jucam toată ziua după ce veneam de la grădiniţă sau de la şcoală, ca să nu mai vorbesc de vacanţe, jocuri pe care le ştiau copiii din sat (şotronul se chema acolo „isca“) sau pe care le inventam chiar eu, după modele din cărţi: ţin minte un joc cu obiecte şi mesaje ascunse pe drumul spre păduricea din apropierea satului, unde făceam excursii din când în când, dar mai ales la sărbătoarea de 1 Mai, prilej de mare veselie pentru mari şi mici. Inventivitatea mea era preţuită, lucru care îmi făcea plăcere pentru că aveam destule handicapuri faţă de prietenele mele din sat – nu făceam tot felul de activităţi gospodăreşti la fel de bine ca prietenele mele: nici măcar pâine nu tăiam, pentru că pâinile erau foarte mari şi nu puteam să le apuc.

O colegă de şcoală, mai în vârstă, care venea în casă la noi a răspândit vestea că „fata lu' dom' director nu ştie tăié nici un dărab de pită, dacă-i sângură moare de foame!".

Aveam prietene bune, în general, mai mari decât mine, care nu se dădeau în lături să mă secondeze, chiar când aveam câte o idee mai trăznită: de pildă, să transform într-o căsuţă un coteţ de porci dezafectat, care a trebuit să fie văruit, podit din nou, mobilat sumar, împodobit cu tot felul de poze pe pereţi pentru a se preschimba într-o locuinţă, izolată de cei mari, pentru noi şi păpuşile noastre. Prietenele mele, Lenuţa şi Floriţa, s-au prezentat cu cele necesare pentru văruit şi toate cele, iar împreună am făcut o treabă bună.

Duminica şi de sărbători mergeam la biserică, unde fetiţele stăteau câteva ceasuri în picioare şi nu erau întotdeauna foarte cuminţi. Străduindu-mă să fiu atentă la ce se petrecea acolo, învăţasem liturghia în întregime pe de rost. Anticipam în mintea mea ce urma şi astfel puteam să mă izolez mental de murmurul fetiţelor care se aflau alături de mine. În după-amiezele de sărbătoare mergeam cu fetele la gară, să vedem trenuri care opreau sau treceau pur şi simplu pe la Santău. Le făceam cu mâna călătorilor, iar ei ne răspundeau, uneori.

Gara avea un fel de „centralitate" în ochii noştri. Tot acolo am văzut primele filme, sovietice, în vagoane înzestrate cu ecran şi scaune, din caravanele pe care ni le trimiteau vecinii de la răsărit. Acolo am văzut filmul *Cazacii din Cuban* (din care am reţinut până acum cântecul cu versuri pe care eroina i le adresa nestatornicului ei iubit – s-au şi tradus ulterior):

Aşa cum ai fost
Aşa eşti şi astăzi
Cazac viteaz
Tu vulturul meu
De ce mi-ai ieşit
Acum din nou în cale
Inima mea s-o tulburi din nou.

Mi se întâmplă şi astăzi să mai cânt cântecul cu cazacul, în rusă sau română, în timp ce mergem cu maşina sau pe prispă, la Măneciu.

De plecat de la Santău, plecam destul de rar cu trenul. În afară de Tăşnad, unde călătoream des, mergeam uneori şi înspre satul unde era notar unchiul meu, soţul mătuşii Otilia şi tatăl verişorilor mei, Puiu şi Gigel. Era un sat de munte, se numea Creaca, destul de departe de Zalău, oraşul în care familia unchiului s-a mutat ulterior. La Creaca era un pârâiaş pe care dădeam drumul la vaporaşe de hârtie confecţionate de noi. Mătuşa Otilia făcea mâncăruri multe şi bune, gătea chiar şi iepuri, împuşcaţi de unchiul, care era şi mare vânător. Eram foarte bucuroşi când plecam vara în asemenea călătorii, care ţineau de miracol pentru noi. Până şi puii fripţi pe care îi mâncam în aceste deplasări cu trenul, care durau uneori aproape o zi întreagă, aveau alt gust decât cei pe care îi mâncam acasă.

Călătoria din vremea aceea care mi-a rămas în minte a fost cea de la Homorod, unde am fost într-o

tabără naţională. Viaţă de tabără de pionieri nu mai cunoscusem şi eram impresionată. Totul era pe placul meu, începând cu atmosfera de la munte, care îmi amintea, probabil, de cea a primilor ani petrecuţi la Hărţăgani. Acolo era viaţă pionierească adevărată: careul de dimineaţă şi de seară, marşurile şi cântecele care le însoţeau făceau parte din programul zilnic, alături de excursii şi serbări. Ierarhiile se stabileau într-un mod ciudat: n-am înţeles de ce am fost considerată demnă de a fi conducătoare de detaşament şi de a mă bucura, astfel, de atenţia micului nostru conducător de unitate, care mi-a trimis şi o ilustrată după întoarcerea acasă.

Ştiam o mulţime de cântece pioniereşti, care au fost valorizate acolo. Sunau frumos unele, de pildă acesta, de care îmi aduc acum aminte:

Azi e zi de sărbătoare
Ziua când noi voioşii pionieri
Am pornit cu-nflăcărare
Pe un drum presărat cu primăveri.

Am mai fost mai târziu în tabere, dar nici una nu mi-a lăsat o impresie atât de puternică.

De la Santău mergeam uneori la vie, la viile unor fini ai părinţilor mei sau la viile altor săteni la care eram invitată, mai ales la „surechi“, adică la cules. Munceam serios la cules de struguri, dar nu reuşeam mare lucru, nu mă puteam compara cu ceilalţi culegători, şi asta mă umilea: mă bucuram, în schimb, de masa la care se servea, în casa de la vie, mereu acelaşi meniu: un gulaş care avea cu totul alt gust decât cel pe care îl ştiam de acasă. Strugurii nu erau grozavi, nu prea existau acolo struguri de soi, dar la vie erau şi nuci şi, mai ales, nişte piersici mai mici, foarte bune, cum nu erau nicăieri în sat şi cum n-am mai găsit mai târziu. Iar mustul, care se fabrica pe loc, era grozav. Ca răsplată pentru participarea la cules aduceam acasă un coş cu struguri şi un litru de must.

Nunţile din sat erau prilej de mare bucurie. Încă de la grădiniţă ne jucam de-a mireasa, eu mă găteam cu o năframă pusă în aşa fel încât să arate ca un văl de mireasă şi mă plimbam în faţa publicului la braţ cu un băieţel mai timid, Ghiţă Porţan, de care n-am prea mai auzit de atunci. Când am mai crescut, prietenele mele şi cu mine lăsam totul deoparte ca să vedem mireasa care se îndrepta spre biserică, însoţită de convoiul de tineri care cântau mereu aceleaşi cântece: de pildă, un cântec în care Ionel era îndemnat să lase şcoala şi să vină acasă, că altfel riscă să rămână neînsurat:

Măi Ionele de la şcoală
Hai acasă şi te-nsoară
Că fetele se mărită
Te lasă cu gura friptă.

Printre cântece era şi unul pe care l-am găsit nepotrivit cu circumstanţele mult timp după aceea, când mi-am amintit de el: „Eu mă duc, codrul rămâne…“. La nuntă, lumea cânta în cor cântece pe care nu le-

am uitat: se cânta neapărat şi „De ziua nunţii tale-ţi scriu…“, care suna bine în cor. Nu-mi mai plăcea cântecul mai târziu, după ce mi se spusese că autorul versurilor era Şt.O Iosif şi că versurile erau adresate fostei sale soţii, care îl părăsise pentru Dimitrie Anghel. Mă gândeam că mireasa lui Anghel nu merita acest blând tratament, pentru că, puse pe muzică, versurile sunau şi mai duios. Nici măcar nu era adevărat, pentru că nu blândul Iosif era autorul versurilor puse pe seama lui, ci obscurul A. de Herz, care o fi ştiut el ceva despre drama lui Iosif.

La ospăţul de nuntă care urma slujbei de la biserică se servea acelaşi meniu peste tot, cu unele feluri pe care nu le mâncam în mod obişnuit nici noi şi nici sătenii: dacă sarmalele, obligatorii la această masă, se mai mâncau şi de sărbători, ca şi supa de găină cu tăiţei (minunaţi tăiţei subţiri, făcuţi acolo cu multe ouă), rasolul de găină cu salată de sfeclă roşie fiartă era un fel pe care nu-l mâncam în alte ocazii. Îmi plăcea, îmi place mult de atunci încoace, salata de sfeclă roşie cu hrean. Mireasa era frumoasă, ne uitam la ea ca la o zână din poveşti, dar nu înţelegeam de ce plângea atât de tare, în loc să se bucure de muzică şi de atmosfera de sărbătoare. Am aflat că mireasa se ducea în casa mirelui, unde nu era prea fericită alături de soacră, dar am mai aflat mai târziu şi că lacrimile fac parte din ritualul nunţii şi la alte popoare.

La cele două nunţi la care părinţii mei au fost naşi eram, alături de fratele meu, un fel de personaje centrale, cum am fost şi la botezul copiilor celor două cupluri de fini. Primul cuplu cununat de către părinţii mei era unul mai special. Pe când erau foarte tineri şi frumoşi (15-16 ani), cei doi veneau la Căminul Cultural la cor şi la alte activităţi pe care le organizau acolo părinţii mei şi i-au impresionat pe aceştia prin sfiala cu care îşi manifestau dragostea născândă. Familia tânărului nu vedea cu ochi buni dragostea lor şi nici n-a aprobat de la început proiectele de căsătorie, pentru că ei erau dintre fruntaşii satului (stăteau pe Strada Mare!) şi căpătaseră un prestigiu şi mai mare de când unul dintre membrii familiei lărgite devenise ministru. Despre familia fetei nu-mi amintesc decât că stătea „peste vale“, în Olosig, şi că mama acesteia avusese probleme psihice. Părinţii mei au vrut să sprijine proiectul lor, dragostea lor, şi au acceptat să le fie naşi, ceea ce nu mai făcuseră până atunci. Le-au botezat şi fetele, şi am fost şi eu la botezul lor. Şi finii, şi copiii lor îmi spuneau „nănaşe“ când ne întâlneam, de-a lungul anilor. Întâmplarea a făcut ca pe una dintre finele noastre, care trăia de mulţi ani la Carei, s-o revăd acum câţiva ani, puţin înainte de moartea ei prematură. Pe vremuri, finii noştri de la Santău ne vizitau şi la Carei, iar mama a mai fost pe la ei chiar după ce părinţii mei se mutaseră la Bucureşti.

Cealaltă fină (căreia îi spuneam „Mărioara lui Neamţu“ ca s-o deosebim de cealaltă, care tot Mărioara se chema) era dintr-o familie de oameni înstăriţi şi era foarte frumoasă. Avea o soră, mai puţin frumoasă, care a făcut Şcoala Pedagogică la Carei şi care a devenit învăţătoare într-un sat din Maramureş. Cred că aşa se petreceau lucrurile mai demult: dacă tânărul era bun de muncă, rămânea pe lângă casă, dacă era mai slăbănog, dar „avea cap“, îl trimiteau la şcoală. Fata frumoasă avea mai multe şanse să se mărite bine, cealaltă, mai puţine. Dar putea să nu fie frumoasă şi să aibă alte calităţi: mama povestea despre vecina lor de la Hărţăgani, care spunea despre fata ei, ajunsă la vârsta măritişului: „Valeria mea nu-i frumoasă, da’-i stă bine între oameni…“. Mie mi-a plăcut vorba asta.

Mărioara s-a măritat cu un „străin“, adică cu un tânăr venit din alt sat (Blaja), un bărbat subţire, înalt,

frumos, deştept, harnic, care a rămas pentru noi, adică pentru Mircea şi pentru mine, prototipul ţăranului ardelean căruia i se putea spune „domn“. De-a lungul anilor, când am mai fost pe la ei, ne-a impresionat şi prin priceperea cu care interpreta evenimentele politice, care, în mare, nu i-au fost favorabile. Făcea o pereche foarte potrivită cu fina noastră, care a fost o mireasă cum nu s-a mai văzut la Santău. Fusese gătită de soţia doctorului din sat, o evreică elegantă venită de la oraş şi care ştia cum să-i scoată în evidenţă atuurile Mărioarei: printre altele, un păr negru, puţin ondulat, pe care nu l-a acoperit, cum se făcea de obicei, ci l-a lăsat să se vadă puţin în spatele coroniţei de pe frunte. Eram acolo când a îmbrăcat-o, iar când a apărut gătită îmi venea şi mie să exclam, alături de alţii: „Pst… ce frumos!“.

Când am mai fost la Carei, acum vreo 12 ani, am trecut pe la Santău şi am văzut-o şi pe fina Mărioara, bolnavă şi istovită. A ţinut să-mi mai dea nişte „ştergare“ pe care le ţesuse ea în casă, care îmi amintesc mereu de ea, de ei.

Au avut şi ei două fete, pe care le-am văzut rar. Una dintre ele s-a căsătorit cu un băiat ungur care ne-a impresionat foarte plăcut: harnic şi serios, a fost şi pe placul socrilor de la Santău (copiii au plecat curând după căsătorie la Satu-Mare). Au avut un băiat, care a murit la câţiva ani după naştere, după ce s-au chinuit mult cu el, bolnav: la un moment dat, l-au adus la Bucureşti pentru tratament şi a stat cu mama lui la părinţii mei. Apoi au avut trei fete, una dintre ele mai ataşată de familia tatălui său. După câte ştiu, nu au fost niciodată probleme în familia mixtă până după Revoluţie, când şi ei au avut necazuri, ca multe familii mixte din Ardeal. Dar au trecut peste ele şi sunt şi acum împreună.

Vărul meu Gigel, din Zalău, despre care am mai vorbit, este şi el căsătorit cu o unguroaică şi se împacă foarte bine cu această soţie blândă şi echilibrată. Trăiesc în continuare la Zalău şi au copii căsătoriţi la rândul lor. Ultima oară i-am văzut acum câţiva ani, când au venit în Bucureşti să asiste la nunta nepotului nostru, fiul fratelui meu. Au stat la noi şi ne-au impresionat amândoi prin cantitatea de ţigări pe care puteau s-o fumeze. La ora la care scriu, vărul meu face o serie de examene şi biopsii care nu par să se sfârşească cu prea bune rezultate.

Am câteva amintiri de la sărbătorile de Paşti de la Santău: adesea plăcute, pentru că tradiţia cerea să fim îmbrăcaţi cu haine noi atunci când mergeam la slujba de Înviere, care avea loc după miezul nopţii, într-o atmosferă de feerie: mă văd, de pildă, cu o rochie nouă de stofă, roşu închis, cu un jabou din mătase naturală albă, cu un pardesiu nou şi cu un fel de fes de care atârnau floricele colorate de pluş, pe care mama îl adusese după o vizită la Bucureşti. Îmi amintesc şi cu neplăcere de anul în care am stat acasă de sărbătorile Paştelui pentru că nu aveam cu ce să mă încalţ: crescusem brusc şi părinţii nu mai făceau faţă la atâtea solicitări de încălţăminte de sărbători din partea copiilor.

De Crăciun era minunat la ţară: atmosfera specială, încărcată de mister, de la biserică, iar acasă pom de Crăciun, colindători, cozonaci şi tot felul de produse de porc, printre care unele pe care nu le mai mâncam în alte împrejurări: lebărul, toba, jumările (şi pogăcelele, făcute cu jumări), de exemplu, se făceau în zilele de dinaintea Crăciunului, iar dulciurile preparate atunci erau şi ele specifice: era o prăjitură înfoiată, numită „haioş“, care se făcea cu un fel de grăsime specială de la porc şi care semăna cu

pateurile, şi multe, multe altele. Cozonaci ca ai mamei, „moldoveneşti“, pe care învăţase să-i facă la Bucureşti, nu mai făcea nimeni prin împrejurimi.

Din călătoria ei la Bucureşti mama adusese la Santău şi un vechi patefon cu multe „plăci“: muzică de dans franţuzească şi italienească, tangouri, mai ales (*Ritorna a Napoli* era unul pe care îl ascultam des), dar şi cu voci româneşti celebre… Dansam nu numai de sărbători pe muzica de la patefon, mă învăţase tata să dansez, aşa cum mă învăţase şi tot felul de cântece ardeleneşti, de care îmi aduc aminte şi acum.

15 octombrie 2011

Am puţine amintiri de la şcoala cea nouă, unde nu mai aveam învăţători, ci profesori pentru fiecare materie. Nu se putea să nu învăţ, părinţii mei erau destul de severi, iar mama nu vorbea cu mine acasă, nici atunci, nici mai târziu, dacă se întâmpla să iau o notă mai mică.

La fel ca toţi cei de vârsta mea, am învăţat câţiva ani rusa, cu o doamnă rusoaică de origine, dar care nu avea pregătire pentru această meserie. Am învăţat cântece ruseşti, dintre care multe le ştiu şi acum şi îmi plac, şi am căpătat şi un fel de fond aperceptiv care m-a pregătit pentru a gusta marea literatură rusă: mai târziu am citit Tolstoi, Turgheniev, Cehov, Gogol şi alţii, dar am citit la Santău şi literatura sovietică pe care am găsit-o. Limba rusă, puţină, pe care am reţinut-o (după 7 ani de „studiere“ a ei!) mi-a servit când eram studentă la arabă şi nu aveam decât dicţionare rus-arab şi arab-rus, pe care le combinam cu cele rus-român şi român-rus: nu ştiam eu multă rusă, dar ştiam despre ce e vorba: înţeleg şi acum, în mare, ce se spune în cărţi sau articole ştiinţifice ruseşti care tratează probleme apropiate de preocupările mele.

Profesoara mea de rusă de la Santău era mama unei bune prietene, Antoaneta, care a murit când eram în clasa a treia, într-un mod mai mult decât neobişnuit. Se dusese să culeagă „viorele“ la o mică pădurice de lângă sat, unde se mai aflau proiectile de pe vremea războiului. Unul dintre băieţii care erau acolo a aruncat pe drum cu o grenadă care, explodând, a atins-o pe ea, ultima din şirul celor care alergau pe drum. Eu mă aflam acasă întâmplător, nu plecasem cu ceilalţi copii în pădure pentru că eram răcită. A fost cea mai mare durere din anii copilăriei mele, prima oară când moartea a lovit atât de aproape de mine.

Imitam copiii sovietici în tot ce făceam pe atunci: aveam un „colţ roşu“ unde puneam articole şi poze din ziare şi reviste, mergeam la „spicuit“, adică să strângem spicele lăsate de combină pe miriştea care ne rănea picioarele, mergeam la „arie“ ca să oferim mici spectacole oamenilor care lucrau la treierat: nu le ardea lor de aşa ceva, dar le era milă de noi, că veneam de departe, pe arşiţă, şi ne făceau hatârul să ne asculte uneori poeziile şi cântecele. Făceam „serbări“ şi la şcoala din sat sau la Căminul Cultural, cu cântece şi dansuri româneşti, dar şi ruseşti, toate planificate duminica, pentru ca părinţii copiilor să meargă la serbare, şi nu la biserică.

Dar părinţii mei făceau şi altfel de spectacole cu tinerii din sat. Tata dirija corul şi a avut câteva premii cu corul din Santău la întrecerile dintre satele din zonă. Îmi amintesc de un cântec care avea ca

solist un tânăr din sat cu o voce foarte frumoasă:

Banii, banii (corul)
Banii nu se fac aşa (solistul)
Stând în cârciumă şi bea,
Banii se fac la pădure
Din firez şi din secure.

Mama pregătea cu tinerii, uneori chiar elevi în clasele mai mari, piese de teatru, chiar şi de Caragiale, care atunci mi se păreau doar ciudate, iar acum le găsesc nepotrivite cu satul în care ne aflam. În *O noapte furtunoasă*, Ziţa se adresa iubitului în franceză, limbă pe care tinerii n-o cunoşteau şi pe care mama îi învăţa s-o pronunţe, când era cazul. În versiunea fetei care juca rolul Ziţei, ca şi în interpretarea mea, versurile, ciudat segmentate, sunau cam aşa:

Jevuzem jevuzador
Căpretan devuzancor.

Nu cred că ţăranii au înţeles mare lucru, dar au admirat costumele (pălăriile mamei, care n-au avut altă utilizare la Santău decât atunci, rochiile lungi care le îmbătrâneau pe fete etc.) şi au râs la scălâmbăielile lui Rică Venturiano, jucat în travesti. Mai mare succes a avut Caragiale la Santău cu drama *Năpasta*, piesă sumbră, care mie nu mi-a plăcut.

Tinerilor le plăcea să se joace, să se travestească, să cânte şi să danseze aşa cum îi învăţau părinţii mei la Căminul Cultural. Le plăcea şi la şcoală, pentru că părinţii mei erau dascăli dăruiţi pentru această meserie: foştii elevi ai mamei nu au uitat-o şi o pomenesc şi acum, mult după moartea ei, iar amintirile lor mă emoţionează. Era un elev sărac, Emil Fogaş, dar foarte deştept şi dornic de învăţătură, la care mama ţinea mult şi pe care îl ajuta cât putea: mai târziu a ajuns pentru o vreme primar la Carei. Nu i-a uitat pe părinţii mei niciodată, nici acum la bătrâneţe: la moartea mamei mele a scris despre ea într-un ziar din Satu-Mare cuvinte care m-au mişcat foarte tare. Tata era mai dur, dar când era nevoie de el nu se dădea în lături să facă sacrificii pentru copiii mai săraci, de exemplu pentru a duce el însuşi la şcoală, la oraş, copii ai căror părinţi nu aveau posibilitatea s-o facă.

Învăţătorii de pe atunci erau sfătuitori ai sătenilor în toate cele, nu numai în legătură cu copiii. Îi întrebau când nu înţelegeau ce le cer noile autorităţi sau le cereau sfatul chiar în probleme legate de gospodărie. După câte ştiu, părinţii mei au fost primii care au cultivat în sat vinete: după ei s-au mai luat şi alţii. Vinetele s-au aclimatizat atât de bine în unele locuri din Ardeal, încât salata de vinete a devenit un fel obişnuit pentru mesele cu oaspeţi. O colegă de la Cluj a fost chiar jignită când i-am spus că vinetele n-au existat în Transilvania dintotdeauna, că în general n-au existat prin părţile noastre pentru că ele se trag tocmai din Iran…

Nu uit ce relaţii bune avea tata, ca director al şcolii, cu comunitatea ţigănească, cu primarul lor, care venea adesea să-i ceară sfatul sau ajutorul. La Crăciun, veneau şi ţiganii în cete la colindat, la fel ca ţăranii din sat, dar cu colinde specifice (unul, ţin minte, începea aşa: „Două mere, două pere, să te sui în

rai cu ele…“). Cântau la geam, apoi erau poftiţi în casă, ca toţi ceilalţi colindători, şi li se ofereau cozonac, vin şi nuci, pe care preferau să le ia acasă.

Era o perioadă de mari transformări în sat când am venit noi la Santău. Ca peste tot, cei care au suferit cel mai mult erau cei mai bogaţi, adică cei mai harnici şi mai gospodari. Au fost mutaţi din sat „moşierul“, care avea pământ, dar era sărac în rest (copiii lui, colegi de şcoală cu mine, umblau cu haine din pânză de cânepă), şi, după câte îmi amintesc, un „chiabur“, om de toată isprava şi tatăl unei prietene de-ale mele, Irina, pe care am plâns-o mult atunci când a plecat. Oamenii nu-şi puteau plăti cotele, nimeni nu-i întreba dacă au ce mânca. „Perceptorul“ era persoana cea mai temută în sat. O femeie văduvă cu mulţi copii, care era somată să-şi plătească cotele şi nu putea, l-a blestemat pe perceptor într-o manieră pe care n-am uitat-o: „Vedea-te-aş în pele goală cu mânurile în jeb!“, adică în buzunar… Nu ştiu ce voia să zică, dar blestemul suna teribil…

Inaugurarea gospodăriei colective s-a făcut cu mare fast. Nimeni din sat nu auzise până atunci de cuvântul „inaugurare“, drept care Lucreţia noastră era foarte fericită că asistase la „îngăurare“, unde se cânta şi se dansa. În anii care au urmat am asistat la un proces de destructurare de la care s-au salvat, în parte, fie cei care au ştiut să-şi gospodărească puţinul avut care le mai rămăsese, fie cei care şi-au găsit şi o slujbă la stat. Copiii deştepţi au plecat şi nu s-au mai întors.

16 octombrie 2011

Plecarea noastră de la Santău s-a petrecut pe neprevăzute. Tata a fost numit inspector-şef de secţie la Carei, reşedinţa raională. Deşi Careiul se afla la doar 20 de kilometri distanţă de Santău, eu nu fusesem acolo decât o singură dată, cu mama, cu trăsura mânată de un vizitiu cunoscut ca mare beţiv. Tata spera ca măcar cu această ocazie vizitiul să nu bea, pentru că îi lăsa pe mână femeile familiei, cu oarecare îngrijorare. S-ar putea ca vizitiul să fi băut ceva totuşi, de dimineaţă bună, înainte de plecare, pentru că a cântat tot drumul. Îmi amintesc că am auzit de la el pentru prima oară celebrul cântec

> Mărioară de la Gorj
> Na-ţi o rublă şi trei zloţi
> Şi nu te iubi cu toţi.

Mama se înroşea când îl auzea: cred că găsea că era un cântec nepotrivit pentru urechile fetiţei ei de numai 9-10 ani, dar mie nu mi se părea nimic indecent.

De la prima vizită la Carei nu ţin minte mai nimic. Era o biserică mare, dar nu mai mare şi mai frumoasă decât cea pe care o vedeam la Tăşnad. Era, în schimb, şi o cofetărie, ceea ce vedeam pentru prima oară. Mama a comandat acolo piure de castane cu frişcă şi am mâncat atunci unul dintre cele mai minunate lucruri de care îmi pot aminti. De-a lungul vieţii am mai avut ocazia să mănânc uneori piure de castane (de cele mai multe ori, de fabrică, nu din cel făcut în casă), dar niciodată n-a mai fost la fel. Mă

răsfăţam, uneori, cu ceva asemănător acum 10 ani, când am stat la Lyon singură şi aveam o leafă de profesor universitar în Franţa, leafă care mi-ar fi permis să mănânc tot ce mi-aş fi dorit. Nu erau la fel castanele cu cele din copilăria mea.

Nu mai ştiu cum am ajuns la Carei în ziua în care ne-am mutat acolo. Ni se pregătise o locuinţă undeva departe de centru şi încă şi mai departe de gară. Pe vremea aceea mai erau trăsuri în centru, le luam când aveam bagaje mari de dus la gară, dar în rest făceam drumurile pe jos. La început, doar tata avea o bicicletă, pe care o utiliza toată ziua, după ce îşi prindea cu nişte clame manşeta pantalonilor. A ţinut să mă înveţe şi pe mine să merg pe bicicletă şi nu i-a fost uşor. Alături de casa noastră era o şcoală primară, care avea o curte mare, unde tata alerga după-amiaza ţinând din spate bicicleta pe care mă aflam şi sperând, probabil, în fiecare zi că va fi ultima în care voi avea nevoie de sprijinul lui. Când mi-a dat drumul, am pedalat până am ajuns în zidul şcolii. Am suferit puţin atunci, dar apoi a mers, am văzut că se poate şi am făcut chiar o vizită pe bicicletă într-un sat învecinat, împreună cu două prietene. Mi-a rămas în amintire şi momentul în care am căzut cu bicicleta pe drumul spre casă, venind de la mătuşa Salustia şi unchiul Ilarie, care ne dădeau nouă o parte din porţia lor de zahăr ce se dădea pe cartelă. O parte din preţioasa încărcătură pe care o purtam s-a risipit atunci şi am văzut cum găinile din împrejurimi se bucurau de această tristă întâmplare. Eu n-am păţit nimic.

Una dintre prietenele mele, Maria Bilaţiu, zisă Pipy, locuia aproape de mine, pe aceeaşi stradă, iar prietenia noastră s-a manifestat, concret, până când am plecat de la Carei şi, virtual, până acum, când scriu aceste rânduri. Era singura fată în familia unui preot dintr-un sat destul de departe de Carei, avea şase fraţi, dintre care unii se aflau la şcoli la Carei şi locuiau împreună cu prietena mea. Ea gătea, spăla, făcea de toate în casă, mai era şi o elevă conştiincioasă, sportivă desăvârşită, în sfârşit, avea multe calităţi care mie îmi lipseau. Trecea pe la mine dimineaţa să mă ia la şcoală şi de multe ori ea era cea care îmi aşeza cărţile în ghiozdan, pentru că eu nu îmi terminasem micul dejun. Venea deseori la noi, ne jucam şi mergeam la dans împreună, numai la sport nu ne potriveam: ea făcea gimnastică, volei, de toate, eu mă sileam să mă urc la paralele, la bară, să rezist la alergări, dar prea mult nu puteam. Ceva mai bine îmi mergea la atletism, la alergări şi sărituri, asta şi pentru că crescusem şi eram, la un moment dat, cea mai înaltă din clasă. Mai târziu, n-a mai fost aşa: la liceu eram doar cam a treia din clasă ca înălţime: lungă, slabă şi zăludă, cum zicea Topârceanu despre toamnă, iar mama despre mine.

Mai aveam o prietenă de aceeaşi vârstă, elevă într-o clasă paralelă, Iudith Maier. Pe ea o admiram fără nici o rezervă. Tatăl ei adoptiv era medic „dentist“, avea cabinetul şi o casă frumoasă, splendid mobilată, în centrul oraşului, aveau şi pian, iar ea lua lecţii de pian, de scrimă, de limbi străine. Părinţii şi unchiul ei, tot medic, care locuia în apropiere, nu-i refuzau nimic. La 15 ani putea să invite acasă prietenul dintr-o clasă superioară, care îi făcea curte, fără ca nimeni din familie să fie de faţă, ceea ce mie nu mi s-ar fi permis. Cunoştea pe toată lumea la Carei şi toţi o cunoşteau: pe trotuar, în centru, cu bicicleta alături, îi saluta pe toţi cei întâlniţi, în ungureşte sau în româneşte, pe fiecare pe limba lui şi potrivit cu vârsta. Era mereu veselă şi toţi o iubeau. Pe mine, timidă şi cam ciudată, atâta dezinvoltură mă copleşea.

Am înţeles mult mai târziu că o parte din familia ei, cu tatăl ei adevărat, dispăruse într-un lagăr, iar

cei în viaţă vroiau să-i asigure lui Iudith condiţiile pentru a fi pusă la adăpost şi pentru a se bucura de tot ce i se putea oferi în acel orăşel din nordul Ardealului. Curând după terminarea liceului s-a măritat, sau a fost măritată, cu un tânăr despre care se spunea că este student, iar după aceea a plecat împreună cu el în Statele Unite. Am văzut o poză a ei după câţiva ani, arăta cu totul altfel, îşi sublinia evreitatea prin întreaga ţinută.

Iudith mi-a rămas în amintire şi pentru că a avut o contribuţie importantă la statornicirea numelui meu actual, adică a celui cu care semnez acum. Când m-am născut, în refugiul părinţilor mei, ei s-au gândit să mă boteze Nădejdea, pentru că legau de mine speranţa că se vor întoarce după ce Ardealul va fi retrocedat. Mama a adăugat şi numele viitoarei mele naşe, Teodora, şi el un nume neobişnuit pe acolo, cu care m-au înscris mai apoi la şcoală, la Santău, în clasa întâi. Nu ştiu când şi-au dat seama că s-ar putea să am probleme cu actele de studii dacă nu apare în documente oficiale şi primul nume, Nădejdea. Oricum, cu numele acesta am venit la Carei, iar Iudith a decis de îndată ce m-a cunoscut că o să-mi spună „Nadia“, şi Nadia am rămas. „Teodora Pop“ este îngropată în catalogul de la şcoala din Santău. Ar trebui să spun mereu că mă cheamă Nădejdea Teodora, dar este pretenţios şi complicat. Nădejdea este un nume care nu-mi place şi pentru că, de-a lungul timpului, mulţi din jurul meu au încercat să vadă legătura dintre nume şi persoana mea, adică să vadă, mai în glumă, mai în serios, dacă se potriveşte cu speranţele care se puneau în mine. Am rămas cu o antipatie pentru numele „motivate“, precum Nădejdea, iar când am început să public, numele întreg ar fi apărut prea lung, aşa că l-am ascultat pe soţul meu şi am semnat Nadia Anghelescu.

17 octombrie 2011

Careiul era pe vremea aceea un orăşel cochet, cu un centru plin de flori, cu clădiri frumoase, adunat în jurul unui castel vechi, foarte vechi, ce aparţinuse unui grof. Castelul era înconjurat de un mare parc, care se pare că avea odinioară şi un lac, dar pe vremea mea păstra doar nişte copaci foarte bătrâni, cu trunchiuri groase, cum nu mai văzusem înainte. Pentru oraş era o adevărată comoară acest parc, în care se construise şi o sală de cinema, în clădirile renovate ale unui fost grajd. Ne plimbam prin parc şi în jurul parcului, „pe corso“, mergeam „la grădina de vară“ din parc, chiar după ce intrasem la facultate. În parcul castelului se întindeau mese de 1 Mai, unde se vindeau tot felul de dulciuri şi altele. Felul cel mai apreciat cu această ocazie erau cremvurştii cu muştar, de care nu mâncam niciodată acasă sau cu alte ocazii. Şi la Bucureşti, mai târziu, voi avea parte de cremvurşti numai cu asemenea ocazii. Acum am putea mânca mereu aşa ceva, dar cine mai riscă, atunci când ştie din ce sunt făcuţi? Pe vremea noastră erau mult mai buni…

La castel se făceau baluri, la care fetele de la Şcoala Pedagogică dansau cu băieţii de la Zootehnie: eram şi noi, cei de la liceu, acolo câteodată, când nu erau „reuniuni“ la noi sau la Şcoala Pedagogică. Aveam voie să merg la baluri şi aveam şi oarecare succes, nu numai printre colegii de şcoală: o dată am dansat până la miezul nopţii cu un băiat ungur care nu ştia o boabă româneşte.

Ce este cu adevărat ciudat e că, în vreme ce scriu aceste rânduri, primesc un e-mail de la fratele meu, cu o poză a castelului de la Carei, înconjurat de apă, poză care pare foarte veche şi i-a fost trimisă fratelui meu împreună cu comentarii ale unor persoane care par să fi fost acolo pe vremea mea sau puţin mai târziu. Fratele meu cunoaşte Careiul şi oamenii de acolo mult mai bine decât mine. Juca fotbal pe vremea când era elev, era bine cunoscut din acest motiv, avea mulţi prieteni români şi unguri, ştia ungureşte destul de bine, spre deosebire de mine, care înţelegeam puţin şi vorbeam şi mai puţin. Ca şi mine, ba chiar mai mult decât mine, fratele meu şi-a păstrat prieteni de la Carei până acum, deşi trăieşte şi el de foarte mulţi ani la Bucureşti.

Amintirile mele de la Carei nu sunt numai plăcute. După o iarnă grea, pe când eram în clasa a opta (putea să fie iarna din ’54), m-am îmbolnăvit de plămâni, ca să zic aşa: aveam, de fapt, „proces hilar cu diseminări acute“, ceea ce a speriat-o rău pe mama. Am aflat atunci că şi ea suferise de ceva asemănător pe vremea adolescenţei ei destul de triste. Doctorul mi-a recomandat hidrazidă, care tocmai apăruse pe la noi, iar mama m-a obligat să mănânc lapte, care nu-mi plăcea, pâine cu unt şi miere, care iar nu-mi plăceau, şi multe alte „medicamente“ de acest fel. Ţin minte că a venit să mă viziteze acasă un coleg de clasă, Firi Ciurea, trimis, probabil, de mama lui să vadă colega bolnavă. Nu zăceam în pat, nu se vedea nimic pe mine, aşa că prietenul meu putea să fie dezamăgit. Era un băiat foarte deştept şi cam nonconformist acest coleg al meu, orfan de tată. Mai târziu a devenit medic la Satu-Mare, chirurg. Tot chirurg, dar la Baia Mare, a devenit şi un alt coleg, Cori Pop, un tip foarte înzestrat şi foarte ambiţios.

M-am vindecat de micul meu infiltrat, dar am rămas slabă şi vulnerabilă. Îmi amintesc că m-a durut să aud de la mama că tatăl meu ar fi zis că „i-a fost milă de mine“ când m-a văzut atât de slabă la un spectacol al şcolii, în care eu apăream, alături de alte fete, într-un costum de gimnastică verde, foarte mulat pe oasele ieşite în evidenţă.

Dar n-am fost întotdeauna aşa. În clasa a zecea începusem să arăt destul de bine, iar mama m-a dus la croitoreasa ei, eminentă, să-mi facă rochii „de domnişoară“. Aveam acum şi pantofi frumoşi, ciorapi de mătase (primii i-am pus în clasa a noua), eram destul de mulţumită de cum arătam. Balul de după examenul de maturitate m-a găsit în plină strălucire, foarte încântată de partenerul meu, un coleg ungur care era scrimer, cânta la vioară şi dansa minunat. Avea ochi foarte albaştri, pe care îi descoperisem în ultima clasă de liceu. După ce am plecat la Bucureşti ne-am întâlnit rar. A murit de cancer la Carei, la câţiva ani după ce am terminat eu facultatea la Bucureşti şi când eram deja măritată. În ziua în care a murit, cum am aflat după aceea, am început să plâng din senin.

20 octombrie 2011

Liceul din Carei era o şcoală bună pe vremea aceea, după câte îmi pot da seama. Erau profesori serioşi, doar noi nu eram destul de serioşi uneori. Îmi amintesc cu plăcere de profesorii de istorie, de limba

română, de franceză. Acesta din urmă, domnul Ienei, maghiar, vorbea o limbă română elegantă, aşa cum tot elegante erau ţinuta şi purtarea lui, în general. Nu putea să facă mare lucru cu noi într-o oră sau două pe săptămână, dar ne-a deschis gustul pentru această limbă. Mi s-a spus că acum locuieşte de câţiva ani în Ungaria, dar răspunde cu plăcere invitaţiilor foştilor lui elevi de la liceul românesc din Carei la aniversări ale diverselor promoţii.

Profesoara de chimie avea o sarcină grea cu noi, pentru că nu ne plăceau lecţiile, iar problemele de chimie le detestam. Am chinuit-o destul, noi, elevii din clasa a X-a A, nici nu-mi place să-mi amintesc, pentru că era un om serios, bun şi care mă simpatiza. Dirigintele nostru, domnul Sabău, era profesorul de geografie, un om mai corpolent, cumsecade, care vorbea ardeleneşte şi la lecţii şi le spunea băieţilor „fătu' meu". Profesorul de română, domnul Palaghiţă, era moldovean şi avea meritul că ne cerea să citim literatură, nu să ne mulţumim cu lecţiile lui, precum alţii. Peste ani, a devenit profesor de literatură română la nouînfiinţata pe atunci Universitate din Baia Mare.

Ca toţi liceenii, făceam şi pozne, dar eu plăteam pentru ele mai mult decât alţii. Când am plecat de la şcoală, împreună cu aproape toţi cei din clasa mea, într-o zi de Paşti (un adevărat scandal pe vremea aceea!), am fost pedepsiţi cu toţii, dar mama n-a mai vorbit cu mine acasă vreo două săptămâni şi nici nu mi-a mai dat voie să merg la „regiune", la Baia Mare, la nu ştiu ce manifestare. Am fost la Baia Mare în alt an, la un concurs de şah, după ce câştigasem locul I la concursul fetelor din raionul Carei. Învăţasem şahul de la tata, dar aveam o manieră de a juca destul de derutantă: cu mişcări strălucite, zic eu, şi cu gafe de neînţeles, ziceau alţii. Totuşi, la Baia Mare am ajuns în finală. Când am jucat ultima partidă, băieţii care încheiaseră concursul s-au strâns în jurul celor două fete care se mai luptau, se uitau şi se cruceau uneori de mutările aiurea pe care le făceam amândouă, dar eu în mod special. Am ieşit, bineînţeles, pe locul al doilea. Fetele nu prea jucau şah pe vremea aceea prin părţile noastre. Eu am jucat şi mai târziu, în Bucureşti, la Clubul „Făclia", alături de buna mea prietenă Voislava Stoianovici, o jucătoare mai serioasă decât mine.

La liceu, în primii ani, încercam – şi în general reuşeam – să fiu bună la toate materiile pentru că tata era încă inspector-şef, iar mama era directoare adjunctă la liceu şi nu puteam să-i fac de râs, ba chiar aş putea spune că *nu mă lăsau* să-i fac de râs. La matematică, fizică şi chimie îmi era mai greu, dar la toate celelalte mă descurcam mai uşor: unde era vorba de memorizare, de înţelegere, de interpretare, cred că mă descurcam mai bine decât alţii. Dar n-am avut încredere deplină în mine decât la Bucureşti, unde nu mă cunoştea nimeni.

Învăţam versuri cu uşurinţă încă din clasele primare, la început cele de Coşbuc, care se memorau uşor (se şi cântau!), apoi de Topârceanu şi alţi „minori", tot uşor de memorat, pentru a trece, prin clasa a şaptea, cred, la Eminescu. Primisem ca premiu un volum de versuri ale lui, îmi plăcea cum sunau şi am învăţat fără probleme *Luceafărul*, relativ uşor poeme de dragoste mai scurte şi mai greu *Scrisorile*. Colegii mei erau impresionaţi mai ales de reuşita mea în ce priveşte memorarea *Luceafărului*. Mă legănam în versurile melodioase, dar acum ştiu că n-ar trebui să dai pe mâna unei fete de 13-14 ani un asemenea poem. Mă gândesc mai ales la interpretarea mea sui-generis a versurilor următoare, în care

divinitatea se adresează lui Hyperion, cel dispus să renunţe la nemurire pentru o „oară de iubire“, şi-i arată ce înseamnă să fii muritor ca oamenii şi ce înseamnă să fii nemuritor, cum încă este el:

Ei doar au stele cu noroc
Şi prigoniri de soarte
*Noi nu avem nici **timp**, nici **loc***
Şi nu cunoaştem moarte.

Ultimele versuri mi se păreau clare: nemuritorii nu au *timp*, adică au altele de făcut, şi nu au *loc*, adică n-au spaţiu suficient. Mult mai târziu am înţeles despre ce era vorba şi m-am jenat.

Versurile de dragoste ale lui Eminescu, pe care profesorul nostru de română mă punea să le citesc cu voce tare în clasă, mă tulburau atât de tare, încât începeam să mă bâlbâi: mi se părea că astfel de cuvinte nu se pot rosti în faţa unui public, fie el şi cel constituit din colegii mei: poate că înţelegeam puţin ce înseamnă „dureros de dulce“.

Oricum, citeam mult, poezie şi proză, aşa că nu degeaba am reuşit la un concurs de literatură care m-a propulsat pentru faza finală de la Bucureşti. A fost prima mea prezenţă adevărată în oraşul în care urma să-mi petrec restul vieţii. O excursie de o zi, făcută cu vreo doi ani înainte, cu mulţi copii, înghesuiţi într-un vagon ataşat unui tren personal, fusese mai mult decât dezamăgitoare. Mi-au rămas în minte doar pomii încărcaţi cu chiciură şi luminaţi în toate culorile de razele soarelui, imediat după ce am ieşit din Bucureşti, ca o promisiune pentru ceva mult mai minunat.

De data aceasta am văzut Bucureştiul în primăvară târzie sau chiar vara. Am trudit la „compunerea“ pentru care meritasem această călătorie. N-am luat nici un premiu, dar am fost şi în Cişmigiu, unde m-am plimbat cu barca împreună cu cele două colege din Oradea şi din Sighet pe care le întâlnisem în tren şi cu un băiat din Bucureşti aflat şi el printre participanţii la concurs. Era băiatul care atrăgea atenţia tuturor fetelor, arătos, plin de dezinvoltură, altfel decât băieţii noştri de la Carei. L-am reîntâlnit la Bucureşti, la facultate. Nu mi se mai părea la fel de interesant, iar viitorul meu soţ găsea, bineînţeles, că numai nişte fete prostuţe, de la ţară, puteau fi impresionate de el.

Am fost şi acasă la mama mare cu această ocazie, o casă care m-a cam speriat şi mă va speria şi mai mult în anii care vor urma: plină de mobile, de tablouri şi de cărţi, prăfuite, claie peste grămadă, printre care te strecurai cu greu către paturile aflate în una dintre camere. Despre mama mare ştiam puţine la vremea aceea. Venise pe la noi, în vizită, şi la Santău, şi la Carei, dar era evident că nu-i plăcea „la ţară“. Chiar dacă făcea călătorii lungi cu trenul ca să ajungă la noi, nu înţelegea prea bine ce înseamnă că fata ei „era măritată în Transilvania“. Dacă ar fi înţeles, nu l-ar fi împrumutat cu o sumă bunicică de bani, imediat după „stabilizare“, pe un domn arătos care spunea că este „transilvănean“, adică de acolo de unde se măritase fata ei. Ce s-a întâmplat cu banii este lesne de imaginat.

Pentru moment însă, eram impresionată de faptul că bunica mea ne tratase, pe mine şi pe prietenele pe care mi le făcusem în tren, cu diverse bunătăţi, în parte trimise de mama. Facultatea, venirea mea acolo mi se păreau atunci departe.

Nu erau deloc departe şi mi-am dat seama de asta imediat după ce am ajuns acasă. Până la admiterea la facultate, examenul de maturitate era adevărata sperietoare. Problema serioasă era că nu învăţasem destul, iar în clasa a zecea învăţam chiar mai puţin decât înainte. În afară de prietena bună despre care am vorbit, Maria B., pe strada mea mai stăteau în gazdă trei fete, colege dintr-o clasă paralelă, fete frumoase şi vesele, cu care ne jucam în toate după-amiezele în curtea şcolii de lângă casa noastră. Eu inventam tot felul de jocuri, dar un succes special a avut un fel de tenis de câmp, jucat cu nişte „rachete“ făcute din lemne cioplite de noi. Părinţii mei erau la şcoală, departe, iar noi ne cam făceam de cap.

Când am simţit că se apropie examenul de maturitate, am intrat în panică, eu mai mult decât celelalte fete. Era un examen serios, mai întâi scris şi pe urmă oral, dat în aceeaşi zi la toate materiile. N-am învăţat în viaţa mea, bănuiesc, cât am învăţat atunci într-un interval destul de scurt, dar, în cele din urmă, a mers. Comisia era condusă de un profesor universitar de la Cluj, care m-a remarcat şi mi-a dat oarecare încredere pentru admiterea la facultate care mă aştepta. Ştiam că voi merge la Bucureşti, la Facultatea de Filologie, eram singura din clasă care vroia să facă o facultate şi care nu mergea la Cluj. Tata era îngrijorat, găsea că mama nu se ocupase suficient de mine şi nu mă supraveghease destul, ceea ce era, într-o măsură, adevărat. Dar nu era cazul să facă meditaţii cu mine, mă puteam medita şi singură.

27 octombrie 2011

Terminasem „şcoala medie“ de trei ani la 16 ani, cu diplomă de merit, ceea ce m-ar fi îndreptăţit cu un an înainte să intru la facultate fără examen de admitere. A fost un noroc că nu mai era valabilă această prevedere când m-am prezentat eu la examen, pentru că eram în stare, eu şi părinţii mei, să alegem cine ştie ce meserie în vogă, care nu mi s-ar fi potrivit (ne-am gândit, o clipă, la arhitectură…).

Când am ajuns la Bucureşti şi se punea problema alegerii secţiei de la Facultatea de Filologie la care să mă înscriu, încă nu ştiam care va fi limba primă şi care limba secundară pe care mi-ar plăcea să le studiez. Mama a văzut chineza pe lista limbilor care se studiau (chineza începuse să se studieze cu un an înainte) şi găsea că n-ar fi nepotrivit să încerc. Dar apăruse şi limba arabă, pentru prima oară pe lista limbilor care se vor studia la Facultatea de Filologie, şi amândouă ne-am oprit imediat la ea. Pe vremea aceea limbile orientale (mai erau şi turca şi tătara) se combinau numai cu limba şi literatura română. Examenul la limbi orientale, unde se presupunea, motivat pentru arabă, că studierea limbii se ia de la început, consta într-o probă de limba şi literatura română şi una de istorie, adică un fel de probă de aptitudini. Erau numai 10 locuri la arabă, dar avantajul era că nu erau locuri rezervate pentru bursieri, adică pentru fii de muncitori şi ţărani colectivizaţi. Pe scurt, m-am înscris şi am reuşit pe unul dintre primele locuri.

Nu ştiam nimic despre arabi şi despre limba lor, a fost o întâmplare că m-am trezit acolo. Mama şi-a amintit cu această ocazie că, pe vremea adolescenţei, i se spunea, în glumă, „domnule arab“, asta nu numai pentru că era brunetă, cu părul „ca pana corbului“, ci mai ales pentru nasul ei care unora putea să le pară armenesc, iar altora arăbesc.

Mi-am adus aminte de această ambiguitate rasială mai târziu, mult mai târziu, când am avut în faţă diversele opinii în legătură cu „leagănul arabilor“. Cum observa cineva, conform unor teorii răspândite despre naşterea unor popoare sau rase, despre atât de mulţi se spune că „au venit de undeva“, încât te întrebi dacă vreunul va fi rămas pe locul în care s-a născut. Arabii din Peninsulă au trăsăturile rasei armenoide, de unde şi presupunerea că ar fi venit din zona din care se trag şi armenii. Aşa că mama putea să le amintească unora, mai umblaţi prin lume, şi de arabi, şi de armeni.

Oricum, eu veneam în Bucureşti de la Carei, 14 ore de mers cu acceleratul de Satu Mare, un drum atât de obositor încât am ajuns la un moment dat să detest trenurile. Coşmarurile mele erau adesea cu trenuri: nici nu trebuia să visez că pierd trenul, ca în obişnuitele coşmaruri, ajungea să mă aflu în tren, în vis, sau să visez că liniile se întrerup şi că eu mă îndrept spre niciunde.

Nu am amintiri din primele momente ale instalării mele la Bucureşti. Ştiu că nu-mi plăcea, n-avea cum să-mi placă, mai ales că n-am ratat ocazia să iau tramvaiul în sens invers, cel puţin o dată. Stăteam pe strada Biserica Pantelimon, lângă Foişorul de Foc, într-o casă modestă în care mai stătea o familie cu un copil mic la vremea când am venit eu. Mama mare şi nenea Traian stăteau acolo prin bunăvoinţa fiului naşei mele şi familiei sale, care aveau o casă în vecini. Ei depozitaseră în cele două camere care erau „închiriate“ bunicii mele o mare parte din mobilierul şi tablourile care aparţinuseră naşei mele, Teodora Sghibartz, şi fiului ei, pictor, dar mai ales fratelui ei, care fusese profesor la Drept şi care trăia într-o cămăruţă strâmtă pe vremea aceea, undeva aproape de Cişmigiu. Mai multe dulapuri-bibliotecă de foarte bună calitate, ticsite cu cărţi de drept, dar şi altele, cărţi pe jos, pe alocuri până la tavan în una dintre camere, nelocuită. Alte mobile una peste alta în cealaltă cameră, în care erau două paturi, în care dormeam şi eu, alături de mama mare şi nenea Traian.

Aveam o bucăţică de masă pe care îmi făceam lecţiile şi, alături, o mică etajeră în care îmi ţineam cărţile şi caietele. În camera respectivă nu se gătea şi nu se mânca, în principiu, în primul rând pentru că nu era loc, dar şi pentru că existau, în partea din spate a casei-vagon în care locuiam, o bucătărie pe care-o împărţeam cu familia cealaltă care locuia în casă şi o masă a bunicii mele pe care se putea mânca. N-am beneficiat de aceste posibilităţi decât foarte puţin timp după venirea mea în Bucureşti, cum n-am putut beneficia decât cu dificultăţi de baia care se afla tot în această zonă. Bunica mea se certase cu vecinii, care nu mai vroiau să accepte accesul nostru la dependinţele ce erau legate, oarecum, printr-un mic vestibul, de camera în care locuiau ei. A fost şi un proces pentru baia şi bucătăria care ar fi trebuit să fie comune, proces câştigat de bunica mea, iar executorii judecătoreşti au aşezat la loc masa pe care vecinii o scoseseră din bucătărie. Degeaba, pentru că ostilităţile au continuat, spre marea mea tristeţe.

Nu aflasem până atunci că pot exista astfel de relaţii între oameni. Acum mă gândesc că erau fireşti în condiţiile în care familii numeroase trăiau „la comun“, obligate să se suporte sau să sufere. Mama mare şi-a luat la un moment dat aragazul ei din bucătărie şi l-a pus în micul vestibul de la intrarea în dormitorul nostru comun, şi acolo a rămas până când am terminat facultatea şi m-am mutat. De altfel, bunica nu gătea decât foarte rar şi s-a obişnuit destul de repede să-mi dea bani din cei trimişi de părinţii mei ca să mănânc la o cantină din apropierea facultăţii.

Sigur că eu am suferit nu numai din cauza strâmtorii din casă, dar şi psihic. Nu mai vorbesc de cât au suferit părinţii mei, mama în special, din cauza atmosferei în care am trăit în anii facultăţii.

Am regăsit de curând un pachet cu scrisori expediate de către mine familiei de la Carei în perioada bucureşteană, scrisori primite de la fratele meu după moartea mamei mele, pe care nu m-am învrednicit să le deschid până acum. La început m-am minunat de câte sunt, am răsfoit câteva, apoi m-am apucat să le sortez. Am constatat că nu am scrisori din primul an de facultate şi că am relativ puţine din al doilea an, deşi ştiu că scriam mereu, ca să mă lecuiesc puţin de tristele lucruri din jur. Scrisorile de atunci vor fi existând pe undeva, dar cred că informaţiile pe care le furnizam nu sunt cu totul deosebite de cele din scrisorile ulterioare. Oricum, cele pe care le-am găsit sunt câteva sute. Toate sunt un fel de dări de seamă pornite din convingerea că ai mei vroiau să ştie tot ce fac. Le-am scris şi despre necazurile mamei mari, care mă afectau şi pe mine, şi îmi dau seama acum cât a suferit mama: ea a sperat că bunica mea îşi va răscumpăra absenţa îndelungată din viaţa ei printr-o prezenţă mult mai activă alături de mine.

Acum înţeleg mai bine că mama mare chiar şi-a dat silinţa, că a făcut mult mai mult decât făcea când nu eram eu acolo: îmi spăla, îmi călca, făcea curat pentru mine, dar pur şi simplu nu-i plăcea – sau poate nu ştia – să gătească prea multe feluri. La un moment dat a renunţat cu totul la gătit, iar eu am început să caut diverse cantine unde să mănânc măcar la prânz. Eram slabă, foarte slabă, am suferit mereu în perioada facultăţii de stomac şi ficat. Le scriam mereu părinţilor că m-am îngrăşat, ba un kilogram, ba două, aşa că, dacă s-ar fi adunat pretinsele kilograme, aş fi fost printre cele mai grase fete. Nu eram. Mai târziu, după ce m-am măritat, mama mare s-a apropiat de noi mai mult, ne invita chiar la masă din când în când, uneori şi noi pe ei, iar când s-a născut Ada şi rămăseserăm singuri la un moment dat, bunica mea a venit la noi şi a avut grijă de ea: o îndrăgise chiar, dar puterile n-o mai ţineau.

Conştienţi de dificultăţile mele din studenţie, părinţii îmi trimiteau pachete de acasă, de la Carei, prin persoane care veneau în Bucureşti sau prin însoţitorul de tren. N-am suferit propriu-zis de foame în Bucureşti, ba chiar am avut bucuria uneori să dau şi altora din bunătăţile primite de acasă pe vremea când stăteam la bunica şi mai târziu. Foştii mei colegi îşi amintesc şi acum de prăjiturile pe care le trimitea mama: Elena (fostă Giurcan), acum aproape vecina mea, îmi spunea zilele trecute că n-a mai mâncat de atunci prăjituri atât de bune.

Mama ajunsese să fie vestită nu numai printre colegii şi prietenii mei, ci şi în familia lărgită a soţului meu, pentru minunatele prăjituri pe care le făcea. Cele mai multe nu erau prăjituri ardeleneşti, cum credeau unii bucureşteni, pentru că mama nu învăţase gospodărie în Transilvania, ci erau făcute după reţete pe care le ştia dinainte sau le descoperea în reviste, spre bucuria noastră şi a celor din jur. Dar mai erau şi alte bunătăţi, mai ales de Crăciun şi de Paşti, atunci când nu eram acasă, precum şi de aniversările noastre: la Carei, părinţii mei cumpărau ca să trimită la Bucureşti pentru mine, iar mai târziu şi pentru fratele meu, pentru familia mea, curcani, „porcării“, adică lebăr, cârnaţi ardeleneşti, caltaboşi, carne, dar şi pui, cu grijă să fie toate preparate în casă.

Mama se întreba încă din perioada şederii mele la mama mare, şi a continuat să se întrebe mai târziu, dacă n-ar fi fost mai bine să mă ducă la căminul de fete în loc să mă lase în camera înghesuită din strada

Biserica Pantelimon. Eu credeam de pe atunci şi cred şi acum că n-ar fi fost mai bine, pentru că atmosfera din căminul de fete nu era cea mai prielnică pentru cele care vroiau să înveţe, iar eu chiar vroiam şi am arătat-o. Viaţa mea din perioada studenţiei a fost plină, iar scrisorile către ai mei sunt o mărturie în sensul acesta. Am învăţat cu pasiune, cu plăcere, dar m-am şi plimbat, am fost la spectacole, la cinema, la teatre, la operă, mai mult, poate, decât în tot restul vieţii. Am avut bani de acasă, am avut, mai târziu, şi bursă republicană (era aproape cât un salariu modest) şi am putut să-mi satisfac şi mici gusturi în ce priveşte îmbrăcămintea. Unele lucruri pe care le-am cumpărat atunci de la Consignaţie, împreună cu M., le-am purtat mulţi ani după terminarea facultăţii: erau de foarte bună calitate, veneau din Vest şi se vedea că erau de alt soi decât cele fabricate la noi. Dacă mi-au lipsit unele lucruri, poate că nu mi-am dat seama pe atunci.

Recent, o fostă studentă plecată de mult în străinătate, Luisa A., cu care păstrez relaţii de vreo 35 de ani de zile, de când a terminat facultatea, mi-a pus o întrebare ciudată, pe când mă aflam cu ea şi cu Liliana D. la o masă de restaurant din Parcul Herestrău: cum este să fii frumoasă, să te ştii frumoasă? I-am răspuns că nu prea mi-am pus această problemă de-a lungul vieţii, că nici n-am prea avut oglinzi pe unde am locuit. La bunica mea, de pildă, eu nu am avut nici o oglindă. Nu-mi lipsea, îmi era suficient, probabil, cum mă oglindeam în cei din jur. În anii facultăţii am avut un succes nesperat pe toate planurile. Eram veselă, uneori cântam, aşa cum făceam înainte, acasă. Dar mama mare mă tempera: „Ce-ţi veni, dragă?“. Dar altfel era mândră de mine, de cum arătam („ca o nemţoaică“!) şi de cum învăţa „nepoata coanei Măndica“.

Cât priveşte parcursul profesional, ca să zic aşa, cred că am avut şi mult noroc – în primul rând, norocul să-mi placă ce făceam.

28 octombrie 2011

Când s-a deschis anul universitar, a fost o surpriză pentru noi să aflăm că secţia de arabă, nou înfiinţată, nu are nici un profesor de limba arabă. Aveam un orar, cu ore de limba şi literatura română, cu discipline generale precum literatura comparată, literatura rusă şi sovietică, „socialism ştiinţific“, ALA, adică lecţii de apărare antiaeriană, aveam în orar şi cursuri de limba şi literatura arabă, dar nimeni nu venea să le ţină. Se zvonise la început că ar fi fost desemnat un profesor arab de origine egipteană să predea araba în Bucureşti, dar că ar fi murit în avionul care îl ducea spre capitala noastră. N-am mai auzit niciodată după aceea o asemenea versiune a întemeierii ratate a predării arabei la Universitatea din Bucureşti: prea semăna cu toate legendele în care la temelia unei noi aşezări se află o jertfă.

Mai târziu am avut pentru vreo două luni un profesor improvizat (nu a avut niciodată un statut oficial în Universitate), care ne preda elemente de limbă arabă literară, în amestec cu limba lui vorbită, araba egipteană. Vorbea româneşte bine, era un tip simpatic, căsătorit cu Magda Labiş, sora poetului. Mike, cum îi spuneam noi tânărului nostru profesor, nu avea nici o pregătire în domeniu, aşa că nu putea râvni la un post în Universitate. Dar noi eram departe de a înţelege atunci că „a învăţa araba“ însemna, în ţările

arabe şi pretutindeni în lume, a învăţa o limbă care a servit drept mijloc de expresie unei mari culturi, care serveşte şi acum ca limbă literară, dar pe care nimeni n-o vorbea în mod spontan nicăieri în aşa-numita „lume arabă“.

La câteva luni după începerea cursurilor universitare a apărut în marele amfiteatru în care se ţineau cursurile comune ale anului întâi de la Filologie un domn cu aer de străin, care a aşteptat pauza ca să scrie pe tablă că doreşte să se întâlnească cu studenţii de la arabă a doua zi, în sala cutare, la ora cutare. Am aflat după aceea că se numea Yves Goldenberg, că avea 29 de ani, că trăise în Egipt, că părinţii sau bunicii lui plecaseră din România şi în felul acesta învăţase româneşte, că făcuse traduceri pentru ambasada României la Cairo, că era inginer chimist de profesie, meserie pe care a practicat-o şi după ce sosise în România, cu câţiva ani înainte. Mioara Roman (pe atunci, Georgescu) ne-a spus că tatăl ei, ambasador, ar fi fost cel care i-a propus lui Yves Goldenberg să vină în România, asta pe vremea când traducea în şi din arabă la ambasada României de la Cairo. Când s-a prezentat la facultate, profesorul nostru era căsătorit nu de multă vreme cu o româncă, o persoană modestă, bună, blândă, care i-a fost alături în toate începuturile lui din România, şi au fost multe. Cu ea şi-a perfecţionat cunoştinţele de limbă română, ea i-a corectat mai toate textele scrise în româneşte, ea l-a ajutat să se adapteze ţării în care nu se ştia exact cum a nimerit.

Ce nu ştiam atunci şi am aflat mai târziu a fost că părinţii lui, oameni de cultură franceză, care vorbeau în casă franţuzeşte, au ţinut ca fiul lor să înveţe în şcolile arabe, să stăpânească limba oficială a ţării în care trăia. Peste mulţi ani, când am citit cartea de memorii a lui Eduard Said cu titlul *Out of place* (tradus de mine ca „[Mereu] nelalocul lui“), am înţeles mai bine semnificaţia opţiunii părinţilor profesorului nostru. Familia lui Said era de origine palestiniană, se stabilise în Egipt, era bogată şi trăia într-o cultură occidentală anglofonă tipică. Acest mare apărător al arabilor împotriva unei viziuni deformate de interese materiale, „colonialiste“, pe care el o atribuia orientaliştilor, a învăţat la Cairo numai în şcoli occidentale, iar limba arabă literară a învăţat-o cam la vârsta de 20 de ani, pe când trăia în Statele Unite.

Yves Goldenberg cunoştea limba arabă literară cum puţini o cunosc, cunoştea literatura arabă veche şi modernă, ştia o mulţime de versuri şi râdea şi el în hohote când ne citea anecdote din cărţile vechilor autori. Pe de altă parte, vorbea cu plăcere dialectul egiptean şi-i iubea pe egipteni cu o dragoste pe care vicisitudinile istoriei n-au atins-o. A fost norocul meu, norocul nostru, să avem un asemenea profesor. Cred şi acum că atitudinea pe care o va avea faţă de această limbă învăţăcelul întru ale arabei depinde foarte mult de felul în care îl introduce în universul ei primul profesor. Eu am avut norocul să am un profesor îndrăgostit de această limbă.

În România nu prea avea prieteni acest om venit de departe, dar şi-a păstrat prietenul, arab, egiptean din copilărie până la moartea sa. Era un medic neurolog, cred, care profesa acum în Kuweit. Yves Goldenberg murise când am ajuns eu în Kuweit, într-o vizită la Universitate, prin 1995 sau 1996. Mă gândeam să-l caut acolo pe prietenul profesorului nostru, dar m-am sfiit. Nu ştiam prea bine ce se cuvine

şi ce nu în acest mediu, pentru că avusesem surprize de toate felurile.

Să spun şi că profesorul era foarte apropiat de noi. De altfel, îi ziceam între noi „Abu“, crezând că asta însemna „tata“. În forma aceasta nu însemna nimic (avea nevoie de un adaos: tatăl meu, al tău, al nostru etc.): putea doar să însemne, simbolic, că noi vrem să-i dăm un nume care să-l apropie de noi. Era un om încă tânăr la acea dată. Ştia cam tot despre noi, despre familiile noastre, despre copii. A fost la căsătoria noastră (se căsătoreau doi dintre studenţii lui preferaţi!). După căsătoria civilă am invitat toţi colegii de grupă de la arabă, precum şi o bună parte dintre cei de la secţiile de limbi orientale, turci şi tătari, care ne erau prieteni, la o grădină de vară care se afla pe locul cofetăriei Casata de astăzi. I-am invitat pe banii tatălui meu, care venise de la Carei în acest scop. Am o poză luminoasă cu profesorul nostru în această ocazie. Când s-a născut prima noastră fetiţă, a venit la noi s-o vadă imediat după ce am venit cu ea acasă de la maternitate. A sunat, a răspuns mătuşa Livia, care venise la noi de câteva zile de la Tăşnad, iar ea a venit repede să-mi dea raportul şi să mă consulte dacă este cazul să deschidă, anunţând în graiul ei ardelenesc: „Oarice Goltâmberg…“.

Profesorul nostru nu avea studii de specialitate când a venit la Universitate şi nici n-a reuşit să şi le facă în primii ani, pentru că, obligat la început să ţină cursuri de toate felurile (curs practic, limbă contemporană, literatură veche şi modernă, stilistică etc.), îşi petrecea zilele şi nopţile pregătindu-şi cursurile în limba română. Mai târziu s-a înscris la secţia de limba şi literatura franceză a facultăţii noastre, pe care a absolvit-o cu brio. Avea limba şi cultura franceze în sânge: de fapt, franceza era limba lui maternă. Rudele din Franţa îi trimiteau cărţile de care avea nevoie pentru cursurile de arabă de la Bucureşti, aşa că noi ne-am însuşit modul de a privi arabii, limba şi cultura lor din perspectiva orientaliştilor francezi precum Blachère, Gaudefroy-Démombines, Huart, Fleisch şi alţii.

Vroia să facă şi doctoratul, dar nu era uşor pe vremea aceea să te înscrii la doctorat. Poate că şi din cauza asta a ţinut să meargă la „munca patriotică“ (obligatorie!) de vară, deşi avea tensiune oscilantă, cum ştiam mai de mult de la el, şi nu i-ar fi recomandat nici un doctor să muncească în soare. Nu s-a simţit bine într-o zi, l-a luat cu maşina ei o studentă şi l-a adus în Bucureşti, unde, singur acasă, a căzut în baie şi nu s-a mai ridicat. Mormântul lui se află în cimitirul Străuleşti şi nu l-am mai vizitat de mult.

După moartea lui am vizitat-o mai des pe soţia sa, singură şi bolnavă, i-am dus şi un doctor când a avut nevoie (chiar socrul meu, care a acceptat această sarcină pentru că îl rugaserăm noi). Prin grija mea a apărut manualul său de limba arabă, singurul serios apărut în limba română până acum, pe care nu apucase să-l încheie. Nimeni n-a mai cerut reimprimarea lui la tipografia Universităţii noastre, dar a fost retipărit la tipografia Universităţii „Spiru Haret“, tot prin grija mea. Universitatea respectivă mi-a cerut să obţin drepturile de la soţia lui şi i-a plătit pentru aceasta o mică sumă. Generaţii întregi de studenţi au învăţat primele elemente de arabă din acest manual serios. Manuale serioase de învăţare a limbii arabe nu s-au mai făcut de atunci, deşi alte cursuri destinate studenţilor la arabă ne-am învrednicit şi noi să facem.

Yves Goldenberg a lăsat numai câteva articole tipărite în *Analele Universităţii* şi în reviste româneşti de lingvistică, toate impecabile. În vremea aceea eu îmi pregăteam teza de doctorat de lingvistică sub conducerea profesorului Graur şi i-am arătat-o lui Yves Goldenbeg în ultima formă, rugându-l să-mi facă

observaţii, mai ales privind traducerea şi interpretarea exemplelor arabe. Păstrez şi acum scrisoarea pe care mi-a scris-o în arabă, cu creionul, pe două pagini, când a terminat de citit teza: sper s-o pot scana ca să se poată înţelege de ce am fost atât de emoţionată atunci, de ce sunt şi mai emoţionată acum. Spunea, în esenţă, la sfârşit: „Mergi înainte, Nadia, şi vom auzi numele tău citat printre cele ale marilor arabişti din lume. Şi profesorul tău, «cel ce are nevoie de mila lui Dumnezeu» (expresia are sens în arabă), va fi fericit“. Eram departe, foarte departe atunci de a-mi imagina o carieră internaţională, dar am fost mişcată până la lacrimi.

N-a mai apucat să vadă succesele elevilor săi: Nicolae Dobrişan a fost coleg cu mine la catedră, unde a venit la un an după mine, a tradus un mare număr de cărţi din arabă, a publicat manuale, este membru al Academiei de limbă de la Cairo; Gustav Meiseles a făcut o frumoasă carieră ca profesor universitar în Israel şi este autorul unor lucrări cunoscute în lumea arabiştilor; Mircea Anghelescu a publicat prima carte despre influenţele arabe în literatura română, şi singura până astăzi – mai multe articole de arabistică, precum şi prima revistă de studii arabe, *Romano-Arabica*, reluată de mine în zilele noastre, cu consimţământul lui, toate înainte de a trece la cercetare şi învăţământ universitar în domeniul literaturii române; Grete Tartler, care începuse să traducă poezie arabă pe când trăia el, a continuat să traducă şi să scrie de-a lungul vremii, alături de alte ocupaţii, şi continuă şi acum, cu mare succes. Nici unul dintre noi nu l-a uitat, nu-l poate uita.

29 octombrie 2011

Eu m-am bucurat din primul an de aprecierea profesorului Goldenberg şi am rămas până la sfârşit studenta lui preferată. M-am străduit să nu-l dezamăgesc şi nu mi-a fost uşor, mai ales că rămăsesem de la liceul din Carei cu ideea că trebuie să fiu foarte bună la toate materiile. Nu mi-a reuşit întru totul în anul întâi. Tot semestrul al doilea a fost o goană pentru a recupera materia de limba arabă care ar fi trebuit să fie predată în semestrul I, începând cu scrierea şi cu elemente de gramatică. N-am învăţat cine ştie ce la altele şi am învăţat destul de puţin la literatură universală. Cursul se ţinea într-un amfiteatru foarte mare (R3), vocea profesorului Papu era moale, iar noi mai şi şuşoteam la balcon, unde mă aflam şi eu (atunci mi-a făcut o poezie un coleg de-al nostru care urma să devină un poet cunoscut: în poezie se pomenea şi de cozile mele blonde, dar şi de cum se auzea în amfiteatru „a creioanelor ploaie mărunt…“, sau ceva asemănător). N-am învăţat prea mult pentru examenul de literatură universală şi pentru că îmi făcea curte pe vremea aceea primul Mircea cunoscut pe când eram în facultate, student în ultimul an la secţia de critică, ardelean ca şi mine, care mă făcea să pierd destul timp, dar care se mândrea, altfel, cu succesele mele, atunci când existau: n-a fost cazul la acest examen.

Pe scurt, am luat primul 5 din viaţa mea – şi ultimul, de altfel. La examen am avut pe bilet piesele lui Plaut şi poetul Walter von der Vogelweide. Dacă la primul punct am spus câte ceva (chiar citisem o piesă!), la al doilea nu am ştiut nimic. De poetul respectiv n-am mai auzit nici de atunci încoace. Îmi

părea rău pentru părinţii mei, cărora le creasem iluzii cu notele de 10 de la examenele din primul semestru şi cu unele de până la ultimul examen de sfârşit de an, care era cel cu nota de 5. În anul următor am luat 10 la literatură universală, la Zoe Dumitrescu-Buşulenga, şi cum 10 am luat şi la celelalte materii, am avut norocul să iau bursă republicană, aşa cum am mai spus.

O bună parte dintre scrisorile trimise acasă după această întâmplare fericită pomenesc de cheltuielile pe care le făceam, multe dintre ele pentru îmbrăcăminte. Am uşurat mult sarcina părinţilor mei, care puteau acum să trimită mai puţini bani la Bucureşti.

Destul de curând după venirea în facultate, prin anul al doilea, cred, am început să frecventăm cercul studenţesc de lingvistică pe care îl conducea profesorul Alexandru Graur, secondat de lectori şi asistenţi de la catedră. Nu ştiu cine din grupă a avut iniţiativa, probabil unul dintre cei doi băieţi care au frecventat tot timpul cercul: Mircea şi Gustav Meiseles, dar eu m-am alăturat lor cu bucurie imediat. Ne plăcea ce se făcea la cerc: profesorul, care studiase în Franţa şi avea şi preocupări teoretice (încerca să împace marxismul cu lingvistica, lucru la care a renunţat ulterior), era preocupat şi de răspândirea cunoştinţelor de limbă în rândul marelui public. Dar, ceea ce era important pentru noi, avea şi darul de a găsi subiecte interesante de discutat, ştia să-i atragă pe studenţi, să dea mici teme de cercetare care să nu-i sperie pe începători. Legătura mea cu lingvistica, începută la cercul studenţesc şi continuată la Catedra de Limbi Clasice şi Lingvistică Generală, în anii de după terminarea facultăţii, a continuat tot restul vieţii mele.

Tot cu colegii de la arabă mergeam la şedinţele Asociaţiei de Studii Orientale (pe scurt: ASO). Am devenit curând membră a Asociaţiei, alături de colegii Gusti şi Mircea, mai îndreptăţiţi decât mine, la ora aceea, să fie primiţi într-o grupare care reunea intelectuali ce se ocupau de Orient, cu formaţii şi motivaţii foarte diferite.

Orientaliştii din vremea aceea erau oameni mai în vârstă, unii dintre ei veneau dinspre alte specializări, dar pasiunea nu le lipsea, iar devotamentul lor pentru aceste studii în vremuri grele mă emoţiona şi atunci, mă emoţionează şi azi, când îmi aduc aminte. Ar fi de ajuns să spun că se organizau colocvii serioase la Bucureşti şi în alte locuri, că orientaliştii au reuşit să scoată ani la rând revista *Studia et Acta Orientalia*, publicaţie de ţinută, care putea sta alături de altele de acest fel din ţări ca Polonia, Ungaria, Cehoslovacia etc. Cei mai în vârstă şi cei mai importanţi membri ASO erau clasicişti, precum Aram Frenkian, indo-europenişti, precum Tancred Bănăţeanu, armenologi, precum H.Dj. Siruni. Toţi aceştia veneau parcă din altă lume, cu politeţea lor ce ni se părea exagerată, cu grija pentru ţinută, cu marea lor erudiţie care ne umilea.

Trebuie să spun că rolul principal în orientalistica românească, atâta câtă era, îl aveau pe atunci turcologii. Preşedintele ASO era, pe vremea când ne-am apropiat noi de orientalişti, Mihail Guboglu, dar alături de el mai erau mulţi foarte serioşi, printre care trebuie să-l menţionez în mod special pe Vladimir Drimba. Lucra atunci la Institutul de Lingvistică al Academiei, dar mai târziu a venit la facultatea noastră, la Catedra de Limbi Orientale, al cărei şef a fost câţiva ani de zile. Legătura noastră mai strânsă cu el

datează din această perioadă: ea a continuat în anii îndelungaţi în care am fost şefa catedrei şi n-a încetat până la dispariţia lui, în anul 2003.

Era un filolog desăvârşit, cum puţini erau la noi, şi nu numai la noi. Începuse ca specialist în filologie română şi a sfârşit prin a reveni, într-o măsură, la etimologiile româneşti care l-au preocupat întotdeauna şi care l-au dus, la un moment dat, şi către turcologie. A devenit un mare specialist în limba cumană, a publicat o ediţie impecabilă, s-a spus, din *Codex Cumanicus* şi multe alte lucrări care ar fi putut să-l facă cunoscut în lume dacă ar fi avut parte de difuzarea pe care o meritau. Avea relaţii cu turcologii din lume, pe care le întreţinea cu grijă, dar asta nu l-a ajutat prea mult la difuzarea preţiosului volum. Înainte de a lucra la această carte avusese ocazia să petreacă vreo doi ani în Germania şi a profitat de această şedere pentru a citi cantităţi enorme de cărţi şi articole pentru lucrările în pregătire şi pentru a discuta cu colegii de acolo.

Mereu elegant, chiar în anii grei de atunci, meticulos în tot ce făcea, cred că Germania i se potrivea. N-am uitat observaţia lui la întoarcerea de acolo, când a văzut din nou în ce stare jalnică se aflau toaletele din Universitate: „Dacă aş fi rector, mi-aş da demisia, chiar şi numai din acest motiv“. Şi era, dincolo de toate, un om de o conduită ireproşabilă în toată existenţa sa: aş sublinia că era ardelean, un ardelean dârz, din spiţa celor care nu se lasă îngenuncheaţi. La ceremonia incinerării sale am fost delegată să spun cuvântul de adio. A fost singura ocazie în care am avut această grea sarcină, dar nici nu se punea problema să refuz pentru a mă pune la adăpost de emoţii: a fost unul dintre oamenii pe care i-am admirat cel mai mult.

De relaţiile noastre cu ASO, care au continuat mult după terminarea facultăţii, se leagă şi prietenia îndelungată cu indianistul Sergiu Al-George şi cu soţia lui. Pe el l-am cunoscut mai îndeaproape cu ocazia unui colocviu organizat de ASO la Iaşi. Am stat împreună în tren, în acelaşi vagon, şi ţin minte că l-a supărat puţin opinia mea, spusă cu voce tare, că, din punctul meu de vedere, un bărbat trebuie să fie în primul rând harnic (eram, doar, o vrednică ardeleancă…). „Dumneavoastră negaţi dreptul oamenilor la reverie“, a spus el, adăugând că nu se apără pe sine, pentru că el munceşte de dimineaţă până seara. Lucra ca medic orelist, am beneficiat şi eu de ştiinţa şi devotamentul lui la Policlinica Vitan, unde lucra. Dar marea lui pasiune era indianistica: ne-a mărturisit că intrase la Medicină cu gândul că astfel va putea ajunge în India. A ajuns în India, a ajuns să publice cărţi care s-au bucurat de mare succes, a fost, de la distanţă, un discipol şi admirator al lui Mircea Eliade, ceea ce i-a adus şi ani de închisoare în lotul care îi cuprindea pe Alexandru Paleologu, pe Alexandru Zub şi pe alţii.

Era, nu numai pentru noi, un prieten de o calitate rară. La ei în casă l-am întâlnit pe Alexandru Paleologu, un povestitor fără egal, cum se poate vedea şi din eseurile lui. Dar era şi un om extrem de delicat, care-i făcea să se simtă bine şi pe alţii. Când a aflat că merg la tratament la prietenul lui, Sergiu, pentru că, printre altele, nu auzeam bine cu o ureche, a rostit visător: „Ce frumos, o femeie surdă, o femeie care nu aude decât muzica interioară!“. Peste ani, l-am întâlnit o dată pe stradă, pe undeva pe lângă Piaţa Palatului, subţire, elegant, cu baston, şi l-am întrebat ce mai face, aşa, în general. Mi-a răspuns: „Ce să fac, îmbătrânesc şi nu-mi pare rău!“. Atunci n-am înţeles bine ce înseamnă asta, dar am bănuit că era cam sătul de ce vede în jur şi i-am spus o vorbă pe care o auzisem în rusă de la fostul nostru

coleg Ilie Bădiciţ, care studiase în Uniunea Sovietică: „Să scuipi dintr-un turn înalt!“. Părea că i-a plăcut vorba asta.

Toată atmosfera din casa familiei Al-George avea ceva magic, şi la asta participa şi Dorina, soţia lui, care altfel părea o persoană mult mai cu picioarele pe pământ decât el. O femeie deşteaptă, medic pediatru, dar receptivă la tot ce era poezie şi filozofie în atmosfera din jur a fost o binefacere pentru Sergiu.

Ultima călătorie în India, prilej de mari satisfacţii intelectuale pentru el, a fost un succes deplin, care l-a marcat pe Sergiu Al- George, dar într-un fel nedorit: a murit la câteva zile după ce a ajuns acasă, a căzut în timp ce vorbea la telefon. Apucasem şi eu să vorbesc cu el, îmi povestise despre succesele pe care le avusese în India şi îmi spusese că a fost fermecat de această călătorie, care i-a dat impresia unei împliniri, a ajungerii la un capăt. A fost prea mult pentru el…

Ani de zile ne-am întâlnit cu familia Al-George, când la noi, când la ei, când, mai târziu, la familia Cezar Baltag, cu care noi le făcuserăm cunoştinţă. N-am cunoscut pe altcineva care să-şi fi trăit cu atâta patos ca Sergiu Al-George o existenţă care acum îmi pare foarte scurtă (avea 59 de ani când a murit). Ştiinţa era pentru el prilej de bucurie, aşa cum erau şi relaţiile umane, prietenia pe care o trăia cu intensitate.

L-am lăsat la sfârşit pe dragul nostru Cicerone Poghirc, profesorul Poghirc, clasicist şi orientalist, care era încă tânăr pe vremea când l-am cunoscut la ASO. Nu numai generaţia mea de orientalişti îi este profund îndatorată: ne-a dat tuturor ocazia să profităm de biblioteca lui, de ştiinţa lui (avea tot timpul în buzunar fişe cu surse bibliografice pentru lucrările noastre), de relaţiile sale în ţară şi în lume. Graţie şi sprijinului său am putut să fac călătoria în Tunisia, prima călătorie în spaţiul arab, o călătorie care mi-a marcat viaţa: un prieten de-al lui Cicerone Poghirc, un profesor occidental care venea în România, mi-a schimbat la Roma suma de bani de care aveam nevoie pentru deplasare, la solicitarea lui: altfel, aveam în buzunar 10 dolari, cum se ştie că ni se dădea când plecam în străinătate, şi n-aş fi avut cum să ajung de la Roma la Tunis.

Era iubit de studenţi, le trecea cu vederea micile obrăznicii şi, prodecan fiind, îi apăra când cei de la Rectorat vroiau să-i pedepsească. Nu ştiu cum se face că studentul de la turcă sau tătară (cred) cu numele Retezatu, băiat drăguţ şi cam derbedeuţ, era ameninţat cu exmatricularea pentru că dăduse o palmă unei colege. A fost iertat datorită intervenţiei lui Cicerone Poghirc şi, întors la facultate, a rostit următoarea vorbă memorabilă: „Poghirc ăsta trebuie să fie un tip deştept, pentru că şi-a dat seama că eu sunt deştept“. Criteriul acesta de apreciere a deşteptăciunii a rămas pentru noi „criteriul Retezatu“, dar mie îmi aminteşte mereu de cel care l-a inspirat.

Serile petrecute cu Poghirc, acasă la noi, la ei, la alţii, nu se pot uita: el cânta, bea cu plăcere, nu se îmbăta, cred, niciodată şi încerca să ne-o dovedească mergând pe marginea balconului de la etajul trei, să zicem, destul ca să ne umple de spaimă: asta înseamnă „a trăi periculos…“. A trăit mai calm, se pare, la Paris, unde s-a autoexilat împreună cu soţia şi fiul său. Timp de mai mulţi ani făcea un fel de navetă în

Germania, la Bochum, unde avea o catedră de indo-europenistică. N-a lăsat multe cărţi, ştiinţa lui s-a împrăştiat cu generozitate printre clasiciştii şi orientaliştii care i-au fost aproape o viaţă întreagă. L-am întâlnit o singură dată la Paris, în urmă cu 12 ani: părea obosit, câteodată absent, dar vibra încă la tot ce-i amintea de România (la muzică, de pildă…). A murit acum câţiva ani, departe de ţară, şi tare mă tem să nu-l acopere uitarea după ce noi nu vom mai fi aici.

N-aş vrea să se creadă că studiile „orientale“ erau frecventate doar de persoane de calitatea celor la care m-am referit. Veneau la şedinţele ASO şi unele personaje ciudate, pentru că orientalistica se pare că atrage astfel de oameni: personaje uşor caraghioase, care înghiţeau tomuri de ezoterism, dar care nu aveau o specializare propriu-zisă în ceva. Majoritatea erau mai în vârstă, dar erau şi tineri: unul dintre ei, nepotul preşedintelui de atunci al ASO, era un presupus istoric, plin de ifose, pe care nu l-am uitat pentru că a făcut următoarea remarcă despre mine, pe când era de faţă şi cel care avea să-mi devină soţ: „Fată frumoasă, deşteaptă, a făcut araba, poate să se mărite şi cu un bancher“. La care M. a spus, cam scrâşnit: „Noroc că nu mai sunt bancheri!“. Cine ar fi crezut pe vremea aceea că vor mai fi bancheri în România?!

La un moment dat, ASO a devenit mai apropiată de catedra noastră de limbi orientale: în vremea când profesorul Poghirc, preşedintele Asociaţiei, era şi decanul facultăţii, şi-a stabilit sediul în localul din Edgar Quinet, la etajul trei, şi şi-a adus acolo biblioteca, o bibliotecă ce avea nu prea multe cărţi, dar unele dintre ele importante, mai ales cele de indianistică. Noi toţi, orientalişti, dar şi clasicişti în frunte cu Poghirc, ne-am străduit să contribuim la dotarea acestei biblioteci, de care profitau şi studenţii noştri. Păcat că n-am fost destul de prudenţi atunci când s-a solicitat şi s-a obţinut cedarea ei către noul, pe atunci, Institut de Studii Orientale. Institutul s-a desfiinţat, iar biblioteca a dispărut nu ştim unde.

La sediul ASO ţineam şi ore, noi, cei de la Catedra de Limbi Clasice şi Orientale, aşa că amintirile din studenţie ale multor foşti studenţi ai noştri se leagă de ASO. Aceasta nu mai există de mult. Când mă întreabă acum câte unul dintre foştii studenţi ce se mai întâmplă la ASO, mi se pare că vine din altă lume. Uneori chiar vine…

30 octombrie 2011

Scrisorile trimise acasă în vremea studenţiei sunt pline de amănunte în legătură cu felul în care îmi petreceam timpul şi cu ce se mai întâmpla prin Bucureşti. Proaspăt întoarsă din vacanţă, în 14 februarie 1961 aşteptam o eclipsă totală în Bucureşti şi scriam alor mei:

> În Bucureşti e o vreme tare frumoasă şi soarele străluceşte din toate puterile fără să se gândească la încercările grele la care va fi supus mâine. Aud că la voi n-o să fie eclipsă totală, aşa cum va fi în Bucureşti, timp de două minute. Toată lumea vorbeşte aici numai despre asta.

Aveam şi un mic jurnal în anul al doilea, în care consemnam lucruri care pot părea azi fără

importanţă, dar care mie îmi umpleau viaţa. În jurnal, profesorul nostru, Yves Goldenberg, şi orele lui de arabă sunt o prezenţă constantă. Cât am învăţat, cât am tradus, ce note am luat şi ce observaţii mi-a făcut profesorul – iată ce consemnam eu cu multă grijă şi în scrisorile lungi către cei de acasă.

În afară de acestea, observ acum că am acordat o atenţie specială în corespondenţa cu părinţii mei, profesori, felului în care se desfăşura practica noastră pedagogică. Încercam să repar unele observaţii privind pedagogia pe care le făcusem de faţă cu tata şi care păreau să-l fi rănit. Am declarat cu seninătate că nu există o „ştiinţă“ a pedagogiei, că suntem puşi să învăţăm prostii care poartă numele lui Macarenco sau al altora, iar când tata, indignat de asemenea idei, a încercat să spună că el a făcut în şcoală şi istoria pedagogiei, eu i-am replicat că ceva care nu există nu poate avea istorie. L-am văzut cum s-a întunecat şi mi-a părut tare rău, pentru că îl iubeam pe tata, dincolo de orice păreri ale lui sau ale mele. Am vrut deci să le dau lui şi mamei amănunte despre desfăşurarea lecţiilor de limbă şi literatură română la Liceul „Şincai“, despre cele la care am asistat şi cele pe care le-am ţinut eu.

Nu eram deloc încântată, nu aveam de ce să fiu. Profesoara, tânără şi cam naivă, ca să nu spun altfel, preda Eminescu la clasa a şaptea şi ne-a dat şi nouă ocazia să ne arătăm calităţile didactice cu biografia poetului şi cu poezii eminesciene. Eu am avut de ascultat ceva din biografia poetului şi de predat poezia *Şi dacă…*, pe care o ştiam din şcoală. M-am descurcat, dar eu însămi nu eram prea mulţumită. Le scriam părinţilor la 16 noiembrie 1961 că sunt convinsă pe deplin că *Şi dacă…* nu este o poezie pe care o pot înţelege copiii din clasa a şaptea, oricine le-ar explica-o. Pentru mine, ea face parte dintre acele poezii care mă înfioară, dar în legătură cu care nu poţi pune întrebarea didactică „Ce a vrut să spună poetul?“. Ce a vrut să spună, a şi spus, dar ei vor înţelege mai târziu, dacă vor vrea.

Oricum, profesoara lor era puţin pregătită pentru sarcina pe care o avea cu Eminescu. Am asistat la ora ei la care spunea că „Eminescu a fost o fire libertină şi nu se împăca cu regimul de la Cernăuţi“ şi la altă oră la care făcea o analiză sui-generis a „poeziei“ *Împărat şi proletar*. A scris pe tablă următoarele surse de inspiraţie pentru această „bucată“ (reproduc exact, am notat în caiet):

1. Comuna din Paris
2. *Capitalul* lui K. Marx.

Succesul meu mai mare l-am obţinut cu predarea numeralului, lecţie la care a asistat şi profesoara noastră de pedagogie, doamna Chiosa, o persoană foarte onorabilă. Ea m-a felicitat şi mi-a spus că am calităţi pedagogice reale, că ar fi păcat să nu mă fac profesoară. Dacă mă gândesc bine, am devenit profesoară, mai mult cu „Numeralul“ decât cu *Şi dacă…*

Învăţam serios, dar pierdeam şi destul timp cu ceea ce se numea pe atunci „munca patriotică“. Munceam patriotic vara, timp de o lună, munceam în timpul săptămânii şi chiar la sfârşit de săptămână. O mare parte din această „activitate“ se desfăşura pe şantierul Sălii Palatului, cum menţionam eu în scrisori. Nu eram foarte performantă pentru că nu mă ţineau puterile, dar îmi dădeam silinţa pentru că aveam funcţii în UTM şi trebuia să fiu „un exemplu“. Aproape toţi studenţii erau membri ai UTM, ulterior numit UTC, iar când unii nu erau, ca în cazul lui M., un sentiment de excludere şi umilinţă îi

chinuia până la rezolvarea „problemei“.

Cei aleşi în „organe“ trebuiau să aibă „activitate“, adică „participare“, „manifestare“, dar aceste lucruri erau câteodată atât de abstracte încât, mulţi ani după terminarea facultăţii, l-am putut auzi pe un student zicând despre un coleg al său că „are activitate“, dar nu munceşte.

Distracţiile noastre nu erau nici ele în afara cadrului organizaţiei din care făceam parte. De Paşti se organizau „reuniuni tovărăşeşti“ la facultate, aranjate cu scopul de a-i împiedeca pe studenţi să meargă la Înviere. Mergeam şi eu, bineînţeles, eram foarte corectă. Mergeam în general la reuniuni din facultate, împreună cu colegele şi prietenele mele, am fost o singură dată şi la o reuniune la ASE (Academia de Ştiinţe Economice), invitată de nepotul vecinilor de atunci, student acolo, cu care mai mergeam şi la cinema sau mă plimbam. Mai târziu, Nicu a devenit diplomat şi l-am mai întâlnit o singură dată, acum câţiva ani, într-un birou la Ministerul de Externe, unde mă aflam întâmplător.

De politică şi propagandă aveam parte la şedinţele UTC de toate nivelurile (mai ales la alegeri). Am participat şi la două dintre şedinţele de condamnare şi excludere a unor colegi care se abătuseră de la linia partidului, deşi exemplele care ni se dădeau ni se păreau mai degrabă caraghioase decât demne de înfierat (un coleg de-al nostru trebuia să fie condamnat pentru o poezie despre un cârnat, parcă). Cea mai dură şedinţă a avut loc la sala Floreasca. A fost o zguduire pentru mine şi pentru mulţi alţii. Pe vremea aceea trimiteam un fel de dări de seamă acasă, aşa că pot să mă minunez retrospectiv văzând numele unora dintre profesorii care erau însărcinaţi cu înfierarea. Se strecurau cum puteau pentru a nu se compromite în faţa studenţilor, care îi judecau chiar şi când tăceau.

Nu mă pot lăuda că n-am participat activ la aceste mascarade care s-au sfârşit cu eliminarea din facultate a unora dintre colegii noştri, pentru că nici nu mi s-a cerut să particip activ, adică să vorbesc, să „înfierez“. S-ar putea spune că aveam şi un atu. Părinţii mei erau membri de partid din 1945, fuseseră vărsaţi la Partidul Muncitoresc Român laolaltă cu mulţi învăţători înscrişi la socialiştii lui Titel Petrescu. Acum trăiam în sistemul partidului unic, sistem pe care cei tineri nu-l pot înţelege. Nici nu este de înţeles, pentru că un partid unic era un nonsens. Un coleg de la literatură română (Şt. C.) ne povestea cum a venit el acasă triumfător să anunţe că a fost primit în partid. Nepoata lui, mică pe atunci, l-a întrebat: „Care partid?“. „Auzi“, zicea colegul nostru, „ea credea că sunt mai multe…“. Era prin anii ’80, cred, iar colegul de care vorbesc era din categoria celor care destindeau atmosfera din şedinţe cu glume şi poezele spuse cu un fel de candoare care le făcea inofensive în viziunea şefilor. Păstrez în memorie o poezie pe care o compusese după accidentul de la Cernobîl (parodia *Iarna pe uliţă*):

A-nceput de ieri să cadă
Câte-un strop radioactiv
Stă Nevada să ne vadă
De-i aievea sau fictiv (…).

Nu era de râs, dar cine, în afara marilor şefi, ştia pe vremea aceea cât de grav este?

Nu prea aveam sentimentul gravităţii şi pentru că trăiam frumos, aş spune. Mergeam foarte des la

cinema, des la teatru şi mai rar la operă. Nicicând în cursul agitatei mele existenţe n-am mai avut parte de o viaţă culturală atât de bogată. Notam titlurile pieselor şi filmelor pe care le vedeam în scrisorile trimise acasă: nu erau în Bucureşti la vremea aceea numai filme sau piese de teatru de propagandă, cum s-ar putea crede, ci şi spectacole de mare calitate, cu actori excepţionali, pe care îi pomenim şi acum. Mergeam la spectacole cu prieteni despre care am mai vorbit aici (Mircea B., pe atunci student în ultimul an la Filologie, apoi alt Mircea, student la Medicină, şi alţii, mai mult sau mai puţin întâmplători).

Mergeam adesea la spectacole şi cu colega şi prietena mea Elena Giurcan, cu Silvia Vasilescu sau cu vecina mea, studentă la limbi clasice, Doina Gongoroiu. Colega noastră Elena avea o casă „pe pământ“, cum ziceam noi, în Dămăroaia, unde făceam mici petreceri cu grupa noastră de arabă, inclusiv de Revelion, într-un an. Elena a lucrat la Agerpres, la un buletin în limba arabă, ne-am văzut rar pe vremea aceea, dar ne-am regăsit cu plăcere acum câţiva ani când ne-am mutat relativ aproape de casa ei, acum un apartament central şi foarte frumos. Doina s-a căsătorit cu un matematician, au plecat împreună în Algeria (el era „cooperant“, cum li se zicea celor invitaţi acolo), apoi în Elveţia, unde el a murit subit. Ea a lucrat la o bibliotecă de drept internaţional la Lausanne, acum este pensionară, locuieşte la Geneva, are copii şi nepoţi şi este recăsătorită. Ne-am revăzut de câteva ori, fie la Bucureşti, fie, mai târziu, în Elveţia. Mai vorbim din când în când la telefon. Ne gândim că se apropie (în vară) cea de-a 50-a aniversare de la încheierea studiilor noastre din facultate (durau cinci ani atunci) şi poate că vom avea şansa să-i vedem pe unii colegi, printre care şi pe Doina.

Grupa noastră de arabă era o grupă de tineri deştepţi şi entuziaşti. Am amintit cu altă ocazie despre profesorul Byck, profesor la Filologie, cu care noi nu aveam direct a face, un om învăţat, politicos, amabil, destul de în vârstă şi pe vremea tinereţii noastre. Avea cursuri aproape de sala unde aveam noi cursuri de arabă şi venea adesea în pauze să ne viziteze; la un moment dat, ne spune: „Ştiţi că m-am întrebat uneori ce mă leagă atât de mult de grupa dumneavoastră: cred că este guma arabică!“. Pe vremea aceea toată lumea ştia ce este guma arabică: un lipici de foarte bun soi. Din păcate, puţini au fost cei cărora li s-a dat posibilitatea să se ocupe de arabă.

Din această grupă care pornise cu 10 studenţi am mai păstrat relaţii constante de-a lungul vieţii cu Dan Constantin, prieten bun cu noi încă din facultate (familia stătea într-o baracă, dar ne invitau des la ei). La terminarea facultăţii a fost repartizat într-un sat care se numea, îndreptăţit, se pare, Căscioarele, iar mai târziu a devenit profesor de română la Vulcan, lângă Braşov. Am fost de mai multe ori pe la ei, o dată şi cu un grup de prieteni şi colegi comuni (Lică Prună, Doru Moţoc cu soţiile), când am făcut un foc de tabără la margine de pădure, am cântat şi am dansat până târziu în noapte, până ne-a luat frigul cu adevărat. Ne-am întâlnit şi cu alte ocazii, dar Dan ne-a părăsit anul trecut, după o îndelungată luptă cu cancerul.

Doru Moţoc nu era student la arabă, ci la rusă, dar era un personaj remarcabil încă din facultate, bea cu plăcere (şi cu succes, aş zice!), cânta, scria (şi mai ales recita) versuri, făcea tot felul de pozne şi se ataşase şi de noi, adică de Mircea şi de mine. Venea de la Râmnicu Vâlcea, unde s-a întors la un moment dat după terminarea facultăţii şi unde se află şi în prezent. După o tinereţe mai zbuciumată s-a căsătorit cu

o fată minunată, care ne-a devenit şi nouă prietenă, are copii buni şi din când în când mai face şi literatură (piesa lui de teatru intitulată, romantic, *Undeva, o lumină* s-a jucat şi la Bucureşti, acum mulţi ani, cu actori foarte cunoscuţi). Ne-au invitat de câteva ori la ei şi ne-am simţit bine împreună. Am păstrat relaţii şi cu Vasile (Lică) Prună, cel care a plecat, nu chiar curând după intrarea în facultate, la Bagdad, la studii. A devenit apoi diplomat şi a petrecut multă vreme în spaţiul arab, dar ne-am mai văzut şi am vorbit la telefon, chiar şi de curând.

Revin la colegii noştri de la arabă. Colegul nostru din facultate Gustav (Gusti) Meiseles a rămas puţin în România după terminarea studiilor. A plecat la Tel-Aviv, a lucrat la Universitate, ca profesor de arabă, mulţi ani, apoi în turism. Ne-am văzut destul de des cu el şi soţia lui când veneau în România, până în ultimii ani. Silvia Vasilescu a lucrat la Radio, la Bucureşti, înainte de a se mărita cu Toma Pavel şi de a pleca în Statele Unite şi apoi, după divorţ, în Canada: ne-am văzut foarte rar. Pe restul colegilor nu i-am mai văzut. În afară, desigur, de Mircea Anghelescu, pe care îl văd destul de des din 1957 încoace: ne-am căsătorit în 1962.

31 octombrie 2011

L-am văzut pe Mircea şi la examenul de admitere, dar nu mi s-a părut demn de atenţie: înalt, slab, cu părul vâlvoi, cu un aer prea copilăresc şi aiurit pentru gustul meu. Dăduse admitere la arabă fără să-şi încunoştinţeze părinţii, venea şi pleca de la facultate în timpul examenului de admitere, nu stătea la taclale cu noi, cei care aşteptam cu înfrigurare rezultatele.

Printre cei care aşteptau împreună cu noi rezultatele examenului de admitere la arabă era şi un tânăr pictor, care mi-a făcut două frumoase portrete în creion, pe care nu le mai găsesc. El şi alţii mi se păreau mai interesanţi decât acest tip ciudat şi cam infatuat, cum părea atunci Mircea Anghelescu.

După ce am intrat la facultate nu l-am văzut prea des, pentru că era sportiv (făcea scrimă, dar şi altele), iar sportivii aveau pe vremea aceea alt regim decât muritorii de rând ca noi: printre altele, primeau şi supliment alimentar… Pleca mereu la concursuri, avea alţi amici – şi amice – decât cei de la arabă. Până când a început să mă tragă de cozi şi să-mi acorde atenţie, o atenţie care a culminat cu invitarea mea, împreună cu Elena, la o „reuniune“ la „Petrol şi Gaze“, precedată de o demonstraţie de scrimă la care era şi el printre protagonişti. Am dansat, m-a condus acasă, şi de atunci a început o relaţie pe care nici el, nici eu n-am prea luat-o în serios în primul an, ocupaţi fiind şi cu altele (şi cu alţii). În anul al doilea relaţia s-a mai consolidat, dar tot avea suişuri şi coborâşuri. Eu îmi notam pe scurt într-un carneţel ce făceam în fiecare zi, şi aveam pentru relaţiile cu Mircea un limbaj secret: „azi m-am simţit bine“ sau „azi am fost supărată“. Destul de des eram supărată pentru că el nu-mi dădea mie toată atenţia. Cu toate acestea, în scrisoarea adresată părinţilor în 26 mai 1960 dădeam socoteală astfel de ce făceam eu în Bucureşti pe atunci:

> În Bucureşti e primăvară frumoasă, şi am simţit primăvara asta poate mai mult ca niciodată. Am fost de câteva ori în Parcul Stalin, care e locul ce-mi place cel mai mult din Bucureşti. M-am împăcat definitiv cu Mircea şi nu cred că o să ne mai certăm vreodată. Scepticii pot să

râdă, am să dovedesc, însă, că nu vorbesc prostii.

Mircea susţine că le-a spus alor săi, care trăiau în Bucureşti, pe strada Frumoasă (tatăl lui era medic, mama, profesoară la origine, era acum casnică), că s-a îndrăgostit de o fată de la Carei, cea mai bună şi mai serioasă din grupa lor, şi că vrea, zor-nevoie, să se însoare. În prealabil, mă introdusese în familie, mai ales prin intermediul familiei unor rude mai de departe, el profesor la Petrol şi Gaze, ea gospodină foarte pricepută şi harnică. Puiu şi Dida, aşa le spuneam, au declarat că m-au îndrăgit din prima clipă, aşa că mai târziu au devenit naşii noştri la o cununie religioasă făcută în casa lor, mult după cununia oficială.

Dar până atunci am avut de luptat fiecare în parte cu familia, care găsea, pe bună dreptate, zic eu acum, că suntem prea tineri. Iată un fragment din scrisoarea cam îndrăzneaţă pe care am adresat-o părinţilor mei la 9 decembrie 1960:

> Mi-aţi spus întotdeauna că aveţi încredere în mine şi că niciodată n-am înşelat-o. Acum însă era nevoie să aveţi cu adevărat încredere în mine şi n-o mai aveţi, tocmai când am mai mare nevoie de aşa ceva. (…)
> Voi spuneţi că Mircea este înspăimântător de tânăr şi cu asta bineînţeles că sunt şi eu de acord. Pentru asta, însă, n-are nici el şi nu am nici eu vreo vină. (…) Eu am impresia că el este mai matur decât sunt tinerii la vârsta lui: mă aştept să zâmbiţi şi să spuneţi că aşa cred toate fetele naive. Nu uitaţi că am cunoscut până acum destul de mulţi băieţi, aproape toţi mai în vârstă decât Mircea. Pe Mircea nu-l cunosc de azi, de ieri, suntem împreună de mai mult de doi ani de zile. Nu e puţin, mai ales atunci când stai împreună cu cineva aproape în fiecare zi de dimineaţă până seara. Am avut timp să ne cunoaştem destul de bine, să ne mai şi certăm din când în când, şi mai ales să ne dăm seama că ne înţelegem foarte bine şi că ne vine greu să ne imaginăm cum ar fi dacă ar trebui să ne despărţim.

Scrisoarea, foarte lungă, se încheia cu promisiunea mea de a ţine cont de părerea lor, oricare ar fi, dar şi cu regretul că nu mă bucur de încrederea lor deplină. Reacţia părinţilor mei, pe care o cunosc din relatările fratelui meu, n-a fost cea mai elegantă: tata a zis chiar că am merita să ne tragă o bătaie bună, iar mama s-a mulţumit să spună că, dacă ei au fată de măritat, părinţii lui Mircea nu au băiat de însurat, aşa că să facem bine să ne vedem de treabă. Părinţii lui Mircea au scris o scrisoare oarecum înţepată alor mei, cum că nu văd cu ochi buni o căsătorie în acel moment, ceea ce le-a sporit părinţilor mei hotărârea de a se opune proiectului nostru neserios. Când am fost în vacanţa de iarnă de la începutul anului 1961, mama m-a invitat la prudenţă în relaţii într-un mod care m-a întristat. După vacanţă, la data de 25 februarie 1961, le scriam o scrisoare cam supărată:

> Mama a încercat să-mi sugereze de multe ori că nu trebuie să mă avânt prea tare pentru că s-ar putea să am neplăceri, iar acum mi-a scris «fără comentarii» că femeile încep să nu te mai intereseze după ce le cunoşti. Chiar dacă ar fi aşa, eu n-am dreptul să fiu sceptică la vârsta mea şi cu atât mai puţin ar trebui ca mama să-mi trezească neîncrederea. Cred că o să am prilejuri în viaţă să devin sceptică şi să n-am încredere în oameni, dar nu-i deloc nevoie să păşesc în viaţă cu asemenea idei. (…). Nu vreau ca mama să încerce să mă convingă că nu pot fi fericită. Eu nu visez lucruri mari, iar o fericire modestă oricine poate să-şi clădească.

Am fost supăraţi pe părinţi, dar n-am avut încotro, aşa că „ne-am văzut de treabă“, mai ales că ultimii ani au fost şi cei petrecuţi cu gândul la repartiţii (cursurile se încheiau la jumătatea anului al cincilea). Între timp, am fost din ce în ce mai des invitată la diverse evenimente din familia lui Mircea, asta după ce fusesem invitată în casa lor la un prânz de neuitat pentru mine. Îi întâlnisem pe părinţii lui Mircea înainte, Mircea aranjase să mergem la un film împreună cu ei, dar acum era altceva. Nu văd o formă mai bună de

a evoca prezenţa mea la acest eveniment „aşteptat cu emoţie şi teamă“ decât să citez din scrisoarea adresată părinţilor mei în chiar ziua evenimentului, la 22 octombrie 1961:

> Mă obişnuisem cu gândul că astăzi trebuie să merg la masă la „viitorii socri“, dar până când ziua asta era departe, nu simţeam nici un fel de emoţie. Azi, însă, m-a apucat de dimineaţă şi mi-am consumat emoţia în singurătate, până la ora 12, când a venit Mircea să mă ia. De acasă şi până acolo am tremurat tot timpul. E adevărat că afară ploua şi era urât, dar cred că nu ăsta era motivul principal. M-am gândit să iau nişte flori pentru mama lui Mircea şi când m-am trezit cu un mare buchet în mână m-am simţit şi mai ridicolă şi nu îmi venea să mai merg acolo deloc. Până la urmă am ajuns, şi momentul emoţiei supreme a fost când Mircea a apăsat pe butonul de la sonerie. Mi se aşezase o greutate pe inimă şi mă temeam să nu dau de lucru tatălui lui Mircea. Ne-a deschis uşa mama lui Mircea, care mi-a urat bun venit şi mi-a spus cu căldură că se bucură că am venit.

Mai departe, lucrurile s-au desfăşurat normal şi m-am liniştit de tot. Când tatăl lui Mircea a întrebat dacă vreau ţuică, am zis „da“, pentru că vroiam: acasă la Carei tata îmi dădea un păhărel de pălincă adevărată, nu ce se face pe aici. Era o mică gafă, pentru că femeile din familia lui Mircea nu beau ţuică, dar n-am regretat-o prea mult, pentru că în felul acesta n-a mai fost nevoie să mă prefac, toată lumea ştia că beau şi băuturi mai tari, iar tatăl lui Mircea ajunsese să mă consulte în legătură cu vinul.

Am fost invitată după aceea la diverse evenimente în familie, care au culminat cu nunta lui Ani, sora lui Mircea. Se căsătorea cu Mitel, a cărui mamă era armeancă, la fel şi tatăl lui adoptiv (cu cel adevărat, român, nu mai păstra relaţii). La nuntă au fost şi persoane din familia armenească şi am fost surprinsă când o doamnă m-a întrebat dacă nu am pe cineva armean în familie. Eu nu vorbisem cu nimeni despre acest bunic plecat nu ştiu unde, iar pe de altă parte eram blondă, cu tenul deschis, nu ştiu cum a găsit acea doamnă armeancă trăsături care să-i sugereze origini armeneşti la mine. Nu-i mai puţin adevărat că spre bătrâneţe s-au mai găsit unii care să întrebe dacă nu am ceva armenesc în familie, iar eu însămi îmi găsesc acum destule asemănări cu mama.

La nuntă eram îmbrăcată cu o rochie nouă de stofă, simplă, dar viu colorată, făcută pentru ocazie, şi m-am simţit bine. Atunci a avut loc o mică scenă de care ne vom aduce mereu aminte peste ani. Mircea îi spusese unchiului său, Puiu, că el este „gelos ca un elefant“, iar unchiul repetase asta în faţa noastră, zicând că n-a înţeles prea bine comparaţia cu elefantul: poate Mircea se gândea că elefantul are o gelozie conformă cu dimensiunile, spunea el. În orice caz, la nuntă a căzut de sus o vergea care susţinea o perdea mare, iar când Mircea se străduia fără mare succes s-o pună la loc, unchiul lui s-a dus la el şi i-a şoptit: „Încearcă cu trompa…“.

Elefantul a ajuns un fel de simbol al familiei noastre, şi până astăzi Mircea se străduieşte să găsească de 1 Martie câte un elefănţel pentru mărţişorul meu. Am o bogată colecţie…

Deşi nu fuseserăm lăsaţi să ne căsătorim când am vrut, eram aproape tot timpul împreună. Îi datorez lui Mircea intrarea în Biblioteca Academiei, pe care el o frecventa din anul întâi. Nu se poate spune ce a însemnat pentru mine această minune care era pe vremea aceea Biblioteca Academiei, vechea Bibliotecă a Academiei, cu sala de lectură de la parter, cu imensele geamuri de sticlă care dădeau spre grădină, cu rafturile pline de ziare şi de cărţi de uz curent, care mi-au dat prilejul să citesc, de pildă, cam toate scrierile lui Balzac în traducere românească, aşteptând să-mi vină cărţile comandate şi chiar şi după

aceea…

Despre cărţile şi revistele care apăreau în Occident aflasem de la profesorii noştri şi acum aveam prilejul să văd unele dintre ele cu ochii mei. Stăteam ceasuri întregi la fişier să văd titluri de cărţi de arabistică şi de lingvistică, pe care apoi le comandam pe rând pentru a-mi fi aduse în sală. Citeam cu destulă uşurinţă în franceză literatură de specialitate şi parcurgeam cam tot ce îmi cădea în mână.

2 noiembrie 2012

„Limba facultativă“ pe care am studiat-o eu în facultate era franceza. Sigur că am învăţat ceva, dar profesoara noastră, care era o doamnă destul de în vârstă, avea o vădită predilecţie pentru limba marilor clasici, în detrimentul celei moderne. Ştiu şi acum versuri din Hugo pe care le-am reţinut atunci:

> Oh, combien de marins, combien de capitaines
> Qui sont partis joyeux pour des courses lointaines,
> Dans ce morne horizon se sont évanouis!
> Combien sont disparus, dure et triste fortune… etc.

Nu cred că s-ar putea spune că astfel de cunoştinţe ne-au servit prea mult la înţelegerea textelor franceze cu care aveam a face, adică texte de lingvistică, de istorie literară, traduceri literare şi altele, dar ne-au făcut o mică baie de cultură franceză, cultura de care unii dintre cei care i-au urmat cursul, printre care mă număr, au rămas pe viaţă ataşaţi.

Biblioteca Academiei avea colecţii de reviste de specialitate la zi, printre care şi faimoasa revistă a arabiştilor francezi, *Arabica*. Cine avusese ideea s-o comande, ca şi alte reviste, de semitologie, de lingvistică, din ţări ale lumii cu care abia dacă aveam relaţii – cine poate şti? Eu „mâncam“ aceste reviste, nu reţineam mare lucru din articolele de strictă specialitate, dar vedeam cum se face un articol, o recenzie, şi învăţam. Nu numai primele mele recenzii şi articole poartă amprenta acestei lungi zăbave asupra unor cărţi din lumea occidentală picate la noi nu ştiu cum. Cred că ştiu mai mult despre specialiştii francezi în studii arabe din secolul trecut decât mulţi dintre colegii mei care practică aceste studii în Franţa. Am verificat acest lucru când m-am aflat, în mai multe rânduri, în această ţară. Am fost chiar mâhnită când am văzut un articol al unui mai tânăr specialist în studii arabe din Franţa care „condamna“ orientaliştii francezi din generaţiile mai vechi, într-un elan anti-orientalist care s-a propagat şi în Europa pe urmele celebrei cărţi a lui E. Said.

Printre altele, îl dădea ca exemplu de orientalist „rău“ tocmai pe Silvestre de Sacy, cel care a făcut din Franţa de la începutul secolului al XIX-lea un centru către care se îndreptau toţi europenii dornici să înveţe despre arabi, despre persani şi alţii. Motivul era că acest savant nu putea să se înţeleagă cu un arab în limba lui, pentru că nu cunoştea decât araba literară. Nu ştiu dacă vreun intelectual arab ar fi acceptat atunci, sau chiar acum, ideea că araba literară nu este limba lui şi că învăţarea la perfecţie a

acestei limbi nu este un titlu de glorie pentru un savant „orientalist“. Termenul a devenit infamant în viziunea unora, dar asta este o altă poveste, despre care am scris un articol destul de dur acum câţiva ani, cu un titlu cuminte: *Orientalism, seen from the East*.

Eu eram încântată să găsesc la Biblioteca Academiei din Bucureşti cărţile lui Silvestre de Sacy, printre care şi o antologie de texte ale unor gramaticieni arabi (începând cu secolul al VIII-lea). Am citat cu plăcere în cartea mea *Limbaj şi cultură în civilizaţia arabă* (tradusă în franceză şi în italiană) cuvintele cu care Silvestre de Sacy îşi justifica preocupările pentru aceşti vechi filologi arabi (trad. fr. p. 74) pentru că ele îmi justifică în parte şi mie interesul de o viaţă pentru aceşti autori arabi medievali:

> Peut-être quelques personnes jugeront-elles que j'attache trop d'importance à l'étude des grammairiens; je conviens volontiers que les grammairiens arabes, comme ceux de tous les pays, discutent parfois très sérieusement des questions assez futiles; mais plus souvent aussi ils pénètrent avec beaucoup de sagacité dans toutes les finesses de la métaphysique du langage; et je serais bien tenté de croire que ceux qui regardent comme perdu ou mal employé le temps qu'on met à étudier les grammairiens, les poètes et les commentateurs ne le jugent avec tant de sévérité que parce qu'ils ne les comprennent point, et qu'ils n'ont pas pu ou n'ont pas voulu surmonter les difficultés que présente cette étude („Avis aux lecteurs“).

Mi s-a părut grozav să găsesc aşa ceva la Bucureşti, graţie boierului român Constantin Oltelniceanu, care şi-a permis să cumpere asemenea cărţi, mi s-a părut interesant ce am găsit despre gramaticienii arabi („gramaticii arabi“, cum m-a învăţat pe mine profesorul Graur să spun), destul ca să-mi trezească interesul pentru acest domeniu, interes nedezminţit până acum, când scriu aceste rânduri.

3 noiembrie 2011

În anul al cincilea studiile se încheiau la sfârşitul primului semestru, lăsând loc în semestrul al doilea pentru pregătirea examenului de stat, cum se numea pe vremea aceea actualul „examen de licenţă“, şi pentru pregătirea lucrării de licenţă. Lucrarea mea de licenţă avea drept subiect „Articolul şi categoria determinării în limba arabă“. Nu cred că erau mari (sau măcar mici) descoperiri în lucrarea de atunci, dar aceasta mi-a deschis calea către problemele determinării numelui care vor face obiectul tezei mele de doctorat, dezvoltată, la rândul ei, într-o serie de articole din prima perioadă a activităţii mele de cercetare şi chiar în lucrări de mai târziu.

În luna aprilie a acestui ultim an de studii ne-am căsătorit, fără ca acest lucru să implice aşezarea noastră împreună. Eu am rămas să dorm la bunica mea, Mircea la părinţii lui, dar eram aproape tot restul timpului împreună. După câte spunea Mircea, părinţii lui erau bucuroşi să-l vadă învăţând serios, mai puţin preocupat de sport, de lectură, de gazete literare, de cenaclu şi de altele care-i ocupaseră mult timp până atunci. Eu începusem mai de mult să fiu invitată la masa de duminică a familiei (sora mai mare a lui Mircea, căsătorită recent, stătea şi ea, împreună cu soţul, în casa părinţilor lui Mircea). Din toamnă, m-am mutat şi eu în casa din strada Frumoasă, chiar de pe vremea când Mircea era încă în armată.

Socrii mei erau de mult chiriaşi în apartamentul din str. Frumoasă, M. se născuse acolo, în 1941, dar acum ameninţarea plutea asupra lor pentru că în apartament erau trei camere, iar de locuit locuiau numai două familii. Aşa că venirea mea acolo, chiar dacă stingheritoare, fusese oarecum dorită. Fiecare familie avea dreptul, pe vremea aceea, la o cameră, şi nu mai mult, precum şi la acces la bucătărie. Părinţii lui Mircea stăteau în vechiul lor dormitor, Ani, sora lui Mircea, şi soţul ei stăteau într-un alt dormitor, care avea şi acces la baie, iar noi stăteam în fosta sufragerie, o cameră care avea un geam spre curtea interioară, aşa că nu avea nicicând lumină de zi. Luam masa în vestibulul destul de încăpător, care era înzestrat, în noile condiţii, cu o masă mare.

De când eram invitată permanent duminica în familie, mă obişnuisem oarecum cu casa şi cu părinţii lui Mircea, faţă de care am manifestat stimă şi dragoste până la moartea lor. Se bazau pe mine ca să afle când îi apărea lui Mircea un articol, o carte chiar, sau când urma să vorbească la radio. El era foarte discret în această privinţă, nu ştiu de ce nu-şi dădea seama că asta însemna şi să-i priveze pe părinţii lui de o bucurie. Este adevărat că tatăl lui Mircea se dovedise şi el foarte discret: n-a spus niciodată în familie că, student la Medicină fiind, frecventase cenaclul lui Lovinescu, lucru pe care fiul lui l-a aflat târziu, cu totul întâmplător.

De altfel, Mircea dusese discreţia până la a nu le comunica părinţilor că se înscrisese la admitere pentru secţia de arabă. Ei erau resemnaţi cu Facultatea de Filologie: Mircea arătase din liceu interes pentru literatură, interes care se manifesta şi prin faptul că îşi dădea banii de buzunar pe cărţi şi reviste literare. Dar de aici şi până la arabă era o cale lungă, pe care nu-şi imaginau că fiul lor putea s-o parcurgă. În facultate, mai ales începând cu anul al doilea, Mircea s-a menţinut pe locuri fruntaşe şi la arabă. Lucra cu plăcere pe textele arabe clasice şi mă gândesc că ar fi putut deveni un bun cercetător dacă ar fi avut şansa să lucreze în acest domeniu. N-a fost aşa…

Spre sfârşitul anului al cincilea, toată lumea era preocupată de repartiţii. Pe vremea aceea, repartiţiile se făceau pe ţară şi ideea era că toţi cei pregătiţi să devină profesori ar fi trebuit să plece în provincie, în localităţile unde existau posturi vacante. Prin a doua specializare, limba şi literatura română, noi eram profesori, dar eram specialişti în limba şi literatura arabă şi puteam beneficia, dacă aveam posturi, de o repartiţie guvernamentală în Bucureşti. Mie mi se oferise o singură posibilitate de a obţine o astfel de repartiţie, la Ministerul de Interne, dar această posibilitate fusese tăiată de noi prin căsătoria mea cu Mircea. El avusese un unchi cu avere naţionalizată, ceea ce îi dăduse de multă vreme ocazia să vadă ce însemna să ai o asemenea pată în dosar: din acest motiv serios, nu fusese primit în UTC decât târziu, în facultate, nu ca noi toţi, încă din liceu. La şedinţa de primire în organizaţia de tineret, Mircea era foarte emoţionat, emoţionat, printre altele, şi de vorbele bune ale colegilor de la secţiile de limbi orientale: de exemplu, un coleg tătar a subliniat, cu candoare, că Mircea Anghelescu „este foarte politicos“, o calitate care nu se număra printre cele chiar necesare pentru primirea în rândurile UTC…

Pe scurt, mi-am stricat dosarul şi, deşi şefă de promoţie, am riscat să nu fiu repartizată în specialitatea mea principală. În ziua repartiţiei nu aveam nimic asigurat, deşi profesorul Goldenberg manifestase de mult dorinţa ca eu să rămân asistentă la catedră: repartiţia nu depindea de cei de la

catedra noastră, ci de o comisie care se ocupa de toate repartiţiile şi în care „cadrele“ aveau un loc important. Se profila un post în provincie, când un membru al comisiei, asistent la limba română, care avea şi funcţii politice, a atras atenţia asupra situaţiei mele profesionale „excepţionale“ şi comisia a decis să-mi dea postul de asistent la Catedra de Limbi Clasice şi Orientale. Mi s-a spus că am izbucnit în plâns la aflarea acestei numiri, dar eu nu-mi aduc aminte de nimic din ziua aceea.

Mircea nu avea şanse să ocupe postul de la Ministerul de Externe pentru care fusese invitat să-şi facă dosarul la un moment dat. A obţinut un post de profesor de limba română la o şcoală elementară de la Urziceni (româna era pentru noi specialitate secundară). Primii noştri ani de căsătorie au stat sub semnul navetei lui zilnice cu trenul, a cărei dificultate am putut-o măsura şi eu, când am fost o dată să-l înlocuiesc. El era la Urziceni din zori şi până spre seară, eu eram la Bucureşti, împărţită între casa părinţilor lui Mircea, facultate şi biblioteca aflată în apropiere de apartamentul din clădirea de pe strada Frumoasă, colţ cu Calea Victoriei, unde locuiam.

4 noiembrie 2011

Chiar dacă socrii mei erau nişte oameni buni, de care n-am avut niciodată a mă plânge, chiar dacă ne-am împăcat bine cu cumnaţii, viaţa noastră nu se poate spune că s-a aşezat atâta vreme cât am continuat să trăim trei familii în trei camere, cu o singură bucătărioară, cu o baie la care aveam acces sporadic. Nici nu se putea pune problema să avem copii în aceste condiţii, deşi noi ne doream.

În ultimii ani ai şederii noastre în strada Frumoasă începuse perioada când se construiau locuinţe în blocuri, pe bani, în rate, după ce singura modalitate de a avea o locuinţă era să obţii repartiţie de la stat. Ne-am gândit imediat să ne luăm un apartament, dar noi nu aveam nici o economie, iar în familia socrilor mei, unde numai tatăl lui M. lucra, nici nu se putea pune problema să se strângă bani. Soacra mea îşi cumpărase un apartament în Bucureşti cu bani de la părinţii ei (vânduseră o vie, la Urecheşti, unde stăteau), dar apartamentul fusese naţionalizat pe numele foştilor proprietari, aşa că ei s-au aflat mereu în proces pentru redobândirea apartamentului (după evenimentele din decembrie, soţul meu a făcut repetate încercări să-l obţină, fără succes).

În aceste condiţii, părinţii mei, aflaţi pe atunci la Carei, au făcut mari eforturi ca să ne dea bani pentru prima rată la un apartament şi apoi pentru mobilarea unei camere. Noi am căutat un apartament potrivit printre cele aflate în construcţie şi puse la vânzare şi am ales, în cele din urmă, nu un apartament de două camere, cum ne propuseserăm şi pentru care aveam banii de început (căci apoi urmau ratele!), ci unul de patru camere. Prietena noastră Anca D. ne-a prezentat o persoană care avea o funcţie legată de repartizarea apartamentelor puse la vânzare şi care ne-a sfătuit să luăm un apartament mai mare, chiar şi dacă îl lăsăm pe jumătate gol, pentru că vor veni copiii şi ne vom bucura că îl avem.

Aşa a şi fost: am luat un apartament într-un bloc de patru etaje în Bucureştii Noi, aproape de parcul Bazilescu, pe vremea când toată zona era un şantier, şi bine am făcut. Am strâns cureaua, cum se zice,

vreme de câţiva ani, dar am amenajat o încăpere pentru biblioteca lui Mircea (a mea era nesemnificativă pe vremea aceea), o sufragerie, un dormitor şi o cameră pentru copii, unde, nu peste multă vreme, am aşezat-o pe Ada. Ada a adus bucurie în casă şi în jur atunci când s-a născut. Prea multele întreruperi de sarcină ne lăsaseră un pic îngrijoraţi în ce priveşte posibilitatea de a avea copii, pe noi şi chiar pe familiile noastre.

Socrul meu a fost puţin decepţionat atunci când a auzit că este vorba despre o fetiţă, dar a iubit-o pe Ada, cum a iubit-o toată lumea. Cât despre Mircea, nu ştiu sigur ce o fi gândit la început, dar s-a obişnuit cu gândul că are fete, după ce i s-au mai născut două (a treia, Cristina, a murit la vârsta de doi ani, doi ani chinuiţi). I-au plăcut fetele lui, îi seamănă în multe privinţe, şi eu am fost puţin geloasă o vreme, când fetele erau mai mici şi îi arătau parcă mai mare interes şi dragoste decât mie.

Ada, care a fost primul copil din familie în generaţia noastră, a fost destul de răsfăţată, de către familie şi de către alţii. Când am văzut-o la maternitate, după o naştere care a durat prea multe ore, mi s-a părut că seamănă izbitor cu tatăl ei şi cu bunica dinspre tată. Nu numai mie mi se părea: moaşa a apreciat şi ea că „seamănă cu domnul de parcă a făcut-o singur…“.

Eram destul de speriată când s-a pus problema să părăsesc maternitatea şi să merg acasă, deşi mătuşa mea de la Tăşnad venise special în Bucureşti, pentru prima oară, ca să fie alături de mine în primele zile după naştere. Ea nu avusese copii, dar a văzut născându-se şi crescând mai mulţi fraţi şi surori, ce-i drept, în alte vremuri. Noi pregătiserăm un trusou frumos pentru Ada, cu sprijin serios din partea cumnatei mele, sora lui Mircea. Bebeluşa noastră avea mai multe cămăşuţe de mare fineţe, cum n-am mai văzut după aceea, şi multe scutece, după părerea noastră, care s-au dovedit insuficiente. Pe vremea aceea nici nu se auzise de pamperşi, spălam şi călcam toată ziua la scutece, mereu insuficiente (maşină de spălat nu aveam). Nu uit soluţia propusă de mătuşa, în grai ardelenesc, atunci când am rămas fără scutece de schimb, chiar a doua zi după ce am venit acasă: „Om spârteca un lepedeu“, adică, în traducere, „o să rupem în bucăţi un cearceaf“. Despre „cearceaf“ nu se ştia în Transilvania, era un cuvânt turcesc, luat de turci din arabă, unde fusese preluat din persană. Adevărat cuvânt călător, din seria celor, numeroase în limba noastră, de care se ocupase Alexandru Graur.

N-am fost noi prea deştepţi în primele luni după ce s-a născut Ada, deşi am fost mai târziu ajutaţi şi de mama mea, care a stat la noi o perioadă din vacanţa de vară după ce a plecat mătuşa, şi de mama mare, care a rămas să ne ajute câteva luni după aceea. Eu nu am vrut să ascult de înţelepciunea seculară care se manifesta prin sfaturi de la mama şi bunica, înţelepciune care cerea să-i dai copilului să sugă atunci când îi este foame, pentru că aveam o carte în franceză despre îngrijirea copilului mic şi ţineam să-i respect îndrumările. Ada trebuia deci să sugă la ore fixe, ceea ce şi făcea, o cântăream după aceea, ca să vedem cât a supt, constatam adesea că n-a supt destul, dar asta nu mă îndemna să-i mai dau să sugă până la ora următoare, deşi ea plângea între timp de mama focului. Vecinii protestau, Mircea se plimba cu ea prin casă o mare parte din noapte, dar nu ne lăsam convinşi să schimbăm programul. S-a săturat, săraca, abia mai târziu, când am început să-i dăm şi lapte praf.

Ada a fost destul de răsfăţată şi de prieteni noştri, de Liliana R., de care îmi aduc aminte că venea în parc cu mine ca s-o plimbăm, atunci când aveam timp, de Miki M. şi Mihai Z., care i-au adus o păpuşă

mare, în primele luni, cum noi nu ne-am fi putut permite să-i luăm. Păpuşa a fost botezată Miki şi a inaugurat seria păpuşilor care purtau numele donatorilor, chiar şi la Ilinca.

Ilinca n-a supt decât o lună, a mâncat mai bine de îndată ce am recurs la lapte praf, dar prea cuminte n-a fost nici ea noaptea. În timpul zilei, fetele stăteau destul de mult afară când erau mici, stăteau în cărucior, pentru că parcul era aproape, iar bonele succesive erau bucuroase să se plimbe cu căruciorul.

Acasă eram eu, cât a durat vacanţa de după naşterea Adei, şi mă agitam să spăl, să calc, să fac mâncare. Lucrurile s-au schimbat în bine când a venit la noi Erji, o tânără cu experienţă în îngrijirea copiilor, harnică şi pricepută. Ne purtam cu mănuşi cu ea, am luat-o în vacanţele noastre de la munte şi mare, iar când a făcut un copil din flori cu un tânăr care n-a vrut să ştie de ea, am luat-o cu copil cu tot să stea câteva luni la noi şi să vadă şi de fetiţa ei, alături de Ada. Dar când s-a născut fetiţa noastră Cristina, cu probleme care s-au manifestat de pe la patru luni (nu i se închidea fontanela), Erji n-a mai vrut să stea la noi. Atunci părinţii mei, care locuiau încă la Carei, şi-au manifestat devotamentul şi dragostea pentru noi şi Ada luând la ei fetiţa, iubind-o şi îngrijind-o până când s-a sfârşit, la aproape doi ani, aşa cum ne preveniseră doctorii. Am făcut tot ce am putut pentru Cristina, nu ne venea să credem că nu se va dezvolta normal, pentru că la început nu arăta cu nimic deosebită de alţi copii. De altfel, Ada a declarat că ea, Kitty şi mama (adică eu) sunt cele mai frumoase din lume. Am stat pe gânduri dacă să mai avem alt copil, dar doctorii m-au încurajat şi bine au făcut. Nici nu ne putem închipui existenţa noastră fără Ilinca.

Ilinca s-a născut la 7 ani după Ada. Nu semăna foarte mult cu ea, deşi mi s-a părut la început că seamănă şi ea cu mama lui Mircea. Mi se pare şi acum, dar în ultimii ani se spune des că seamănă cu mine. Se spune şi despre Ada, de altfel, că are ochii mei, chiar de curând mi-a făcut cineva această remarcă. Băieţii ei, Radu, care este student, şi Alexandru, care este în clasa a doua, au învăţat să se descurce oarecum singuri, ajutaţi de Ştefan, soţul Adei, care este de profesie chimist, dar se pricepe la toate: printre altele, el ne ajută când avem probleme cu calculatorul.

Fetele noastre au făcut şcoala primară în apropiere de casa din Bucureştii Noi şi nu se poate spune că ar fi fost foarte supravegheate de noi, amândoi foarte ocupaţi pe vremea aceea. Noroc că şi-au văzut de treabă şi au terminat cu bine şcoala, fără să ia mereu premii întâi, slavă Domnului. Nu le-am ajutat la lecţii, dar nici nu le-am cerut mari performanţe: probabil că mie îmi ajungea cât m-am văzut eu obligată să fiu mereu în frunte, iar Mircea n-a fost niciodată tentat să se manifeste cu o mare severitate. Colegele mele de la facultate, ca şi mamele colegilor fetelor stăteau să facă toate lecţiile împreună cu copiii, învăţau împreună cu ei matematica şi ce-o mai fi fost, aşa cum se întâmplă şi în zilele noastre. Nu regret nici acum că n-am făcut-o şi eu.

Tatăl lor a ţinut ca ele să facă sport şi şi-a îndeplinit, în parte, această dorinţă: mai puţin cu Ada, mai mult cu Ilinca, pentru că ea s-a arătat mai dotată. La un moment dat, Ilinca ajunsese să facă volei în echipa de juniori a clubului Rapid, parcă. N-au făcut pian, nici balet şi nu cred că regretă. Au citit literatură de mici, ambele au avut mai târziu câte un moment în care au dorit chiar să scrie literatură, dar au renunţat, fără regrete, sper.

Mai puţin mândră sunt de felul în care s-a produs înscrierea fetelor noastre la liceu şi, pentru Ada, la facultate: ne-am lăsat influenţaţi de preferinţele lor de moment, fără să vedem mai departe. Ada s-a înscris la „Şcoala Centrală“, liceu de filologie, iar mai apoi la Chimie (?!), îndemnată de o profesoară care găsea că are talent. De fapt, nu avea, cum recunoaşte ea acum, şi s-a grăbit să scape de meseria pe care o presupunea absolvirea unei facultăţi de chimie pentru a se îndrepta către cu totul altceva. Meseria de profesoară de română, să zicem, sau de limbi străine s-ar fi potrivit, probabil că şi altele. În orice caz, a acceptat în ultimii ani să facă lecţii la Facultatea de Litere, legate de televiziune, de îndată ce i s-au oferit. După terminarea facultăţii, a lucrat la radio Pro şi după aceea în televiziune. Lumea o ţine minte de când transmitea la televizor (la ProTv şi apoi la TVR) festivitatea de decernare a premiilor Oscar.

Ilinca s-a dus la un liceu serios, la „Sava“, dar a făcut apoi engleză la Facultatea de Limbi Străine a Universităţii din Bucureşti. Nu ne-am opus, dar nici nu am încurajat-o în această privinţă: tatăl ei ar fi vrut să facă germana, ea părea interesată de această limbă în liceu. A părut că-i place să lucreze în învăţământul superior, studenţii o iubeau. A avut o bursă Fulbright la UCLA, şi-a dat apoi un doctorat care a costat-o şapte ani de muncă şi, în cele din urmă, a plecat să facă o meserie mai bănoasă, tot legată de televiziune. A fost acum câţiva ani, când salariile din învăţământul superior au scăzut dramatic. Nu stă cu noi, se întreţine singură de multă vreme. Se ocupă de părinţi, ne face mare plăcere că vine destul de des la noi şi telefonează mereu, dar am dori să aibă familia ei, pentru că o vedem foarte bine în postura de soţie şi mamă.

Nu ne putem mândri cu faptul că le-am dat deplină libertate fetelor în alegerea meseriei, pentru că nici ele nu au fost întotdeauna mulţumite de alegerile făcute atunci. Dovada este că ambele şi-au schimbat meseriile după aceea, şi nu o dată.

În schimb, cred că am făcut bine că am ţinut să petrecem cu fetele vacanţe la munte şi la mare în toţi anii în care s-au aflat alături de noi. Casele scriitorilor care existau peste tot în vremea aceea ne-au înlesnit acest mic lux: nu orice profesor sau cercetător şi-l putea permite, ci doar membrii Uniunii Scriitorilor, cum era Mircea.

Nu am fost întotdeauna încântată de fetele mele, am fost conştientă de defectele lor, cum am fost şi de ale mele. Poate că nu le-am încurajat destul, nu le-am lăudat destul, şi asta strică. Dar şi ele au evoluat, chiar şi în relaţia cu noi, cu mine, mai ales, pentru că pe tatăl lor l-au iubit fără rezerve întotdeauna. Cel puţin acest lucru mi l-a adus bătrâneţea: mai multă îngăduinţă din partea fetelor, corelată cu mai puţină severitate din partea mea. Şi ele între ele se împacă bine, aleargă prin parc împreună şi ne mai vizitează din când în când tot împreună. Ca să spun drept, mă uit la ele cum arată acum şi îmi plac.

Nu am reuşit să fim atât de aproape de nepoţi cât am fi dorit. Am fost puţin mai aproape de fiul cel mare al Adei, Radu, în perioada când stăteam în Bucureştii Noi şi invitam la noi la prânz duminica familia lărgită: copii, nepoţi, socri, mama, o vreme, o mătuşă a lui Mircea rămasă singură. Se întâmpla în anii dinaintea plecării mele la Lyon, unde am avut post de profesor un an întreg. M-am întors de la Lyon cu dureri greu de descris de-a lungul piciorului drept, care se manifestau numai când stăteam în picioare. Acolo, ca şi aici, mi s-au oferit doar calmante, până când un chirurg neurolog m-a internat la Spitalul

Militar şi mi-a făcut un tratament care mi-a luat durerea. Când am spus altor doctori că am fost tratată masiv cu antibiotice, mi-au replicat că este imposibil să mă fi vindecat datorită antibioticelor, că m-am vindecat pentru că m-am odihnit sau din întâmplare. Oricum, bine că m-am vindecat atunci măcar pentru o vreme (câţiva ani!), pentru că durerile revin acum din când în când. Le-am combătut în anii trecuţi cu tratamente la baza de la Neptun, dar de un an şi mai bine nu mai merg la mare pentru că îmi dăunează în alte privinţe. De fapt, nu făceam plajă nici înainte, dar mă simţeam datoare să semnez în fiecare an prezenţa la „Doina“: aşa i se zicea bazei de tratament unde se făceau procedurile care mie mi-au fost benefice.

5 noiembrie 2011

În prima perioadă a activităţii mele în Universitate aveam sediul în clădirea principală, cu intrare din strada Edgar Quinet. Limbile orientale aveau sediul în partea dreaptă, la etajul al doilea. Noi cei de la arabă, adică profesorul Goldenberg şi cu mine, eram împreună cu chineza, care începuse cu un an înaintea secţiei de arabă, cu turca şi cu tătara, ultima secţie separată de turcă. Secţia de chineză avea de la început profesori pregătiţi în China timp de şapte ani, ceea ce mie mi se părea extraordinar (Toni Radian şi Ion Parepa au fost de la început, a urmat Ileana Hogea, iar mai târziu a venit şi Aurelia Tambor).

Secţia de turcă a început pe de o parte cu vorbitori nativi, care nu aveau pregătire filologică, iar pe de altă parte cu orientalişti, vechi membri ASO, care nu erau vorbitori nativi: din această categorie făceau parte profesorul Matei şi Viorica Dinescu (profesorul Vladimir Drimba, la care m-am mai referit aici, a venit mai târziu). Secţia de tătară a luat fiinţă cu intenţia declarată a autorităţilor de a da posibilitatea membrilor comunităţii tătare din Dobrogea să-şi dezvolte limba naţională, care nu beneficia decât de curând de o scriere proprie. S-a pornit de la ipoteza că limba tătarilor dobrogeni este una şi aceeaşi cu limba tătarilor din Republica Sovietică Kazahă, aşa că autorităţile au trimis un grup de bursieri în URSS să studieze serios această limbă. Când s-a înfiinţat secţia de tătară, în 1957, aceşti absolvenţi originari din Dobrogea care făcuseră studii la Kazan, în Uniunea Sovietică, au fost primii profesori.

Îmi amintesc cu plăcere colegii cu care petreceam în primii ani multe ore la catedră, Iusuf şi Parepa, făcând tot felul de treburi administrative, dar şi discutând despre fotbal şi alte asemenea lucruri importante. Noi cei de la arabă, mai ales, eram cunoscuţi în facultate pentru cantităţile impresionante de spirt pe care le aduceam la catedră pentru a servi multiplicării unor texte pe care le copiam cu hârtie carbon. Era o maşinărie veche, un Gestettner, care producea copii violete, ca indigourile de pe vremuri, dar ne făceam treaba cu ea şi nu cred că studenţii de mai târziu au ajuns să citească un număr de texte în arabă măcar comparabil cu cel pe care ni-l cerea profesorul Goldenberg.

Dar s-au manifestat în catedra noastră şi unele mici tensiuni între vorbitorii nativi, pe de o parte, şi „orientalişti“, pe de altă parte. Acum mi se par fireşti, le-am mai văzut şi în alte locuri din Europa unde existau lectori vorbitori nativi, pe de o parte, şi cadre didactice cu pregătire în universităţi europene, pe de altă parte, dar care nu cunoşteau limba respectivă din familie. Atunci mă întristau aceste tensiuni, ca şi altele, provocate de mărunte invidii, pentru că nu-mi convenea deloc atmosfera tensionată. Am găsit de la început un refugiu la Catedra de Limbi Clasice şi Lingvistică Generală, unde cunoşteam deja profesorii şi unde atmosfera era mult mai relaxată, în primul rând datorită profesorului Alexandru Graur, despre care am mai pomenit aici în legătură cu cercul studenţesc de lingvistică.

Greu ar putea înţelege cineva astăzi ce a însemnat profesorul Graur în anii aceia, nu numai în Universitate, ci şi la Academie, ca director al Editurii, şi, pe plan mai larg, în ţară, prin emisiunile de

cultivare a limbii pe care le prezenta la Radio. Avea darul de a stârni interesul pentru cele mai aride (în aparenţă) subiecte legate de limbă. Acest dar nu se manifesta numai la Radio, unde cuvântul lui era literă de lege pentru ascultători („aşa a spus Graur“), ci şi în relaţiile cu colegii şi studenţii: profesorul oferea nu numai teme de lucrări şi bibliografia minimală, nu numai îndrumări, ci, adesea, şi cărţi din biblioteca lui. Eu am beneficiat de toate acestea atunci când am participat la lucrările colectivului de lingvistică al catedrei, dar mai ales atunci când mi-am pregătit teza de doctorat sub conducerea sa.

Pe vremea când am început eu să particip la lucrările colectivului de lingvistică, acesta se ocupa, sub conducerea profesorului Graur, cu pregătirea manualului de *Introducere în lingvistică*, adresat studenţilor filologi. Fiecare temă era discutată în colectiv, observaţii făceau toţi, chiar şi cei mai mici, cum eram şi eu. A apărut şi numele meu printre ale membrilor colectivului care a elaborat lucrarea, dar contribuţia mea a fost minimă. Mai mult am contribuit la *Tratatul de lingvistică generală* elaborat de acelaşi colectiv, în care eu am avut un capitol care se cheamă „Limbă şi vorbire“. Era epoca în care lingvistica modernă se învârtea în jurul lui Ferdinand de Saussure şi dicotomia de care mă ocupam făcea parte dintre cele propuse de către el în *Cursul de lingvistică*. Am fost obligată să citesc serios din şi despre Saussure şi să reflectez la modul de a gândi limba al celebrului autor. Principala mea achiziţie a fost, cred, ideea că există ceva dincolo de „vorbire“, de ceea ce se vede şi se aude, şi că acest „ceva“ trebuie să fie descoperit de către lingvist. Cât priveşte capitolul meu din *Tratat*, nu cred că arată perfect, deşi l-am scris şi rescris de mai multe ori.

Eram conştientă că trebuie să-mi fac o pregătire ştiinţifică, alături de învăţarea limbii, şi în acest scop mi-am îndreptat toate eforturile către lingvistică. Nu mă ocupam de literatură, nu mi se părea că istoria literaturii, aşa cum era făcută, merita vreun interes. Profesoara noastră de literatură arabă din facultate, care venise pe când eram noi în anul al doilea, era rusoaică de origine, „originală!“, zicea ea, din Zaporojie, cu studii făcute la şcoala de arabistică sovietică, de la care noi aveam mari aşteptări. În loc de literatură, ea ne preda o înşirare de nume de autori arabi din perioada veche, care se născuseră într-un loc, plecaseră în altul, spre centru, apoi scriseseră poezie sau proză, cu titluri oferite nouă în traducere din limba rusă. Nu ne-am ales cu mare lucru.

În schimb, profesorul Goldenberg, îndrăgostit şi de literatura arabă, ne-a transmis un interes pentru această literatură, niciodată dezminţit, aceasta în cadrul unor cursuri de „stilistică“ pe care s-a văzut obligat să şi le asume. Am rămas de la el cu versuri ale unor autori clasici pe care nu le uit: printre ele, unele care conţineau o metaforă-hiperbolă teribilă, menită să exprime mânia cu care unii din tribul Mudar îşi ameninţau duşmanii:

De ne vom mânia noi, cum numai cei din Mudar ştiu să se mânie,
Vom smulge vălul de pe soare şi va curge sânge.

Textele de proză clasică, pe care le citeam tot cu profesorul Goldenberg, din antologii pentru uz didactic făcute în Egipt de mari scriitori, mi-au rămas în amintire pentru totdeauna. Cei din care citeam erau marii prozatori clasici, la care am revenit mereu de-a lungul vieţii. Despre extraordinarul al-Jahiz, care a trăit în secolul al IX-lea, am scris unul dintre primele mele articole. Mai târziu i-am consacrat un

capitol din cartea mea *Limbaj şi cultură în civilizaţia arabă* şi am mai scris, de curând, despre o carte a lui, pe care am citit-o târziu (*Kitab al-bayan wa at tabyin*: pe scurt, *Cartea expresiei clare*), în cartea mea *Identitatea arabă*. Era vorba acolo mai ales despre un elogiu al arabilor beduini, creatori de cultură orală în secolele premergătoare apariţiei islamului.

Dar şi despre scriitorii arabi moderni, mai ales despre cei egipteni, am învăţat tot de la Yves Goldenberg. Am citit cu el la facultate din Taha Husayn şi din mulţi alţii, destul ca să ne deschidă gustul. Am recitat în arabă şi română, la o seară de cultură arabă organizată la facultate, versuri ale poetului tunisian Abu al-Qasim aş-Şabbi pe care el ni le explicase (Yves Goldenberg era un om de stânga):

Dacă-ntr-o zi poporul dori-va să trăiască
Va fi silită soarta dorinţa să-i asculte (…).

Mă mângâi câteodată cu gândul că am reuşit să transmit studenţilor mei în cursul celor 48 de ani de predare la Universitatea din Bucureşti măcar ceva din patosul profesorului nostru de limbă, cultură, literatură, umanism, ceva din emoţia pe care mi-a dat-o mie accesul la marile texte ale culturii arabe.

6 noiembrie 2011

La vârsta de 21 de ani eram „preparator“, primul grad în ierarhia universitară, un fel de stagiar adică, şi n-ar fi trebuit să am funcţii didactice. Noi, tinerii preparatori, eram obligaţi să fim prezenţi în fiecare zi la sediul catedrei, unde desfăşuram o bogată activitate de scris (pe hârtie carbon) şi imprimat (la vechea maşină despre care am pomenit) texte în limbile noastre orientale. Discutam şi sport în lungile zile de prezenţă la catedră: mergeam destul de des cu M. şi cu alţi colegi la meciuri de fotbal, aşa cum mergeam cu plăcere şi la alte manifestări sportive. Am asistat, de exemplu, pe stadionul „23 August“, la momentele încărcate de emoţie când Iolanda Balaş şi-a depăşit în mod repetat propriile recorduri mondiale la săritura în înălţime.

Dar am început destul de curând şi activitatea didactică, mai întâi cu seminare la cursul de „Introducere în lingvistică“ pentru secţiile de limbi orientale, apoi cu cursuri facultative de arabă destinate nu numai studenţilor noştri, ci şi celor de la alte facultăţi (am avut mulţi amatori de la matematică!), iar mai târziu cu seminare la cursuri de la secţia de arabă. Nu am avut nici o activitate didactică cu seria de studenţi înscrişi în anul imediat următor anului nostru, dar eram în bune relaţii cu ei şi am rămas cu unii în bune relaţii şi după terminarea facultăţii. De altfel, Nicolae Dobrişan, care a terminat facultatea cu un an după noi (deşi născut cu trei ani înaintea mea), a rămas şi el asistent la facultate şi am dus amândoi povara unor cursuri de limbă arabă de toate felurile, mai ales după dispariţia profesorului nostru, Yves Goldenberg. El a rămas până acum preocupat mai ales de traduceri din literatura arabă, şi cea clasică, dar în special cea modernă. Deţinătorul egiptean al premiului Nobel, Naghib Mahfuz, a fost tradus de el în română cu mult înainte de a lua marele premiu.

A mai venit la catedră pentru a se ocupa de predarea literaturii arabe Ilie Bădicuţ, absolvent de arabă

la Leningrad. Era un cititor împătimit de literatură de toate felurile, un bun traducător, mai ales de poezie, dar n-a reuşit totuşi să scoată vreun volum de traduceri ori să tipărească vreun curs de literatură sau orice altceva. Ştia o mulţime de lucruri, de la înrudirile caselor regale europene la preţul lemnelor de foc, şi pierdea ore multe povestind studenţilor întâmplări din ţară şi din lume, uneori chiar lucruri legate de arabi şi de literatura lor. După aceea le împărţea studenţilor înainte de examen câteva zeci de foi dactilografiate, mototolite după ani de utilizare, şi le dădea la aproape toţi nota 10: cei care n-o obţineau se considerau nedreptăţiţi, pentru că învăţaseră la fel de puţin ca şi ceilalţi.

Era simpatizat de studenţi şi de colegi, era un om fundamental bun, era şi un degustător de literatură, mai mult decât un profesor. S-a sfârşit prea devreme, după ce fusese obligat de grave probleme de sănătate să se pensioneze şi apoi să stea la pat. După dispariţia lui, rudele şi prietenii au strâns o parte dintre cărţile lui cu subiecte de arabistică (avusese multe, de toate felurile) şi le-au adus la biblioteca Centrului de Studii Arabe, acum câţiva ani, pentru a fi utilizate de studenţi. Au rămas mai multe zile într-o sală cu acces liber şi mă gândeam că vor dispărea, dar nu s-a întâmplat aşa. Mi s-a părut un semn rău că nici unul dintre studenţi n-a avut curiozitatea să răsfoiască măcar o carte dintre cele de acolo. Îmi amintesc cum umblam noi, studenţi, prin anticariate să căutăm cărţi „de specialitate“ şi cum cumpăram orice ni se părea că are legătură cu araba noastră, cu arabii noştri.

Mai târziu au mai venit ca lectori la secţia de arabă Mioara Roman, care anterior lucrase la Radio, şi Rodica Firănescu, care părea că va face tot literatură arabă, dar şi-a dat un doctorat în lingvistică cu mine şi a scris lucrări de lingvistică, înainte de a pleca în Canada, unde predă şi acum şi face cercetare de vârf în domeniul lingvisticii arabe. George Grigore a venit la facultate după ce a lucrat la Rompetrol şi a devenit cunoscut mai ales prin lucrările sale de dialectologie, dar şi prin traducerea Coranului şi a unor opere ale literaturii arabe clasice şi moderne. Ioana Cândea-Feodorov a manifestat de mult interes pentru cercetare, dar a venit relativ târziu la Universitate, unde a făcut şi un doctorat de lingvistică cu mine. Ulterior a ajuns să lucreze ca cercetător, cum şi-a dorit, dar a păstrat legăturile cu Catedra de Limbi Orientale. În ultimul deceniu a venit la catedră în calitate de conferenţiar şi Monica Broşteanu, care predase anterior la Institutul Catolic şi îşi dăduse un doctorat tot cu mine. Ovidiu Pietrăreanu şi Laura Sitaru au terminat facultatea în acelaşi an, iar acum sunt lectori, autori de lucrări serioase…

Ovidiu Pietrăreanu este, cred, cel mai strălucit absolvent al secţiei de arabă şi doctorandul meu de nouă ani. În toată această perioadă, prelungită peste toate amânările posibile, mi-a produs mari bucurii, de pildă atunci când venea cu câte un excelent capitol din teză, îndelung meditat, reluat şi iar reluat, dar şi tristeţi şi spaime când mă anunţa, calm, că nu a terminat un referat pe care trebuia de mult să-l prezinte, parte din teza lui. O parte din biblioteca mea privitoare la vechii filologi arabi, la metaforă şi altele se află de câţiva ani la el. Calm, politicos, Ovidiu mă vizitează destul de des, stăm de vorbă despre ultimele lui lecturi şi idei şi mă asigură că lucrează la teză şi că o va preda negreşit la termen.

Adaug acum, la începutul lunii noiembrie, că Ovidiu chiar şi-a prezentat teza în prima zi a acestei luni şi că am fost bucuroasă să pot participa la eveniment, chiar dacă acest lucru se întâmpla la 10

zile după operaţia mea de coloană vertebrală. Un doctorat cum eu una nu cred că am mai văzut, una dintre marile bucurii ale carierei mele de profesor.

Ciudat este că ţin minte mai bine ce se întâmpla la catedră în primii ani decât ce se întâmpla mai târziu. Activitatea didactică are stereotipiile ei, devine de la un moment dat monotonă dacă nu îi asociezi rezultatele propriei cercetări. Studenţii simt când ceea ce spui este rezultatul propriei meditaţii asupra unor lucruri pe care vrei să le transmiţi. O fostă studentă, Luisa D., îmi scria următoarea dedicaţie pe o cărticică, cu un titlul banal, a lui Muhammad Kamil Husayn (în traducere, *Limba arabă contemporană*), care pe mine m-a interesat în mod special şi mi-a fost foarte utilă:

> Cu multă dragoste şi recunoştinţă vă dăruiesc prima carte luată de la Bagdad, în amintirea cursului dumneavoastră din anul IV (Luisa D., 15 iunie 1980).

Luisa, ca şi Liliana D. şi Lucia B., face parte dintre studenţii secţiei de arabă cu care am păstrat relaţii speciale până acum (seria care a terminat facultatea acum 34 de ani). Toate sunt profesoare pe continentul american. Cu Liliana corespondez mereu şi ne întâlnim de câte ori vine în ţară, ştim tot sau aproape tot una despre alta. Luisa îmi scrie destul de des, ştiu tot sau aproape tot şi despre familia ei. Cu Lucia B. mă întâlnesc mai rar, dar când ne întâlnim se întâmplă să mai şi bocim. Toate sunt prietenele mele, unele dintre cele mai bune şi statornice pe care le am.

Cred că studenţii mei din această serie, fete şi băieţi, au fost speciali, adică toţi deştepţi şi cu simţul umorului, dar şi că eu m-am aflat într-o perioadă binecuvântată, când lecturile mele începeau să dea roade. Cursul pomenit mai sus era consacrat problemelor limbii în cultura arabă, de-a lungul istoriei şi în contemporaneitate. Era pentru prima oară când am ţinut un astfel de curs, la care am reflectat mult şi pentru care adunasem material mai ales după ce începusem să mă ocup de vechii gramaticieni arabi.

Am păstrat relaţii speciale cu studenţii cărora le-am condus lucrările de diplomă şi cu cei cărora le-am condus lucrări de doctorat, români şi străini. Au învăţat de la mine, cum au mărturisit-o adesea, am învăţat şi eu cu ei, uneori şi de la ei. Când mă gândesc la Catedra de Limbi Orientale pe care am lăsat-o în urmă nu pot să nu fiu mândră de profesorii care se află acolo, chiar dacă n-am contribuit direct la formarea unora dintre ei. Nu mă gândesc cu plăcere numai la fetele şi băieţii care mi-au fost studenţi şi doctoranzi, cum este George Grigore, care s-a ocupat de curând de volumul omagial care mi-a fost dedicat, alături de Andrei A. Avram şi Anca Focşeneanu, dar şi la alţii, care au colaborat la acest volum şi mi-au arătat prietenia lor în diverse feluri. Cu sinoloaga Florentina Vişan, care mi-a urmat la conducerea catedrei, am dus multe bătălii împreună. Îi păstrez o caldă amintire, ca şi colegei turcoloage Luminiţa Munteanu, care se află acum la conducerea Catedrei de Limbi Orientale. Îmi pare rău dacă aceste cuvinte sună ca un rămas-bun, deşi semnele de prietenie sunt constante din partea tuturor celor de la catedră şi din afara ei, spre bucuria mea.

Nu am vrut să fac din aceste amintiri un pomelnic, aş vrea doar să spun cât sunt de bucuroasă când am semne de neuitare de la aceşti foşti studenţi, care se află acum în România sau cine ştie pe unde în lume. Simona L. îmi scria, printre altele, într-un mesaj din 24 noiembrie 2005:

Vă puteţi mândri cu foştii dumneavoastră studenţi: în 2004, numai 8 doctoranzi au fost admişi din aproximativ 100 care şi-au depus dosarele solicitând admiterea la UCLA la Literatură comparată. Dintre aceştia, eu mă aflu singura care are studiile făcute în altă parte decât Statele Unite: sunt mândră că am făcut studiile la o Universitate de elită în Europa cum este Universitatea Bucureşti şi spun tuturor profesorilor de aici care admiră baza de cultură generală şi pregătire teoretico-critică de care am beneficiat că este rezultatul unei formaţii româneşti deosebite. Mă mândresc cu profesorii pe care i-am avut (…).

Mă gândesc cu plăcere că am rămas în relaţii foarte bune până acum, când scriu aceste rânduri, şi cu unele dintre studentele pe care le-am avut în perioada de început. Au fost, în primii ani, două dintre studentele de la spaniolă care făceau araba facultativ, Maria Grossmann şi Marinela Lörinczi. Pentru că se arătau interesate de arabă, am continuat să lucrez cu ele două şi după ce nu mai aveam cursuri facultative. Le-am întâlnit nu de mult, pe Maria în Italia, unde este profesor la Universitatea din Aquila, iar pe Marinella, tot profesor universitar în Italia, la Cagliari, în Bucureşti, unde a făcut o scurtă vizită. Ele spun şi acum că eu le-am atras către lingvistică, le-am ajutat să publice primele articole, ambele având a face cu araba, în *Revue Roumaine de linguistique* şi mai târziu le-am sprijinit să-şi găsească un post (binemeritat) la Institutul de Lingvistică.

7 noiembrie 2011

Nu ştiu cum am ajuns până aici după ce am început să scriu despre mine ca profesoară. Se vede că m-am fixat într-o epocă a activităţii mele didactice în care m-am simţit bine, pentru că îmi închipuiam că totul este posibil. Nu ne era uşor: cu greu poate să-şi imagineze cineva ce însemna pentru noi să citim texte arabe cu dicţionarele arab-rus şi rus-român alături şi să le explicăm studenţilor în limba română. Dicţionar arab-francez, mult mai uşor de utilizat, am avut târziu, când l-am luat de la anticariat şi l-am legat atât de bine încât rezistă până azi, când i-am adăugat multe dicţionare de toate felurile.

Despre mine ca profesoară în primii ani pot spune că învăţam serios pentru seminarele pe care urma să le conduc şi mai târziu pentru cursurile care-mi fuseseră încredinţate. Eram o profesoară severă, cred: severă, dar dreaptă, ziceau unii; afurisită, ziceau alţii. Profesorul Balaci, vestit printre studenţi pentru „cumsecădenia“ sa, ne mustra pe noi, tinere asistente şi lectore, pentru exces de zel la examinarea studenţilor sau la susţinerea lucrărilor de diplomă şi îşi exprima convingerea că ne va trece cu vârsta. N-a prea fost aşa.

De profesorul Balaci se leagă şi amintiri de mai târziu, când ne-am împrietenit cu el şi cu soţia lui la mare şi am continuat întâlnirile la Bucureşti, în frumoasa lor casă şi mai puţin frumoasa noastră casă din Bucureştii Noi. Dar la mare a fost şi o întâmplare care m-a amuzat. În cursul unei plimbări pe malul mării, într-o frumoasă zi de vară, cu cer senin, profesorul m-a întrebat de ce nu mă înscriu eu în Uniunea Scriitorilor (aveam vreo trei cărţi la activ pe atunci, dar numai una s-ar fi potrivit cu numele de scriitor).

Văzând că nu par interesată, a adăugat pentru a mă convinge, în calitatea oficială pe care o avea la Uniune: „Ştiţi, când mor scriitorii, Uniunea se ocupă de absolut tot, de la certificatul de deces şi până la toate formalităţile legate de înmormântare“. Am apreciat interesul lui pentru soarta mea, dar nu mă grăbeam pe atunci să beneficiez de asemenea favoruri.

Alte amintiri se leagă de perioada în care îl vizitam împreună cu profesorul Balaci pe Alexandru Rosetti, dar despre acestea voi vorbi ceva mai departe.

Profesorul Goldenberg utiliza la început manuale apărute în Franţa. Noi ne-am făcut propriile manuale atunci când am fost în situaţia de a preda: am făcut eu la început un manual de sintaxă a limbii arabe moderne, mai târziu a făcut colegul Dobrişan unul de morfologie. Scriam de mână textul în limba română, iar sutele de exemple în limba arabă le scriam la o maşină de scris arabă care ne parvenise, din fericire, la catedră (era un dar din partea Ligii Statelor Arabe). Apoi le tăiam frumos şi le lipeam la locul corespunzător în text. M. mă ajuta la această operaţiune, altfel mi-ar fi fost mult mai greu. Centrul de multiplicare al Universităţii Bucureşti, care transforma în cărţi strădania noastră, era o binefacere pe vremea aceea şi a rămas şi astăzi, sub forma Editurii Universităţii. Păcat că această editură nu exportă cărţi, n-am înţeles niciodată de ce.

O parte dintre cărţile care au urmat au fost publicate la acelaşi centru de tipărituri al Universităţii. Multe dintre ele au depăşit interesul pur didactic şi au reprezentat şi primele încercări de sinteză a unor preocupări de lingvistică arabă. Mă mândresc şi astăzi cu o cărticică despre „modalităţi“ în limba arabă, subiect pe care nu l-am mai găsit tratat la alţi autori în maniera în care l-am conceput eu (volumul, apărut în 1981 la Tipografia Universităţii, se cheamă *Semantica modalităţilor în limba arabă*) şi îşi are rădăcina mai îndepărtată în articolul meu „Sur le rôle de *al-nawasikh* dans l'acte de la parole“, publicat în volumul omagial închinat lui Henri Fleisch din *Mélanges de l'Université Saint Joseph*, 1973-1974). Regret şi acum că nu am reluat această cărticică, regret că n-am tradus-o şi publicat-o într-o limbă străină, pentru că introducea o perspectivă cu adevărat înnoitoare într-un domeniu care nu mai fusese atunci cercetat. Reflexe ale preocupărilor mele de atunci se află în lucrări de mai târziu: o comunicare ţinută la un colocviu din Marea Britanie, cu o temă apropiată, „Modalities and Grammaticalization in Arabic“, a apărut în volumul *Arabic Grammar and Linguistics* publicat de Yasir Suleiman, în 1999. Am fost bucuroasă să văd acest articol citat de Karin K. Ryding, *A Reference Grammar of Modern Standard Arabic*, Cambridge, 2005. Este posibil să mai fi fost citat, dar noi vedem în continuare puţine cărţi străine aici.

Am avut şansa să vorbesc despre această categorie de cuvinte *al-nawasikh*, pe care am asimilat-o modalităţilor, şi în articolul consacrat acestor elemente din *Encyclopedia of Arabic Language and Linguistics*, Brill, 2008, vol. III. N-am renunţat la subiectul cu „modalităţile“ nici în cartea mea *Limba arabă în perspectivă tipologică* (traducere franceză la Editura Universităţii în 2004), ca să nu mai pomenesc şi câteva articole pe această temă.

O vreme am reuşit să transmit studenţilor noştri, în cadrul unor cursuri speciale, ceva din

preocupările mele privind limba arabă în perspectivă tipologică. De mult nu mai există cursuri speciale de felul acesta, iar masteratele sunt cu totul altfel concepute. De câţiva ani am ocazia să vorbesc la Şcoala Doctorală a Facultăţii de Limbi Străine despre problemele de tipologie care mă interesează în continuare, chiar dacă acolo participanţii la cursuri sunt doctoranzi de la limbi străine în general, rareori şi de la arabă.

Preocupările mele de antropologie lingvistică arabă s-au soldat cu o carte, apărută mai întâi la Centrul de Multiplicare al Universităţii, apoi, în formă revăzută şi adăugită, la Editura Ştiinţifică, *Limbaj şi cultură în civilizaţia arabă* (Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986). Cartea a fost tradusă în italiană de un profesor de la Torino pe care nu-l cunoşteam, Michele Vallaro; traducerea a apărut în 1993, când Michele a venit la Bucureşti cu câteva exemplare, şi aşa ne-am şi cunoscut. Cartea, apărută în condiţii grafice deosebite, continuă şi astăzi să figureze în bibliografia recomandată în secţiile de arabă din unele universităţi italiene şi era utilizată şi la Universitatea Complutensă din Madrid acum vreo cincisprezece ani, când am vizitat-o. Traducerea franceză, făcută de colegul Viorel Vişan şi apărută la editura l'Harmattan (*Langage et culture dans la civilisation arabe*, 1995), a fost reeditată de mai multe ori şi este destul de mult folosită (este citată şi în cărţi apărute recent în Franţa, ca de exemplu în *Arabesques: l'aventure de la langue arabe en Occident*, de Henriette Walter şi Bassam Baraké). Despre această carte, care m-a făcut cunoscută în străinătate, voi mai avea ocazia să vorbesc.

Conţinutul acestei cărţi, ca şi al celei care a fost publicată relativ recent (*Identitatea arabă. Istorie, limbă, cultură*, Polirom, Iaşi, 2009), a stat la baza unor prelegeri din ultimii ani în care am mai ţinut cursul în faţa studenţilor din anul al treilea de la Universitatea din Bucureşti, ca şi în diferite perioade petrecute de mine ca profesor la universităţi din Franţa. Vreme de câţiva ani am ţinut cursuri de gramatică arabă şi la Universitatea „Spiru Haret", unde m-am întâlnit cu câţiva colegi pe care îi stimez şi unde am găsit şi studenţi serioşi şi interesaţi, alături de alţii care se aflau şi ei în treabă pe acolo.

La Universitatea Bucureşti am avut a face în marea majoritate a timpului cu grupe mici de studenţi. În ultimii zece ani, să zicem, numărul studenţilor s-a dublat, apoi s-a triplat, ajungând până la 40 sau chiar mai mult. Învăţământul limbilor străine în Universitate a suferit transformări, nu numai în România. Învăţământul limbilor străine a căpătat un caracter preponderent aplicat, ceea ce poate că nu este rău: aşa se întâmplă în toată lumea. Dar mie îmi pare rău că studenţii de la arabă nu mai pot avea bucuria descoperirilor, să le zicem „ştiinţifice", aşa cum am avut-o noi.

Unii dintre prietenii mei cu care am avut ocazia să vorbesc în araba literară şi care m-au auzit vorbind la colocvii, în primul rând Zeinab Taha şi Said Badawi, şi-au amintit de mine în momentul în care se pregătea o carte care trebuia să facă un fel de bilanţ al experienţelor de predare a limbii arabe în Europa şi Statele Unite la sfârşitul unui secol şi la începutul altuia. Ei sunt cei care mi-au dat ocazia să vorbesc despre învăţământul limbii arabe în România, aşa cum arăta el în anii de început ai acestui secol, într-o prestigioasă publicaţie pregătită în Statele Unite, care face bilanţul predării limbii arabe în mai multe ţări ale lumii şi pregăteşte, în această direcţie, secolul acesta (*Handbook for Arabic Language*

Teaching Professionals in the 21st Century, editată de Kassem M. Wahba, Zeinab A. Taha, Liz England şi publicată de Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, Mahawah, New Jersey and London). Cred că învăţământul limbii arabe la noi arăta destul de tradiţionalist, în general, dar putea să apară mai modern în ce priveşte tipul de texte pe care le făceam cu studenţii: de exemplu, texte de presă, dar şi eseuri pe teme contemporane, care aruncau o privire critică asupra lumii în care trăiau autorii (textele lui Hussam el-Khateeb mi s-au părut potrivite din acest punct de vedere). Nu este puţin lucru să se vorbească despre învăţământul limbii arabe în România într-un asemenea volum, cunoscut în toate centrele de predare a limbii arabe din lume. Europa era foarte puţin prezentă în carte.

Dar, cum spuneam, lucrurile s-au schimbat destul de mult de atunci în ce priveşte învăţământul limbii arabe în România, în primul rând pentru că s-a trecut la cursuri universitare de trei ani, în loc de patru, şi s-a schimbat, în felul acesta, şi orientarea cursurilor.

8 noiembrie 2011

În primii ani de după terminarea facultăţii mergeam în continuare, de câte ori puteam, la Biblioteca Academiei şi frecventam şedinţele Societăţii de Lingvistică conduse de academicianul Alexandru Rosetti. Dincolo de şedinţe, am beneficiat şi eu, mai mult indirect, de sprijinul acestui mentor al tinerilor lingvişti români. Am fost şi eu invitată la Centrul de fonetică şi dialectologie, unde era director, ca să spun „cine sunt, de unde vin“, am fost şi eu invitată, mult mai târziu, în mai multe rânduri acasă la profesor, împreună cu regretatul profesor Balaci.

Înainte de a merge în casa lui, profesorul Balaci şi cu mine ne-am întâlnit de câteva ori cu academicianul Rosetti (chiar avea stofă şi aer de academician!) la Casa Universitarilor, pe Dionisie Lupu, unde mergeam uneori să luăm masa de prânz. Profesorul Rosetti era acasă la el şi în acest loc binecuvântat pe vremea aceea: mâncarea era bună şi destul de ieftină (o fi fost subvenţionată?) şi mai era şi un vin foarte bun, care se vindea cu paharul, tot la un preţ destul de accesibil. Dar nu luam de obicei vin, iar desert luam rareori: în general, alegeam între desert şi supă.

Ţin minte o întâmplare de pe vremea aceea: mă aflam la masă împreună cu Al. Balaci şi ne făceam socoteala ce am putea lua fără să cheltuim prea mult. Am ajuns astfel la ideea să renunţăm la ciorba de perişoare în favoarea felului doi şi a unui desert. În timp ce mâncam, a apărut Al. Rosetti, s-a aşezat lângă noi (de fapt, noi eram aşezaţi aproape de locul lui dintotdeauna, de unde trona), a comandat şi el şi am rămas până mai târziu acolo, pentru că ne povestea lucruri interesante şi era binedispus. Atât de binedispus, încât la sfârşit a plătit masa pentru toţi trei: nu era un lucru obişnuit, era destul de atent la bani. În timp ce el plătea, profesorul Balaci s-a aplecat şi mi-a şoptit la ureche: „Dacă ştiam, luam şi ciorbă de perişoare…“.

După masă, s-a întâmplat de mai multe ori să mergem la profesorul Rosetti acasă (stătea tot pe Dionisie Lupu). Era acolo o atmosferă pe care n-o pot uita: profesorul Rosetti făcea el însuşi o cafea grozavă şi ne trata şi cu poveşti din lumea pe care o cunoscuse, mai ales la Paris. Avea ce povesti.

Alexandru Rosetti şi Alexandru Niculescu au semnat împreună, alături de un etnolog francez care lucra în Tunisia, André Louis, un mesaj adresat mie pe o carte poştală ilustrată, trimisă de la un congres de la Paris la care cei trei participau. Am corespondat apoi mulţi ani cu acest etnolog căruia cei doi lingvişti români de seamă m-au recomandat. Père Louis, cum i se spunea pentru că era „père blanc“, adică aparţinea unui ordin catolic al aşa-numiţilor „misionari de Africa“, a fost în România la un colocviu, în 1969, şi a stat cu noi mare parte a timpului. La 3 septembrie, imediat după plecarea oaspetelui, le scriam părinţilor mei, aflaţi la Carei:

> Mă grăbesc să vă scriu imediat după plecarea distinsului nostru oaspete. De data aceasta, „distins“ nu este numai o vorbă, pentru că am sentimentul că am avut a face cu un om cu adevărat deosebit. Nu vorbesc despre câte lucruri ştia (ştia o grămadă!), dar în totul ne-a lăsat o impresie de neşters. Ne-a fost destul de greu – mie cu gospodăria şi cu Ada (*avea câteva luni, notez eu acum*), iar lui Mircea să-l conducă peste tot –, dar dacă ar fi s-o iau de la început, aş face-o cu plăcere.

După o vreme, Père Louis m-a invitat în Tunisia în numele institutului (IBLA) unde lucra, invitaţie ce mi-a prilejuit primul contact cu lumea arabă, aşa cum voi arăta mai departe.

Profesorul Rosetti era o personalitate cunoscută în cercurile marilor lingvişti din lume şi a folosit relaţiile pe care le avea spre binele lingvisticii româneşti şi al slujitorilor ei. Datorită lui şi celorlalţi doi mari lingvişti români, Alexandru Graur şi Iorgu Iordan, s-au putut organiza în România acelor ani (1968-1972) Congresul Internaţional de Lingvistică şi Congresul de Romanistică. A fost pentru noi un fel de miracol. L-am văzut şi l-am auzit vorbind pe lingvistul de origine rusă, de pe atunci în Occident, Roman Jakobson, precum şi pe alţii despre care ştiam din cărţi.

Pentru mine a fost şi ocazia deosebită de a vedea pentru prima oară un mic grup de lingvişti arabi tunisieni, în frunte cu Salah Garmadi. Făcuseră şi studii în Franţa, vorbeau franceza foarte bine, discutau lingvistică modernă (erau elevi ai lingvistului francez Martinet, cu care unii dintre ei îşi făcuseră doctoratele), erau deschişi, lucizi şi ne-au lăsat o impresie excelentă. Mai târziu am văzut că au organizat la Tunis o serie de întâlniri pe teme lingvistice la care cunoscutul, pe atunci, lingvist André Martinet prezenta un cuvânt introductiv, iar ei, tinerii, comunicări pe teme de actualitate, primite nu cu multă bunăvoinţă de către specialiştii mai în vârstă în probleme de limbă. Am făcut o recenzie unui volum pe care l-au scos în urma unui astfel de eveniment, dar recenzia nu putea măsura dimensiunile operei pe care au realizat-o aceşti tineri învăţaţi şi lucizi (a apărut în *Studii şi cercetări lingvistice*, 1968).

Colocviile şi publicaţiile care îşi propuneau să prezinte situaţia lingvistică reală din lumea arabă au continuat câţiva ani, apoi au căpătat un caracter mai puţin novator şi incisiv, poate şi din cauza dispariţiei celui care era un fel de conducător al grupului, Garmadi.

Nu erau multe locuri în spaţiul arab din acea vreme în care să se discute lingvistică modernă. Printre ele se număra atunci şi Universitatea din Alger, care a avut ideea să facă apel la un cercetător român specializat în fonetică atunci când s-a dotat cu un laborator fonetic modern. Lingvistul a fost Andrei Avram (senior) şi impresia pe care a lăsat-o acolo a fost excelentă, cum aveam să aflu ulterior chiar de la

decanul Facultăţii de Litere de la Alger.

Când am vizitat Tunisia, în 1970, am cunoscut şi o altă faţă a studiilor lingvistice din Tunisia, pentru că l-am cunoscut pe profesorul Abdelkader Mehiri, pe atunci decan al Facultăţii de Litere de la Tunis. El mi-a dăruit un exemplar din teza sa de doctorat consacrată lui Ibn Ginni. Văzusem până atunci o singură carte a acestui autor arab de geniu din secolul al X-lea, carte care se ocupa mai ales de fonetică şi nu mă atrăsese în mod special.

Am citit cu mare atenţie teza lui Mehiri şi am recenzat-o în *Revue Roumaine de Linguistique* (1970), apoi am luat în mână cartea cea mai importantă a lui Ibn Ginni, *al-Khasa'is* (4 volume în ediţia pe care o am eu): a fost o revelaţie. Am revenit la ea în repetate rânduri de-a lungul carierei mele şi nu încetează să mă fascineze. Îi datorez în mare parte lui Ibn Ginni pasiunea pentru cercetarea operei lingvistice a filologilor arabi medievali, pasiune care a dăinuit până acum.

Pe profesorul Mehiri l-am întâlnit acum câţiva ani şi la Lyon. Fusesem invitată la un colocviu organizat de Universitatea Lyon II şi de Universitatea de la Manouba, din Tunisia, la care el fusese invitat pentru că urma să fie sărbătorit cu ocazia împlinirii unei vârste rotunde (80 de ani, cred). Am avut plăcerea să conduc şedinţa la care a fost omagiat cu prilejul aniversării şi am spus, cu această ocazie, că mă bucur să mă alătur colegilor francezi care îl omagiază, adăugând că, în tinereţe, eu l-am citit prima oară pe Ibn Ginni prin ochii profesorului Mehiri. Mi s-a părut că i-a făcut plăcere.

Un an mai târziu am fost invitată, graţie lui şi altor colegi tunisieni, la un colocviu de lingvistică organizat de Facultatea de Litere a Universităţii de la Tunis. A fost şi o ocazie să-mi iau la revedere nu numai de la colegi şi prieteni (Shukri Mabkhout şi Hammadi Sammud se află printre ei), ci şi de la o ţară care mi-a deschis o poartă luminoasă către lumea arabă.

20 noiembrie 2011

Am întrerupt o vreme fluxul amintirilor pentru că actualitatea mi-a bătut la uşă mai tare decât înainte. Nu mă simţeam bine de mai multă vreme şi, încă din vară, luasem legătura cu un cardiolog, care m-a invitat să poftesc la clinica lor la analize serioase pentru că i s-a părut că vede ceva la ecograf.

Între timp a fost vara frumoasă la Măneciu, apoi vizita din toamnă de o săptămână de la Paris, împreună cu Mircea, unde m-am simţit bine. Parcă niciodată nu văzusem ce minunat arată clădirile de acolo: eram întotdeauna prea ocupată, prea stresată ca să admir arhitectura. Am avut câteva întâlniri plăcute, în primul rând cea cu prietenul nostru drag Jean Patrick Guillaume şi cu soţia lui, apoi cu un profesor universitar, partenerul lui Mircea de la Paris la conducerea Şcolii Doctorale de la Filologia bucureşteană, pe care îl vedeam prima oară, dar cu care mi-a făcut mare plăcere să stau de vorbă (este elenist).

Într-o seară ne-a invitat la ea în noua sa locuinţă din Paris Catherine Durandin, o veche amică a

noastră, profesor la Paris la INALCO, românistă, politoloagă, cu multe publicaţii care se referă la România. Mai fusesem invitaţii ei cu câţiva ani înainte, pe vremea când Mircea preda la INALCO, şi am apreciat atunci delicateţea ei: ştiind că-mi place brânza franţuzească, cumpărase nenumărate feluri de brânzeturi, printre care şi unele pe care nu le gustasem înainte: un regal pentru mine. O văzusem şi în vară, era oaspetele prietenilor noştri Andreea şi Barbu, care trăiesc de mult la Paris, dar de câţiva ani au o casă şi un domeniu într-un sat lângă Snagov, unde se simt minunat. Catherine era acum impresionată de justeţea observaţiilor şi previziunilor mele în legătură cu ceea ce s-a numit „primăvara arabă“, aşa cum i le comunicasem şi ei atunci când ne-am întâlnit în România. Observaţiile mele fuseseră formulate şi într-un interviu la *Observatorul Militar*, reprodus ulterior într-un volum de interviuri. Nu-mi face nici o bucurie când astfel de previziuni se adeveresc.

La întoarcerea de la Paris nu-mi venea să mă ocup de sănătate, dar acum m-am simţit obligată să o fac. L-am căutat din nou pe doctorul care mi-a fost recomandat ca fiind un foarte bun cardiolog, pentru care eu eram „cea cu araba“, şi am făcut ce mi-a spus: două zile de internare cu holter şi cu tot felul de analize. Pentru prima oară am fost obligată să renunţ la cursul pe care îl aveam într-o sâmbătă la Şcoala Doctorală, fără să pot măcar să-mi găsesc înlocuitor. Semne rele, la anul poate că nu-mi mai iau cursuri…

Dar a fost necesar. Doctorul, care mi s-a părut cu adevărat foarte priceput în meseria lui, mi-a pus un diagnostic care sună destul de serios şi mi-a dat o medicaţie de care mă ţin şi care îmi face bine. Aşa că reiau povestirea primilor ani petrecuţi ca asistentă la secţia de arabă.

Pregătirea tezei de doctorat a fost o încercare grea pentru mine, cu atât mai mult cu cât în 1969 se născuse primul nostru copil, Ada, care mă solicita foarte mult. După ce am început să mă integrez în colectivul de lingvistică, înscrierea la un doctorat de lingvistică a devenit un lucru de la sine înţeles pentru mine. Unii colegi de la Catedra de Limbi Orientale au găsit că pentru mine este prea devreme şi că nu se cuvine să o iau înaintea altora, mai bătrâni. Pe vremea aceea numărul locurilor nu era limitat, aşa că mi s-a părut nedrept să mi se spună că vreau s-o iau înaintea altora, din moment ce eram singura care întreţinuse mai de mult relaţii cu lingvistica şi cu lingviştii, singura de la limbi orientale invitată să mă înscriu.

Tema tezei era „Determinarea numelui în limba arabă literară modernă“, iar pregătirea pentru redactarea ei mi-a prilejuit contactul cu câteva direcţii din gândirea lingvistică de atunci şi de mai de mult care vor rodi şi peste ani. În primul rând, am avut norocul să găsesc la Biblioteca Academiei cartea lui Eugen Coşeriu *Determinacion y Entorno*, care mi-a sugerat organizarea întregului material al tezei şi interpretarea unor categorii.

Nu numai pentru mine a fost important să pot lua contact cu gândirea acestui mare lingvist, de multă vreme plecat din ţară şi interzis la import, în principiu, ca să zic aşa (nu numai că era român din exil, dar mai era şi român basarabean). Am citit din lucrările lui şi în ultimele decenii, el a participat la susţinerea

unei teze de doctorat conduse de mine la Bucureşti, l-am întâlnit de câteva ori şi am avut trista ocazie să scriu despre el atunci când am aflat vestea decesului său. Mai scrisesem un articol în presă despre o cărticică a lui care cuprindea interviuri pe care i le luase profesorul Nicolae Saramandu, excelentă introducere în cercetarea lingvistică, făcută de un mare umanist. N-am avut acces la toate cărţile şi articolele lui, pentru că multe care m-ar fi interesat erau în germană, dar cele pe care le-am citit şi-au găsit ecou în lucrările mele (de pildă, în teza de doctorat, în comunicările şi articolele despre deictice şi despre aspect). Nu accepta însă adeziunea parţială, aşa cum se întâmplă, probabil, cu marile personalităţi: trebuia să aderi necondiţionat la toate părerile lui. Eugen Coşeriu are continuatori fideli în România şi în Republica Moldova, dar şi în alte locuri în lume (chiar şi în Japonia!), mai ales în spaţiul germanofon şi italofon. Maria Grossman, despre care am vorbit aici, şi-a susţinut doctoratul cu Coşeriu, pe când el se afla la Tübingen.

Când am aflat despre decesul profesorului Coşeriu, am scris un articol, apărut în săptămânalul *Adevărul literar şi artistic* (17 septembrie 2002), cu titlul „Profesorul nostru: Eugen Coşeriu“, în care am încercat să arăt tot ce-i datorăm, tot ce datorează lingvistica acestui învăţat român. Arătam şi cât de nemulţumit era profesorul de soarta cărţilor sale în România, de faptul că fusese puţin tradus şi că „n-a pătruns în cultura română şi nici măcar în lingvistica română“. Cât despre el, făcuse enorm de mult pentru limba română (nu numai cea din Basarabia) şi pentru prestigiul ştiinţei româneşti, mai ales prin lucrările sale de filosofia limbajului.

Era şi o poză în articolul respectiv, care îl înfăţişa alături de Marius Sala şi de mine. Poza fusese făcută cu ocazia unui doctorat condus de mine, la care M. Sala era în comisie: Eugen Coşeriu, care se afla întâmplător în ţară, fusese invitat de mine să asiste la susţinere pentru că teza utilizase unele dintre lucrările lui.

La sfârşitul articolului am relatat o întâmplare din urmă cu câţiva ani, când profesorul se afla la Bucureşti, la librăria Scala, unde îşi lansa cartea cuprinzând interviuri luate de Nicolae Saramandu (*Lingvistica integrală*, 1996). La lansare participau o serie de personalităţi de origine „moldovenească“, fie aflate pe teritoriul României de mai multă vreme, fie venite special pentru această ocazie. Fusesem invitată să particip şi l-am luat şi pe fostul meu student, atunci preparator la catedră, Mihai Dat. În timpul prezentării cărţii, moldovenii de faţă au folosit ocazia pentru a vorbi, cu oarecare emfază, despre meritele marelui român care era Coşeriu pentru impunerea limbii române literare în Moldova de peste Prut şi pentru susţinerea românismului acestei provincii şi, în general, despre Moldova şi moldoveni, despre relaţiile cu noi şi altele. Totul, cu o participare afectivă mai greu de înţeles pentru românii de dincoace de Prut, ca să nu mai vorbim de românii mai tineri, mai puţin capabili să se mai entuziasmeze pentru o idee. Aceasta explică de ce Mihai Dat s-a aplecat la un moment dat şi mi-a şoptit: „Oare de ce sunt moldovenii atât de patetici?“.

La sfârşitul conferinţei am stat de vorbă cu profesorul Coşeriu şi nu ştiu ce mi-a venit să-i reproduc întrebarea retorică a lui Dat. Răspunsul lui, puţin supărat, a fost: „Pentru că voi nu sunteţi destul de patetici!“. Am înţeles foarte bine reproşul, l-am asumat în gând în numele celor care n-au făcut destul pentru cultura română de dincolo de Prut, pentru românizare şi românism. Dar nu pot să spun că n-am fost

mirată când m-am văzut citată pe internet cu această poveste reprodusă într-un articol al unui profesor ieşean.

Cât despre Eugen Coşeriu, el ar fi meritat mult mai mult din partea conaţionalilor lui lingvişti, iar eu ştiu lucrul acesta.

Pregătirea doctoratului mi-a prilejuit şi accesul la biblioteca profesorului Graur, bogată în materiale utile tezei mele din perspectivă teoretică. Mi-au rămas în memorie mai ales lucrările lui Gustave Guillaume, nu numai cartea lui despre articol (*Le problème de l'article et sa solution dans la langue française*, Paris, 1919), direct legată de tema tezei mele, ci şi altele (*Langage et science du langage*, ed. a II-a, Paris-Québec, 1969). Gustave Guillaume a fost profesor de lingvistică la Paris, după ce fusese contabil, şi mulţi lingvişti „serioşi" s-au uitat la el cu oarecare dispreţ, nemeritat, zic eu, pentru că intuiţiile lui îmi par şi astăzi extraordinare. Am scris un articol despre el, oarecum de popularizare, în *Limba Română*, articol în care arătam ce mi se pare mie de reţinut din opera sa. Dacă ar fi să rezum, aş spune că eu am rămas de la el cu ideea că în spatele sistemului limbii, aşa cum se prezintă el ochilor noştri, se găseşte altceva, şi anume o serie de „operaţiuni" care îi fac de înţeles configuraţia. Preocupările mele ulterioare pentru înţelegerea ideii de „teorie" în lingvistică îşi au originea şi aici. Cu 10 ani în urmă am ţinut o comunicare la Societatea de Lingvistică de la Lyon în care l-am pomenit pe Guillaume. Nu sunt singura care se întoarce la el, după mulţi ani de la primul contact.

Tot din biblioteca profesorului Graur am avut şi lucrări ale lui E. Benveniste, unul dintre lingviştii care au rămas pentru mine un ideal greu de atins. Am avut multe ocazii să mă întorc la lucrările lui concepute din perspectivă tipologică, la cartea lui *Problèmes de linguistique générale*: despre subiectivitatea în limbă, despre propoziţia adjectiv (relativa), despre altele. Mi-a fost direct util articolul lui despre superlativ atunci când am scris articolul meu privitor la „comparativul" exprimat cu *'af'al* în arabă, articol care mi-a deschis multe porţi în lume.

Revin la teza mea de doctorat pentru a spune că profesorul Graur a cerut un referat asupra acesteia profesorului Henri Fleisch, care se afla pe atunci la Universitatea Catolică de la Beirut. Intrasem mai de mult în corespondenţă cu prof. Fleisch, cel care mi-a prilejuit primul contact cu opera vechilor gramaticieni arabi. Mi-a trimis toate lucrările lui, chiar şi cele din tinereţe, când se ocupa de fonetică franceză, a sugerat să fiu invitată să particip cu un articol la volumul omagial care i-a fost dedicat la împlinirea vârstei de 70 de ani şi m-a făcut astfel cunoscută puţin în lumea arabiştilor, cu precădere a celor care se interesau de vechii filologi arabi (am amintit mai sus articolul meu din volumul omagial H. Fleisch). Înţeleg că a spus lucruri bune despre teza mea, de care a luat cunoştinţă dintr-un rezumat larg în franceză. De altfel, româna unor lucrări de lingvistică pe teme cunoscute celor care citesc astfel de lucrări este destul de accesibilă francezilor: m-am convins de mult de acest lucru.

Nu-mi amintesc nimic în legătură cu susţinerea tezei mele. Probabil că a fost bine, din moment ce am obţinut titlul de doctor. Mi-am susţinut teza în aceeaşi zi cu o colegă africanistă, Iulia Marian, aşa că am

organizat împreună tradiţionala sărbătorire a doctoratului de la Casa Universitarilor (unde felul „elegant“ era *vol-au-vent* cu ciuperci: doctoratele se împărţeau în cele care ofereau şi cele care nu ofereau felul respectiv).

Susţinerea doctoratului mi-a dat posibilitatea să devin „lector“, dar mi-a deschis şi o cale pe care n-aş fi vrut să mă înscriu, deşi unii colegi au crezut altceva. Am fost numită şefă de catedră la limbi orientale, cu delegaţie la început, apoi cu drepturi depline, atunci când am devenit conferenţiar. Nu aveam nici un fel de motiv să doresc o astfel de onoare, şi asta nu numai pentru că aveam prea multe obligaţii didactice şi de familie, ci şi pentru că prinsesem gustul cercetării lingvistice şi îi consacram din ce în ce mai mult timp.

Existau în Universitate (adică „la nivelul Universităţii“, cum se spunea atunci) cercuri ştiinţifice care aveau membri din diferite facultăţi, pentru că ideea de „interdisciplinaritate“ a fost bine primită pe atunci. Eu mergeam, de exemplu, la un cerc de „Filosofia limbajului“, unde erau, desigur, filosofi, logicieni, dar şi filologi şi chiar matematicieni. Am aflat multe, am citit mult, am cărţi de pe vremea aceea care mi-au influenţat demersul lingvistic. Îmi amintesc, de pildă, de impactul pe care l-au avut cărţile lui von Wright, traduse în română de prietenul nostru logician Dragan Stoianovici, asupra modului de a concepe cauzalitatea în limbă: printre altele, am scris un articol despre felul în care au conceput vechii gramatici arabi ideea de cauzalitate în limbă, atrăgând atenţia şi asupra termenilor care denumesc cauza: unul ca „factor activ“, „cel care produce ceva“ (*’amil*), iar altul ca „boală, invaliditate“ (*’illa*), ambii termeni reflectând cele două mari concepţii asupra cauzalităţii la care se referă von Wright. Am reluat mai târziu tema în cartea mea *Limbaj şi cultură în civilizaţia arabă*, precum şi într-un articol cu deschidere mai largă, către concepţii privind cauzalitatea în limbă.

La facultatea noastră, devenită, la un moment dat, „de limbi străine“, am avut un exemplu şi un stimulent în colegii de la engleză. Patronaţi şi „îngăduiţi“ de profesorul Chiţoran, care a fost o vreme şi prorector al Universităţii, aceştia se puneau la curent cu multe idei care se năşteau în lingvistică în lumea occidentală: printr-un sistem de ei ştiut, procurau cărţi de lingvistică occidentale, care ajungeau şi la mine şi la alţi câţiva care cotizam, din afara Catedrei de Engleză. Din perioada aceea datează prietenia mea cu Alexandra Cornilescu, care mi-a mai pus în mână şi cărţi pe care ea singură le dobândea: a fost de pe atunci la curent cu tot ce era nou şi m-a făcut şi pe mine părtaşă la unele dintre achiziţiile ei. Aşa se face că, atunci când am deschis ochii spre Occident, eu şi alţi colegi nu ne-am simţit depeizaţi, ba chiar i-am impresionat pe unii dintre mai blazaţii profesori de acolo.

La rândul meu, m-am străduit de pe atunci să le împărtăşesc colegilor mei orientalişti cam tot ce aflam, şi am făcut-o, printre altele, şi în cadrul cercului de „Tipologie lingvistică“ pe care l-am înfiinţat la catedra noastră, cu participarea altora, mai ales de la engleză şi franceză. Eram în relaţii şi cu colegii de la română, mai ales prin prietena mea de atunci şi de după aceea Liliana Ionescu, devenită Ruxăndoiu. De fapt, legăturile mele cu Societatea Română de Lingvistică şi cu mentorii ei erau implicit şi legături cu

limba română, pentru că marii lingvişti de atunci erau în primul rând românişti. Nu era deloc lipsit de importanţă acest lucru, pentru că perspectiva din care priveam fenomenele lingvistice din arabă, inclusiv în predarea limbii arabe, era inerent „contrastivă“, chiar înainte ca cineva să fi făcut din aceasta un domeniu special de cercetare.

21 noiembrie 2011

Mult prea devreme (în 1982), am fost numită şi conducător de doctorat, la început, „cu delegaţie“. Datorez această sarcină, cred, profesorului Chiţoran, prorector al Universităţii pe vremea aceea, care a ascultat cu îngăduinţă argumentele mele contra (mai aveam mult de învăţat înainte să-i învăţ pe alţii) şi a făcut cum a ştiut – sau cum i s-o fi cerut. Câţiva dintre primii doctoranzi erau cetăţeni străini şi nu prea ştiau ce înseamnă a dobândi doctoratul, în afară de dreptul de a te numi „doctor“, titlu foarte bine văzut în unele zone.

Eu aveam un prestigiu de apărat, aveam o concepţie „ardelenească“ despre corectitudine, aşa că am pus toate aceste personalităţi să citească şi să dea examene nu numai cu mine, ci şi cu alţi profesori exigenţi din Universitate. Cel mai sus-pus dintre aceşti doctoranzi s-a plâns ambasadorului că „l-am chinuit“. Dar s-a lăsat chinuit şi, întors acasă, a pregătit o teză despre care eu spuneam, mai în glumă mai în serios, că jumătate este bună şi cealaltă jumătate este făcută de el.

Mai târziu am avut mai mulţi aspiranţi la titlul de doctor pe care i-am refuzat pur şi simplu, cu toate insistenţele lor şi în ciuda ameninţării că mă reclamă la minister (!). Unii îşi proferau ameninţările în dialectul lor, pentru că nu puteau să vorbească în limba literară, adică în limba pe care vroiau s-o analizeze în lucrările lor de doctorat şi în care se presupunea că vor vorbi cu mine, cel puţin ca să afle ce li se cere.

Dar am avut şi doctoranzi din spaţiul arab care se exprimau cu uşurinţă în limba literară şi care mi-au trezit admiraţia prin seriozitatea şi chiar bucuria cu care învăţau. Îmi face plăcere s-o pomenesc pe iordaniana Alia, o doctorandă mai în vârstă decât alţii, inteligentă, exigentă cu ea şi cu ceilalţi, care a făcut o teză interesantă despre limba mijloacelor de comunicare în masă din ţara ei, subiect care a fost considerat impardonabil de către autorităţile de acolo (ce doctorat este acesta, care se ocupă de greşelile unora? limba arabă este una, restul sunt greşeli!) şi lipsit de importanţă la noi (de către unii colegi cu răspunderi în domeniu). Doctoranda, care a lucrat serios la teză ani de zile sub îndrumarea mea, a prezentat un fragment din teză la Colocviul Internaţional de Lingvistică pe care l-am organizat la Bucureşti în 1994 şi a avut succesul meritat în faţa unor cunoscuţi specialişti din lume.

Mie, acest doctorat mi-a prilejuit o mare suferinţă. Doi colegi de la Facultatea de Filologie, ambii specialişti în literatură, unul în literatură comparată şi altul în literatură română, ambii consideraţi de către mine prieteni, au amânat îndelung să dea, pentru această teză, avizul comisiei de validare a titlurilor de la minister, din care făceau parte, provocându-mi astfel o nemeritată jignire, care mă doare şi acum.

Publicasem deja mai multe lucrări de lingvistică şi în ţară, şi în străinătate, fusesem invitată şi ţinusem cursuri la Collège de France, eram cunoscută pentru exigenţă în rândul solicitanţilor, lucrările aveau şi un referat al colegului de facultate specialist în arabă, dar mă vedeam „respinsă“ de persoane care nu aveau nici o competenţă în domeniu.

De altfel, unul dintre aceşti colegi nu s-a sfiit mai apoi să conducă o teză de doctorat în literatură arabă, el fiind specialist în literatură universală, dar îmi contesta mie priceperea, prin felul în care se raporta la o teză condusă de mine. Însă Alia a obţinut în cele din urmă doctoratul şi l-a onorat şi în ţara ei prin postul important pe care l-a ocupat, prin exigenţa dovedită acolo faţă de formele de exprimare ale conaţionalilor ei.

Cu doctoranzii mei români am fost la fel de exigentă. Dar, înainte de a fi exigentă, am făcut cu ei ani la rând un fel de cursuri-seminare de lingvistică, asta pe vremea când, oficial, nu existau astfel de forme de învăţământ. Îi pregăteam astfel nu numai pentru teza lor („ca să aibă spatele acoperit“, ziceam eu), ci şi pentru colocviile tematice pe care eu le prefaţam. Cred şi acum că era o formă de pregătire mult mai eficientă decât cea care li se oferă acum la „Şcoala Doctorală“, unde noi prezentăm teme generale, legate uneori de preocupările noastre, şi nu de ale lor. Nici nu s-ar putea altfel, sunt mulţi doctoranzi, o multitudine de teme pe care şi le propun pentru cercetare, cum s-ar putea potrivi la toţi o temă, sau chiar mai multe?

Unii dintre cei care şi-au făcut doctoratul cu mine mi-au făcut bucuria să spună, peste ani, că le-au fost de folos şi mai târziu „învăţăturile“ mele, că le-au utilizat în propriile lor cercetări ulterioare. Cât despre mine, pot spune că experienţa conducerii de doctorate a fost una dintre cele mai fascinante pe care le-am trăit în viaţa de universitar. Nimic nu-i pregătea pe studenţii mei din România, şi cu atât mai puţin pe străini, să gândească o teză de doctorat şi apoi să-i dea viaţă pe hârtie. Am început, cred, prin a încerca să le arăt ce înseamnă „nou“, „inovaţie“ în ştiinţa limbii, ce au făcut „altfel“ cei care au rămas în istoria disciplinei noastre. Le-am dat să citească articole, cărţi interesante, din biblioteca mea, că altele nu erau, şi am văzut cu mare bucurie cum creşteau şi cum învăţau să scrie „lingvistică“. Am împărtăşit bucuria lor de la sfârşit şi am rămas legată de cei mai mulţi dintre cei care mi-au fost doctoranzi.

Nu este cazul tuturor celor cărora le-am condus tezele, poate şi pentru că am acceptat să conduc uneori, adică să-mi dau girul, pentru subiecte care nu-mi erau destul de familiare şi unor doctoranzi care nu erau nici pregătiţi, nici dornici să se implice foarte tare într-o activitate pe care o vedeau doar ca necesară pentru a avea un post bun în Universitate sau în altă parte. Am fost vreme de mai bine de 20 de ani singurul conducător de doctorate în domeniul limbilor orientale, şi nu mi-a fost uşor să fac faţă la atâtea solicitări venite de la colegii de catedră şi de la alţii. Între timp, am încercat să învăţ şi eu şi să produc lucrări serioase.

22 noiembrie 2011

Preocupările mele de lingvistică arabă, şi mai ales de istoria lingvisticii arabe, nu aveau cum să se manifeste prea serios în ţară şi nici nu puteau să se limiteze la corespondenţa sporadică cu Henri Fleisch. Eu aveam acum şi alte căi de acces către patrimoniul lingvistic al arabilor (şi iranienilor, ar trebui să adaug, pentru că mulţi autori de lucrări consacrate limbii Coranului erau persani de origine, chiar dacă scriau în arabă şi despre arabă), adică spre marile opere create de aceştia începând din secolul al VIII-lea şi până spre secolul al XIII-lea, aproximativ. Şansa mea a fost că am putut să intru în relaţie cu Kees Versteegh, profesorul olandez care făcuse din orăşelul Nijmegen, în anii 80-90 ai secolului trecut, un fel de centru mondial al preocupărilor pentru vechii filologi arabi.

O veche cunoştinţă, Ilinca Constantinescu, de la Institutul de Lingvistică, l-a întâlnit în străinătate pe Kees Versteegh, profesor la Universitatea din Nijmegen (Olanda), pe când el era preocupat de adunarea de materiale pentru un număr special din revista *Historiographia Linguistica* consacrat tradiţiei lingvistice arabe. Colegul nostru olandez mă ştia interesată de vechii filologi arabi datorită articolului din volumul omagial consacrat lui Henri Fleisch şi, probabil, datorită unui alt articol publicat în revista poloneză *Folia orientalia*. Când prietena mea mi-a vorbit despre invitaţia lui Versteegh de a participa la acest volum, m-am gândit imediat să utilizez observaţiile pe care le făcusem despre ideile unui autor arab medieval, al-Marzuqi, găsit de mine întâmplător într-o culegere editată de Ibrahim as-Samarra'i.

Autorul arab mi se păruse senzaţional de la prima lectură, mai că nu-mi venea să cred că se puteau emite cu atâtea secole înainte nişte idei atât de interesante despre ceea ce noi numim „indefiniţi" şi „cuantificatori": interesant mi se părea că se propunea aşezarea în aceeaşi categorie a unor elemente aparent disparate şi că se justifica inteligent această aşezare a lor (articolul cu titlul „Observations sur la genèse de la signification générale et particulière dans une épitre de al-Marzuqi" a apărut în *Historiographia Linguistica*, 8, 1981). Mai târziu, la primul colocviu consacrat în Europa filologilor arabi medievali (despre care voi vorbi mai departe), un autor destul de cunoscut, cunoscut inclusiv de mine până atunci din lucrările lui, Elamrani Jamal, care trăia şi lucra în Franţa, mi-a spus: „Interesant Marzuqi acesta al dumneavoastră!". „Dar de ce al meu?!", am exclamat eu… Şi atunci el mi-a explicat că aşa se întâmplă în general: orientaliştii găsesc câte un autor arab medieval care pare interesant, îşi leagă numele de acesta ca de propria lor feudă şi apoi exploatează o viaţă moştenirea sa.

Cum am observat şi eu mai târziu, nu era neadevărat ce spunea el, numai că mie nu mi s-a întâmplat aşa, pentru că nici Marzuqi, nici eu nu eram destul de cunoscuţi pentru a impune un nume, iar ideile autorului arab erau atât de diferite de modul tradiţional de abordare a unor categorii lingvistice, încât nici contemporanii noştri nu l-au putut înţelege întru totul. Poate că nici eu, deşi am revenit la el mai târziu, mai bine dotată cu instrumente serioase de analiză. Am făcut-o într-un articol care a fost publicat într-o revistă apărută la Paris (mai târziu, la Lyon), condusă de Georges Bohas, din al cărei comitet de redacţie am făcut şi eu parte, dar la care relativ puţini arabişti au avut acces. Problemele legate de cuantificare au continuat să mă intereseze şi le-am mai consacrat şi alte articole, precum şi un capitol din cartea mea, apărută în română şi apoi în franceză, *Limba arabă în perspectivă tipologică*.

23 noiembrie 2001

Dar să mă întorc la marele eveniment din viaţa mea care a influenţat profund calea pe care am ales-o în cercetare, ca şi relaţiile cu cercetătorii europeni şi arabi: este vorba despre primul colocviu internaţional consacrat istoriei lingvisticii arabe organizat de Kees Versteegh la Nijmegen. Nu numai că am fost invitată, dar am primit şi promisiunea de la organizatori că mi se va plăti drumul, lucru care s-a şi întâmplat la revenirea mea în ţară, într-un mod aproape miraculos. Nu era voie, în principiu, ca o persoană particulară să posede valută: dacă se întâmpla să primeşti aşa ceva, banii erau schimbaţi imediat în lei, la un curs nefavorabil. Cu toate acestea, o funcţionară de la bancă, tânără şi drăguţă, a găsit cu cale să mă sprijine să-mi dobândesc în valută banii trimişi de Universitatea din Nijmegen: era destul să se uite cineva la mine ca să-şi dea seama că nu am aer de afacerist.

Nu ştiu cum am ajuns la Amsterdam şi apoi la Nijmegen. Era prima mea călătorie în Europa Occidentală: până atunci fusesem doar în Bulgaria, o săptămână la Nisipurile de Aur, curând după căsătoria noastră, împreună cu un grup de profesori de la Petrol şi Gaze.

Amsterdamul mi s-a părut un oraş incredibil, aplecat cum era peste apă. Totul era prea nou, prea diferit de ce puteam să-mi imaginez. De acolo am plecat la Nijmegen, unde am văzut primul campus universitar din viaţa mea. Am ajuns cu o zi înaintea celorlalţi (aşa aveam zborul de la Bucureşti) şi, după micul dejun în familia lui Kees Versteegh, m-am plimbat toată ziua, într-o zi însorită de primăvară, prin parcul ce mi se părea minunat. La căminul unde stăteam, tot în campus, puteam să beau cafea şi ceai gratis, ca şi studenţii: mă uitam la ei cu mirare, păreau foarte dezinvolţi, veneau toţi cu bicicletele la facultate şi traversau tot cu bicicleta sala de la parter a căminului, unde se aflau şi trataţiile despre care am vorbit mai sus. Apoi au venit ceilalţi participanţi la colocviu, pe care îi ştiam pe toţi după numele pe care le văzusem alături de titlurile cărţilor sau articolelor pe care le publicaseră.

M-am pregătit foarte serios pentru acest colocviu, am lucrat mult la comunicarea ce se intitula (în franceză) „Normativ şi teoretic în studiile lingvistice arabe“. Dacă lecturile mele din vechii gramatici arabi erau încă destul de restrânse, pregătirea mea privind relaţia normativ-teoretic era în schimb la un nivel destul de bun. Am vorbit mai sus despre grupurile de cercetare care funcţionau la nivelul Universităţii Bucureşti şi pe care le frecventam cu asiduitate: temele de logică şi de filosofia limbajului care se discutau acolo mi-au influenţat modul de a gândi unele subiecte şi cred că, pe undeva, îl influenţează până şi acum. Publicasem deja câteva articole pe teme apropiate de cea pe care urma s-o abordez, unele în limba română. Eram marcată, în special, de lecturile din von Wright (*Norm and Action*, *Explanation and Understanding*), lecturi care au avut ecou nu numai în articole publicate în reviste de lingvistică româneşti, ci şi în cartea mea *Limbaj şi cultură în civilizaţia arabă*. Am fost pe vremuri, şi mai sunt, probabil, într-o măsură, unul dintre cercetătorii în domeniul lingvisticii şi istoriei lingvisticii arabe cu largă deschidere către problemele teoretice şi de metodă din disciplina noastră, cu alte cuvinte,

cu o pregătire destul de temeinică de lingvistică generală şi de filosofia limbajului. Numai eu ştiu cât m-a costat această pregătire.

La colocviul organizat de Kees Versteegh, temele abordate au fost mult mai concrete decât cea pe care o tratam eu: un singur participant, nu dintre arabişti, ci dintre lingviştii de la Universitatea din Nijmegen, a înţeles mai bine semnificaţia temei mele şi a făcut observaţii utile în acest sens. Dar comunicarea mea s-a publicat ulterior în prestigioasa revistă a arabiştilor germani *Zeitschrift fűr arabische Linguistik* (15, 1985) şi a avut ecouri în lumea noastră, adică a celor preocupaţi de tradiţia lingvistică arabă.

Am învăţat multe lucruri acolo, dar am profitat mai ales de atmosfera colocviului: caldă, prietenească şi, în acelaşi timp, încărcată de ştiinţă. Kees Versteegh avea darul de a arunca sămânţa unor idei şi de a aduna lume în jurul ideilor lansate. Îi datorez enorm pentru tot ce mi-a oferit, atunci şi mai târziu, chiar şi în aceşti ultimi ani, când am avut prilejul, graţie lui, să contribui la *Enciclopedia limbii şi lingvisticii arabe* (*Encyclopedia of Arabic Language and Linguistics*), proiect pe care el l-a iniţiat şi dus apoi la bun sfârşit.

Pe lângă Kees Versteegh, am cunoscut cu ocazia acestui prim colocviu organizat de el şi alţi arabişti de renume, care îmi vor rămâne prieteni: Mike Carter, Ramzi Baalbaki, Georges Bohas, ca să mă rezum la câţiva dintre cei care mai sunt în viaţă. Acolo l-am întâlnit şi pe Raphael Talmon, de la Haifa, cel mai bun vorbitor de limbă arabă literară dintre arabiştii nearabi pe care i-am cunoscut atunci şi mai târziu, care mi-a făcut surpriza să-mi spună în română, la una dintre cinele luate la un restaurant, numele plantei rădăcinoase care era la baza unui sos de acolo: *hrean*… Pe vremea aceea era căsătorit cu o persoană originară din România. A fost şi la primul nostru colocviu de lingvistică de la Bucureşti, l-am revăzut cu plăcere şi la alte colocvii, dar s-a stins mult prea devreme, când avea încă multe de spus. Ceea ce a lăsat în domeniul lingvisticii arabe este remarcabil.

Eram singura femeie dintre participanţi şi mi s-a întâmplat să refuz să merg la o cină, în afara celor oficiale, oferite de organizatori, chiar dacă eram invitată, pentru că mă jenam să nu pot să-mi plătesc partea mea. Atunci când doi colegi nemţi din RFG s-au întors din drum ca să mă ia şi pe mine, rămasă la taclale cu Elamrani Jamal, oarecum invalid, am refuzat. Am remarcat cu alte ocazii că nemţii păreau că se feresc să vorbească cu mine când eram singuri undeva, adică dacă nu mai era vreun occidental de faţă: eram totuşi o socialistă… Dar pe francezi puteai să te bazezi: erau, în orice caz, mai socialişti decât noi.

La acest colocviu de la Nijmegen am reuşit să stârnesc interesul a doi colegi pentru un articol al meu, nepublicat la acea dată, privind forma *’af’al* (cuvântul arab este, de fapt, o schemă, un model de derivare: fiecare dintre consoanele modelului poate fi înlocuită cu altele: caracteristica schemei de derivare este prefixul *’a*). Era mica (sau marea) mea descoperire în legătură cu o formă considerată adjectivală, dar cu utilizări mult mai largi, pe care le consideram subsumabile ideii de raportare la o altă entitate sau la un etalon. Ideile îmi veniseră atunci când am citit un articol al lui Benveniste despre superlativ, pomenit de mine mai sus. Aceşti doi colegi arabişti, Mike Carter şi George Krotkoff, au acceptat să citească o primă

formă a articolului şi să-mi facă unele observaţii de redactare, pentru care le-am fost recunoscătoare.

Revenită acasă, am pregătit articolul pentru tipar şi l-am publicat în *Revue Roumaine de Linguistique*, revistă care chiar circula în lume pe vremea aceea (articolul era „The Arabic Form *'af'alu*: a typological approach", apărut în 1985). Era o abordare nouă a comparativului arab şi unii colegi au apreciat acest tip de abordare. Când m-am întâlnit în Franţa peste câţiva ani cu Jean-Patrick Guillaume, care îmi devenise foarte bun prieten, mi-a vorbit despre acest articol şi, când m-am arătat mirată că îl cunoaşte, mi-a spus, prefăcându-se jignit: „Dar ce, crezi că sunt atât de incult?". Când fac, uneori, bilanţuri, îmi spun că acest articol a fost cea mai importantă contribuţie a mea în domeniul lingvisticii arabe. Altă dată, mă gândesc la altele.

De la colocviul de la Nijmegen datează prietenia mea cu Georges Bohas, care s-a întins pe o lungă perioadă de timp. El era profesor la Paris VIII pe vremea aceea şi făcea parte din grupul de iniţiativă privind studierea vechilor gramatici arabi, împreună cu Jamal Kouloughli şi cu Jean-Patrick Guillame: împreună vor scrie o carte despre istoria studiilor lingvistice la arabi, rămasă până astăzi singura lucrare de sinteză pe această temă publicată în Franţa. Dar cunoştinţele lui Georges erau şi în alte domenii de o întindere şi o adâncime absolut impresionante. Mulţi ani după întâlnirea de la Nijmegen l-am vizitat în casa pe care o avea într-o mică localitate de lângă Paris şi i-am văzut biblioteca: imensă, cu mai multe birouri, specializate pe temele la care lucra în momentul respectiv.

La Nijmegen şi apoi la Amsterdam, unde vom pleca împreună ca să luăm avionul, Georges Bohas s-a dovedit nu numai un interlocutor interesant, informat în toate cele, ci şi o persoană cu un deosebit simţ al umorului şi cu daruri de povestitor. Am râs cu lacrimi când a povestit, în seara în care am ajuns la Amsterdam, o călătorie făcută cu un grup de prieteni în Kuweit, cu câţiva ani înainte de întâlnirea noastră.

De-a lungul multor ani am beneficiat de cărţi şi articole fotocopiate de el în Franţa, m-a ţinut la curent cu cercetările lui şi ale colegilor lui, aşa cum şi eu l-am ţinut la curent cu ale mele. Am publicat mai multe recenzii la cărţi ale lui, pe care le-am citit cu interes, chiar când nu aparţineau strict domeniului meu de preocupări. Dar cel mai important lucru pentru mine a fost că el s-a numărat printre cei care i-au sugerat lui André Miquel să mă invite la Collège de France, curând după evenimentele din decembrie care au schimbat oarecum faţa României. Georges Bohas avea el însuşi un seminar la Collège de France şi era în bune relaţii cu André Miquel, pe atunci „administrator" la celebra instituţie pariziană. Georges Bohas a fost alături de mine la toate prelegerile pe care le-am ţinut, m-a dus şi la o şedinţă a Societăţii de Lingvistică de la Paris (pentru mine era atunci o mare şansă să mă aflu acolo), m-a invitat în familia lui, în toate s-a purtat impecabil.

Ne-am mai întâlnit la colocvii în Europa şi a participat la primul nostru colocviu internaţional de lingvistică organizat la Bucureşti, unde l-am tratat ca pe un oaspete de seamă, cum şi era. La rândul lui, m-a invitat la un colocviu de lingvistică organizat de el la Paris VIII şi cred că a avut un cuvânt, alături de J.-P. Guillaume, şi în invitarea mea la École Normale Supérieure, unde Jamal Kouloughli, pe care nu-l cunoscusem înainte, conducea un centru de lingvistică, aflat într-o zonă minunată a Parisului, la Saint Cloud. Păcat că relaţiile noastre s-au răcit mai târziu, mă tem că mai ales din vina mea. Mai aflu din când

în când informaţii despre el de la prietenul nostru comun, J.-P. Guillaume.

24 noiembrie 2011

În acest moment mă simt îndemnată să scriu despre politică, aşa cum a fost pe vremea „odioasei dictaturi“, cum ştiu eu că a fost în mediul universitar în care trăiam. Am 70 de ani, nu am nimic de justificat, nimic de apărat, privesc cu seninătate nu numai viitorul, care nu poate să-mi aducă prea multe lucruri bune, dar şi trecutul, de care nu mă jenez. N-am ales epoca în care să mă nasc. Dacă o alegeam, o făceam mai bună…

Mă minunez de câte prostii se spun acum despre „comunism“ şi „comunişti“, despre cei „de dinainte“ care au semnat „pactul cu diavolul“, adică s-au înscris în partidul comuniştilor sau, mai rău, au pârât la Securitate. Mai ales unii dintre occidentali au ideea că la noi s-a deturnat sensul „comunismului“, iar ei pot rămâne maoişti, troţkişti sau ce vor mai fi fost în tinereţea lor. Una dintre fostele noastre studente s-a măritat în Italia cu un universitar care era deputat comunist, lucru pe care noi nu-l puteam nicidecum înţelege în perioada comunistă. Cum adică să fii comunist de bunăvoie, cum adică să ai de ales şi să alegi un sistem constrângător pentru intelectuali? Acest respectabil domn a fost la noi cu soţia din România, într-o seară, pe vremea „odioasei dictaturi“, şi, atunci când i-am spus că nu putem pleca nicicând în străinătate, că nu putem avea cărţi şi reviste din Occident, că nu avem drepturi, ne-a întrebat de ce nu ieşim pe baricade. Ca şi cum, i-am spus atunci, am fi putut ajunge până la baricadă… Occidentalii naivi credeau că noi aveam de ales…

De fapt, cine erau „comuniştii“ în Universitatea din Bucureşti, de care alţi occidentali se sperie? Bănuiesc că erau aproximativ 80 % dintre profesori şi cam 10 % dintre studenţi. Se considera normal să fii membru de partid şi anormal dacă nu erai. Profesorii serioşi trebuiau să fie membri de partid, studenţii buni – aşijderea. Nu erau membri de partid cei care aveau în familie persoane care au fost membre ale unui partid politic „reacţionar“ sau care au avut avere naţionalizată.

De ce şi aceştia din urmă? Bănuiesc că se puteau gândi că ei păstrează resentimente faţă de cei care le-au luat-o. Soţul meu făcea parte din această ultimă categorie şi a resimţit întotdeauna dureros faptul că nu se găsea în partid alături de colegi, până când s-a învrednicit să primească titlul dorit. Altfel, ca să fii membru de partid, trebuia să ceri, să fii recomandat, să ai o „activitate profesională“ bogată, să ai o viaţă de familie impecabilă. Cei divorţaţi erau suspecţi. Fiii de muncitori erau privilegiaţi, fiii de membri de partid, de asemenea.

Deşi îndeplineam toate aceste condiţii, nu am făcut cerere de intrare în partid pe când eram studentă şi nici în primii ani după ce am devenit asistentă. Pur şi simplu eram foarte ocupată, mi se părea că ar trebui să pierd prea multă vreme cu şedinţele. O colegă de la italiană, mai entuziastă şi de bună-credinţă, cred, a vorbit despre mine de bine conducătorilor de partid din facultate şi m-a îndemnat să fac cerere de intrare în partid. La intrarea mea, un coleg mai în vârstă (Alexandru Niculescu) a pomenit, printre

calităţile mele, că sunt o persoană serioasă şi demnă.

Atmosfera din organizaţia de partid din facultatea noastră era una specială, cred. Nu eram fricoşi, eram destul de dezinvolţi când ne vizitau cei din „organele superioare“. Cei care erau simpatizaţi erau votaţi în „organele de conducere“, care, la nivel de facultate, erau dintre „ai noştri“. Mai ales în anii din urmă ai regimului, se lăsa posibilitatea alegerii dintre mai multe persoane, tocmai ca să nu se facă valuri dacă un singur nume era impus de la „centru“. Eu am fost aleasă secretară de partid a Facultăţii de Filologie în unanimitate.

Ce făceam ca secretară de partid? În primul rând, participam la şedinţele biroului de consiliu şi aveam un cuvânt de spus în legătură cu avansările, cu soarta unor colegi propuşi pentru a trece în cercetare, cu soarta studenţilor, ceea ce n-a fost rău, după cât s-a spus. Eram, pe de altă parte, membră în Senatul Universităţii (vreme de vreo 20 de ani, cred) şi puteam măsura temperatura relaţiilor dintre politic, profesional, administrativ etc. A fost o vreme în care rectorul Universităţii şi secretarul de partid al Universităţii erau profesori cu reputaţie, oameni de ştiinţă care înţelegeau să-i aşeze în posturi de conducere pe cei care erau „după chipul şi asemănarea lor“. Majoritatea profesorilor Universităţii de atunci n-au de ce să se ruşineze de atitudinea pe care au avut-o faţă de studenţi şi faţă de „şefi“. Nu uit cum s-a ridicat un profesor de la Fizică, în momentul în care era o mobilizare generală pentru munca patriotică, ca să spună în Senat: „Bogată ţară, asta care plăteşte cu leafă de profesori universitari pe unii care strâng cartofi!“.

Nu înseamnă că nu ne duceam la „muncă patriotică“, înseamnă doar că nu lăudam partidul şi pe conducătorii săi. Acest lucru îl observa un secretar al Centrului Universitar de Partid când eram mobilizaţi la o mare adunare la care urma să vină Ceauşescu: „Nu-i puneţi pe universitari în primele rânduri, că ăştia nu aplaudă“. Unii erau mai conformişti, alţii mai puţin, dar nimeni dintre cei din apropierea noastră n-a pătimit cu adevărat pentru atitudini nonconformiste pe vremea aceea.

Funcţiile politice şi cele administrative erau foarte asemănător cotate. Se cereau, adică, aceleaşi calităţi. Când s-a pus problema alegerii mele ca şefă a unei catedre extinse, de „limbi romanice, clasice şi orientale“, m-am speriat, m-am simţit copleşită, mai ales că aveam copil mic, şi am hotărât să apelez la dna Angela Ion, membră în Comitetul de Partid al Centrului Universitar, care m-a dus la „tov. Necşoiu“, cel care dădea aprobarea de partid candidaţilor ce urmau să fie propuşi ca şefi de catedră (da, cam aşa se făcea…). M-am dus acolo însoţită de Angela Ion şi am spus şefului cel mare poezia: că am avut numeroase funcţii, că acum am copil mic, că nu mă descurc, iar tovarăşul respectiv mi-a spus ceva în genul acesta: „Dumneavoastră nu ne lăsaţi să promovăm tinerii“ şi a adăugat povestea cu Napoleon, cu fiecare soldat care are în raniţă bastonul de mareşal etc. Deşi eu am replicat că nu este cazul să mă lase să ajung la Waterloo, mai bine să mă oprească la timp, tovarăşul nu s-a lăsat convins şi am rămas şefă a acestei mari catedre. Toată lumea s-a purtat frumos cu mine, sunt de părere că eram o catedră serioasă, iar eu cred că eram cineva care ştia să aprecieze seriozitatea, pentru că era conştiincios în ce făcea, sau măcar dorea să fie.

Revoluţia ne-a luat pe nepregătite şi pentru că unii dintre colegii noştri care au fost utilizaţi ca

interpreţi la congresul partidului, cu câteva luni înainte, ne-au spus că totul părea să fie sub un control strict, că din acest punct de vedere organizarea a fost fără fisură. La câteva luni după şedinţa la care luase atitudine disidentă un vechi comunist precum Const. Pârvulescu, mesajul era clar: orice se întâmpla în altă parte, aici nu se schimbă nimic! Când cu Revoluţia, ce să vezi, tocmai unii care fuseseră la congres, care aveau funcţii la nivel înalt, au devenit marii revoluţionari, încercau să ne mobilizeze şi pe noi să ieşim la baricadă, pentru că ei ştiau că se întâmplă ceva, aveau informaţii… „de la Securitate".

Ceva nu ne era clar, pentru că unii dintre cei ajunşi la putere, chiar dintre cei cunoscuţi de noi, aveau vechi relaţii cu vârfuri ale Securităţii, iar pe de altă parte condamnau Securitatea. Când am văzut că a început campania pentru înlăturarea celor care avuseseră relaţii cu vechea Securitate, mi s-a părut ceva jalnic. Ştiam din proprie experienţă că, teoretic, nimeni nu te putea obliga să semnezi un angajament la Securitate: am avut două încercări de racolare, una din partea „tovarăşei" care răspundea de facultate şi care a şi plâns atunci când am refuzat şi alta, mult mai serioasă şi insistentă, din partea celor care se ocupau cu „îmbunătăţirea relaţiilor cu arabii". Celor din urmă le-am spus că nici noi nu avem alt obiectiv, dar am refuzat să mă angajez cu semnătură. Erau doi tovarăşi de la Securitate, unul şef al celuilalt, ambii inteligenţi.

Veniseră acasă la noi, am rezistat la solicitarea lor de a mă angaja la activitatea pe care mi-o solicitau, dar după ce au plecat am început să tremur şi nu mă mai puteam opri. Îi înţelegeam, cred că în orice regim trebuie să fie nişte oameni deştepţi care să facă şi astfel de treburi şi nu mă mir că unii au rămas în funcţie şi după aceea, ştiam că relaţiile româno-arabe trebuiau să fie promovate indiferent de regim, dar teama de „securitate" era mai puternică decât orice alte consideraţii.

După Revoluţie, o vreme n-am mai fost şefă de catedră, de fapt nici n-a mai existat o catedră la fel de mare ca aceea pe care o condusesem. N-a durat prea mult libertatea mea, pentru că profesorul Fischer, cu care avusesem dintotdeauna foarte bune relaţii, a devenit decan şi a insistat să reiau funcţia de şef de catedră, de data aceasta al Catedrei de Limbi Orientale şi Limba Maghiară.

Mi-am amintit acum, printre altele, că profesorul Fischer, un adevărat savant şi un excelent profesor, era ameninţat cu transferarea în cercetare pe vremea când eu eram secretară de partid. M-am dus la prorectorul Universităţii de atunci, un istoric nu de mare anvergură, dar un om cumsecade, cred, şi i-am spus că orice ţară, orice regim îşi apără marile valori, savanţii, iar profesorul Fischer este un adevărat savant de care ţara are mare nevoie şi un excelent profesor: ar fi păcat să fie îndepărtat de la catedră. Prorectorul a fost sensibil la acest argument şi profesorul Fischer a rămas la catedră, o prezenţă intelectuală şi morală de o calitate rară. Mai târziu, când învăţământul politic devenise obligatoriu şi toată lumea trebuia „să ia cuvântul", l-am însărcinat pe domnul Fisher (a fost întotdeauna un domn) să ne vorbească despre un subiect atât de conotat politic (!) cum era „latinitatea dunăreană". Mai era la Catedra de filologie clasică o colegă de foarte bună calitate (Francisca B.), care mergea la biserică (şi încă la catolici!), lucru care deranja autorităţile. M-a emoţionat faptul că a spus, când s-a ivit ocazia, după Revoluţie, că a avut noroc că am susţinut-o şi astfel a rămas în facultate.

Eram de multă vreme în relaţii foarte bune cu colegii de la Catedra de Filologie Clasică şi cred că cel care a contribuit din plin la stabilirea unor relaţii speciale între clasicişti, lingvişti şi orientalişti a

fost Cicerone Poghirc, cel care reunea în personalitatea lui cele trei mari discipline şi care avea şi preţiosul dar de a face ca oamenii să se simtă bine împreună, să descopere în ştiinţele pe care le cultivau ceea ce-i poate uni. Catedra de Lingvistică era compusă în mare parte din clasicişti, iar pentru noi toţi clasiciştii – latinişti şi elenişti – erau un model de ştiinţă şi rigoare. Pe lângă Catedra de Filologie Clasică gravitau şi alţi universitari, de exemplu Zoe Petre, de la istorie, tot atât de deşteaptă şi cu simţul umorului şi pe vremea aceea. Cred că nu doar noi, soţul meu şi cu mine, ci şi mulţi alţi universitari au crezut în regimul preşedintelui Constantinescu nu numai pentru că îl cunoşteam bine pe rectorul nostru, care întronase o atmosferă de mare deschidere intelectuală în Universitate, ci şi pentru că alături de el se aflau Zoe Petre şi alţi clasicişti, precum şi alţi universitari şi oameni de cultură. E adevărat că ne-am dat seama de pe atunci că ştiinţa şi buna-credinţă nu ajung ca să îndrepţi pe un făgaş normal o ţară greu încercată.

24 noiembrie (bis)

După o vreme am revăzut cele de mai sus şi am simţit nevoia să adaug ceva, pentru că spusele mele de până acum ar putea însemna că am avut motive de apreciere pentru regimul comunist şi puţine motive de nemulţumire. De fapt, eu personal n-am fost dintre cei care au dus-o bine, nu numai pentru că au fost împrejurări în care nu aveam ce mânca, ci şi pentru că mi s-a refuzat mereu paşaportul pentru a pleca în străinătate. Pentru meseria mea ar fi trebuit să am parte de călătorii pe perioade mai lungi şi în lumea arabă, ca să practic şi limba vorbită, şi în Occident, ca să pot întreţine relaţii cu specialiştii din domeniul meu şi să frecventez bibliotecile. Cum se va vedea şi mai departe, în cei mai bine de 20 de ani care au trecut de la terminarea facultăţii şi până la căderea regimului am fost o lună în Tunisia, unde am vorbit aproape tot timpul în franceză, şi zece zile în Siria, unde araba mea a avut oarecare trecere. Am mai fost la colocviul de la Nijmegen, şi atât. Pe de altă parte, aveam cum să-mi dau seama şi de dificultăţile prin care treceau oamenii simpli. Printre altele, cred că sunt printre puţinii care pot spune că au văzut aproape „pe viu“ cum s-a desfăşurat greva minerilor din 1977.

A fost o întâmplare că ne-am trezit în Valea Jiului în acele momente. Părinţii mei, care locuiau atunci la Carei, intraseră, prin nu ştiu ce întâmplare, în relaţii cu o verişoară de-a noastră, fiica unchiului Liviu, care murise mai de mult, lăsând şi doi băieţi care lucrau la mină la Vulcan. Noi ne planificaserăm mai de mult să ne cunoaştem verişorii şi am decis să facem o călătorie spre domiciliul lor la început de august, în 1977, pe când ne aflam în vacanţă, iar fetele erau în grija părinţilor mei. Aveam de curând maşină, o Dacia galbenă (aşa am găsit!) luată în rate, care ne-a slujit şi în această împrejurare. Am ajuns spre seară la Sebeş, am dormit la un hotel şi a doua zi dimineaţa ne-am îndreptat spre Vulcan. Aveam adresa rudelor noastre şi am început să căutăm strada pe care se afla casa lor. Spre mirarea noastră, deşi era zi de lucru, o grămadă de oameni, mai ales bărbaţi, erau în stradă şi aruncau priviri prea puţin binevoitoare către maşina noastră, cu număr de Bucureşti. Era de înţeles, mai ales că ne-am vânturat de vreo trei ori pe

strada centrală pentru că nu găsiserăm din primele încercări strada pe care o căutam.

Ajunşi la adresă, i-am găsit acasă pe verii noştri, care ne-au adus la cunoştinţă că e grevă, că îl sechestraseră pe membrul Comitetului Central (Ilie Verdeţ) care fusese trimis să-i potolească. Anunţaseră că nu discută cu nimeni decât cu şeful cel mare, adică cu Ceauşescu, şi acum se aflau în aşteptarea lui. Erau foarte hotărâţi, munca lor era grea, cum ştiam, lefurile mici, iar nevestele nu aveau unde lucra. N-am stat mult la Vulcan, nu avea nimeni timp şi chef de noi. Pe când ne îndreptam spre Petroşani am avut ocazia să privim, din şanţul (nu adânc) în care fuseserăm dirijaţi de o maşină a Miliţiei care elibera şoseaua, maşina lui Ceauşescu: venise, se pare, cu un elicopter la Petroşani, unde avuseseră loc primele tratative, şi acum se îndrepta spre Vulcan.

Nu auziserăm nimic în Bucureşti de vreo grevă, nici nu se putea concepe încetarea lucrului în perioada comunistă: despre greve în Valea Jiului ştiam doar din cărţile de istorie. Nimeni dintre prietenii noştri din Bucureşti nu era dispus să asculte povestea noastră, oamenilor li se părea periculos chiar să asculte. Vara, pe când mă aflam la Bran în vacanţă cu fetele, am încercat să povestesc neobişnuita întâmplare în faţa familiei unui coleg care părea un fel de disident, dar am fost tratată cu răceală. Relatarea mea putea să fie considerată o provocare, mă gândesc acum, dar nu era decât expresia uluirii mele că am putut vedea o grevă adevărată, despre care ceilalţi nu aflaseră sau se făceau că nu ştiu.

25 noiembrie 2011

A venit vremea să vorbesc despre călătorii, adică despre deplasările mele în străinătate în scopuri profesionale. Despre călătoriile în alte scopuri decât profesionale nu am mare lucru de spus: am fi vrut şi noi să facem turism în perioada de dinainte de Revoluţie, pentru că unii colegi au reuşit, dar n-am putut. N-am putut să mergem în fosta Uniune Sovietică, în sud, la Samarkand, unde aş fi dorit, sau la Leningrad, unde iar aş fi vrut să merg, pentru că nu aveam bani. Când am vrut să mergem şi noi în Turcia, cum se duceau mulţi colegi chiar pe vremea aceea, ne-a fost refuzat paşaportul. Paşaportul era pe atunci un fel de premiu pentru cei de încredere, adică cei despre care se presupunea că nu vor rămâne în străinătate, făcând în felul acesta de ruşine statul comunist ocrotitor al intelectualilor.

Soţul meu, membru al Uniunii Scriitorilor, era totuşi mai de încredere decât mine, el mai fusese înainte în ţări socialiste, în Bulgaria, în Ungaria, în Iugoslavia, fusese chiar şi la Paris, la un congres de orientalistică pentru care mă pregătisem eu în mod special, dar nici atunci n-am avut noroc. Fuseserăm invitaţi şi la un colocviu internaţional în Algeria, prin grija ambasadorului acestei ţări la Bucureşti (era rezident la Belgrad). Mircea, membru al Uniunii Scriitorilor, a obţinut aprobare să plece graţie acestei afilieri, eu nu. Atunci, nici soţul meu n-a mai plecat. Eu mai avusesem o invitaţie în Belgia, la un congres de orientalistică, dar nici atunci n-am avut aprobare să plec.

Acum, dacă mă gândesc, nu regret că n-am fost la aceste mari întâlniri ale unor oameni cu preocupări atât de diferite care se numesc „orientalişti“ pentru motivul că se interesează de tot felul de lucruri (literatură, istorie, antropologie, numismatică, gramatică etc.) reunite prin zona geografică în care se

situează în raport cu „Centrul“ care ar fi Vestul Europei. Astfel de mari congrese nu se mai fac de mult, din fericire. „Orientalistica“ însăşi a devenit un câmp de studii controversat din perspectiva orientalilor, care făceau obiectul unei atenţii uşor condescendente, şi chiar din perspectiva unor intelectuali occidentali, mai ales de stânga. Dar pe vremea aceea eram foarte dornică să cunosc oameni ale căror preocupări erau apropiate de ale mele, aşa că aş fi fost foarte fericită să am ocazia s-o fac.

Dincolo de aceste considerente însă, aveam un profund sentiment de frustrare datorat imposibilităţii de a auzi limba arabă „la ea acasă“, cu atât mai mult cu cât colegul meu Nicolae Dobrişan avusese ocazia să stea vreme mai lungă în ţări arabe, pe şantierele pe care întreprinderi româneşti le organizau în zona respectivă. Acum ştiu că limba arabă *literară* nu se află tocmai „la ea acasă“ în ţările care se numesc „arabe“ tocmai pentru că împărtăşesc, în principiu, aceeaşi limbă. Atunci, am fost foarte bucuroasă să pot pleca în Tunisia, ţară despre care ştiam destul de multe lucruri şi în care aveam deja cunoştinţe. Am pomenit înainte cum am ajuns să-l cunosc pe părintele profesor André Louis, un etnolog francez care a trăit mulţi ani în Tunisia şi care fusese la Bucureşti la un congres de etnologie. Împreună cu colegii care lucrau la IBLA (aşa cunoştea toată lumea *Institut des Belles Lettres Arabes* de la Tunis) a compus pentru mine o frumoasă invitaţie la ei la institut, pentru conferinţe, pecetluită cu toate ştampilele pe care le-au găsit pe acolo. Aveam în acelaşi timp şi o bursă la cel mai celebru institut de studiere a limbii arabe pentru străini, cel de la Tunis, dar pe aceasta am ratat-o pentru că am reuşit cu greu să ajung la Tunis tocmai când cursurile luaseră sfârşit.

Am găsit de curând o scrisoare adresată părinţilor mei în august 1970, la două zile după ce ajunsesem la Tunis. Ada se găsea la ei, la Carei, şi mie îmi era dor de ea: aşa se explică faptul că le spuneam alor mei în scrisoare că am visat-o pe Ada, pentru prima oară, şi că m-am trezit cu un acut sentiment de fericire. Le spuneam şi cât de greu a fost să ajung la Tunis pentru că nu putusem să iau bilet de avion de la Bucureşti decât până la Roma. Noroc că acolo mă aşteptau la aeroport nişte rude ale lui Mircea prin alianţă. Eu nu aveam bani, nu cunoşteam limba italiană şi nici nu eram descurcăreaţă.

De aceea pot spune că realizarea acestei călătorii a fost un adevărat miracol, devenit posibil datorită asocierii unor condiţii despre care am vorbit deja, dar în primul rând datorită faptului că la Roma, de unde urma să ajung la Tunis, exista Institutul Pontifical de Studii Arabe (Pontificio Istituto di Studi Arabi e d’Islamistica – PISAI). La institut se afla Maurice Borrmans, preot profesor, un francez din Lille specialist în drept islamic, în gramatică arabă şi în multe altele, care m-a luat sub aripa lui ocrotitoare. Maurice mi-a rămas prieten pe viaţă, ne-am mai întâlnit cu diverse ocazii, inclusiv în România, unde l-am invitat, mi-a trimis constant publicaţiile PISAI şi mi-a dat prilejul să cunosc strădaniile lui şi ale altor confraţi pentru realizarea unui dialog creştino-musulman înţelept şi eficient. Nu sunt decât două săptămâni de când am primit de la el pe mail câteva texte consacrate acestui dialog, aflat în primejdie în vremurile noastre. La 88 de ani, aflat în retragere lângă Lyon, este sprinten, activ şi mereu gata să slujească acele obiective ale dialogului între religii pentru care a militat întotdeauna.

La Roma i-am cunoscut pe cei care lucrau la institut, am fost găzduită la maici şi am avut şansa să vizitez marea capitală ghidată de unul dintre tinerii care făceau un stagiu la PISAI, J. Gaudeul, devenit

ulterior un cunoscut specialist în istoria relaţiilor musulmano-creştine. Mai greu a fost pentru ei să ajungă să mă urce în avionul spre Tunis, după ce eu reuşisem să primesc banii pentru care dădusem leii mei la Bucureşti, dar s-a întâmplat şi această minune.

Minunea următoare a fost să mă trezesc pe aeroportul de la Tunis cu sentimentul că acolo am mai fost cândva. Cândva, poate într-o altă viaţă, aşa cum spunea Eminescu, citându-l pe Théophile Gautier (foarte aproximativ, după cum arată Călinescu, care dă citatul întreg, prea lung pentru a fi reprodus aici):

> Nu întotdeauna suntem din ţara ce ne-a văzut născând şi de aceea căutăm adevărata noastră patrie. Acei care sunt făcuţi în felul acesta se simt ca exilaţi în oraşul lor, străini lângă căminul lor şi munciţi de-o nostalgie inversă… Ar fi uşor a însemna nu numai ţara, dar chiar şi *secolul în care ar fi trebuit să se petreacă existenţa lor cea adevărată*… Îmi pare că am trăit odată în Orient, şi când în vremea carnavalului mă deghizez cu vreun caftan, cred a relua adevăratele mele veşminte. Am fost întotdeauna surprins că nu pricep curent limba arabă. *Trebuie s-o fi uitat* (Eminescu, „Sărmanul Dionis“, în vol. *Proză literară*, Minerva, 1975, pp. 66-67).

Şi aşa a fost toată această miraculoasă călătorie, petrecută mereu între vis şi viaţă. Când am ajuns la IBLA, unde urma să stau înainte şi după călătoria în sudul Tunisiei, în compania lui Père Louis, nu-mi venea să cred că aceşti bărbaţi deştepţi, majoritatea tineri, care se aflau acolo erau membri ai unui ordin de „misionari de Africa“, adică se numeau „pères blancs“ (părinţi albi, căci astfel era îmbrăcămintea lor în ţările calde), şi aveau o misiune de facilitare a înţelegerii, a contactelor umane, nu una de convertire.

Toţi găseau şi posibilităţi de slujire mai directă a comunităţilor creştine din Tunisia, destul de numeroase pe atunci. De fapt, fiecare avea şi o meserie importantă pentru Tunisia, în curs de modernizare la acea dată: de pildă, Etienne Renaud era inginer, specialist în reţele electrice, André Louis era etnolog şi a condus echipa care a realizat muzeul etnografic din insula Djerba, Père Metrop era regizor de teatru (da, era momentul în care se năştea teatrul tunisian şi nevoia de regizori care ştiau meserie era mare), Jean Fontaine era critic literar şi bibliotecar al institutului etc. Această bibliotecă a adus mari servicii elevilor, studenţilor şi intelectualilor tunisieni, iar mie mi-a făcut o impresie extraordinară. Nu oboseam, mai ales, să răsfoiesc periodicele aflate în bibliotecă, cele arabe şi cele străine, pentru că biblioteca se lăuda, nu degeaba, cu cea mai mare colecţie de periodice privitoare la lumea arabă din lume. Mi-e greu acum să mă gândesc la ce am găsit eu în biblioteca aceea, pentru că ştiu că nu mai există în forma de atunci: a ars acum doi ani, în condiţii dramatice.

La IBLA am găsit şi o serie de cărţi în limba franceză consacrate religiei islamice care aparţinuseră unuia dintre călugării ce lucrau acolo, dublete de care biblioteca nu avea nevoie şi care au constituit nucleul bibliotecii mele de islamologie, astăzi destul de bine garnisită. Mai puţin am găsit atunci în bibliotecă materiale de lingvistică arabă, obiectul meu principal de interes.

În schimb, am cunoscut oameni, unii dintre ei lingvişti, şi am cunoscut destul de bine o parte din ţară. Père Louis cunoştea toţi universitarii şi o serie de personalităţi care activau în domeniul culturii, asta pentru că devenise foarte cunoscut prin faptul că a organizat Muzeul Etnografic de la Djerba – şi, adaug, va deveni şi mai cunoscut graţie lucrărilor sale consacrate unor construcţii tipice în zona de sud a Tunisiei (*ksar*-uri şi locuinţe săpate în stâncă), pentru care a strâns material şi în timpul călătoriei pe care a făcut-o în sud împreună cu mine şi cu alţii.

Dar înainte de asta am fost răsfăţată şi ca „turist“, să zicem, în Tunisia. În compania lui Jean Fontaine,

pe atunci tânăr preot care umbla toată ziua într-o maşinuţă Citroën (celebra „deux chevaux“, pe care o veţi regăsi în filmele lui Louis de Funès), îmbrăcat, ca toţi ceilalţi preoţi de acolo, în costum occidental, am asistat chiar a doua zi după sosirea la Tunis la un spectacol de teatru arab în aer liber, la Monastir (120 km de Tunis), unde am fost abordată de ziarişti şi invitată (fără succes) să-i însoţesc la o agapă. Tot cu Jean Fontaine am vizitat muzee, am văzut celebrele mozaicuri de la Bardo, am fost într-o seară la un spectacol de dansuri oferit de o trupă africană în amfiteatrul roman păstrat într-o formă ce-l făcea utilizabil, am petrecut o zi în familia unui prieten al lui Jean care avea o casă pe malul mării (pe Hammadi Sammud, prietenul lui Jean, îl voi cunoaşte ulterior, în Liban, la un colocviu, şi mă voi întâlni apoi cu el şi în alte împrejurări, inclusiv în casa lor de la Tunis).

Părintele Metrop (care era responsabil pe atunci la IBLA) m-a invitat într-o seară, împreună cu un coleg de-al lui, la un restaurant pescăresc la Sidi Bu Said, o locaţie foarte şic pe vremea aceea (ca şi acum, de altfel), ocazie cu care am mâncat pentru prima oară cocteil de creveţi şi mi s-a părut excelent.

De altfel, la Tunis am fost răsfăţată peste măsură, începând cu şederea şi cu mesele de la IBLA, în compania unor persoane inteligente şi cu haz, şi continuând cu invitaţii la diverse persoane sau personalităţi. Am ţinut minte o întâmplare care s-a petrecut în biroul directorului unei edituri de la Tunis, pe care îl cunoscusem la Bucureşti, când venise în vizită la Editura Academiei, condusă de profesorul Graur.

Directorul editurii m-a primit în biroul lui de la Tunis şi mi-a vorbit despre preocupările lor, care nu se prea întâlneau cu ale mele. Pe măsură ce vorbea, cerea să i se prezinte cărţile publicate de ei (multe!) pentru a mi le dărui. M-am speriat de atâta bagaj, cu atât mai mult cu cât nu aveam ce face cu majoritatea cărţilor, şi am început să-i spun că nu merg direct la Bucureşti, că trebuie să stau câteva zile la Roma, că va trebui să plătesc excedent de bagaj etc., şi l-am rugat să găsească o formulă să-mi trimită acasă numai câteva dintre cărţi. Un tip tunisian care se afla alături de mine, la masa în capul căreia stătea domnul director, mi-a şoptit în arabă: „Doamnă, tunisienii îţi oferă inima lor, dar trebuie s-o iei repede, că pe urmă uită…“. Am luat o parte din cărţi, mi-a fost greu, dar am învăţat ceva ce îmi va folosi ulterior.

La IBLA, în ceasurile de repaos, se remarca mai ales Etienne Renaud, care ne oferea mici spectacole cu anecdote şi povestiri, aşezat mai sus decât noi ceilalţi, ca la un fel de balcon. Printre altele, ţin minte anecdota cu André Malraux, ministru al Culturii în Franţa, care venise în vizită în capitala unei ţări africane. Este întâmpinat de omologul său, care îl salută cu „Bonjour Monsieur Malraux“ şi continuă cu ceva care semăna cu un şuierat, apoi nişte frânturi de cuvinte urmate de alte şuierături întrerupte, bine imitate de Etienne. Politicos, ministrul francez îi spune omologului său: „Vorbiţi excelent franceza… unde aţi învăţat-o?“. „Sur les ondes courtes“, răspunde acesta – adică de la radio…

Mulţi ani mai târziu, când am fost invitată la Roma, în 1991, împreună cu Maurice Borrmans l-am vizitat pe Etienne, devenit Superiorul General al ordinului misionarilor de Africa („Pères blancs“), în palatul în care se afla, şi l-am găsit la fel de strălucitor, dar şi la fel de simplu. Nu l-am mai revăzut, speram să-l găsesc la PISAI, unde aflasem că lucra, dar în martie anul acesta, când am fost acolo, am aflat că s-a retras undeva în sudul Franţei.

La fel de simplu a fost şi a rămas Jean Fontaine, de la care mi-am luat rămas-bun când am plecat spre

sud cu Père Louis, pentru că el pleca în Algeria, de unde urma să se întoarcă după plecarea mea. Mi-a trimis de acolo o ilustrată cu un mesaj scurt: „Îţi promit că peste cinci ani vă voi face o vizită la Bucureşti“. A venit aşa cum a promis şi după prima vizită au urmat altele. A avut grijă, în intervalul dintre vizite, să ne trimită nu numai cărţile lui, multe şi interesante, dar şi revista institutului (IBLA), de care s-a ocupat multă vreme, făcând-o interesantă: în ea au apărut recenzii la cărţi ale mele, dar şi ale altor colegi arabişti români. În România, Jean ne-a cunoscut toată familia, i-a vizitat cam pe toţi, inclusiv pe părinţii mei, care se aflau pe atunci la Carei. Peste tot a impresionat cu seninătatea lui, cu disponibilitatea lui socială şi intelectuală. Oamenii aceştia deţin un secret…

1 decembrie 2011

Obiectivul central al călătoriei în Tunisia era deplasarea spre sud, unde îl însoţeam pe Père Louis, care îşi făcea documentarea pentru viitoarea lui carte, la care m-am referit mai sus. În drum spre zona berberă pe care urma s-o colindăm ne-am întâlnit cu un grup de studenţi francezi care îi fuseseră recomandaţi lui Père Louis ca să ne însoţească pentru câteva zile, pentru a cunoaşte oamenii şi locurile. Erau printre ei fiul unui cunoscut arabist francez, Roger Arnaldez, despre care auzisem mai demult (chiar îi citisem vreo două cărţi), apoi prietena lui, încă un băiat şi două fete.

Tocmai avuseseră loc mişcările studenţeşti din Franţa şi tinerii vroiau să ştie ce zic românii. Nu le-a plăcut când le-am spus că majoritatea studenţilor au spus „oui“ şi majoritatea profesorilor au spus „non“, ca şi cum intelectualii români ar fi trebuit să fie mult mai la stânga decât profesorii lor „cei încuiaţi“. Unora dintre participanţii la mişcările de atunci le-a mai trecut între timp această boală a stângii extreme.

Eu eram foarte deschisă cu ei, îmi plăceau (cu mica excepţie a celui de-al doilea băiat, mereu nemulţumit), dar am primit o mică înţepătură de la una dintre fete, cea mai frumoasă, care m-a nedumerit. La un mic restaurant la care ne-am oprit în drum să luăm ceva de mâncare, am comandat toţi cam acelaşi lucru, dar şeful, care a vorbit cu mine câteva cuvinte în arabă, mi-a adus din partea casei un pahar mare cu suc proaspăt de portocale, foarte bine-venit, la care comentariul acestei domnişoare a fost: „Sigur, i-a dat numai Nadiei pentru că ea este cea mai bătrână…“. Evident că eram cea mai bătrână, cu vreo cinci ani mai bătrână decât cel mai bătrân dintre ei, dar nu era neapărat nevoie s-o sublinieze. La vârsta aceea (28 de ani) nu mă consideram chiar bătrână, şi nici nu arătam, aşa că puteam s-o iau ca pe un semn de invidie, dacă tinerii frumoşi şi dezinvolţi nu m-ar fi complexat puţin…

Ne-am aşezat într-un orăşel din sud numit Tataouine, în casa, abandonată pentru vacanţa de vară, a unui „cooperant“, cum li se spunea străinilor invitaţi să sprijine renaşterea ţărilor Africii, devenite independente: în cazul acesta, era vorba despre un profesor de matematică francez, care îl cunoştea destul de bine pe Père Louis pentru a-i lăsa cheile casei. Am făcut numeroase vizite în jur, la distanţe de câteva zeci de kilometri, până la limita deşertului. Am vizitat acele cunoscute aşezări pe care le construiseră berberii în sud, foarte potrivite pentru clima toridă de acolo: locuinţe dispuse ca într-o căldare mare, săpate în roca destul de moale, după câte îmi aduc aminte, şi unde locuitorii aveau toată mica lor

gospodărie. Mai sus, pe buza căldării, ca să zic aşa, se aflau aceste *ksar*-uri, adică depozite de grâne, care arătau de la distanţă ca nişte blocuri ciudate de locuinţe sau ca nişte stupi de albine. Fiecare locuitor din zonă avea „alveola“ lui. Père Louis făcea poze peste tot, intra, măsura, analiza, nota, vorbea cu oamenii de acolo, care îl cunoşteau cu toţii, pentru că mai venise de multe ori pe la ei. Cartea voluminoasă pe care a publicat-o după aceea în legătură cu acest subiect a cunoscut un mare succes în rândul etnologilor, după câte mi s-a spus.

După plecarea grupului francez, am rămas singuri, Père Louis şi cu mine, şi am continuat să peregrinăm prin zonă. Am fost şi în casa, nou construită, a unui şef local de partid, un om modest, pe care Père Louis îl admira pentru că nu-şi abandonase soţia, chiar dacă aceasta nu i-a făcut copii (alţii n-ar fi fost atât de îngăduitori cu o soţie stearpă!). Am fost bine trataţi, dar noaptea a fost o căldură îngrozitoare, mi-am pus cearşafuri ude pe mine şi am încercat să mă apăr de ţânţari, fără să reuşesc. Atunci am ieşit afară, am văzut luna mare şi aproape de pământ, o lună care dădea o lumină pe care n-o cunoşteam: localnicii spuneau că dacă stai afară într-o noapte cu astfel de lună poţi avea nişte simptome care seamănă cu cele ale insolaţiei. Mai era şi ameninţarea scorpionilor, mulţi în zonă, aşa că am intrat din nou în casă, unde am suferit cu stoicism până în zori. Aşa am înţeles de ce nu vroiau localnicii să plece din locuinţele lor sănătoase, săpate în stâncă, pentru a se muta în cele oferite de autorităţile care vroiau „să schimbe faţa ţării“.

Căldurile erau chiar insuportabile în timpul zilei. Oamenii de pe acolo se retrăgeau în casele lor umbroase sau rezemau zidul moscheii, care făcea o umbră destul de densă. Mai era câte o prăvălioară deschisă, uneori cu nelipsita Fanta ca unică ofertă. La o astfel de prăvălie se afla un recitator al Coranului, care a psalmodiat, ca să zic aşa, la rugămintea noastră, sura lui Iosif din Coran. Era cald, plin de muşte, care se mai şi lipeau de hârtia atârnată de rama uşii, dar impresia pe care o făcea recitatorul era foarte puternică.

Oamenii din zonă mi-au plăcut. Eram sensibilă la generozitatea lor, la graba lor de a tăia un berbec sau o găină ca să-şi cinstească oaspeţii. Apoi, la masă, alegeau bucăţile cele mai bune pentru oaspeţi. Peste tot ni se oferea ceai, un ceai extrem de tare, pe care îl puneau să fiarbă împreună cu apa şi cu zahărul într-un ibric cu capac şi îl aşezau pe tăciuni aprinşi, ţinuţi aprinşi cu un fel de evantai pe care îl agitau timp de ceasuri pe deasupra. Marea mea mirare a fost că nu se bea cafea – în orice caz, în peregrinările mele mi s-a oferit numai ceai.

De câte ori eram invitaţi la masă, Père Louis şi cu mine mâncam împreună cu şeful familiei, care adesea ne şi servea. Pe mine mă invitau după masă să cunosc femeile din familie şi să le adresez câteva cuvinte, mereu aceleaşi. Am asistat însă şi acolo la câteva scene care arătau că lucrurile încep să se schimbe: un tată cu două fete (săracul!) ne spunea că le trimite să facă şi ele cumpărături ca să se obişnuiască, pentru că unele dintre colegele lor de la şcoală se poartă acum ca nişte occidentale şi nu vrea ca fetele lui să rămână mai prejos.

Când nu eram invitaţi la masă, nu prea aveam ce mânca. Se puteau cumpăra nişte roşii, destul de sfrijite, paste… şi cam atât. Eram slabă, muşcată de ţânţari, făcusem şi o alergie la Fanta, cred, aşa că nu

m-am supărat când Père Louis mi-a spus că a primit un mesaj din Franţa cum că mama lui era bolnavă şi că trebuie să revenim la Tunis, de unde el urma să plece mai departe.

La Tunis eram de acum mai mult singură (era vara, spre sfârşitul lui august), aşa că am profitat de împrejurări ca să stau în bibliotecă şi să citesc, ieşind doar rareori ca să mă plimb. La întoarcerea spre Bucureşti am avut probleme să găsesc bilet de avion direct de la Roma la Bucureşti. Mi s-a oferit posibilitatea s-o iau pe o rută ocolită, cu un bilet care ar fi costat mai mulţi bani, bani pe care nu îi aveam. O persoană mai în vârstă, despre care am aflat mai târziu că era medic român (lucra la spitalul Filantropia), aflată întâmplător în acelaşi timp cu mine la agenţia TAROM, s-a oferit să-mi plătească diferenţa (pe vremea aceea, medicii aveau mai mulţi bani!). N-a fost nevoie, pentru că în cele din urmă a apărut un bilet direct, dar eu n-am uitat întâmplarea. Au existat mai multe ocazii mai târziu când a fost nevoie ca eu să le completez altora diverse sume şi am fost bucuroasă să o fac.

2 decembrie 2011

A doua călătorie pe care am făcut-o în străinătate înainte de Revoluţie a fost în Siria, în anul 1976. O „delegaţie de profesori“ de la Facultatea de Limbi şi Literaturi Străine a primit o invitaţie de a face o vizită la universităţile din Damasc, Alep şi Latakia, iar autorităţile de mai sus au decis ca ea să fie compusă din decanul facultăţii, Paul Miclău, şi cu mine, şefa Catedrei de Limbi Orientale de pe atunci (delegaţia noastră avea o „puternică bază de masă“ – ni s-a spus în glumă în Siria).

Trebuie să menţionez că această invitaţie a fost obţinută de mine, prin grija ambasadorului Siriei la Bucureşti din acea vreme, o persoană distinsă, care a ajuns ulterior ministru în ţara lui. L-am reîntâlnit la Bucureşti acum câţiva ani, la un dineu restrâns la care am fost şi eu invitată, şi mi-a făcut plăcere să văd cum gândea el în general relaţiile româno-arabe şi dialogul euro-arab, apropo de relatările mele de la conferinţa de la Paris la care tocmai fusesem. Deci el a aranjat această vizită atunci, inaugurând o relaţie foarte bună a catedrei noastre cu ambasada şi cu ambasadorii sirieni care au urmat.

Gazda noastră la Damasc era Hussam el-Khateeb (aşa îşi transcria el numele), profesor de literatură comparată, unul dintre primii care au promovat această disciplină în spaţiul arab, după ce făcuse un doctorat în Marea Britanie. Era o gazdă extrem de plăcută, un om cultivat şi deschis, care ne-a dus şi la el în familie şi ne-a facilitat contactele de la Damasc. Dar el nu era tot timpul cu noi, aşa că ne-a dat în grija asistentului său, persoană serioasă, care va face carieră în Universitatea siriană, unde l-am întâlnit ca profesor de literatură comparată, mulţi ani mai târziu.

Mi-am dorit foarte mult să merg în Siria, aşa că n-am vrut să refuz invitaţia atunci când s-a ivit ocazia, deşi eram gravidă în luna a şasea, cu o sarcină vizibilă şi care încă îmi făcea probleme. Hotelul

în care am fost cazaţi la Damasc nu era deloc grozav şi, ca peste tot unde am fost în lumea arabă, avea personal exclusiv masculin. Băieţii nu ştiau araba literară, nu vorbeau nici limbi străine, aşa că mi-a fost greu să obţin chiar şi un pahar de apă ca să iau medicamentele prescrise de doctor la Bucureşti. Dar lucrurile au început să se amelioreze după ce am intrat în relaţie cu ambasadorul nostru de la Damasc, Emilian Manciur, şi cu soţia lui, ambii oameni admirabili, şi după ce am ajuns şi în grija soţiei lui Hussam el-Khateeb, foarte impresionată de starea în care eu călătoream. Ea este cea care mi-a dăruit la plecare un frumos pled pentru cărucior cu nuanţe de albastru, în speranţa că mă va ajuta să fac un băiat, convinsă că îmi doream foarte tare acest lucru. N-a fost să fie cum am spus deja, s-a născut Ilinca şi ne-a adus numai bucurii.

Problema era că, în Siria, Paul Miclău era şeful delegaţiei, iar eu munceam din greu. Am avut conferinţe în limba arabă în faţa unor amfiteatre pline de studenţi pentru care eu reprezentam o curiozitate: nici unul dintre ei n-ar fi putut vorbi o oră sau două în limba arabă literară, cum au avut delicateţea să sublinieze. Limba lor era dialectul sirian, araba literară era pentru toţi în primul rând o limbă scrisă.

M-am concentrat atât de puternic şi am fost stresată atât de tare în timpul conferinţei de la Universitatea din Damasc încât, o oră după aceea, n-am mai putut vorbi nici în română, nici în franceză şi nici în arabă. Din fericire, lucrurile s-au aranjat mai târziu şi mi-am venit în fire. După conferinţa mea, Paul Miclău a vorbit în franceză despre învăţământul limbilor străine la Universitatea din Bucureşti, apoi au urmat întrebările adresate numai mie în arabă, întrebări ce treceau prin filtrul lui Hussam el-Khateeb şi al prodecanului facultăţii, care au subliniat de la început că speră ca întrebările să fie *fi mahalliha*, adică „la locul lor“. Am păstrat aceste întrebări din multe motive, dar şi pentru că în ele apar subliniate destule greşeli elementare de gramatică pe care le făceau unii dintre studenţii Facultăţii de Filologie de la cea mai mare universitate din ţară (este drept, erau acolo vreo 600 de studenţi, de toate felurile; mulţi puneau întrebări „la locul lor“ şi nu făceau greşeli).

La Damasc l-am cunoscut şi pe secretarul permanent al Academiei de Limbă Arabă, Shukri Faysal, profesor de literatură arabă la Universitate. Un om cultivat, deschis, autor al unui articol apărut într-o revistă sudaneză de lingvistică privind problemele cu care este confruntată limba arabă literară în epoca modernă şi căile pe care le vede pentru soluţionarea lor. Totul, foarte rezonabil: se putea observa acolo poziţia unui savant îngrijorat pentru viitorul limbii şi poporului său. De aceea am citat pe larg acest articol în cartea mea privind „identitatea arabă“ şi nu cred că alţi conaţionali ai săi, de orice culoare politică ar fi, gândesc altfel aceste probleme. Subliniez acest lucru pentru că mi s-a atras atenţia de pe atunci că acest profesor era membru al unei mişcări din opoziţie (opoziţie care se află în prezent la putere, în unele ţări arabe, notez eu acum, după „primăvara arabă“).

Oraşul Alep, unde am plecat în a doua săptămână, mi-a plăcut foarte mult: un oraş cosmopolit, mai deschis la nou decât Damascul de atunci. Am ţinut conferinţa, mai puţin stresată decât la Damasc, şi am avut plăcerea s-o aud după aceea pe responsabila cu relaţii externe a Universităţii spunând că ea n-a auzit niciodată pe cineva, în afară de mine, capabil să se păstreze la nivelul limbii literare timp de două ore. Am mai citat această afirmaţie, pe care doar arabii o pot înţelege, sau eventual cei care ştiu că eu nu

puteam coborî la alt nivel din moment ce nu ştiu nici dialectul sirian şi nici altul.

După conferinţă, seara, am fost la o serată a studenţilor unde s-a dansat, băieţi şi fete împreună, ceea ce nu este un lucru obişnuit în alte părţi din Siria şi din lumea arabă în general. Mai târziu am fost invitaţi la o agapă de profesorii francezi care se aflau acolo în cadrul unui acord de cooperare de tipul celor care existau şi la noi cu francezii şi cu alţii. Peste tot, atmosferă prietenească, deschisă: un oraş minunat, Alepul, pe care regret că nu l-am mai văzut de atunci.

A doua zi, am asistat la un curs al profesorului Bakr Shaykh Amin, cu care am plecat apoi să vizităm *suq*-ul, adică târgul permanent specific ţărilor din Orientul Apropiat. Mi-a rămas în minte pentru câteva lucruri: întâi, pentru că însoţitorul nostru ne-a pus tot timpul pe drum muzică arabă (cred că atunci am ascultat-o prima oară pe Fayruz); apoi, pentru că el părea foarte cunoscut în târg şi în afara târgului, unde şi-a găsit maşina împodobită cu o amendă de la poliţie, pentru parcare nepermisă: stăpânul micii prăvălii în faţa căreia parcase a ieşit să-şi exprime indignarea pentru gestul poliţistului care săvârşise o asemenea acţiune abominabilă împotriva unei personalităţi dintre cele mai stimabile ale oraşului, chiar în faţa prăvăliei lui, şi să-l asigure de stima lui pentru el şi oaspeţii care eram. Apoi ne-a invitat în prăvălie, ne-a oferit un ceai sau o cafea, ne-a ţinut la poveşti şi mi-a mai dat şi o carte, impresionat că vorbesc araba literară. Cu profesorul Bakri Shaykh Amin am mai corespondat şi mi-a trimis cărţi de-ale lui care mi-au fost de folos.

Am mai făcut vizite la monumente din oraş şi din afara lui, inclusiv biserici creştine, şi am admirat pacea şi liniştea din oraşul acesta populat de atâtea neamuri. Mă gândesc ce s-o fi petrecut acolo în aceste ultime luni de când au început mişcările împotriva guvernului actual şi represiunea despre care nu ştim mare lucru. Numai cei care au cunoscut îndeaproape Siria pot înţelege ataşamentul meu pentru această ţară care îmi apărea ca eminamente paşnică, leagăn al culturii arabe şi al toleranţei religioase.

În schimb, vizita la Latakia, oraş de pe malul mării, n-a început sub auspicii foarte plăcute. Mi se spune că oraşul arată acum cu totul altfel decât atunci, că s-a modernizat şi a devenit o staţiune maritimă foarte căutată. Pe vremea aceea am locuit într-un hotel vechi şi urât, unde am fost deranjată tot timpul nopţii de apa de la un robinet care curgea întruna, de gălăgia de afară, de ţânţari.

La Universitate am găsit un profesor despre care auzisem, care se ocupa de filologii arabi medievali şi care mi-a dăruit din cărţile lui. Am mai întâlnit un profesor care-şi făcuse un doctorat în Egipt (Cairo era şi pe vremea aceea un fel de capitală a lumii arabe). Profesorul respectiv a adunat folclor din zona Latakiei, pe care l-a analizat în teză şi l-a publicat într-o antologie pe care o mai am şi astăzi. Era cam trist acest autor, pentru că domeniul de preocupări pe care şi-l alesese nu părea să se bucure de consideraţie pe atunci (era întrebat: „Ei, şi acum ce-ai să faci – adică după susţinerea tezei –, ai să predai la Universitate poveşti?“). În schimb, la Bucureşti, o studentă de-a noastră a făcut o lucrare de licenţă pornind de la acest volum; eu i-am sugerat să se ocupe în special de o poveste care avea surprinzătoare asemănări cu „Capra cu trei iezi“ a lui Creangă.

Conferinţa mea a avut succesul oarecum scontat, după ce văzusem cum s-au desfăşurat lucrurile la

Damasc şi la Alep. A doua zi de dimineaţă profesorul care ne-a invitat la masă cu o seară înainte a venit să ne conducă la maşină şi mi-a spus, în arabă, că speră să ne mai întâlnim la Latakia sau la Roma. Eu mă simţeam foarte mândră că am făcut obiectul unei asemenea confuzii (domnul respectiv nu cunoştea Europa decât din auzite): mă şi vedeam locuitor al marii metropole, muma noastră, Roma…

La întoarcere, n-am mai zăbovit prea mult la Damasc. A fost o recepţie la ambasada României, cu mulţi oameni de cultură invitaţi. Am observat şi cu această ocazie că erau acolo destui medici care aveau preocupări de limbă, o parte dintre ei erau chiar membri ai Academiei de Limbă Arabă şi participau intens la activităţile acesteia. De altfel, în această ţară care are de mult o respectabilă Facultate de Medicină, s-a născut mai târziu şi un mare dicţionar arab de termeni medicali.

De la un medic am aflat în timpul recepţiei că vinul nu era „roşu“ la autorii arabi medievali, ci avea culoarea unor cai, o culoare maro spre bordo, care mi se pare şi mie că aduce cu cea a unor vinuri. Se spune, de altfel, despre culori că nu sunt date „obiective“, ci sunt atribuite de limbi diferite în maniere diferite de ceea ce natura ar părea că ne sugerează: peştişorii „roşii“ nu sunt „roşii“, vinul „alb“ nu este alb şi nici cel „roşu“, roşu.

După această vizită în Siria am păstrat mereu ţara şi oamenii ei în inima mea. Pe toţi: de altfel, Hussam el-Khateeb, căruia îi păstrez o caldă amintire, este palestinian; el a devenit, după ce l-am cunoscut, secretar general al Uniunii Interparlamentare Arabe. Cunoscându-i lucrările, cunoscându-l pe el, nu mă îndoiesc că a făcut un mare serviciu ideii de interparlamentarism în spaţiul arab şi în afara lui. Am citit şi comentat cu câteva serii de studenţi din anul al patrulea (pe vremea fericită când se făceau patru ani de facultate) eseurile cuprinse în cartea lui Hussam *Dimashq al-Quds-Dimashq* despre micile probleme care se nasc în viaţa intelectuală a unei epoci de tranziţie cum era cea a Siriei de atunci. Vorbea diplomatul de la Cambridge, cu dragoste şi tristeţe pentru ţara lui, cea mică, Siria, cea mare, spaţiul arab. Semănăm cu sirienii în felul în care încercăm să ne adaptăm la modernitate, mi-am spus când am citit acest volum care, printre altele, are şi un articol ce se intitulează „Mircea şi Nadia“, scris după ce noi doi am fost la Damasc, fiecare în parte. Hussam l-a republicat într-un ziar din Qatar, atunci când am fost acolo într-o vizită despre care voi mai vorbi.

3 decembrie 2011

Un intermezzo în curgerea acestor poveşti despre călătorii în spaţiul arab sau despre călătorii în Europa legate de interesul meu pentru spaţiul arab: voi povesti, pe scurt, despre călătoria mea în Coreea de Nord, neaşteptată, cu totul improbabilă, dacă avem în vedere antecedentele mele de până la această călătorie, petrecută – dacă nu mă înşel – în 1982.

Ştiam că un grup de colegi de la Facultatea de Limbi Străine fuseseră cu ceva vreme înainte în Coreea pentru a servi drept interpreţi la un congres internaţional ce avusese loc acolo. Nu ştiam prea multe despre ce însemna „interpretariat“ acolo şi nici nu mă interesa, pentru că nu fusesem utilizată ca interpretă de arabă şi nici nu vedeam cum aş putea fi, având în vedere experienţa mea insignifiantă în

domeniu: eu ziceam că sunt „un antrenor“ mai degrabă decât un jucător în acest domeniu. Un fost student, D.C., făcuse cu mine un curs post-universitar de traduceri şi interpretariat, care nu i-a fost, poate, inutil, cum n-a fost inutil nici altora ca el dintre cei care chiar erau interesaţi.

Am fost chemată într-o bună zi în sala de consiliu a facultăţii noastre de limbi străine, unde se mai găseau şi colegi de la alte secţii – engleză, franceză, spaniolă, arabă –, şi am aflat că urma să aibă loc un eveniment în Coreea, la care va fi nevoie de un grup de interpreţi. Era vorba despre Conferinţa miniştrilor Învăţământului din ţările nealiniate, iar noi cochetam cu mişcarea de nealiniere, spre supărarea vecinilor noştri de la răsărit, care nu apreciau acest joc periculos al nostru (cum puteai să faci parte din Pactul de la Varşovia şi să pretinzi, în acelaşi timp, că eşti nealiniat?).

Am explicat că nu am nici un fel de experienţă şi că nu pot fi interpret de arabă, dar acest lucru nu a convins. Pe de altă parte, colegii care mai fuseseră acolo ne asigurau că sunt condiţii bune, că ei s-au ales cu nişte cumpărături interesante din Coreea. Cine nu ştie că pe vremea aceea era un privilegiu să ieşi din ţară, fie şi la vecinii socialişti, nu poate înţelege bucuria celor care reuşeau acest lucru, fie şi pentru a merge în Coreea de Nord. Dar nici nu se putea pune problema să refuzi dacă cineva „de sus“ te găsea demn de o astfel de cinste. Pe scurt, am început să mă pregătesc şi să iau informaţii de la cei care mă precedaseră, colegi de facultate, dar şi de la doi foşti studenţi, pe atunci traducători şi interpreţi.

S-a format un grup de aproximativ 20 de persoane, condus de Angela Ion, un profesor serios, căruia eu îi păstrez o bună amintire. Şi în împrejurarea la care mă refer acum a fost ireproşabilă: a ţinut spatele, ca să zic aşa, în faţa autorităţilor ruseşti şi coreene cu care am avut a face, a avut grijă de noi, a încercat să păstreze o bună atmosferă în grupul eterogen şi cam zgomotos care eram. Am plecat întâi la Moscova, de unde urma să vină să ne ia peste două zile un avion coreean. Dorisem de atâta vreme să ajung în Uniunea Sovietică, în Rusia, ţară cunoscută de mine doar din cărţi, încât mă gândeam cu emoţie la coborârea din avion. Numai că acolo mi-a mai trecut emoţia şi m-am cam speriat: ofiţerii de la aeroport ne-au întâmpinat cu o asemenea răceală, ne-au ţinut la control atât de multă vreme, încât îmi cam pierise bucuria pregătită de acasă. Ce a fost la început a fost şi peste câteva zile, când ne-am dus să ne îmbarcăm în avionul coreean. Greu să-şi poată imagina cineva privirea de gheaţă a ofiţerilor de la aeroport, care se plimba peste noi ca peste nişte obiecte regretabile, coborâte din altă lume.

Dar noi eram binedispuşi la Moscova, luam totul în uşor, mai ales că erau şi lucruri plăcute acolo: ne-am plimbat, am vizitat muzee, am fost în Piaţa Roşie (fără mausoleu, acesta nu ne interesa), am mâncat lucruri bune. Cu bună dispoziţie am trecut şi peste călătoria spre Coreea, care a durat peste douăzeci de ore, cu vreo două escale, după câte îmi amintesc. N-am fi rezistat dacă n-am fi cântat şi dacă n-am fi spus anecdote tot timpul călătoriei. Au fost multe cântece ardeleneşti, pentru că protagoniştii erau Doru C. şi cu mine, ambii pricepuţi la astfel de chestii. Am fost bine trataţi în avion, am mâncat caviar cât pentru o viaţă întreagă, plus alte bunătăţi.

La aeroport am fost întâmpinaţi, în afara unor oficiali, de un grup de copii cu flori. M-au emoţionat până la lacrimi, poate şi pentru că eram obosită sau pentru că mă gândeam la copiii mei, dar şi pentru că aveau o strălucire de bucurie în privire care nu se poate mima. I-am văzut, apoi, la spectacolele care au însoţit evenimentul la care şi noi eram invitaţi şi mi s-a părut că ei chiar se bucură de sărbătoare, de

aceşti oameni străini care modifică ceva din monotonia mersului curent al vieţii lor.

Am avut la dispoziţie cam tot ce ne doream în materie de hrană şi hotel, dar treaba pe care o aveam de făcut nu era deloc uşoară, mai ales pentru cineva ca mine. Iată cum se petreceau lucrurile în legătură cu traducerea: exista un grup de coreeni (toţi se numeau Kim, sau aşa am avut impresia) care cunoşteau limba română, aşa că toate discursurile se traduceau din limbile participanţilor în limba română şi din limba română în limbile participanţilor la conferinţă. Coreeana apărea şi ea în această ecuaţie, dar nu ştiu bine cum. În apropierea noastră se aflau mereu şi câţiva coreeni cunoscători ai unor limbi de largă circulaţie (destul de buni cunoscători, mi s-a părut) care traduceau intervenţiile participanţilor coreeni la conferinţă şi ar fi putut traduce, bănuiesc, şi restul. De ce n-o făceau nu ştiu, probabil că nu erau suficienţi, pentru că activitatea era intensă în tot cursul zilei. Noaptea se traduceau textele care urmau să fie difuzate.

În orice caz, am observat un lucru interesant la aceşti coreeni interpreţi, care îi deosebea de conaţionalii lor. Coreenii, în general, semănau foarte mult între ei, nu numai ca aspect fizic, ci şi prin modul în care se îmbrăcau: un fel de uniforme de aceeaşi culoare, un bleumarin şters, care atârnau pe ei, pe când aceşti băieţi şi fete care avuseseră a face cu limbi ca franceza şi engleza, cu vorbitorii lor şi, probabil, chiar cu ţările europene în care aceste limbi se vorbeau căpătaseră o tentă europeană specifică ţărilor respective: fetele care vorbeau franceza erau minione, ciripeau ca nişte păsărele, iar băieţii anglofoni aveau nişte costume care chiar stăteau bine pe ei şi mai aveau şi un soi de demnitate care îi diferenţia net de alţii. Aveau totuşi şi ei nişte curiozităţi în legătură cu lumea din care veneam noi: unul dintre traducătorii de franceză m-a întrebat de ce în filmele franţuzeşti oamenii se sărută tot timpul: la coreeni, ne spuneau ei, acest lucru nu se întâmplă decât atunci când tatăl îşi sărută fiul care pleacă departe.

Prima zi în care am intrat la traduceri în arabă mi-a fost foarte greu. După câteva ceasuri, când am ieşit din tură, ca să zic aşa, aveam nişte cearcăne care se întindeau pe jumătate din faţă. Colegii s-au speriat şi cred că aveau de ce, dacă mă gândesc la întâmplare, acum când ştiu că aveam şi atunci probleme cu inima. Mai târziu am aflat că, la marile conferinţe, traducătorii de simultană se schimbă din zece în zece minute sau din sfert de oră în sfert de oră, nu după ceasuri întregi, cum ne schimbam noi. N-aş fi fost bună de aşa ceva, chiar dacă în următoarele zile m-am descurcat mai bine.

Nu am reuşit să dorm în primele nopţi aproape deloc şi ar fi trebuit să fiu cu totul sfârşită dacă nu ne-ar fi fost introduse în hrană stimulente, cum presupuneau colegii noştri. Altfel, eram binedispuşi şi dansam în apartamentul meu până târziu în noapte, după ce băieţii noştri aveau grijă să scoată din priză toate aparatele care ar fi putut înregistra ceva. Totuşi, la un moment dat eram atât de obosită încât am solicitat insistent un somnifer. L-am primit cu mare greutate, doar apoi am mai reuşit să dorm.

Am încercat să facem câteva plimbări prin oraş singuri, după-amiaza, în zilele când eram liberi. Gazdele noastre au venit imediat să ne însoţească, probabil şi de frică să nu observăm prea multe. Erau foarte săraci coreenii de atunci, săraci şi supravegheaţi: ne-am dat seama şi singuri că nu pot să se întâlnească mai mult de două persoane pe stradă, să se oprească şi să vorbească, fără ca un poliţai să se îndrepte înspre ele pentru a le „dispersa“.

Uriaşele statui ale Marelui Conducător se aflau peste tot, iar cultul personalităţii atingea cote pe care Ceauşescu nu le-a atins nici în cele mai rele momente ale existenţei sale. Se spune, de altfel, că Kim Ir Sen l-ar fi inspirat pe liderul român în formele de manifestare a cultului personalităţii, de pildă în uriaşele desfăşurări de mulţimi pe stadioane, tineri care desenau cu trupurile lor portretele conducătorului, lozincile momentului şi altele de care nu-mi mai aduc aminte.

În Coreea am fost duşi în excursie la locul de naştere al Marelui Conducător, am urcat pe muntele pe care l-a urcat El, ajutaţi de tot felul de podeţe, de scări cu balustrade şi alte mijloace de înlesnire a urcuşului care fuseseră puse pentru El. Când am revenit în capitală, am fost anunţaţi brusc, într-o după-amiază, să ne îmbrăcăm frumos şi să aşteptăm cuminţi în camere până când ni se va spune să ieşim ca să plecăm undeva, nu se ştia unde. Când am plecat, am fost legitimaţi, şi asta s-a repetat de mai multe ori, pentru că am schimbat câteva autobuze până la reşedinţa Marelui Conducător. Acolo am fost aşezaţi la mese de câte 8-10 persoane alături de coreeni şi am aşteptat să apară El, pe un fotoliu postat pe o platformă care a fost adusă în capătul celălalt al sălii în care ne aflam. I-am auzit vocea slabă, era deja bătrân şi bolnav, iar conţinutul discursului ni s-a oferit dactilografiat în limbi de largă circulaţie.

N-am aflat alte lucruri decât cele care se difuzau în legătură cu doctrina comunistă propusă de Kim Ir Sen, doctrină despre care putuserăm afla şi din cărţile elegant tipărite şi prezentate, în limbi de circulaţie, aflate în camerele noastre de hotel. O serie de alte cărţi şi broşuri ne-au fost dăruite în preajma plecării, încât ne întrebam cum vom putea lua cu noi această grămadă de maculatură. Noroc că lucrurile erau aranjate la ambasada noastră: ni s-au trimis o maşină şi o persoană care să ajute la adunarea materialului de propagandă, ce urma să fie transportat la sediul ambasadei.

4 decembrie 2011

Relativ curând după Revoluţie (1991) am avut şansa de a fi invitată la Institutul Pontifical de Studii Arabe şi de Islamologie (PISAI). Am pomenit aici despre prima mea vizită la acest institut, când mă aflam în trecere prin Roma, cu ocazia călătoriei în Tunisia. Maurice Borrmans este cel care a avut iniţiativa invitării mele pentru a ţine cursuri la institut, iar vizita a devenit absolut posibilă în noile condiţii din ţară. Apăruse în 1986, cum cred că am spus, cartea mea *Limbaj şi cultură în civilizaţia arabă*, care va constitui baza cursului meu de antropologie lingvistică şi la Roma, şi, mai târziu, la Paris.

Institutul se mutase acum într-o frumoasă clădire din strada Trastevere, pe atunci şi mai liniştită decât acum, pentru că nu avea tramvai. Mă plimbam cu plăcere pe această stradă şi treceam şi podul mai departe, ca să privesc magazinele incredibil de frumoase, dar nu mă aventuram prea mult înspre centru pentru că fusesem avertizată că în metropola italiană se fură genţile femeilor cu mare repeziciune, de către motociclişti care le smulg din mână. N-am păţit, dar nici n-am văzut aşa ceva.

Locuiam în clădirea institutului, într-o cameră destul de mare, privilegiu pe care nu-l aveau toţi oaspeţii care veneau acolo, şi cu atât mai puţin femeile, de altfel oaspeţi mai rari. Prietenii mei ştiau că noi nu avem bani din aceia ce au trecere în Italia şi au găsit această formulă pentru a mă ajuta să

economisesc. O parte dintre profesorii-preoţi locuiau tot în institut, iar unii dintre ei, cei mai importanţi, aveau birouri separate şi bibliotecile lor proprii la etajul de sus al clădirii. În sala de mese se adunau toţi membrii institutului, la aceeaşi oră, prilej de discuţii despre tot felul de subiecte, pentru că cei care locuiau acolo erau nu numai savanţi în specialitatea lor, ci şi povestitori remarcabili, amatori de anecdote şi de poveşti de toate felurile. Eram singura femeie de acolo, tratată precum Albă-ca-Zăpada de cei şapte pitici, şi mă amuz când mă gândesc acum ce ar fi putut avea în cap cei care se minunau de această situaţie: o femeie tânără între mai mulţi bărbaţi, destul de tineri. Prietena mea cu mult mai în vârstă decât mine, căreia îi spuneam „domnişoara Fotino“, exclama, în glumă, când i-am povestit: „O intrat dracu în mănăstire!“. Atunci eram atât de fermecată de atmosfera de acolo încât nici nu-mi trecea prin cap că cineva putea să-şi pună întrebări. La Tunis, la IBLA, cu mulţi ani înainte, fusesem în aceeaşi situaţie privilegiată.

Relaţiile celor de la PISAI cu marii arabişti ai vremii erau foarte bune, aşa se explică faptul că au invitat la masă în timpul şederii mele acolo doi dintre cei mai mari pe care i-a avut Italia: Francesco Gabrieli, pe atunci trecut de 90 de ani, şi Renato Traini.

Numele lui Gabrieli îmi era de mult cunoscut, printre altele şi pentru că scrisese un articol înţelept şi calm în *Diogène* ca răspuns la un atac violent împotriva orientalisticii în ansamblu, aparţinând unui autor arab care locuia în Franţa: eu am comentat polemica într-un articol apărut în *Studia et Acta orientalia* în 1971, subliniind argumentele lui Gabrieli, cu care eram, şi continui să fiu, de acord. Aveam şi o carte a lui privind istoria arabilor, pe care o primisem cadou de la fosta mea studentă Marinella, aflată de pe atunci în Italia. Să întâlnesc o personalitate precum Gabrieli (care făcea impresie şi prin ţinută: un bărbat frumos, drept, elegant) şi să mai am şi bucuria să primesc o serie de cărţi ale lui, aduse de el a doua zi la institut, mi s-a părut atunci şi îmi pare şi acum un lucru minunat.

Am fost invitată tot în ziua următoare de către profesorul Traini la institutul pe care îl conducea, unde mi-a arătat fişele pentru marele dicţionar arab-italian întocmit de un grup de arabişti italieni, care zăcea în sertare din lipsă de fonduri pentru tipărire. Aveau şi ei probleme, nu numai noi… Aproape că nu-mi venea să cred! Dicţionarul a apărut totuşi după câţiva ani şi îl am în mica bibliotecă rotativă pe care o ţin la îndemână.

Cât despre cursurile de antropologie lingvistică arabă pe care le ţineam la PISAI, nu pot spune că mi-au creat mari probleme, pentru că mă pregătisem şi erau, în esenţă, bazate pe cursul de la Bucureşti. Studenţii păreau că înţeleg, mi s-a părut că unii chiar erau interesaţi de ce spuneam. La aceste cursuri veneau nu numai tineri din diverse ţări care urmau să devină misionari de Africa (în ţările arabe nu erau misionari propriu-zişi, cum am mai spus), ci şi alte persoane care aveau dreptul să se înscrie acolo şi care doreau s-o facă, pentru că PISAI avea reputaţia de a fi cel mai bun centru de învăţare a limbii arabe din Italia, ca să nu mai vorbesc de nivelul la care se făceau la ei islamologie, drept canonic musulman şi alte discipline. Această minunată şcoală de studii arabe există şi astăzi la Roma, am avut ocazia s-o văd din nou anul acesta, în martie, când am fost invitată acolo pentru a ţine o conferinţă.

Printre auditorii care mi-au reţinut atenţia în cursul primei şederi la PISAI era o tânără italiancă,

Monica Ruoco, care a frecventat cu asiduitate cursul meu şi a ţinut să dea examen cu mine, examen care a contat la Universitatea din Roma la care studia. Mai târziu am aflat că devenise un apreciat specialist în literatură arabă contemporană (mai ales teatru), iar acum este profesor la o universitate din Sicilia, unde urma să ne întâlnim anul trecut, dacă eu n-aş fi fost obligată să renunţ la vizită.

În cursul acelei prime şederi la Roma am cunoscut şi o colegă italiancă cu care urma să continui relaţiile, sporadic, până mai ieri: Isabella Camera d'Afflitto, acum profesor de literatură arabă la Universitatea La Sapienza din Roma şi autor de lucrări serioase consacrate mai ales literaturii arabe contemporane. Isabella frecventase şi ea PISAI şi fusese la Universitate profesoară Monicăi Ruoco. Am fost invitată atunci în casa Isabellei împreună cu un grup de colegi de-ai lor, arabişti (soţul ei era şi el un cunoscut arabist), şi acolo am văzut pentru prima oară un calculator, proaspăt achiziţionat de familie, la care Monica încerca să scrie ceva. N-am înţeles de ce toţi cei aflaţi acolo erau atât de excitaţi de maşinăria respectivă, şi nici nu voi înţelege prea curând după şederea mea în Italia, dar am ţinut să amintesc momentul în care a intrat în viaţa mea acest instrument miraculos.

Aveam cursuri o oră sau două pe zi, în rest, program de voie. Unii dintre părinţii profesori de acolo se ocupau şi de programul meu de recreere şi de vizite. Maurice Borrmans m-a dus la Vatican ca să cunosc membrii grupului pentru dialogul între creştini şi musulmani, unii cunoscuţi de mine înainte doar cu numele, din publicaţia institutului, *Islamochristiana* (PISAI nu ţinea atunci de Vatican). Michel Lagarde m-a dus la o cofetărie să-mi ofere îngheţată (cea mai bună pe care am mâncat-o vreodată!) şi m-a mai dus într-o seară să luăm masa într-o familie italiană, cea a secretarei de atunci a institutului.

Am învăţat în cursul şederii mele la PISAI să mănânc brânză „franţuzească": amintesc acest amănunt, care poate părea ridicol, pentru că a fost începutul unei pasiuni care nu m-a mai părăsit.

Însă cel mai important lucru pe care mi l-a oferit PISAI a fost biblioteca, pe vremea aceea dotată nu numai cu un fond important de cărţi vechi, ci şi cu multe noutăţi, cărţi ale islamologilor şi arabiştilor occidentali, dar şi cărţi ale membrilor institutului, unii dintre ei mari personalităţi ale islamologiei mondiale. Şederea mea la PISAI a prilejuit singura mea pregătire serioasă în domeniul islamologiei, continuată apoi ani în şir, cu cărţile trimise de către colegi din institut şi cu publicaţia institutului, *Islamochristiana*.

Întoarsă la Bucureşti, am început imediat să lucrez la o *Introducere în islam* pe care am publicat-o în 1993 la Editura Ştiinţifică: această cărţulie de popularizare, pe care n-o reneg nici acum, a rămas, probabil, singura lucrare serioasă despre islam scrisă de un autor român. „Serioasă" nu înseamnă aici profundă, ci destul de bine documentată, în spiritul dialogului între religii, aşa cum l-am înţeles de la cei care îl promovează cu perseverenţă de mult mai bine de o jumătate de secol, ca să ne referim numai la perioada modernă. Păcat că unii conaţionali şi-au imaginat că vreau să fac propagandă în favoarea islamului, în timp ce unii musulmani, rău informaţi, dacă nu şi răuvoitori, şi-au imaginat că vreau să lovesc în islam. Lucrurile se cern cu timpul…

Cu puţin înainte de întoarcere mi s-a înmânat plata pentru cursuri, destul de substanţială. În afară de

cărţi, am cheltuit toţi banii pe încălţăminte pentru toată familia. Am luat şi pentru mine o pereche de cizme înalte, de piele, care şi singure ar fi ocupat destul de mult loc. Dar întreg bagajul era cam voluminos, aşa că am fost întrebată de colegul de la PISAI care m-a condus cu maşina la aeroport ce am putut pune acolo de am ajuns la un asemenea rezultat. Sigur că m-am jenat puţin, mai ales că îmi dădeam seama că ei nu pot înţelege ce înseamnă pentru noi să vedem şi chiar să putem avea pantofi ca aceia care se puteau cumpăra din Italia, după ce ani de zile am visat la pantofi frumoşi şi comozi şi nu i-am putut avea. Ei nu visau niciodată la lucruri atât de pământene cum ar fi nişte pantofi…

M-am întors la PISAI după aproape 20 de ani, în luna martie a acestui an, în condiţii despre care voi mai vorbi. A fost o bucurie recenta şedere acolo, o bucurie cu atât mai mare cu cât am împărtăşit-o de data aceasta şi cu soţul meu.

8 decembrie 2011

Pe vremea când am fost la PISAI pentru a ţine acolo cursuri ştiam că în anul următor voi fi la Collège de France, unde urma să ţin o serie de conferinţe în cursul unei luni întregi. Primisem invitaţia cu multă vreme înainte, cei de acolo vroiau ca invitaţii să-şi pregătească din timp conferinţele, pentru că aveau o reputaţie de păstrat şi consolidat.

Francofonă şi francofilă cum eram, auzisem de mult despre această instituţie şi mi se părea o mare cinste să ajung acolo. Mircea, părinţii lui, părinţii mei împărtăşeau această mândrie a mea. Invitaţia era semnată de André Miquel, despre care eu ştiam deja multe: de altfel, cartea lui *Islamul şi civilizaţia sa* a fost tradusă în România în 1994, la Editura Meridiane. În invitaţie se spunea că voi avea la dispoziţie o cameră în hotelul pe care îl deţineau în strada Victor Hugo şi un salariu care reprezenta o bună parte din leafa mea pe un an întreg de la Bucureşti. Eram conştientă, prea conştientă de marea răspundere ce îmi revenea, aşa că m-am pus pe studiu, după ce îmi alesesem, în mare, subiectul conferinţelor, subiect legat, oarecum, de cartea mea care exista pe atunci doar în limba română. Am direcţionat însă subiectul conferinţelor în special spre ideea de mit, de comportament mitic în legătură cu limbajul în spaţiul arab medieval.

Urma să citesc mai mult în trei direcţii: autori arabi medievali, în rândul cărora îi aveam în vedere în primul rând pe al-Jahiz, dintre literaţi, şi pe Ibn Ginni, dintre gramaticieni, autori vechi şi moderni, arabi şi nearabi, care scriseseră despre semnificaţia alegerii mijlocului de comunicare în spaţiul cultural arab, şi autori occidentali care se ocupaseră de antropologia lingvistică în maniera care mă interesa pe mine. Un loc aparte îl ocupa Mircea Eliade (român? occidental?), despre care se vorbea mult pe atunci. În ce mă priveşte, am învăţat o mulţime de lucruri de la el atunci şi am profitat de lecturi pentru a-mi formula părerile despre rolul mitului în formarea concepţiei despre limbă la arabi.

Alături de Biblioteca Academiei, am avut acces atunci la o bibliotecă de lingvistică de dotarea căreia se ocupase profesorul Rosetti, cred, biblioteca Centrului de Fonetică şi Dialectologie, care era mult mai mult decât lăsa să se întrevadă denumirea centrului respectiv. Se afla pe Calea Victoriei, colţ cu strada

Lemnea (cum se chema pe vremea aceea), în centru, aşa că stăteam zile întregi acolo şi înghiţeam cu febrilitate tomuri de antropologie lingvistică şi altele. Am înţeles atunci de ce era atât de des citat masivul volum editat de Dell Hymes, *Language in Culture and Society*, am început să citesc din Whorf şi din adversarii lui, precum şi multe cărţi ale căror titluri nu mi le mai aduc aminte pentru că nu le-am utilizat pe toate pentru acea ocazie, dar care au rămas în bagajul meu intelectual.

Am scris cu mâna mea textele viitoarelor prelegeri, dar franceza mea imperfectă a beneficiat, în timpul verii care a precedat perioada conferinţelor, de revizia atentă a lui Jean Fontaine, aflat în vizită la noi. El era îndreptăţit deci să vină la Paris ca să asiste la unele dintre conferinţele mele, pentru că avea o contribuţie la forma finală în care se prezentau, deşi m-am străduit tot timpul să nu citesc, să le prezint oral, pentru că mi se părea că astfel este mai uşor să ţin trează atenţia ascultătorilor.

Singură la Paris, nepricepută, nedescurcăreaţă cum eram, ar fi fost şi mai rău dacă nu aş fi avut prieteni alături din când în când. Am început să am probleme de cum am intrat în camera care îmi era destinată. Mi se spusese că am, în afara dormitorului şi băii, şi o bucătărie dotată cu de toate, dar în jurul meu nu se vedea nici o bucătărie. Am înţeles mai greu că una dintre numeroasele uşi care se vedeau pe un perete se deschidea pentru a scoate la iveală o maşină electrică de gătit, un frigider, rafturi cu ustensile de bucătărie, cu farfurii şi tacâmuri şi multe altele. Celelalte uşi erau ale unor dulapuri de îmbrăcăminte. În rest, când închideam uşile, rămâneau un pat mare, un birou şi rafturi pentru cărţi. M-am obişnuit cu toate acestea, dar am avut mici probleme cu deschiderea geamurilor şi cu diversele întrerupătoare, de exemplu, aşa că m-am bucurat că l-am avut alături de la început pe Mihai Vornicu, colegul şi prietenul lui Mircea, prietenul amândurora, de fapt, care locuia de mai mulţi ani la Paris şi lucra la Biblioteca Naţională.

El era în mod special indignat de maniera nonşalantă în care cheltuiam eu banii, mai ales la începutul şederii mele la Paris. Mi se dăduse o sumă de bani încă de la început (franci) şi nu prea pricepeam ce înseamnă. Eu aveam nevoie, de pildă, de o perie pentru pantofi de antilopă şi de un şampon de păr: am văzut o perie cum vroiam la un magazin de încălţăminte de lux de lângă Operă, am luat-o şi i-am arătat-o lui Mihai, care a declarat că acum nu-mi mai rămâne decât s-o pun în ramă, s-o agăţ pe perete şi să mă uit la ea: vroia să spună că nu poţi peria pantofii cu o perie care costase vreo 70 sau 80 de franci, parcă. Am dat bani serioşi şi pe şampon, pentru că l-am luat de la un magazin foarte elegant, primul care mi-a ieşit în cale. Dar Mihai s-a arătat util nu numai pentru a-mi tempera cheltuielile, ci şi în alte ocazii, mai importante. M-a ajutat, de pildă, să-mi scurtez conferinţele, cu gândul la ce i-ar putea interesa mai mult pe francezi, şi să mă descurc într-un oraş greu de înţeles pentru mine.

Spre sfârşitul şederii la Paris mi-am pierdut portofelul într-un taxi, în ziua în care plecam într-o călătorie la Lyon, şi el a reuşit să mi-l redobândească: şoferul fusese corect şi îl depusese la poliţie. Mihai ştia să prezinte Parisul sub o formă care să-mi placă, dar era cam rigid în alte privinţe. Dezaproba vehement, de pildă, preferinţele muzicale ale fetelor mele, manifestate prin casetele pe care mi le ceruseră, şi găsea că n-ar trebui să ne luăm după mintea copiilor.

În ce priveşte activitatea pentru care mă aflam la Paris, rolul principal în ghidarea mea l-a avut Georges Bohas, cu care mă întâlneam de obicei să mâncăm, înainte de prelegeri, la un restaurant chinezesc, iar după prelegeri, la o cafenea, împreună cu un grup de colegi parizieni: peste tot, fiecare îşi plătea partea lui. Mica bârfă era la ea acasă între arabişti, ca la noi, în Orient. Georges m-a prezentat lui André Miquel, care a fost prezent apoi la toate prelegerile mele, uneori împreună cu Gérard Troupeau, un specialist în lingvistică arabă despre care ştiam de la Bucureşti. Acesta din urmă m-a invitat într-o zi la masa de prânz şi am avut ocazia să-l văd destins şi vesel, cum nu îmi apărea la Collège de France. În casa lui Miquel am fost invitată mai târziu.

Nu-mi amintesc cum a fost prima prelegere, ştiu doar că eram emoţionată, dar nu atât de emoţionată cum am fost la ultima prelegere, când începusem chiar să tremur, deşi publicul era cam la fel ca în celelalte rânduri. Cred că abia atunci începusem să conştientizez în ce întreprindere serioasă şi plină de răspunderi fusesem antrenată. Mergeam pe stradă împreună cu Georgine Ayoub, profesoară la INALCO şi cercetătoare în domeniul lingvisticii arabe pe care atunci o cunoscusem, şi îi arătam mâinile ca să vadă că tremur de emoţie.

În rest, cred că a fost OK, m-am descurcat bine pentru că mă pregătisem şi ştiam bine despre ce vorbesc. Unele dintre temele tratate în conferinţele mele se pot vedea, în mare, în versiunea franceză a cărţii mele *Limbaj şi cultură în civilizaţia arabă*, care a apărut la Paris, la l'Harmattan.

Unii colegi francezi care au asistat la conferinţele mele îmi erau cunoscuţi din articolele sau cărţile lor: în afară de Georges Bohas, este şi cazul lui Jean-Patrick Guillaume. Ultimul va fi un prieten constant mai târziu, ne vom întâlni la Paris şi chiar şi în România, cu ocazia unui colocviu organizat de mine la Bucureşti. Meritul lui în realizarea unei versiuni franceze de bună calitate a cărţii mele *Limba arabă în perspectivă tipologică* este greu de măsurat. Cu Patrick şi cu soţia sa ne-am întâlnit chiar şi în anul acesta, la Paris, cu aceeaşi bucurie dintotdeauna.

La Collège de France l-am cunoscut şi pe Claude Hagège, pe atunci ocupantul catedrei de lingvistică de la instituţia respectivă. Îmi era cunoscut dinainte din lucrări publicate până la acea dată, dar şi pentru că se vorbea despre el ca despre un mare poliglot: unii ziceau că ştie vreo 20 de limbi şi chineza, alţii susţineau că ar şti mai multe. Unii dintre tinerii lingvişti mai răi spuneau că nu este mai mult decât un poliglot şi că numirea lui la Collège de France ar fi fost o greşeală. Pe mine m-a impresionat plăcut faptul că m-a întâmpinat spunându-mi câteva cuvinte în română, că am vorbit cu el în araba literară (se născuse la Tunis) şi că imediat după ce am venit în biroul lui s-a întreţinut cu o studentă în rusă. Îmi ziceam că, dacă poliglotismul nu ajunge ca să fii un mare lingvist, sigur ajută.

Cred şi acum că Hagège face parte dintre persoanele care pot să facă lingvistica interesantă şi care, printre altele, pot să propună şi să justifice o politică lingvistică: a făcut-o, de pildă, vorbind despre limbile Europei, într-o carte pe care am prezentat-o şi cititorilor români într-un articol din *Observator Cultural*.

L-am reîntâlnit la Bucureşti, când a venit invitat de ambasada Franţei pentru conferinţe: atunci l-am

auzit vorbind cu o persoană din sală în chineză, cu alta în spaniolă şi cu alta în rusă. Mi-a făcut plăcere că şi-a amintit de mine şi a cerut să mă întâlnească, iar eu, la rândul meu, am scris un articol despre el în buletinul scos de Serviciile culturale ale ambasadei, expresie a unei sincere admiraţii din partea mea. Am mai citat numele şi lucrările lui în cărţile mele, mai ales în *Introducere în ştiinţa limbii*, iar când am fost la Paris anul trecut am cumpărat ceea ce cred că este ultima lui carte, *Dictionnaire amoureux des langues*, o carte pentru publicul cultivat care vrea să afle lucruri interesante despre limbile lumii. Claude Hagège, care este mai de demult pensionar, cred, mi-a scris câteva cuvinte măgulitoare despre cartea mea *Limba arabă în perspectivă tipologică*.

Câteva cuvinte aş mai vrea să adaug despre André Miquel, de data aceasta pentru a povesti ceva despre seara în care am fost invitată în familia lor, alături de doi prieteni ai lui André care avuseseră sau aveau a face cu România. Nu pot să spun cât de mult admir arta de a invita, priceperea de a fi gazde a francezilor, de a întreţine atmosfera pentru a te face să te simţi bine. Toate aceste calităţi se aflau la superlativ în familia lui André Miquel. Domnul Rebeyrol, un foarte simpatic *causeur*, invitat şi el împreună cu soţia, fusese mai demult directorul Centrului Cultural Francez de la Bucureşti şi ne povestea multe despre România acelor vremi, printre altele şi despre cum a fost obligat să închidă Centrul după venirea comuniştilor la putere. Un povestitor neîntrecut, secondat de soţia lui, care vorbea cu căldură despre România şi români.

Celălalt invitat era o personalitate importantă în guvern, un personaj de stânga, ca toţi cei de acolo. Înţelegeam că avea a face cu România şi aştepta ca eu să-i spun lucruri mai concludente decât putea afla din presă. Nu ştiu dacă nu l-am dezamăgit, pentru că era în perioada în care nici noi nu ştiam prea bine ce se întâmplă în ţara noastră. Oricum, am vorbit destul de mult, neaşteptat de mult pentru mine însămi, pentru că mă simţeam bine. Gazdele au făcut totul pentru asta, dincolo de a-mi oferi un vin foarte bun: de exemplu, când n-am înţeles din ce este făcut ceaiul care ne-a fost servit la sfârşit (cuvântul francez nu-mi era cunoscut), toţi s-au chinuit să-mi dea detalii despre planta ale cărei frunze serviseră la pregătirea infuziei şi au adus apoi o enciclopedie ca să-mi descrie planta şi s-o văd cum arată: erau afine…

Nu l-am mai întâlnit pe André Miquel în cursul altor vizite pe care le-am făcut la Paris, se mutase cu familia în sudul Franţei. Am vorbit la telefon, mi s-a părut cam trist şi dezamăgit de ce se întâmplă în lumea pe care o studiase. Am citat adesea vorbele lui despre orientalistică şi orientalişti, pe care mi le-am însuşit în parte: „Eu nu sunt orientalist, eu sunt cineva căruia i-a plăcut literatura arabă şi apoi s-a apucat s-o studieze“.

9 decembrie 2011

Printre lucrurile foarte bune care mi s-au întâmplat la Paris în perioada în care am fost la Collège de France trebuie să menţionez şi întâlnirea cu profesorul Emil Turdeanu, personalitate cunoscută în România interbelică şi mai apoi în Franţa, în calitate de slavist şi specialist în filologie română. Mircea

era de mult în corespondenţă cu el şi îl întâlnise în călătoria lui în Franţa din anul anterior; i-a scris că urma să vin şi m-a recomandat lui, aşa că l-am căutat curând după ce am ajuns la Paris.

Profesorul Turdeanu făcuse o carieră de mare prestigiu în Franţa, printre altele şi la Collège de France, dar acum era pensionar, îi murise soţia, la care ţinuse foarte mult, suferea de dureri de picioare şi mergea, greu, în baston. Cu toate acestea, când aveam conferinţele la Collège de France, venea de fiecare dată din suburbia în care locuia ca să mă invite apoi la cină la câte un restaurant celebru din Paris, doar aşa, ca să-mi facă plăcere. Îi făcea şi lui plăcere că un român fusese invitat la Collège de France şi că se descurca. L-am necăjit o dată, fără să vreau, atunci când m-a dus la un restaurant celebru pentru stridii şi fructe de mare, pe care am refuzat net să le gust. Nu pot spune chiar că îmi pare rău, pentru că stridii tot n-am mâncat de atunci încoace, iar fructe de mare am mâncat rar, pe alese. Sigur că pentru el ar fi meritat să încerc…

Pe vremea aceea, profesorul era supărat pe România pentru că nu i se restituiseră casele şi bunurile confiscate de către regimul comunist. El aştepta, probabil, ca mulţi alţii, ca toate să vină de la sine, şi degeaba îi spuneam noi şi alţi români din ţară că nici noi n-am reuşit să obţinem nimic din casele naţionalizate, el ştia necazul lui. Până la urmă a venit totuşi la Bucureşti, când a primit, împreună cu Alexandru Ciorănescu, titlul de doctor honoris causa la Universitatea din Bucureşti.

Pe ambii i-am invitat la noi la un prânz şi am gătit, printre altele, dovlecei umpluţi, cu gândul să le amintească de ţara pe care o părăsiseră de multă vreme, ceea ce se pare că au reuşit. Pe Alexandru Ciorănescu îl voi mai revedea, am mai fost cu el chiar în satul lui natal. Pe Emil Turdeanu, nu, pentru că va înceta legăturile cu toţi prietenii din momentul în care fiul său din Franţa îl va interna într-o casă de bătrâni. Dar eu n-am uitat ce a însemnat pentru mine acest om învăţat şi bun, care a vrut să mă bucur din plin de prezenţa în marea metropolă.

Amândoi, şi Alexandru Ciorănescu, şi Emil Turdeanu, au venit în ţară de mai multe ori şi au reluat treptat legăturile cu lumea ştiinţifică datorită, sau şi datorită, invitaţiilor din partea Fundaţiei Culturale Române.

A fost perioada în care am reîntâlnit şi alţi prieteni, cu care nu ne văzuserăm de mulţi ani şi de care ne era dor: Sorin Alexandrescu, Leon Volovici, Sanda şi Coca Eretescu, Olga şi Mike Impey, Matei Călinescu, V. Nemoianu, Radu şi Anca Manoliu, Christina Zarifopol şi alţii. Cu unii ne-am plimbat şi prin ţară şi ne întrebam mereu cum am putut trăi fără ei.

Se mai afla la Paris şi Mizica, fostă secretară pricepută, preţuită şi simpatizată de toţi la Facultatea de Limbi Străine unde eram şi eu, prietenă cu noi de la Bucureşti, dar mai ales prietenă cu familia Poghirc (pe ei nu i-am văzut atunci la Paris, ci mai târziu). Mizica se măritase cu un domn destul de bogat, care se numea Lavastine, era un fel de orientalist amator, care se învârtea şi în cercurile lui Mircea Eliade. Avea o bibliotecă imensă, de îmbogăţirea şi organizarea căreia se ocupa Mizica, urmând îndrumările lui. Se întâmpla adesea ca el să ceară să i se cumpere de două sau trei ori aceeaşi carte, spre bucuria mea, care am profitat de această uituceală. Mizica îmi arăta dubletele, iar eu am putut alege câteva cărţi de cultură arabă şi despre islam care mă interesau. Aşa se face că am venit la Bucureşti şi de

data aceea, ca şi în alte rânduri, cu cărţi scumpe, relativ recente, pe care nu mi le permiteam altfel.

Mizica a ţinut ca în seara în care avusese loc ultima conferinţă să mă invite ea la un restaurant din apropierea casei ei, aflată pe strada Saint André des Arts, unde era cunoscută şi simpatizată. A ţinut să le spună şi celor de la restaurant, ca şi unora dintr-un magazin alăturat, unde intraserăm să luăm ceva, că sunt româncă, dar fusesem invitată la Collège de France şi tocmai mi-am terminat conferinţele. Nu ştiu cât de sensibili ar fi putut să fie domnii respectivi la această informaţie, dar eu am fost, sigur, cam jenată.

N-am putut să mă bucur din plin nici de seara la restaurant şi nici de terminarea cursurilor pentru că eram tare obosită în ziua aceea (fusese totuşi un mare stres pentru mine) şi, în plus, abia mă puteam mişca în pantofii mei cu toc. A fost o mare greşeală să vin la Paris cu pantofi cu toc, aparent comozi, dar nu pentru împrejurarea respectivă. Am observat atunci că, în mediul universitar, nu se purtau pantofi cu toc, femeile nu se fardau, iar bărbaţii nu purtau cravată, nici costum, ci mai degrabă blugi. Stânga franceză, sobră în îmbrăcăminte, mi s-a părut dominantă în universităţi, atunci ca şi mai târziu. Cât despre mine, îmi dau seama acum, la ora bilanţului, că m-am fardat (rujat, de fapt) de puţine ori în viaţa mea şi că acest lucru se întâmpla când îmi venea oarecum să mă deghizez, să devin un personaj mai dezinvolt şi mai puţin stresat decât cel care eram în împrejurări precum cele relatate mai sus.

Aveam la mine şi cizmele din Italia, pe care nu le-am prea putut purta la Paris. Le-am luat cu mine şi le-am utilizat când am plecat atunci într-o interesantă călătorie la Mulhouse, în nord-estul Franţei, unde era suficient de frig ca să justifice o astfel de încălţăminte.

Merită să povestesc pe scurt cum de am ajuns acolo. Imediat după Revoluţie, un val de simpatie pentru români a cuprins sora noastră mai mare, Franţa, alături de alte ţări europene. Printre camioanele cu daruri care veneau de la francezi se numărau şi unele cu cărţi, unele dintre ele cărţi de specialitate, cu destinaţie mai restrânsă deci, şi care aveau marcate numele şi adresa trimiţătorului, în ideea iniţierii unei corespondenţe între acesta şi destinatarul din România. Eu am pus mâna pe un dicţionar de termeni lingvistici, care fusese cumpărat de o doamnă ce se numea Anne şi era asistentă la Universitatea din Mulhouse. Nu era lingvistă, cum am crezut, luând în considerare darul trimis în România, ci se ocupa de literatură franceză.

Am corespondat după ce am primit cartea şi, când a aflat că vin în Franţa, m-a invitat să vin la ei într-un weekend, ceea ce am şi făcut. Anne era gravidă pe vremea aceea, dar s-a agitat destul ca să-mi aranjeze un program turistic la Mulhouse şi în împrejurimi şi să pregătească mesele pentru noi trei, adică ea cu soţul ei şi eu. Duminica am fost invitaţi în casa unor prieteni ai ei: el era coleg cu ea la Universitate, ca şi alţii de acolo, toţi socialişti. Pe vremea aceea înţelegeam cu greu cum pot unii să fie de stânga, socialişti, troţkişti sau maoişti, cum erau unii colegi universitari, din moment ce doctrinele respective se cam compromiseseră prin punerea lor în practică în ţările noastre şi în altele. Dar aceşti oameni de stânga erau toţi deschişi, prietenoşi şi foarte serioşi.

În totului tot, şederea la Mulhouse a fost o experienţă interesantă şi plăcută, care mi-a arătat cum pot să se înţeleagă şi să se simpatizeze oameni care n-au avut nimic în comun înainte, adică Anne şi cu mine. O persoană cultivată, delicată, fină, Anne, cu care am continuat corespondenţa după ce am ajuns la

Bucureşti şi după ce s-a născut fiica ei. Apoi am încetat, nu ştiu de ce, dar este posibil ca ea să se fi mutat de acolo, pentru că părinţii ei erau din altă zonă a Franţei; soţul ei, un om cumsecade, venea din altă lume decât a ei, era zugrav sau aşa ceva, şi cred că, dincolo de pasiunea pentru cinema, pe care o împărtăşeau amândoi şi care explica relaţia lor, nu aveau nimic în comun.

10 decembrie 2011

Spre sfârşitul şederii mele în Franţa am făcut o călătorie la Lyon, la invitaţia lui André Roman. Îl cunoscusem pe André Roman cu ocazia unui colocviu de lingvistică arabă din Ungaria, dar numele lui îmi era cunoscut dinainte. El îl cunoştea bine şi pe André Miquel, căruia i-am şi cerut oarecum permisiunea să plec la Lyon, pentru că era în luna pentru care eram plătită de Collège de France. Permisiune obţinută uşor, pentru că André Roman era un arabist cunoscut în Franţa, iar Miquel avea o relaţie bună cu el.

În taxi, la plecare, mi-am pierdut portofelul, cum am spus deja, dar în tren mi s-a întâmplat ceva care m-a făcut să uit această poveste neplăcută. Priveam tristă pe geam când am văzut o doamnă mai în vârstă, cu o faţă luminoasă, care mă privea zâmbind. La un moment dat, când m-am ridicat, m-a întrebat, discret, dacă vin din Est, lucru care m-a cam mirat pentru că mă mângâiam cu gândul că nimic din ce aveam pe mine nu striga „Est“ (îmi cumpărasem deja câteva lucruri de la Paris). Cred că i-a atras atenţia faţa mea tristă, întâmplător tristă atunci. I-am spus că aşa este, că vin din România, dar am avut conferinţe la Paris şi că merg la Lyon, unde urmează să prezint o conferinţă la Universitate. Mi-a dat o carte de vizită şi mi-a spus că le-ar face mare plăcere să vin într-o zi la ei în vizită în oraşul din apropiere de Lyon în care locuiau. Le-am promis că voi încerca, dar n-am făcut-o pentru că nu m-au lăsat gazdele de la Lyon. Delicateţea ei mi-a făcut însă atâta bine încât am descins în gara de la Lyon binedispusă. Întoarsă acasă, la Bucureşti, i-am scris doamnei franţuzoaice la adresa pe care mi-o dăduse şi am continuat corespondenţa cu ea mai multă vreme, destul ca să mă conving că aveam a face cu nişte oameni speciali, iubitori de literatură (şi de oameni!), pe care destinul mi-i scosese în cale ca să mă împace încă o dată cu lumea şi cu mine, mai ales. Am mai corespondat cu această doamnă, dar n-am mai văzut-o de atunci.

André Roman mă aştepta la gară şi a decis să facem o plimbare prin oraş, cu geamantanul meu cu tot, asta pentru că nu se elibera decât după prânz camera rezervată pentru mine la un hotel al Universităţii. Nu am multe amintiri de la Lyon din această vizită prin oraş şi pe la muzee: ţin minte doar că am vizitat atunci muzeul mătăsii, oraşul fiind un vechi şi cunoscut centru pentru producţia de mătăsuri fine. Nu ştiu dacă povestesc cu adevărat despre această primă vizită la Lyon, pentru că amintirilor vechi li se suprapun cele mai noi, de acum 10 ani, când am petrecut un an universitar în acest oraş, în calitate de profesor asociat la Universitatea Lyon III „Jean Moulin“.

Universitatea la care era profesor André Roman era Lyon II, şi acolo urma să prezint a doua zi conferinţa mea, pe care o concepusem ca un fel de sinteză a celor de la Paris. N-a prea reuşit, cred, să fie ce am vrut, nu ţinusem cont de faptul că la Paris aveam alt public: aici, studenţii n-au părut că înţeleg mare lucru când le vorbeam despre mituri, iar eu n-am plecat prea mulţumită de prestaţia mea.

Plăcută, foarte plăcută a fost, în schimb, vizita la familia Roman, unde fusesem invitată la cină în seara zilei în care am sosit. Am văzut la familia Roman ceea ce se cheamă o casă bine ţinută, am cunoscut-o pe gospodina desăvârşită care era Jacqueline, soţia lui André, şi am pus bazele unei prietenii care era sortită să dureze. Când mă voi întoarce la Lyon pentru un an, în 2001, voi găsi aceeaşi casă ospitalieră, aceiaşi oameni minunaţi, care vor duce prietenia până la a mă însoţi la doctorul la care fusesem oficial programată, doctor care se afla în cartierul lor, Croix-Rousse.

Am întotdeauna un fel de jenă când vorbesc despre André, prietenul statornic care s-a arătat minunat în cursul şederii mele de un an la Lyon şi după aceea, pentru că nu m-am purtat întotdeauna cu el cu delicateţea necesară. André este, fără îndoială, un savant, altoit pe un om de cultură de mare fineţe. Dar, ca lingvist arabist, el şi-a creat un sistem propriu, cu o terminologie numai a lui, care îl împiedica să comunice cu confraţii. De exemplu, dacă aceştia se puseseră oarecum de acord să numească cele două mari diviziuni ale cuvintelor „nume“ şi „verb“, André a decis să le spună altfel, şi nimic nu l-a putut convinge să se arate mai conciliant în această privinţă şi în altele asemănătoare. Eu ţineam la dânsul şi îmi părea rău că este oarecum ostracizat de colegii lingvişti, pentru că suferea şi el. Soţia lui era adesea alături de mine, dar nu i-a convenit nici ei când aş fi zis, într-o seară, că André este „arogant“. Poate că voi fi zis aşa ceva, nu-mi mai aminteam, probabil şi pentru că la ei se bea un foarte bun vin, iar pe mine nu mă slujeau întotdeauna cuvintele franţuzeşti când era vorba despre nuanţe sau despre elementara delicateţe pe care o presupun acolo relaţiile umane. Oricum, din punctul meu de vedere putea fi considerată „arogantă“ această superbă nepăsare terminologică a lui, mai ales pentru cei care nu ştiau cât este el de delicat în relaţiile umane. Ştia o mulţime de lucruri şi le împărtăşea cu plăcere, inclusiv mie, şi se află şi azi acolo, la Lyon, când ai nevoie de el, ţine mult la mine şi o arată în toate împrejurările (adaug ulterior la aceste însemnări că André este grav bolnav, am aflat de curând: cancer în ultima fază) (*şi adaug mai de curând că André a murit în luna martie 2012*).

10 decembrie 2011, seara

Am decis să întrerup firul amintirilor pentru a mă situa puţin în contemporaneitate, îndemnată fiind şi de mici suferinţe care îmi tulbură uneori mersul firesc al existenţei.

Acum cinci ani am publicat un articol despre metaforele inimii, comune în diverse culturi, aşa cum se reflectă în limbile română, franceză, arabă. Îndrăzneam să le spun „metafore fără frontiere“, ca şi când bietele noastre limbi, născute în apropiere de Mediterana, ar epuiza imaginarul în materie de apropieri între lucruri, şi deci între cuvinte, pe care noi le numim „metafore“. Noroc că editura (*Antic şi modern*, Humanitas, 2005) a propus un titlu mai serios pentru contribuţia mea la volumul respectiv, şi anume „Metafore conceptuale comune: inima“.

În articol puneam faţă în faţă ce ne învaţă anatomia şi fiziologia despre inimă, pe de o parte, şi ipotezele „folclorice“, pe de altă parte: cu alte cuvinte, ce ştiu doctorii şi ce presupunem noi, neştiutorii.

Am evitat să vorbesc serios despre metafora poetică şi m-am referit mai ales la metaforele din textele cântecelor, din proverbe şi zicale, unele sigur mai larg răspândite decât îmi imaginam eu. Baza „teoretică“, ca să zic aşa, a unui demers care m-a amuzat şi care am sperat să-i amuze şi pe alţii au fost teoriile mai noi despre metaforă, pe linia sugerată de Lakoff, conform căruia elementele comune diverselor limbi în ce priveşte procesul de metaforizare se datorează modelelor comune din corpul nostru şi din realitatea înconjurătoare: cutare *fierbe* de mânie în diverse culturi pentru că modelul întregului şir de metafore ale mâniei este apa care fierbe într-un recipient. Tot aşa, pentru că „sus“ este de bine şi „jos“ este de rău, „sus inima“, „zboară inima“ pot fi expresii comune, cu toate că biata inimă nu face nimic de una singură. Cordul însă are legile lui, şi am început şi eu să fiu conştientă de asta. Mi-am zis, în glumă, că inima s-a supărat că am luat-o în râs în articolaşul meu, aşa că mă pedepseşte.

Am început să mă ocup de cordul meu, aşa cum rezultă dintr-o scrisoare adresată unei prietene de departe, la
10 decembrie 2011. Îi scriam, de fapt, despre o stare de spirit datorată problemelor cardiace care se manifestaseră mai serios în ultimul an, după ce se arătaseră mai puţin serioase cu câţiva ani înainte.

Simţeam de mai mult timp că ceva nu este în regulă cu inima mea, aşa că acum vreo trei ani, după o şedere la mare, m-am dus la un cardiolog de la o clinică particulară, unde doctorul m-a găsit foarte bine, în toate înţelesurile cuvântului, şi mi-a spus că poate ar fi nevoie să iau Crestor (până atunci nu luasem nimic). În anul următor, la mare, mi s-a întâmplat un lucru ciudat: seara, în timp ce stăteam pe terasă, când întorceam capul spre stânga am început să văd nişte descărcări electrice, un fel de fulgere. La Bucureşti au continuat aceste ciudate senzaţii şi, pentru că eu le puneam pe seama ochilor, am mers la oculistă, o femeie minunată, care mi-a spus să-mi iau imediat tensiunea, zicând că despre acest lucru este vorba, şi nu despre ochi. Tensiunea era destul de mare, iar pulsul era cam la 120.

Am mers din nou la un cardiolog, o femeie tânără, serioasă, de la o clinică din apropierea casei mele, şi de atunci am început să fiu un bolnav cu certificat, pentru că mi-a dat să iau tot ce se dă pentru cardiopatii în stare incipientă: Crestor, Norvasc şi nu mai ştiu ce, un medicament pe care nu l-am suportat: tuşeam de credeam că-mi dau sufletul.

După o operaţie la o (altă) clinică particulară, de extragere laparoscopică a colecistului, am avut o noapte cam de groază, în care m-am simţit rău, iar pulsul sărea mereu de la 80 la 140, drept care asistentul de gardă s-a sfătuit cu cineva şi a întrerupt funcţionarea aparatului ce indica tensiunea şi pulsul: respectivul aparat făcea prea mare gălăgie în momentul în care se speria chiar şi el de valorile prea mari pe care le indica. Doctorul care m-a operat mi-a spus a doua zi că se mai întâmplă asemenea lucruri după operaţii, aşa că nu m-am speriat prea tare. Când m-am întors acasă am avut iar o noapte cam de groază: simţeam că mor. N-am murit şi m-am însănătoşit, oarecum.

Când oboseam, când aveam emoţii, nu-mi era bine. La Paris, acum aproape doi ani, am obosit excesiv din prima zi şi am avut un fel de criză, nici nu vedeam prea bine în jur, iar noaptea dormeam foarte puţin. Am ajuns la un doctor bun, delicat, care m-a examinat cu atenţie şi mi-a dat un banal medicament, echivalentul francez al Betalocului, care m-a liniştit pe moment şi mi-a permis să dorm

nopţile. Dar acelaşi doctor, care a stat de vorbă cu mine mai mult de un ceas în preajma plecării mele din Paris, mi-a recomandat un examen serios la Bucureşti, inclusiv cu holterul, de care nu auzisem până atunci. După el, aveam probleme nu numai cu tensiunea, ci şi cu ceea ce numesc doctorii „aritmie“.

Am apelat la o nouă doctoriţă în Bucureşti, la aceeaşi clinică particulară la care fusesem anterior, pentru că precedenta, care mi s-a părut foarte serioasă, era în concediu de naştere. Mi-au pus holterul, s-a precizat aritmia şi nu mai ştiu ce, am luat medicamentele prescrise, cu excepţia unuia care îmi făcea rău (corlentor?), dar n-am mai mers la aceeaşi doctoriţă, nu numai pentru că mă jenam că nu luasem medicamentul indicat, pentru care îmi dăduse şi un card de reducere, ci şi pentru că mi-a spus, prea de-a dreptul, că de boala mea se poate muri (probabil fiindcă m-a văzut prea binedispusă!). Am luat în continuare tot restul medicamentelor prescrise de ea, dar simţeam uneori că nu este totul chiar în regulă: tensiunea era adesea oscilantă (de aproape un an cumpărasem un aparat bun de măsurat tensiunea), aveam dureri de cap, stări proaste, uneori, mai mult în Bucureşti, mai puţin în vara trecută, când am stat mai mult timp la ţară, la Măneciu. În Bucureşti mai făceam ore la Şcoala Doctorală şi mai lucram cu doctoranzii, dar am început să-i ameninţ pe întârziaţi că, dacă nu se grăbesc, o să vadă ei ce păţesc, că eu…

În luna octombrie, am început să mă simt mai prost şi am avut şi un fel de zguduire, un fel de panică a întregului organism: am avut senzaţia că se înmoaie carnea de pe mine, ceea ce poate să fi fost o simplă impresie, deşi am şi unele urme vizibile. La un moment dat am găsit pe pieptene un mic smoc de păr, ceea ce m-a speriat puţin, pentru că în ultimii 40 de ani nu-mi mai căzuse părul. Căderea părului s-a oprit, din fericire, dar aveam şi alte mici supărări. Aveam şi probleme de respiraţie, uneori nu puteam trage bine aer în piept şi mă sufocam. Mă durea capul, eram deseori ameţită şi mă şi speriasem puţin.

Sperietura m-a îndemnat să fac eforturi să ajung la medicul cardiolog care îmi fusese recomandat înainte ca unul dintre cei mai buni de la o clinică specializată (vroiam un medic curant, nu un profesor). Am reuşit, nu uşor. După foarte atente examene şi analize, mi-a explicat acum o lună ce am: în primul rând, o malformaţie congenitală a inimii, un fel de pinteni, care nu obstrucţionează circulaţia, dar nu sunt fără urmări asupra stării generale şi asupra circulaţiei: de pildă, malformaţia respectivă poate da pierderi momentane ale cunoştinţei, mi-a spus doctorul. Mi-am adus aminte că avusesem aşa ceva de câteva ori: o dată, într-o după-amiază, am căzut fără să-mi dau seama cum şi când, în faţă la Intercontinental, aşteptându-mi soţul care traversase să aducă maşina, asta după ce am stat într-o sală de teatru plină, în care nu prea aveam aer. Alteori am avut senzaţii mai degrabă plăcute, dar nu fireşti: o senzaţie de plutire, de desprindere din real, senzaţie care dispărea după câteva clipe. Mi s-a întâmplat şi mergând pe stradă, pe Pitar Moş: n-am căzut, am continuat să merg şi mi-am revenit la colţul străzii.

Doctorul mi-a schimbat cu altceva Norvascul pe care îl luam şi despre care mi-a spus că îmi făcea rău, nu pentru că ar face rău în general, ci din cauza afecţiunii pe care o aveam. Nu mai iau nici Crestor, ci alte medicamente cu sonorităţi ciudate, despre care nu ştiu mare lucru: iau „spironolactonă“, „sortis“ şi „atacand“, alături de permanentul Betaloc, şi bănuiesc că îmi fac bine. Unul dintre ele îmi dă uneori arsuri, altul, sau acelaşi, nu ştiu care, pare să-mi dea şi o stare de exaltare, neobişnuită. Mă simt mai în formă, am fost în ultima vreme la teatru şi la câteva recepţii la ambasade arabe (Emirate, Liban, Qatar),

după ce nu mai fusesem la una de aproape un an, la altele mai de demult. Am început să mă gândesc să reiau lucrul la proiecte abandonate în ultima vreme, stimulată şi de faptul că mi-a apărut un studiu de peste 30 de pagini într-o culegere publicată la o mare editură occidentală, Brill. Doctorul meu actual m-a asigurat că nu am totuşi o boală gravă.

Toate ar fi bune dacă nu s-ar fi redeşteptat suferinţe mai vechi, pe care le pun pe seama problemelor pe care le-am avut mai demult cu circulaţia periferică, dar cine ştie… Mai tare m-a speriat faptul că am avut într-o zi senzaţia unei explozii în creier de o clipă (de o clipită, aş zice, pentru că am clipit brusc: n-a mai fost nimic după aceea, doar că mi-am adus aminte de descărcările electrice care se petreceau în capul meu la mare). N-am mai fost la mare de atunci şi nici nu vreau să mai merg, poate doar primăvara, ca să mă plimb.

Am dureri în picioare, uneori mari, mai ales în dreptul. Am senzaţii ciudate în amândouă, ca şi cum s-ar plimba prin vasele de sânge nişte fluturi (!) sau ar circula ceva (sânge?!) care se împiedică la un moment dat şi apoi trece mai departe; nu este nici asta neplăcut, doar neliniştitor. Un doctor consultat mai demult mi-a recomandat să iau Detralex, dar n-am îndrăznit să iau prea des în ultima vreme până nu întreb doctorul de acum.

Partea neplăcută este că nu se vede mai nimic pe picioare, şi nici aşa, în general: nimeni nu mă ia foarte în serios pentru că n-am varice aparente, n-am edeme şi nici n-am aerul smerit al „bolnavilor“.

(…)

Introduc ulterior datei de mai sus câteva mici observaţii în legătură cu perioada care a urmat după scrisoarea mea reprodusă, în parte, aici. N-am avut niciodată ocazia să-i spun doctorului tot ce m-a supărat şi mă supără în legătură cu inima, dar se pare că a pus un diagnostic exact şi mi-a dat un tratament suficient de bun ca să-mi modifice în bine starea de sănătate şi deci şi cea psihică. Înainte de Crăciun mă aflam după prima întâlnire cu doctorul ulterioară celor două zile de internare în spital, pentru analize diverse, din luna noiembrie. Tratamentul părea că merge bine, dar între timp am avut şi zile mai proaste, ca să nu mai spun de nopţile cam prea scurte, deseori sub cinci ore. Doctorul nu s-a speriat, mi-a garantat, mai mult în glumă, că pe termen scurt nu mor, aşa că, adaug eu, aflându-mă în „perioada de garanţie“, pot să-mi văd liniştită de treburi şi să trăiesc intens.

11 decembrie 2011

Azi am primit răspunsul la scrisoarea trimisă prietenei de departe, Liliana B. cu care corespondez constant, scrisoare din care nu rezist să nu citez începutul, aşa, ca să se vadă tonul:

> Dragă Nadia,
> Am citit cu atenţie fiece cuvânt din scrisoarea ta, fiece propoziţie. Am luat seama la semnele de întrebare şi de exclamare. Niciodată nu am crezut – nu vreau nici acum să cred – că există o problemă serioasă de sănătate la tine. De altfel, nu există – după cum a spus şi doctorul care te îngrijeşte în prezent, dar pt. noi cei care te îndrăgim nemăsurat este un motiv pertinent de îngrijorare.(…)

La scrisoarea ei, prietena mea de departe a alăturat şi un mesaj mai general care circulă pe internet, bănuiesc, şi care începe aşa:

> Institutul american Hearth Math a descoperit că inima emite un câmp electromagnetic de 5 ori mai puternic decât cel emis de creier.

Nu ştiu ce înseamnă povestea cu „câmpul magnetic“, nu citez mai departe, dar ideea de bază care ar rezulta din această observaţie este că ar trebui să trăim frumos, să avem numai sentimente pozitive, care ar asigura „coerenţa inimii“. Sună frumos, ca tot ce urmează, dar bucăţica de om de ştiinţă din mine se revoltă puţin: de unde ştim, când apar nişte sentimente, că sunt pozitive sau negative? Pe de altă parte, toată pledoaria suferă de disocierea eului, de *eul* scindat, care mi-a atras de mult atenţia în diferite luări de poziţie pe această temă: *eu* şi inima mea, *eu* şi creierul meu… Dar unde este acest *eu* care controlează sau nu controlează totul? Dacă am şti, am trăi, poate, mai înţelept, dacă nu şi mai bine.

Complicate lucruri! Îmi vin în minte versurile ironicului Topârceanu, care ar reproduce spusele stelei către îndrăgostiţi:

> Sărman atom sentimental
> Nu ştii tu oare
> Că viaţa voastră-i colosal
> De trecătoare?
> …
> Oricum voi sunteţi prea mărunţi
> Şi eu prea mare;
> N-ar fi mai bine să renunţi
> Şi să vă duceţi la culcare?.

De fapt, nu-mi vine să mă duc la culcare şi nici să continui să mă ocup de amintiri, pentru că mă simt obligată să mă gândesc la mine, aşa, în general, nu la o anumită etapă din viaţa mea. Cred că problemele de sănătate sunt de vină pentru o astfel de zguduire a conştiinţei. Îmi amintesc că pe vremea când mă ocupam de naşterea sentimentului de identitate în spaţiul arab mi-a atras atenţia observaţia unui etnolog cum că sentimentul identitar nu se naşte, în general, de la sine: trebuie să survină un eveniment, o ruptură în cursul existenţei unei comunităţi pentru ca oamenii să-şi pună problema de a se defini în raport cu alţii şi, implicit, să mediteze la propria lor istorie. „Popoarele fericite n-au istorie“, zicea cineva.

N-am avut timp şi nici chef să meditez la propria mea istorie până mai ieri pentru că am fost prea ocupată: acum o fac, poate, pentru că boala (câtă este!) mă îndeamnă să mă întorc la propriul meu trecut şi să-i pun întrebări. Câteodată mă apasă greu oboseala născută din încercarea de a-mi forţa posibilităţile de-a lungul unor lungi perioade din viaţă, mai ales în materie de ştiinţă: lingvistică arabă şi altele… Atât indivizii (ca mine), cât şi colectivităţile sunt puşi câteodată în situaţia să-şi depăşească propriile posibilităţi, propriile date iniţiale şi să încerce să se situeze dincolo de limitele care păreau date o dată pentru totdeauna, dar această încercare implică mari costuri.

Unul dintre cei mai buni prieteni, Ramzi Baalbaki, libanez, mi-a scris zilele acestea o scrisoare care m-a tulburat, în semn de mulţumire pentru participarea mea la elegantul volum de studii care îi fusese dedicat şi care a apărut la cunoscuta editură Brill. Ramzi, cu zece ani mai tânăr decât mine, este profesor la Universitatea Americană de la Beirut (lucra acolo şi pe vremea când l-am cunoscut, acum câteva decenii), a fost profesor invitat la Cambridge şi la Georgetown şi a luat mai multe premii prestigioase pentru opera sa.

Ne-am întâlnit prima oară la cel dintâi colocviu internaţional consacrat istoriei lingvisticii arabe organizat de Kees Versteegh la Nijmegen, în Olanda, şi de multe ori de atunci, în diverse locuri, printre care Beirut şi Bucureşti. Admiraţia mea pentru el n-a făcut decât să crească în aceşti ani. I-am cunoscut soţia (admirabilă) şi copiii, pe aceştia când erau destul de mici. Învăţaseră cu tatăl lor limba arabă literară, lucru de mirare în spaţiul arab, unde limba literară se învaţă la şcoală şi nu se vorbeşte nicicând în familie, cum am mai spus. Ramzi, musulman, m-a dus cu familia lui la o mică staţiune în apropiere de Beirut, unde ei aveau un apartament într-o vilă pe care o împărţeau cu o familie de creştini. Era curând după războiul civil din Liban şi rănile încă nu se vindecaseră. Dar el zicea că oameni ca dânsul trebuie să înveţe să trăiască împreună, fiecare cu Celălalt: „Dacă nu noi, cine?“, spunea Ramzi. Numai că nu sunt prea mulţi ca el, nu sunt destui…

Între timp, el mi-a trimis cărţile şi articolele lui, eu lui pe ale mele, cele în limbi accesibile lui; el a dat un articol pentru *Festschrift*-ul care mi-a fost dedicat. Bineînţeles că nici unul nu ştia de celălalt. Articolul meu din volumul omagial pentru Ramzi, volum în care mă aflu într-o companie foarte prestigioasă, este de fapt un studiu pe care l-am pregătit vreme de doi ani – şi toată viaţa, dacă mă gândesc că am un plic de fişe pe tema respectivă (identificatori şi reflexiv în arabă) din anii 60 ai secolului trecut.

Ramzi mi-a mulţumit pentru colaborare cu un text care elogiază articolul meu (apreciind „the way you blend the classical with the modern based on your wide knowledge of the Arabic sources and modern linguistics“), într-un mod care poate să pară circumstanţial. M-a emoţionat însă pentru că mi se pare că rezumă în chip potrivit mica mea contribuţie la lingvistica arabă din ultima jumătate de secol. Cât despre prietenia pe care el mi-a arătat-o constant în toţi aceşti ani, este pentru mine un important motiv de bucurie şi mândrie.

12 decembrie 2011

După această întrerupere, revin în trecut, în primii ani de după Revoluţie. Revin, adică, la călătoriile mele în scopuri ştiinţifice, de data aceasta pentru a spune câteva cuvinte despre cele două colocvii la care am participat în Ungaria.

Oraşul Carei, în care mi-am petrecut anii de liceu, este situat la nici 10 km de graniţa cu Ungaria, dar eu n-am fost pe vremea aceea, şi nici după, în Ungaria vecină. Nu pentru că n-aş fi dorit: în jurul meu se vorbea ungureşte la Carei, aveam buni prieteni unguri, chiar şi la Santău erau mulţi unguri, din Ungaria

veneau produse de calitate mai bună decât ale noastre (mama cumpăra, de pildă, lucruri foarte frumoase pentru Ada aduse de acolo), dar nu se putea ajunge uşor la vecini pe vremea când eram eu în zonă. De aceea, am primit cu mare bucurie invitaţia de a participa la un colocviu în Ungaria, cu atât mai mult cu cât mulţi dintre prietenii mei urmau să se afle acolo.

Am văzut un oraş frumos, Budapesta, mai curat şi mai civilizat decât ale noastre, am fost impresionată de condiţiile în care îşi desfăşurau activitatea colegii noştri maghiari, am profitat din plin de comunicările susţinute la cele două colocvii, am cunoscut oameni noi, pe care m-am bucurat mai târziu să-i revăd. Multe detalii de la cele două colocvii îmi apar acum amestecate şi va trebui să fac un efort pentru a le separa. Sigur, o simplă examinare a actelor colocviilor apărute mai târziu ar fi suficientă pentru a le delimita şi în amintirile mele, însă, pentru moment, mă mulţumesc să amintesc lucrurile care au însemnat ceva mai mult atunci, dar şi în perspectivă.

La cel de-al doilea colocviu, căminul studenţesc în care stăteau cea mai mare parte a participanţilor la colocviu, printre care şi eu, se afla destul de departe de localul Universităţii unde se desfăşurau lucrările colocviului. Stăteam în condiţii destul de bune, într-un mic apartament în care eu locuiam într-o cameră, iar o colegă egipteană, Zeinab Taha, mai tânără decât mine, într-o cameră alăturată. Ne întâlneam dimineaţa înainte să plecăm spre sala unde se desfăşurau şedinţele. N-am observat în prima zi, dar am observat începând cu a doua că, fără să ne sfătuim, apăream îmbrăcate în acelaşi culori, dimineaţa sau după-amiaza când ieşeam din camere: alb, roşu, verde, maro şi ce va mai fi fost. Amândouă am luat-o ca pe un semn şi am încercat să fim cât mai mult împreună, chiar şi în programul „liber“. Am o poză cu ea, amândouă vesele, eram într-o barcă pe lac împreună cu doi colegi, unul sirian, iar altul tunisian.

Zeinab m-a emoţionat în una dintre şedinţele din cadrul colocviului, când eu am prezentat oral comunicarea mea în arabă, iar ea a luat cuvântul şi cu vocea ei calmă a spus ceva de genul: „Te admir, Nadia, eu însămi am dificultăţi uneori să-mi găsesc cuvintele în arabă, iar tu…“. Trebuie să spun că mi-am făcut ulterior un obicei să vorbesc în arabă la colocvii, la care occidentalii (în afară de francezi) vorbeau în majoritatea lor în engleză, iar arabii în majoritatea lor îşi *citeau* comunicările în arabă. Părea un mare curaj să vorbeşti liber în araba literară.

După colocviu am continuat să corespondăm doar sporadic, şi pentru că această admirabilă femeie, divorţată nu din vina ei, s-a ocupat de-a lungul acestor ani de fetele surorii ei, rămase orfane după ce aceasta a murit. A continuat să publice şi să-mi trimită unele dintre lucrările ei, iar eu i le-am trimis pe ale mele. Când a fost însărcinată, alături de alte două persoane, să se ocupe de un volum elegant care a apărut în Statele Unite sub titlul *Handbook for Arabic Language Teaching Professionals in the 21st Century* (2006), Zeinab şi-a adus aminte, probabil, de colocviul de la Budapesta şi mi-a cerut şi mie colaborarea, care a însemnat un articol cu titlul „The Arabic Language at the University of Bucharest“. Un articol care prezintă un tip de învăţământ mai degrabă tradiţional, al nostru, bazat pe comentarii de texte care plăceau sau ar fi putut să placă studenţilor, pentru că le alegeam dintre micile articole-eseuri moderne, dar şi cu insistenţă pe o gramatică mai degrabă atemporală, cu manuale făcute de noi, în care exemplele alese erau tot din texte moderne. Articolul respectiv poate să pară acum o piatră funerară pusă pe un învăţământ al limbii arabe care s-a întins la noi, şi probabil nu numai la noi, pe o perioadă de 50 de

ani. Ce a urmat după aceea poate fi mai bun sau mai rău, dar este, oricum, altfel.

Nu ca să impresionez pe cineva vorbeam eu în arabă la colocvii. La mine a fost nevoia de adaptare la situaţie: nu ştiam destulă engleză ca să vorbesc liber şi să răspund la întrebări în engleză aşa cum s-ar fi cuvenit (mai târziu mi-am citit comunicările în engleză de vreo două sau trei ori), iar franceza era din ce în ce mai puţin cunoscută în cercurile arabiştilor. O putusem constata cu doi ani înainte, tot la Budapesta, la precedentul colocviu, când am prezentat comunicarea mea despre incoativ în arabă (o abordare nouă, pentru care un coleg din Belgia francofonă m-a felicitat) şi mi-am dat seama că mulţi dintre cei prezenţi n-au înţeles mare lucru. La colocviul de la Edinburgh am prezentat oral, în arabă, comunicarea mea privind „modalităţile“, spre surprinderea colegilor, pentru că era vorba despre o perspectivă modernă asupra unei categorii de cuvinte în care eu vedeam elemente de modalizare şi araba clasică nu avea termeni pentru toate acestea: a trebuit să-i inventez, uneori. Dar comunicarea a apărut mai apoi în engleză, tradusă de Ilinca, la fel ca în alte rânduri.

La al doilea colocviu de la Budapesta am avut ocazia să-i cunosc pe doi profesori arabi care se ocupau de lingvistică şi al căror nume îmi era cunoscut: ambii erau egipteni, ambii aveau la ora aceea posturi la universităţi din ţări din Peninsula Arabă, Abd al-Aziz Matar în Qatar, iar Ahmad Mukhtar Omar în Kuweit. Profesorul Matar era o prezenţă marcantă la colocviul de la Budapesta, mereu lua cuvântul, îi apostrofa pe cei mai tineri dintre arabii prezenţi, îşi spunea opinia despre toate. Eu stăteam alături de el la şedinţe şi din când în când mai spuneam şi eu câte ceva despre vreo comunicare în care se prezentau lucruri care intrau în sfera mea de preocupări.

La un moment dat, mi-a scris pe coperta unui caiet pe care îl aveam în faţă (îl mai am şi acum): *anti bahr*, „eşti o (adevărată) «mare»“ („marea“ era o metaforă pentru ştiinţă, multă ştiinţă); la care eu i-am răspuns, pe acelaşi caiet: *wa anta al-muhit*, „iar dumneata eşti «oceanul»“, oceanul fiind tot cu o metaforă pentru ştinţă, şi mai multă. Ambele metafore apar în titlurile unor cărţi cunoscute din cultura arabă, aşa că micul nostru schimb de amabilităţi avea şi darul de a ne situa într-un cadru cultural comun.

Pe ambii profesori aveam să-i revăd în Kuweit şi respectiv Qatar, la universităţile pe care urmam să le vizitez la invitaţia lor, iar pe profesorul Matar îl vom avea oaspete şi la Bucureşti, la primul nostru colocviu de lingvistică arabă.

13 decembrie 2011

Nu vreau să zăbovesc prea mult asupra primelor mele vizite în Peninsula Arabă, în Kuweit şi Qatar. În ambele ţări aveam să stau în hoteluri luxoase, în ambele aveam să prezint conferinţe, în ambele, dar mult mai mult în Qatar, aveam să am a face cu jurnaliştii, în ambele se găseau ambasadori români care fuseseră studenţii noştri: Doru Costea pe întreaga perioadă a studiilor, iar Aurel Turbăceanu, care studiase în Irak, doar la sfârşit. În Kuweit m-a frapat modernitatea, aşa cum apărea ea în Universitate, în

primul rând. Universitatea avea o femeie-rector, specialistă în chimie, o doamnă distinsă, care m-a primit şi ea în vizita făcută acolo. Decan al Facultăţii de Litere era tot o femeie, o doamnă îmbrăcată după ultima modă din Occident şi care mi-a dăruit un volum coordonat de ea, volum care punea o problemă acută, dar pe care alţii se fereau s-o scoată la lumină: de ce refuză studenţii kuweitieni să se specializeze în limba arabă. Răspunsurile erau de tipul „pentru că e greu“ sau „pentru că nu oferă o carieră bănoasă“. Cine, în altă ţară arabă, ar fi îndrăznit să pună o astfel de întrebare, ca să se trezească cu astfel de răspunsuri sau şi mai rău?

Profesorul egiptean Ahmad Mukhtar Omar, despre care am vorbit mai sus, contribuia şi el la atmosfera de deschidere şi de seriozitate care se manifesta în Universitate. Se ocupa de publicaţia cu profil de lingvistică a Universităţii şi nu oricine putea publica orice: textele propuse erau serios examinate şi referatele de acceptare nu erau de circumstanţă. Am adus acasă colecţia pe care mi-o dăruise, am ales numerele care mă interesau, le-am pus deoparte şi mi s-a întâmplat de multe ori să mă întorc la câte un articol din cele publicate acolo.

Tot profesorul Ahmad Mukhtar Omar a fost protagonistul unei întâmplări pe care am povestit-o de mai multe ori de atunci încoace, pentru a arăta cum se luptau noul cu vechiul în Universitatea kuweitiană. Subliniez de la început că cele două tendinţe se luptau în primul rând în îmbrăcăminte: se puteau vedea în amfiteatre fete în blugi sau în fuste destul de scurte, alături de altele cu voal complet.

Profesorul m-a luat să vizitez biblioteca facultăţii, unde ne-a întâmpinat un tânăr bibliotecar, subţire, destul de arătos, în costum tradiţional (alb), înconjurat de un grup de studente voalate, în negru, dar cu faţa descoperită. Când am intrat, tânărul îşi ţinea mâinile la spate ca nu cumva să-i întind mâna, ceea ce l-a supărat pe profesor, care l-a întrebat în arabă: „De ce nu dai mâna cu doamna profesoară?“. La care el n-a zis nimic, dar fetele au sărit să spună: „La musulmani nu se dă mâna!“. Profesorul, puţin iritat, le-a spus să nu-l înveţe ele, că el a studiat la Cairo la Universitatea al-Azhar (un fel de emblemă a învăţământului religios în lumea islamului) şi ştie ce este şi nu este permis.

Oricum, seara am văzut că erau destul de multe lucruri frumoase permise în Kuweit. Avea loc o recepţie oferită de către ministrul Învăţământului cu ocazia încheierii Conferinţei miniştrilor Învăţământului din ţările Golfului. Eu mă pregătisem de acasă cu o rochie lungă, neagră, brodată cu auriu, cumpărată de mine din Siria, pe care am crezut-o foarte potrivită pentru ocazie. N-am mai crezut asta după ce am văzut-o pe doamna decan de la Facultatea de Litere îmbrăcată cu un taior roşu deschis, cu fusta până la genunchi, care venea cu siguranţă dintr-o foarte bună casă de modă din Franţa.

Ministrul Învăţământului din Kuweit era profesor, specialist în logică, şi mi-a pus o întrebare la care nu prea ştiam ce să răspund: „Până unde a ajuns învăţământul limbii arabe în România?“. Chiar, până unde a ajuns? Am bâlbâit ceva şi apoi m-am aşezat ca toată lumea în sala mare de la ultimul etaj al unui hotel, sală care se învârtea încet-încet, cu întreaga clădire, în jurul axei, oferind mereu privelişti diferite în timp ce noi mâncam şi priveam pe geam. Nu mai văzusem aşa ceva şi nici n-am mai văzut de atunci încoace.

Un ziarist simpatic şi zâmbitor mi-a făcut o poză cu această ocazie şi mi-a cerut să spun câteva

cuvinte. Fotografia şi interviul au apărut într-un ziar din ziua următoare. Eu râd, veselă, ceea ce am aflat că nu prea se face şi n-am mai făcut în alte rânduri când eram pozată.

Într-una din seri am fost invitată la o petrecere în aer liber organizată de Universitate cu scopul de a-i face pe profesori şi familiile lor să se cunoască şi să se şi împrietenească, eventual. Am văzut atunci cât de rele şi geloase pot fi uneori femeile, cele din Kuweit ca şi altele, probabil, mult prea ocupate atunci de locul pe care au fost aşezate ele şi familiile lor (de ce alţii sunt mai central aşezaţi, de ce cutare persoană importantă n-a vorbit cu ele etc.). O mare gălăgie, o mostră de ambiţie deşartă.

Am mai participat la o recepţie în Kuweit, de data aceasta la ambasada noastră, cu ocazia Zilei Naţionale. Ce surpriză să întâlnesc acolo pe cineva de la Carei! Era vorba de fratele unui fost coleg de clasă, care venise cu o delegaţie, cred. Pe Doru Costea, ambasador, l-am văzut puţin atunci pentru că era ocupat cu oaspeţii, dar l-am reîntâlnit a doua zi, când a venit la Universitate să asiste la conferinţa mea. Contribuţia lui la înfăptuirea vizitei pentru care fusesem invitată este de netăgăduit.

Nu-mi mai amintesc despre ce le-am vorbit studenţilor: de fapt, cei de faţă erau mai atenţi la felul în care vorbesc decât la conţinut. Unii dintre profesorii care erau prezenţi mi-au rămas în minte, mai ales cel care mi-a trimis la Bucureşti poze făcute cu ocazia conferinţei mele. Îmi pare rău că nu i-am mai văzut.

14 decembrie 2011

În Qatar am găsit o altă atmosferă, în primul rând pentru că era acolo profesorul Matar, despre care am pomenit, dar şi vechea mea cunoştinţă din Siria, Hussam el-Khateeb, profesor de literatură comparată. Despre acesta din urmă nu mai avusesem veşti, aşa că întâlnirea a fost cu atât mai plăcută.

Profesorul Matar m-a luat de la început sub aripa lui ocrotitoare, în sensul că mi-a făcut programul, a avut grijă să am tot ce-mi trebuie şi mi-a înlesnit relaţiile cu oamenii, în general, şi cu ziarişti, care aici erau foarte insistenţi, în mod special. Era un personaj obişnuit în hotelul în care eram cazată, venea acolo chiar de dimineaţă, la micul dejun, ca la un fel de club la care se adunau oamenii ca să pună ţărişoara la cale. Qatarul este o ţară mică, despre care unii spuneau, în glumă, că este centrată în jurul unui hotel…

Profesorul era un om destul de în vârstă când l-am cunoscut, nu fusese niciodată căsătorit, era vesel şi comunicativ, iar ştiinţa lui în ce priveşte limba arabă şi istoria lingvisticii arabe era de primă mână. Îmi plăcea şi mie, dar şi altora, pentru că făcea din această ştiinţă un spectacol pe care îl expunea şi public, prin articole pe care le publica într-un ziar local. A strâns aceste articole într-o carte savuroasă, pe care eu am prezentat-o ulterior în *Revue Roumaine de Linguistique*.

Era vestit pe vremea aceea şi pentru „zgârcenie“. Am simţit nevoia să pun cuvântul între ghilimele pentru că zgârcenia lui (ca şi a altor arabi pe care îi cunoscusem direct sau, mai ales, din cărţi) era altfel decât cea cu care eram noi obişnuiţi în România. El îmi promitea, de exemplu, o grămadă de lucruri, cu un fel de gestică exagerată: eu spuneam că vreau să cumpăr ceva dulce pentru fetele mele, ceva care nu se

găseşte la noi, cum ar fi nişte curmale speciale (mă gândeam şi la mine…), sau orice altceva. „De ce să dai banii aici? Ăştia nu au nimic, dau eu un telefon în Egipt şi primim de acolo, prin avion, nişte…“ şi urmau cuvinte pe care nu le înţelegeam, dar reieşea că erau un fel de summum al fructelor şi dulciurilor. Spre sfârşitul şederii mele în Qatar (vizita dura o săptămână, ca şi în Kuweit), Profesorul mi-a adus un fel de sugiuc care părea că avusese un lung sejur într-o băcănie din Qatar şi pe care fetele mele nu aveau cum să-l aprecieze.

Şi el, ca şi alţii porneau cu cele mai bune intenţii: generozitatea, dărnicia făceau parte dintre calităţile foarte apreciate în lumea arabă dintotdeauna. Avarii sunt excepţii de care se râde în literatură, ca şi în viaţa de zi cu zi. Unul dintre marii autori arabi din toate timpurile, al-Jahiz, are o carte care se numeşte *Cartea avarilor* (tradusă şi în română de către Grete Tartler), pe care eu am prezentat-o, cu mult înainte de a fi tradusă, în 1969 într-un articol apărut în *Studii de literatură universală*. Spuneam şi acolo că o caracteristică a zgârciţilor arabi era această pornire iniţială către generozitate (religia, tradiţia, mediul favorizau această pornire), urmată de o retragere pentru care avarul respectiv căuta tot felul de pretexte, multe comice.

Pe măsură ce am mai citit cărţi şi am mai cunoscut oameni mi s-a precizat această deosebire faţă de avariţia noastră, a europenilor, aceeaşi de la început până la sfârşit; un fel de boală care îl împiedică pe avar să se bucure de ceea ce are şi de bucuria altora. Făceam astfel de observaţii (nepotrivite cu contextul, recunosc), într-o seară, la o mică reuniune care avea loc în casa din Tunisia a unor mai tineri colegi tunisieni, acum vreo 7 ani, când gazda mi-a spus: „Adică dumneata vrei să spui că arabii sunt zgârciţi?“. Rareori în viaţă m-am simţit mai prost şi mai nedreptăţită, mai lovită în dragostea mea pentru Tunisia. Puteau măcar să se gândească puţin că, dacă aş fi crezut cu adevărat că zgârcenia este o caracteristică arabă, n-aş fi spus-o în faţa acelui public. Dar survin câteodată astfel de *mal-entendu*-uri în relaţiile cu Celălalt.

Ca să termin episodul despre „zgârcenia“ lui Matar, trebuie să spun ceva despre prezenţa lui la Bucureşti, la primul nostru colocviu de lingvistică, din 1995, despre care voi mai vorbi aici. Noi am făcut mari eforturi ca să organizăm acest colocviu şi ne gândeam la cât de mari vor fi cheltuielile ca să scoatem „Actele“ în limbi străine într-un volum, iar pe cele în arabă în alt volum. Profesorul Matar, care era unul dintre invitaţii de frunte, a prezentat un raport despre studierea dialectelor arabe în ţările arabe: o temă importantă, pentru că ne aflam încă într-o vreme în care studierea dialectelor vorbite era, în spaţiul arab, un lucru considerat ruşinos de către unii. Profesorul venise cu raportul gata tipărit, în condiţii grafice excepţionale. El era singurul care stătea la Intercontinental, în vreme ce marea majoritate a invitaţilor stăteau la cămin, pe gratis, sau la hoteluri mai ieftine. La sfârşitul lucrărilor colocviului am făcut o excursie care trecea şi pe la Bran, unde se vizita castelul. Profesorul n-a vrut să urce la castel, era atras de jachetele de lână de acolo, care i se păreau ieftine, şi vroia să ia câte una pentru cele două nepoate de la Cairo. A luat-o pe o colegă de-a noastră, care urma să ducă tratative cu vânzătoarea, şi, în cele din urmă, după o oră de negocieri, a cumpărat o singură jachetă, zicând că fetele o vor purta pe rând…

La sfârşit de tot, în ultima seară, am avut o cină de adio la Casa Universitarilor, afară, în grădină. Totul era foarte frumos. Matar a stat la altă masă decât mine şi mi-a trimis un mesaj prin colega noastră, Ioana, ca să mă întrebe de ce am avea nevoie, noi, la Centrul de Studii Arabe, proaspăt înfiinţat atunci. Eu i-am spus direct că am avea nevoie de bani pentru publicarea actelor colocviului, dar el nu părea foarte dispus să facă donaţii. Nu era frumos să gândim despre el că era zgârcit, ştiu acum că oamenii se deosebesc prin felul în care tratează banii, că oamenii serioşi îi tratează cu seriozitate şi de aceea îi au. Generozitatea nu-i o valoare în sine, ci în funcţie de context. Iar Profesorul Matar a fost extrem de generos cu mine în cursul vizitei în Qatar: mi-a dăruit ce aveam mai mare nevoie atunci: timpul lui, ştiinţa lui, relaţiile lui.

15 decembrie 2011

Profesorul Matar a pregătit vizita mea la Universitate, unde urma să ţin o conferinţă la „Facultatea de Fete“. Aşa ceva nu mai văzusem şi mi s-a părut cu atât mai ciudat cu cât profesorii care au venit la conferinţă şi s-au aşezat în primele rânduri erau toţi bărbaţi. Mi s-a spus că exista şi o femeie, dar nu venise, pentru că era răcită. Am aflat că lecţiile pentru fete erau transmise prin televiziunea cu circuit închis, aşa că ele nu erau obligate să intre în contact cu bărbaţii în nici un fel.

Am urcat pe un fel de podium şi m-am adresat auditoriului din amfiteatru (aproximativ 500 de persoane), cu destulă dezinvoltură, pentru a le vorbi despre cum concepem studiile arabe în România. Imediat după ce am început l-am văzut pe prietenul profesor Hussam el-Khateeb intrând, aşa că m-am simţit şi mai în siguranţă (aflasem că este profesor la Universitate, dar nu-l văzusem până atunci). Mi-a făcut plăcere că era acolo şi am continuat să vorbesc liber.

La sfârşitul conferinţei, un grup de tinere, dintre cele mai învăluite, au venit la mine la pupitru şi mi-au propus direct să trec la islam, cum ar fi firesc, după ele, din moment ce ştiu atâtea lucruri despre islam şi despre arabi. Propunerea lor era un gest prietenesc, mi s-a explicat că fetele au apreciat în mod deosebit araba mea literară şi părerile mele despre această limbă. Le-am explicat că eu am religia mea, că în România şi în Europa nu sunt numai musulmani, pe de o parte, şi adversarii lor, pe de altă parte, ci sunt mulţi ca mine, oameni care vor să afle mai multe despre islam şi despre cultura arabă, care studiază cu plăcere limba şi literatura acestora, păstrându-şi, în acelaşi timp, religia lor.

După conferinţă am fost invitată de un responsabil din Universitate, căruia i-am relatat povestea cu propunerea fetelor şi cu răspunsurile mele. Poziţia lui m-a emoţionat, să zic că mi-a plăcut ar fi puţin spus. A zis, în esenţă: „Doamnă, în lume sunt mulţi musulmani, o cincime din populaţia globului este musulmană. Un musulman în plus nu înseamnă prea mult. Dumneavoastră, creştină care cunoaşte islamul, musulmanii şi cultura islamică, sunteţi mult mai importantă pentru noi aşa cum sunteţi decât dacă aţi adera la islam“. N-am mai avut ocazia de atunci încoace să aud o astfel de opinie.

A doua zi după conferinţa mea a apărut în ziarul *ar-Raya* (19.08.1993), la rubrica permanentă pe care o avea Hussam el-Khateeb, o relatare în legătură cu conferinţa, care începea frumos:

Precum briza proaspătă de dimineaţă s-au revărsat cuvintele în araba literară clară rostite de Nadia Anghelescu de la pupitrul din sala Sayyda Aişa a Universităţii din Qatar. Toate privirile studentelor de diverse specialităţi erau aţintite asupra acestei orientaliste (să ne ferească Allah de asocierile pe care această denumire le poate sugera!) care venea dintr-o ţară europeană nu prea îndepărtată geografic de noi şi pe care ultimele evoluţii în relaţiile oficiale dintre Qatar şi România o vor face şi mai apropiată din punct de vedere economic şi din cel al relaţiilor ştiinţifice şi umane. Nadia Anghelescu a vorbit, ca de obicei, într-o limbă arabă clară, corectă, cursivă, aproape fără nici o ezitare din punctul de vedere al pronunţiei sunetelor arabe. Studentele au fost surprinse de această uşurinţă în exprimare şi au ascultat cu atenţie deosebită (poate cum nu se întâmplă de obicei, să-mi fie cu iertare!).

De fapt, Hussam vroia să folosească ocazia pentru a le spune studenţilor care nu prea se omorau învăţând araba literară şi nici vorbă să se exprime curgător în această limbă că, dacă o profesoară care a învăţat araba numai în România şi nici n-a călătorit prin ţările arabe decât puţin şi târziu poate face acest lucru, atunci şi ei, care au toate condiţiile, ar fi datori să-şi însuşească limba despre care spun că este „grea“!

Este, oare, nevoie să vină cineva din afară ca să depună mărturie că limba noastră (cea sfântă, cea unică, cea bogată) poate fi învăţată şi utilizată dacă există o adevărată voinţă pentru aceasta şi mijloacele necesare?.

Hussam a pomenit la sfârşit şi despre vizita mea anterioară în Siria (cu 18 ani în urmă!), precum şi despre vizita soţului meu, invitat al Uniunii Scriitorilor Sirieni, care a urmat câţiva ani mai târziu. În ziua următoare, Hussam a republicat acest articol care vorbea despre un frumos cuplu de intelectuali, cunoscători şi iubitori ai culturii arabe (articolul de ziar la care mă refer acum a fost republicat şi în volumul lui de eseuri la care mă refer mai jos: se cheamă, simplu, „Nadia şi Mircea“).

Dar înainte de asta, în seara în care a apărut primul articol, Hussam el Khateeb a venit să mă ia de la hotel şi să mă ducă acasă la ei. Pe drum l-am emoţionat povestindu-i că folosim ca material didactic cartea lui de eseuri *Dimashq-al-Quds-Dimashq*, din care eu ţineam minte unele pasaje. I-am spus că le plăcea şi studenţilor cartea lui, că studenţii dintotdeauna au apreciat privirea critică pe care autorii o aruncă asupra realităţilor din ţara lor şi de pretutindeni – sigur, atunci când o fac din dragoste pentru ţara lor.

Acasă la ei am revăzut-o cu plăcere pe soţia lui şi am cunoscut şi un alt cuplu palestinian rezident în Qatar. Bineînţeles, s-a comentat glumeţ articolul lui Hussam din ziarul de dimineaţă (arăta, în ochii lor, ca o piesă literară care mă omagia), s-au spus glume, povestiri şi m-am gândit încă o dată cât de mult seamănă oamenii între ei, oriunde s-ar afla, atunci când au preocupări comune şi principii de viaţă asemănătoare.

Din păcate, nu l-am mai revăzut pe acest prieten, devenit între timp şi secretar al Uniunii Interparlamentare Arabe şi rămas statornic promotor al studiilor de literatură comparată în spaţiul arab. Cu mulţi ani în urmă, mi-a parvenit o invitaţie de a participa la un volum omagial consacrat lui Hussam el Khateeb, dar cel care o făcea, persoană necunoscută mie, nu dădea nici un fel de indicaţii în legătură cu adresa lui, cu termenul la care urma să trimitem colaborările etc. Regret şi acum acest lucru, aş fi fost onorată şi bucuroasă să particip la acest volum, pe care nu l-am văzut nicicând.

Uitasem în ultimele zile ale şederii în Qatar de supărările legate de sănătate pe care le avusesem în primele zile. Nu puteam dormi noaptea, sufeream ziua de căldură şi de oboseală, dar nu mă puteam sustrage programului. Prietenii mei români, ambasadorul nostru în Qatar, Aurel Turbăceanu, şi soţia lui au fost şi de data aceasta de nepreţuit: s-au ocupat de mine şi mi-au făcut chiar rost de somnifere, pentru că la farmacie nu se găseau, şi mi-am venit în fire.

În ultima seară am fost şi eu invitată de rectorul Universităţii la recepţia pe care a dat-o în cinstea oaspeţilor, prezenţi la un congres de chimie pe care îl organizaseră acolo. Mi s-a spus că erau invitaţi savanţi de renume şi am şi avut ocazia să stau alături de un cunoscut profesor din Germania, cu care am vorbit în engleză despre noi şi familiile noastre, despre cum se face ştiinţă în vremea noastră şi altele. Era un om deosebit, aşa cum era şi un savant adevărat.

Nu numai la Universitate, ci pretutindeni în Qatar am fost impresionată de prietenia care mi s-a arătat. O menţiune specială aş face pentru ziariştii care m-au răsfăţat în cursul şederii mele acolo: nicicând în călătoriile mele de arabist nu am avut parte de atâtea interviuri şi de poze în ziare de asemenea dimensiuni. Acei ziarişti şi alţii care le-au urmat au făcut din *al-Jazira* o agenţie despre care astăzi se vorbeşte în toată lumea.

Qatarezii vroiau de pe atunci să aibă ce este mai bun în lume, din toate punctele de vedere. Se vedea în tot ce construiau, în tot ce făceau. N-am să uit vizita la deja celebrul acvariu, pe care îl vizitai dintr-un interior subacvatic, cu senzaţia că locuieşti împreună cu peştii şi cu animalele din apa care ne înconjura. Noile construcţii, care se vedeau peste tot în Qatar, erau moderne şi impunătoare. N-am mai fost acolo, dar am văzut în filme că ţara de astăzi nu mai seamănă cu cea pe care am vizitat-o eu.

16 decembrie 2011

Nu ştiu de ce simt acum nevoia să scriu despre vizita noastră, a mea şi a lui Mircea, în Arabia Saudită: poate pentru că am vorbit înainte despre Peninsula Arabă, despre ţări care au ceva comun între ele, şi acest ceva nu este numai „petrolul“.

Cu doi ani înainte, cred, se deschisese prima noastră ambasadă în această ţară importantă. Ambasador era Aurel Turbăceanu, care avea calităţi ce i-au facilitat misiunea acolo: prietenos, zâmbitor, vorbind araba, el îşi făcea loc acolo unde alţi ambasadori mai vechi n-ar fi reuşit. Meritul era şi al soţiei lui, care îl seconda cu succes, ca şi în misiunile anterioare. Datorită relaţiilor pe care ei şi le-au creat, am avut parte la Bucureşti de vizita unor oameni de afaceri din Jeddah în România, şi chiar la Centrul de Studii Arabe, vizită soldată cu daruri pentru Universitatea Bucureşti şi pentru Centrul nostru.

Această familie de la Jeddah (familia al-Nowayser) este şi cea care ne-a făcut invitaţia de a vizita Jeddah, Universitatea de acolo şi, apoi, şi capitala Riad, unde i-am întâlnit pe prietenii noştri. Dar ca să putem ajunge la Jeddah a trebuit să trecem prin Damasc, unde să obţinem viza de intrare, pentru că nu exista consulat saudit la Bucureşti şi relaţiile trebuiau să se desfăşoare prin mijlocitori.

Eram bucuroasă să revăd Siria după atâţia ani, eram bucuroasă că Mircea va revedea şi el Siria. Mircea fusese mai demult acolo, în anii ’70, invitat de Uniunea Scriitorilor Sirieni, într-o călătorie de pomină: geamantanul lui, cu toate hainele, printre care şi costumul cumpărat special pentru această ocazie, s-a rătăcit undeva pe drum şi Mircea nu l-a mai văzut decât la o săptămână după întoarcerea la Bucureşti.

În demersurile noastre de la ambasada Arabiei Saudite am beneficiat de sprijinul celor de la ambasada României de la Damasc. Acum profitam de împrejurarea că fostul meu student Cătălin Ioniţă, diplomat, lucra la ambasada noastră şi, în această calitate, şi-a dat toată silinţa ca noi să ne simţim bine în cele câteva zile pe care urma să le petrecem acolo. I-am văzut şi fetiţa, care nu avea pe atunci mai mult de un an, dar era copilul cel mai cuminte şi zâmbitor pe care îl văzusem. Cred că meritul era al mamei ei, pentru că tatăl nu stătea prea mult acasă, după cum ne-am dat seama.

La ambasada saudită am băut pentru prima oară ceea ce se numeşte *acolo* cafea arabă: o băutură limpede, extrem de tare, de care ne-am cam ferit ulterior, când am ajuns în Arabia Saudită, unde se servea mereu aceeaşi cafea. Dar n-a durat chiar puţin până să avem viza, iar noi ne-am petrecut zilele care au rămas în cel mai plăcut mod cu putinţă. În primul rând, ne-am plimbat prin oraş, ne-am plimbat şi prin parc. Am fost la Institutul Francez de la Damasc, cu care aveam relaţii de corespondenţă şi înainte, şi am fost plăcut surprinşi să întâlnim pe stradă, mergând într-acolo, un domn mai în vârstă care ne-a dat explicaţii în franceză despre cum putem ajunge la institut. Nu se poate descrie ce senzaţie de linişte, de calm, de ceva familiar ne oferea Damascul din acele zile.

Ne-am întâlnit la Damasc cu soţia excelentului ambasador sirian în România (el se afla la Bucureşti, la post), care ne-a dus într-o seară la un restaurant din afara oraşului (plin, ca toate celelalte), unde am fost obligaţi, aş zice, să mâncăm cantităţi din acele feluri de soi care se oferă în Siria şi în zonă (Liban, Iordania). Doamna era îmbrăcată cu o bluză puţin decoltată şi cu o fustă destul de scurtă şi se mira că noi mergem în Arabia Saudită, unde nu fusese niciodată şi nici nu dorea să ajungă. Ce-i drept, ea nu avea motivele pentru care doream eu să vizitez această ţară: mă gândeam că trebuie să aud araba aşa cum se vorbeşte la izvoare.

Mergând pe stradă, în Damasc, ni s-a întâmplat să fim opriţi de un cuplu care ni s-a adresat în română şi ne-a întrebat dacă nu avem nevoie de ceva: fuseseră în România şi aveau cele mai plăcute amintiri. Apoi, în aceeaşi zi, cred, am intrat într-un magazin să căutăm blugi (erau destul de ieftini!) şi, în timp ce noi ne socoteam dacă şi ce să luăm, s-a întâmplat să-l auzim pe vânzător vorbind în română şi dându-ne sfaturi în legătură cu marfa lui.

În altă zi am mers în *suq* („târg“), nu numai ca să vizităm, ci şi ca să-mi iau îmbrăcăminte potrivită pentru călătoria pe care urma s-o facem: un fel de halat negru, lung şi larg, care se punea peste rochie sau ce altă îmbrăcăminte aveau femeile. La Damasc nu se vedeau pe stradă femei astfel îmbrăcate pe vremea aceea. Acesta era costumul pe care l-am purtat în cele şapte zile petrecute în Arabia Saudită. De fapt, chiar înainte de a coborî din avion ni s-a atras atenţia că va trebui să ne îmbrăcăm corespunzător.

La Jeddah era cald, foarte cald, dar în majoritatea timpului ne aflam în încăperi cu aer condiţionat.

Stăteam într-un hotel de lux, un „Sheraton“ care aparţinea familiei ce ne invitase. Nu erau deloc femei în personalul hotelului, iar cele câteva familii cu femei voalate din cap până în picioare (aveau şi mănuşi negre) nu ieşeau din camerele în care se retrăgeau de îndată ce intrau în hotel. Noi puteam mânca unde vroiam, erau săli amenajate la toate etajele, cu feluri specifice diverselor zone din lume: europene, indiene, chinezeşti etc. La început mă atrăgeau deserturile (salate de fructe, torturi, prăjituri diverse), apoi nu mă mai atrăgea nimic. Seara nu mergeam la cină, mergea Mircea singur. Tot singur se ducea dimineaţa să înoate la bazinul situat într-un fel de subsol, unde nici măcar nu se concepea că ar putea intra femei.

Sufeream din cauza nemişcării, din cauza aerului condiţionat, din cauza căldurii de afară, atunci când se întâmpla să dăm de căldură. În principiu, nimeni nu umbla pe jos. Este adevărat că hotelul era aşezat cumva în afara oraşului, dar nu am văzut trotuare nici pe acolo, nici în alte părţi. În schimb, am văzut o reţea de şosele impresionantă: Mircea se mira că asfaltul străzilor şi autostrăzilor nu dădea nici un semn de înmuiere sau deformare la o temperatură de 45-46 de grade la umbră; la nivelul solului trebuie să fi fost 60 de grade).

Atunci am văzut pentru prima oară un mall, aparţinând tot familiei care ne invitase şi care ne-a pus la dispoziţie şi o maşină cu şofer şi un însoţitor libanez, un tânăr care avea şi ceva studii. La mall am văzut tot felul de minunăţii care veneau, în cea mai mare parte, din Occident. N-am văzut mulţi cumpărători, dar am urmărit cu interes scene care se petreceau pe culoarele imense sau în locurile amenajate ca un fel de patio, de spaţii interioare pe înălţimea a două etaje, cu fântâni arteziene, bănci şi palmieri pitici, unde stăteau aşezate zeci de femei, îmbrăcate şi încălţate la fel, cu feţele complet acoperite, totul negru. Femeile veniseră cu copii, care se jucau veseli şi alergau pe culoare, iar când copilul se întorcea, o găsea fără greş pe mama lui. Când am povestit aici acest lucru ca pe o ciudăţenie pe care n-o puteam explica, s-au găsit nişte prozaici care mi-au sugerat că mama putea pur şi simplu să-şi strige copilul pe nume…

Nu am întâlnit, nu am vorbit cu nici o femeie cât am stat acolo. Era preţul pe care îl plăteam pentru că venisem însoţită de Mircea (altfel nici nu se putea: o femeie nu poate călători niciodată singură). În schimb, posibilitatea de a mă întâlni cu bărbaţi aflaţi în poziţii care mă interesau a fost asigurată tot de prezenţa lui Mircea. Am început cu gazda noastră, care ne-a invitat să-l vizităm la birou curând după ce am venit şi ne-a explicat câte ceva din ce făceau ei acolo. Am înţeles că o parte din averea lor (destul de mare, se pare) provenea din comercializarea berbecilor care urmau să fie sacrificaţi de pelerini în ziua destinată acestui sacrificiu, parte din ritualul pelerinajului. Nu se mulţumeau să importe berbecii, ci s-au ambiţionat să creeze şi o fermă unde aceştia să fie crescuţi în condiţii apropiate de cele din ţările din care proveneau.

Am fost duşi cu maşina la această crescătorie şi am fost destul de aproape de locul unde s-a născut o mare religie: islamul. Nu pot spune că n-am simţit o oarecare emoţie când am trecut printr-o zonă despre care citisem atâtea şi care până atunci nu avea nici o concreteţe. Cei care se ocupau de ferma respectivă nu erau saudiţi, ci erau ingineri sau veterinari care veneau din ţări unde creşterea animalelor era ocupaţie tradiţională. Au părut bucuroşi să vorbească cu noi, ca şi noi că am putut vorbi cu ei, de altfel.

Am fost şi la plajă la Jeddah. Nu erau localnici acolo unde ne aflam, ci occidentali. Localnicii bogaţi

închiriau porţiuni de plajă, cu căsuţe cu tot, bine separate de rest, şi mergeau acolo cu toată familia. Dar seara, la un restaurant în aer liber am văzut şi arabi cu soţii cu faţa descoperită, care păreau libaneze sau orice altceva decât saudite.

Aşteptam cu interes vizita la Universitatea Regele Abdul Aziz pe care gazdele noastre o patronau (alături de alţii, probabil). Era un campus uriaş, aşezat în marginea de răsărit a oraşului, în care am fost conduşi cu maşina poliţiei interne. Erau aproximativ 32.000 de studenţi înscrişi în 10 facultăţi, care aveau la dispoziţie cămine, biblioteci, laboratoare. Erau mai multe centre de cercetare şi clădiri administrative. Ne-a primit rectorul Universităţii, un profesor în vârstă, cu mare prestanţă, care ne-a prezentat Universitatea lor şi s-a interesat de cea de la care veneam. Apoi am vizitat cu interes biblioteca, cu manuscrise rare, cu splendide miniaturi. Ne-am mirat în prima clipă că am fost conduşi şi la Institutul de Economie Islamică, pentru că nu vedeam ce interes ar putea avea pentru noi. Am întâlnit acolo o echipă tânără, constituită nu numai din saudiţi. Ne-au explicat ce făceau ei şi s-au arătat interesaţi de ce se întâmpla în România la ora aceea (era în 1996). Sigur că eram curioşi să aflăm cum concep ei dezvoltarea capitalistă într-o ţară în care religia interzice împrumutul cu camătă, deci băncile. I-am auzit vorbind şi despre migraţia lentă spre nord a arabilor, care, ziceau ei, nu este prima în istorie. Să nu uit: am găsit acolo şi o persoană care mi-a mărturisit că ascultă uneori emisiunile în arabă ale postului de radio România.

Dacă la Jeddah nu am întâlnit profesori de la Facultatea de Litere, la Riad, la Universitatea Regele Saud, am avut în schimb această şansă. Am stat destul de mult de vorbă cu profesorul A. el-Kozi, decanul Institutului de Limba Arabă pentru străini. Era un filolog cu care eu am avut ce discuta (l-am întâlnit şi mai târziu, la un colocviu de la Damasc). Ne-a oferit o grămadă de cărţi de arabă pentru străini, foarte frumos tipărite şi colorate, pe care le-am cărat cu greutate la Bucureşti, unde le-am depus la biblioteca Centrului de Studii Arabe. Nu ştiu dacă au fost văzute de către studenţii noştri.

Ciudat ni s-a părut că domnul el-Kozi ne-a invitat la masă la un restaurant vietnamez, de altfel bun, şi nu şi-a pus problema că noi am fi mai interesaţi de specificul arab. Nu era cazul numai acolo, ci şi în alte ţări din Peninsulă, ca şi în Egipt, unde am văzut acelaşi lucru: specificul era pentru săraci.

La Riad am stat la un hotel mai mic, dar cu o bucătărie excelentă. Ca să nu mai spun că am fost şi oaspeţii prietenului ambasador Aurel Turbăceanu şi ai soţiei sale, Mariana, pe care îi mai întâlnisem în călătoriile mele prin ţările arabe. Şi la Riad erau foarte iubiţi (mi-a spus-o şi ambasadorul algerian, cu care ne-am întâlnit la ambasada română), căci şi la Riad el a făcut treabă bună, ca întemeietor al ambasadei române acolo.

29 decembrie 2011

Am întrerupt pentru mai mult timp scrisul la acest jurnal pentru că au venit sărbătorile şi m-am văzut obligată să mă ocup de alte lucruri, deloc neplăcute: întâlniri de familie, dar şi o întâlnire pe care o

doream de mult. I-am invitat la noi după Crăciun pe soţii Andrei şi Larisa Avram, cărora le păstrez o caldă prietenie, împreună cu tatăl lui Andrei, care tot Andrei se numeşte. Cu domnul Avram, pe care nu-l văzusem de mulţi ani (fusese cercetător la un institut al Academiei, dar de câţiva ani era pensionar), vorbesc la telefon din când în când, destul de rar, dar întotdeauna cu plăcere. Mi s-a întâmplat să-i cer sfatul în unele privinţe şi mi-a prins bine. Un ardelean de veche spiţă, învăţat şi modest, ca şi soţia lui, Mioara Avram, care îşi identificase numele cu gramatica română: a murit acum câţiva ani. Îi cunoşteam din tinereţe şi mi-am dorit să-l revăd pe „domnul Avram“, cu atât mai mult cu cât şi el dăduse un articol la *Festschrift Nadia Anghelescu*, spre marea mea surpriză şi bucurie.

Andrei-fiul a fost studentul meu la arabă B (avea, adică, araba ca a doua specializare), dar între timp a mai făcut specializări sau doctorate în Japonia, Germania, Marea Britanie şi în altele. Este de pe acum una dintre personalităţile lingvisticii româneşti. După câte mi s-a spus, el a fost cel care a luat iniţiativa pregătirii volumului omagial pentru mine la împlinirea vârstei de 70 de ani şi tot el a făcut o parte importantă din munca pe care acest mare *Festschrift* a cerut-o. Tot el i-a mobilizat şi pe foştii mei colegi de catedră, George Grigore şi Anca Focşeneanu, care „au lucrat cu plăcere“, după cum mi-au spus, dar eu ştiu şi cât le-a fost de greu.

Întâlnirea cu familia Avram era de mult planificată şi a fost foarte plăcută, cum mă aşteptam. Susţinută de Andrei Avram senior, care, ardelean ca şi mine, ştia cântece ungureşti, am făcut o mică demonstraţie de cunoaştere a cuvintelor din cântecul unguresc care spune că frumos este acela care are ochi albaştri. Ştiu şi multe alte cântece ungureşti ale căror versuri nu le înţeleg, dar cel mai mult îmi place cel cu cea mai frumoasă, cea mai simplă declaraţie de dragoste: „Ce să-ţi spun, nici nu ştiu/ Te iubesc, te iubesc foarte mult…“.

Între timp, pe 19 decembrie, am fost şi la recepţia pentru ziua naţională a statului Qatar, aşa că amintirile s-au potrivit şi cu preocupările actuale. Am stat mai mult de vorbă cu Doru Costea, probabil pentru ultima oară înainte de plecarea lui la post, undeva departe. Nu se ştie când şi dacă ne vom mai vedea.

La recepţie, ambasadorul Libanului (decan al corpului diplomatic arab, decan al corpului diplomatic acreditat la Bucureşti, vechi prieten şi susţinător al secţiei de arabă) mi-a spus că a fost preocupat de multă vreme să găsească formula de traducere în arabă a cărţii mele cu identitatea arabă şi că acum această posibilitate există, dar au nevoie de un bun traducător. Eu am recomandat un sirian pe care îl cunosc de mult, excelent traducător, dar nu era de faţă şi nu ştiu dacă s-a mai întâmplat ceva în această privinţă. Traducerea în italiană, începută în Italia de Giuseppe Cossuto, nu prea mai are şanse de publicare. De altfel, constat că mă interesează acum mult mai puţin ca o carte de-a mea să fie tradusă.

Cu participarea la această ultimă recepţie din anul acesta, cred că mi-am achitat pentru multă vreme obligaţiile faţă de ambasadele arabe, mai bine zis, faţă de unii ambasadori arabi la care ţin. În lumea arabă mai există încă oameni care au fost ambasadori aici de-a lungul anilor în care eu am fost şefă de catedră sau responsabila Centrului de Studii Arabe şi am avut a face cu aceşti oameni, mulţi de foarte

bună calitate. Poate nu este de prisos să adaug că „bună calitate“ înseamnă pentru mine în primul rând buni cunoscători ai limbii arabe literare şi dornici s-o promoveze, inclusiv în România. Cred şi acum că acei diplomaţi care au venit şi au vorbit în araba literară, care au făcut daruri Centrului (calculatoare, televizoare, mobilier etc.), care au dăruit cărţi bibliotecii Centrului de Studii Arabe sau studenţilor direct au făcut un bun serviciu nu numai promovării limbii arabe literare în lume, nu numai studiilor arabe din România, ci şi relaţiilor româno-arabe în general. Îmi face plăcere să-i amintesc aici pe ambasadorii libanezi, promotori ai limbii şi culturii arabe, prieteni de nădejde nu numai ai secţiei de arabă, ci şi ai României, în general. Dar pe ei nu-i decorează nimeni…

Sună cam pompos ce zic, dar adevărul este că în deceniile trecute am fost antrenată fără voia mea în unele activităţi care nu priveau numai dialogul între culturi, ci aveau implicaţii mai largi. N-am să vorbesc prea mult despre lucruri care îi privesc şi pe alţii, ci o să mă opresc puţin la unele care mi-au influenţat chiar sănătatea. Printre cele mai grele încercări prin care am trecut se numără cele legate de înfiinţarea Centrului de Studii Arabe, recepţionarea darului primit din Arabia Saudită, la care m-am referit mai sus, şi organizarea primului colocviu internaţional de lingvistică arabă.

Centrul de Studii Arabe al Universităţii din Bucureşti a fost înfiinţat, alături de alte Centre de Studii, la iniţiativa rectorului de atunci al Universităţii, Emil Constantinescu. L-am conceput ca un centru de cercetare, cu nucleul în cadrele didactice de la secţia de limba şi literatura arabă, dar care să-i aducă la un loc pe toţi cei interesaţi de problemele limbii, literaturii, civilizaţiei arabe, indiferent unde lucrează. Ne-am gândit de la bun început să publicăm o revistă de studii şi să organizăm manifestări ştiinţifice şi culturale. Am făcut un proiect de statut pe care l-am înaintat Rectoratului, am primit sarcina de a conduce acest Centru, am găsit un local adecvat în Pitar Moş, pe locul unei biblioteci care nu mai funcţiona, şi am început să organizăm spaţiul Centrului şi biblioteca.

Exista un embrion de bibliotecă de arabă, secţie a bibliotecii de limbi străine, care se găsea în localul facultăţii din Edgar Quinet: prea departe de locul unde studenţii noştri aveau cea mai mare parte a cursurilor, adică în localul din strada Pitar Moş. Am obţinut pentru această bibliotecă de arabă şi o jumătate de normă de bibliotecar, rămânea doar să mai primim cărţi şi să organizăm biblioteca. Cărţi am mai primit graţie unor ambasade arabe, dar în primul rând graţie ambasadorului libanez Emil Bedran: printre altele, el s-a adresat unor conaţionali care făceau afaceri în România, cerându-le să cumpere din Liban în primul rând dicţionare pentru studenţi. Tot graţie lui am mobilat şi sala principală a Centrului, sală profesorală, în acelaşi timp, pentru colectivul secţiei de arabă, dar unde se vizionau şi programe ale televiziunilor arabe. Cu timpul, sala a devenit sală de cursuri, deşi este total nepotrivită pentru aşa ceva.

După ce am amenajat în linii mari biblioteca şi cele două săli, ne-am gândit să facem o deschidere festivă care să atragă atenţia asupra Centrului şi să ne ajute să procurăm cărţi, calculatoare şi altele. Această deschidere a căpătat o semnificaţie deosebită datorită prezenţei secretarului general al Ligii Statelor Arabe, egipteanul Esmat Abd el Meguid. A fost o fericită întâmplare că acest om cultivat, care respecta cultura şi pe reprezentanţii ei, a putut fi prezent la inaugurarea Centrului nostru. Iată cum s-au

întâmplat lucrurile:

În perioada în care noi pregăteam deschiderea Centrului, această înaltă personalitate a făcut o vizită la Bucureşti. Am fost printre invitaţii la recepţia pe care ambasadorul egiptean de atunci a oferit-o cu acest prilej şi am fost prezentată domnului Abd el Meguid, care s-a întreţinut mult timp cu mine în arabă, ocazie cu care i-am vorbit şi despre Centrul care urma să se deschidă. Când mi-a spus că va reveni curând în România pentru a participa la o conferinţă internaţională, m-am gândit că ar fi posibil să-l invit la inaugurarea Centrului, dar n-am putut s-o fac înainte de a avea aprobarea Rectoratului. Am făcut-o apoi oficial, când am avut această aprobare, şi l-am avut oaspete de onoare la această manifestare organizată într-o mare sală din clădirea Facultăţii de Drept (Rectorat), la care au participat toţi ambasadorii arabi, profesori ai Universităţii, oameni de cultură, responsabili de la Ministerul de Externe, studenţi de la arabă etc.

O scenă care mi s-a părut nostimă s-a petrecut după ce a sosit dl Esmat Abd el Meguid: eu îi prezentam ambasadorii arabi care intrau pe rând, toţi eleganţi în ţinutele lor occidentale de culoare închisă, iar la un moment dat a apărut o persoană de culoare, îmbrăcată într-o ţinută africană mult mai veselă. I-am spus domnului Abd el Meguid: „Domnul ambasador nu este arab (ceea ce se vedea), dar este prietenul nostru“. „În regulă“, a zis el râzând, „să fie bine-venit“. Era ambasadorul Guineei, un om simpatic şi deschis, care mi se adresase în lunile trecute pentru a-şi perfecţiona slabele cunoştinţe de arabă şi care mi-a cerut permisiunea să vină şi el la manifestarea noastră: i se părea un lucru grozav să dea mâna cu secretarul Ligii Arabe în România!

Noi am organizat şi o expoziţie de cărţi scrise sau traduse din arabă de către români, iar ambasadele arabe s-au ocupat de partea a doua, cocteilul oferit participanţilor după încheierea festivităţii. Eu am primit, mai târziu, medalia Ligii Statelor Arabe, conferită cu ocazia deschiderii Centrului, medalie care mi-a fost înmânată la reuniunea Consiliului ambasadorilor arabi (am o fotografie frumoasă de la manifestare).

Relativ curând după aceea am primit o invitaţie de la dl secretar general să vizitez Egiptul, împreună cu doi studenţi pe care urma să-i aleg. Am luat cu mine două dintre cele mai bune studente (băieţi, şi mai ales băieţi buni, nu prea aveam atunci) şi am plecat în Egipt, pentru prima şi ultima oară.

La Cairo, dorinţa mea era în primul rând să intru în legătură cu profesorii din marile universităţi ca să pot discuta problemele care mă interesau pe mine. Mi s-a promis că acest lucru se va întâmpla în prima parte a vizitei, dar n-a fost să fie aşa pentru că atunci când a fost planificată vizita s-a produs cutremurul secolului în Egipt şi unităţile de învăţământ s-au închis. A fost un cutremur abia simţit de noi, cu minime pagube la periferie (ce ştiau ei ce înseamnă nişte cutremure adevărate, cum avuseserăm noi în România!), dar lumea s-a speriat. Am putut spune şi eu, după aceea, cu mândrie, că vizita mea în Egipt a produs un adevărat cutremur!

În afara întâlnirilor oficiale, în primul rând, cea de la sediul Ligii Statelor arabe, unde am fost primite şi de dl secretar general, Esmat Abd el-Meguid, n-am avut decât un program turistic. Trebuie să spun că, în timpul vizitelor, cele două fete care mă însoţeau atrăgeau atenţia. Nu le alesesem pe acest criteriu

(ambele erau studente strălucite), dar îmi făcea plăcere să văd că sunt admirate. Ambele erau foarte decente, nu se fardau, dar ieşeau oricum în evidenţă. Intrasem împreună cu ele într-un magazin şi, după ce ele au ieşit, înaintea mea, şeful magazinului mi-a spus că fete mai frumoase ca în România el n-a mai văzut. Iată încă o mărturie care se adaugă altora.

Programul turistic le-a plăcut mult fetelor, care au făcut o mulţime de fotografii, din care mi-au dat şi mie: am fost la spectacolul de sunet şi lumină de la piramide, am vizitat muzee, ne-am plimbat cu un vapor amenajat pentru a ne permite să privim, împreună cu turişti din toată lumea, pe un canal al Nilului, scene de viaţă presupuse a o imita pe cea din perioada faraonică.

Din păcate, eu am păstrat în amintire şi o întâmplare mai puţin plăcută pentru mine, petrecută la Muzeul naţional egiptean: mi-a fost rău în timp ce vizitam o încăpere cu mumii şi am fost obligată să ies afară. Probabil că eram deja obosită, umblasem prin căldură, uneori prin mari aglomeraţii, deşi aveam în permanenţă o maşină frumoasă cu şofer la dispoziţie. Îmi amintesc că, ieşind în faţa muzeului ca să-mi revin după momentul de slăbiciune, am văzut un grup de turişti care arătau ca nişte europeni, dar vorbeau între ei o limbă care mi se părea oarecum cunoscută: multe cuvinte semănau cu cele din arabă. Mi-am dat seama apoi că erau turişti israelieni şi m-am bucurat că se puteau afla şi ei la Cairo.

Oricum, mai era ceva: spre deosebire de turiştii obişnuiţi, spre deosebire şi de fetele care mă însoţeau, eu venisem la Cairo cu gândul să văd Egiptul arab, nu Egiptul faraonic. Am întrebat la un moment dat de ce nu ne duc la Muzeul de artă islamică, şi abia atunci s-au gândit să ne ducă şi acolo. Nu era deloc aglomeraţie, spre deosebire de celălalt muzeu, şi am văzut lucruri care m-au interesat.

Cel mai mult mi-a plăcut plimbarea prin oraşul Cairo vechi, plimbare care îmi amintea de imagini pe care le păstrasem din literatura arabă egipteană modernă şi contemporană, din romanele lui Mahfouz în primul rând. Când vezi aceste străduţe şi prăvălii mai pe seară, când nu este lume multă, te frapează senzaţia de vechi, de imuabil, o senzaţie plăcută pentru mine. Ceva trebuie să rămână la fel, îmi ziceam. Egiptul modern, hotelul nostru (un „Sheraton“) putea să le placă şi fetelor mele.

La Cairo am fost invitate şi la sediul Asociaţiei de prietenie egipto-română, care avea un mare număr de membri şi o activitate ce ne impresiona. Ne-au primit cu căldură, nu ne aşteptam la aşa ceva. Erau mulţi foşti studenţi în România, dar erau atraşi şi diverşi responsabili în instituţii guvernamentale, în cooperaţie şi în altele care aveau, probabil, interese în România şi ştiau cum să le susţină. Ştiu că această asociaţie continua să existe şi să ne facă bună propagandă acum 12 sau 13 ani, când şi soţul meu a făcut o vizită în Egipt.

Am fost şi la Alexandria, unde ne-am simţit mai aproape de casă, de Europa (chiar şi eram!). Un mare oraş mediteranean, cu populaţie pestriţă, cu amestecuri arhitecturale de toate felurile. Faţă de Cairo, mult mai odihnitor, pentru că lăsa impresia că se întinde pe spaţii largi.

Ştiu că nu sunt cea mai în măsură să vorbesc despre Egipt după o vizită care a durat o săptămână. Colegii mei de catedră Nicolae Dobrişan şi Rodica Firănescu au stat mult în Egipt, au scris despre Egipt şi s-au declarat îndrăgostiţi de această ţară. Eu n-am avut timp să mă îndrăgostesc, pentru că n-am mai avut niciodată ocazia să vizitez cu adevărat Egiptul.

30 decembrie 2011

Pot spune că datorez ES Esmat Abd el Meguid şi călătoria mea în Emiratele Arabe Unite, care a avut loc în 1996. Am aflat acolo că secretarul general al Ligii Statelor Arabe făcuse o vizită în Emirate şi că, aflându-se în vizită la Fundaţia Culturală Emirateză (*Al-Mujamma' ath-thaqafiyy*), vorbise despre noi şi Centrul de Studii Arabe, despre mine, sugerându-le să mă invite să fac o vizită acolo. Vizita presupunea o conferinţă a mea la Fundaţie şi, în rest, plimbări şi vizite, inclusiv la Universitate.

Cel care m-a primit la Fundaţie şi s-a ocupat de mine pe timpul vizitei era un libanez numit Akko (nu mai ştiu dacă aşa îşi transcrie numele), căsătorit cu o libaneză creştină, pe care am avut ocazia s-o cunosc, ca şi pe cele două fetiţe ale lor, atunci când am fost invitată la ei acasă. Am văzut, cu această ocazie, pomul de Crăciun pe care îl împodobiseră, cu toate că bărbatul familiei era musulman. L-am cunoscut şi pe vărul dlui Akko, care trăia în Siria, dar se ocupa în acea vreme, ca arhitect şi şef de proiecte, după cum am înţeles, de construcţiile care răsăreau peste tot în Abu Dhabi, ca şi în restul Emiratelor. Înţeleg din relatările celor care au fost acolo în ultimii ani că faţa Emiratelor s-a schimbat mult de atunci. Pe vremea aceea, am fost uluită să aflu cam cât costă întreţinerea unor pomi, a spaţiilor verzi care răsăreau din nisip: cam 1.000 de dolari pe an pentru un pom sau pentru un tufiş.

Fundaţia care m-a invitat era impresionantă, dar cel mai mult m-a impresionat biblioteca: erau acolo o mulţime de cărţi pe care doream de mult să le văd şi nu avusesem niciodată ocazia. Nu se punea problema să citesc acolo, pentru că biblioteca nu era deschisă, dar am înţeles că se pregăteau să aducă bursieri care să profite de comorile pe care le adunase Fundaţia.

Conferinţa mea s-a bucurat de prezenţa unui public destul de numeros, constituit mai ales din scriitori şi ziarişti. Am înregistrarea conferinţei, transmisă mie de un fost student, diplomat în zonă, dar mă feresc şi acum s-o ascult, după impresia nu tocmai plăcută pe care mi-a făcut-o prima audiţie. Aveam vocea mai subţire decât o ştiam, păream emoţionată, şi chiar eram. Vorbind despre receptarea literaturii arabe în Europa am împărtăşit şi una dintre ideile mele în legătură cu traducerile din Occident, şi anume predilecţia traducătorilor pentru păstrarea unor cuvinte arabe ca atare, netraduse în cadrul unor texte în proză traduse în limbile respective. Spuneam că această practică are ca rezultat „exotizarea" textelor respective, prezentarea limbii arabe şi, implicit, a celor care o vorbesc ca deosebindu-se total de modul nostru de gândire şi simţire. Este o idee la care ţin, am dezvoltat-o mai târziu şi în câteva articole şi într-o comunicare pe care am ţinut-o la Lyon, când am predat acolo timp de un an. Am avut atunci timp să-mi caut material şi am găsit suficient în biblioteci. Subliniez că nu este vorba despre „intraductibil", ci despre „netradus", menit, spuneam eu, să sublinieze diferenţa de netrecut dintre „noi" şi „ei".

Spre surprinderea mea, cei câţiva scriitori şi traducători care au luat cuvântul nu păreau să împărtăşească părerile mele. Unii au crezut că fac o critică traducătorului în franceză din a cărui carte mi-am luat unele exemple, traducător pe care cineva de acolo îl cunoştea de la Paris, iar un altul a spus un lucru care m-a cam mirat: „Lasă să se obişnuiască occidentalii cu sonorităţile limbii arabe" (?!).

La Universitate, aflată în alt emirat, m-am întâlnit cu profesori care veneau cu toţii din alte zone ale lumii arabe, nu din cea în care ne aflam. De altfel, asta mi s-a părut a fi situaţia în universităţile din majoritatea ţărilor din Peninsulă: pe primele locuri în ierarhie (profesori, adică) erau egipteni; de la conferenţiar în jos puteau să apară şi alţii, chiar localnici. Am fost puţin dezamăgită că nu am avut ocazia să vorbesc cu studenţi, cum se întâmplase în alte locuri.

Am avut ocazia, în schimb, să cunosc femei şi să le vorbesc, chiar, în arabă, pentru că exista o instituţie numită „Clubul Femeilor“, tot în alt emirat decât cel cu capitala. La club erau o bibliotecă, săli de sport, bazin de înot, o sală de conferinţe şi altele de care nu îmi mai amintesc. La sălile de sport lucrau câteva fete din România care nu păreau prea fericite. Ambianţa era una cu care nu erau obişnuite: ierarhiile erau foarte stricte, erau pedepsite pentru cele mai mărunte greşeli, iar atmosfera generală era departe de ce îşi imaginaseră ele atunci când acceptaseră posturile, care li se păreau tentante. La conferinţa mea au venit şi femei române căsătorite cu emiratezi: arătau bine, chiar învelite în văluri cum erau, aveau cu ele copii drăguţi şi nu păreau s-o ducă rău. Depinde de ce aşteptau de la viaţă.

La conferinţă mi-a fost uşor să vorbesc, am fost foarte dezinvoltă pentru că nu multe femei din sală înţelegeau ce spun şi probabil că nici una n-ar fi fost capabilă să ţină o conferinţă în araba literară. Am profitat de ocazie ca să le pun şi eu o întrebare: de ce nu se plimbă, de ce stau toată ziua în casă şi nu ies cu copiii lor, măcar pe răcoare? Nimeni nu a răspuns, au zâmbit, dar eu ştiam că nici măcar nu-şi pot pune probleme de genul acesta. Graţie ambasadorului nostru, fusesem invitată într-o familie, în care m-am întreţinut cu femeia care avea doi copii, fiecare în grija unei servitoare asiatice, aşa că stăpâna casei nu avea mare lucru de făcut, şi atunci se îngrăşa.

Darea de seamă despre întâlnirea cu femeile şi despre conferinţa mea a apărut într-un ziar în limba engleză. După întoarcerea în capitală am avut ocazia să întâlnesc ziarişti, unii dintre ei yemeniţi. Printre aceştia se afla o veche cunoştinţă din România, Omar Abdul Aziz, un yemenit care trăia în Emirate şi lucra la ziarul *Al-Khalij*, unde avea grijă să aducă mereu vorba despre ţara în care îşi făcuse studiile universitare şi căreia i-a păstrat o nedezminţită, dar şi exigentă, dragoste. A publicat şi recenzii la cărţi ale mele, printre care şi o lungă recenzie la *Introducere în islam*, cu aprecieri cât se poate de favorabile. Am regretat întotdeauna că oamenii ca el nu sunt invitaţi mai des în România, pentru că ei pot face servicii incomensurabile ţării noastre.

Am avut şi o lungă discuţie cu ziariştii de la *al-Ittihad*, care s-a soldat şi cu invitaţia de a trimite pe mail articole în arabă despre probleme ce-i pot interesa pe arabi. După ce am revenit la Bucureşti am trimis în fiecare săptămână câte un articol în arabă, care a apărut întotdeauna în forma în care îl dădeam. Nu mi-a fost uşor, abia învăţasem să utilizez calculatorul meu destul de primitiv şi să trimit mail-uri, nu aveam nici timp şi nici cu cine să mă sfătuiesc în România. Mai târziu, am strâns aproape toate aceste articole, care, alături de alte câteva texte ale mele în arabă, au apărut într-o carte cu titlul, în traducere, *Orientalistica şi dialogul cultural*. Cartea a apărut la Sharjah, graţie sprijinului aceluiaşi neobosit prieten yemenito-emiratez. Când recitesc acum cartea, mă minunez de ce am putut produce în intervalul de o jumătate de an în care le-am trimis aceste articole.

Nu toată lumea a apreciat lucrurile pe care le spuneam în articole, deci şi în carte, iar o veche

cunoştinţă de la colocviul din Maroc a publicat un articol în care îşi exprima unele rezerve faţă de modul în care vorbesc despre specialiştii occidentali numiţi „orientalişti“, dintre care făceam parte. Vorbeam adică laudativ despre occidentalii care i-au ajutat pe orientali, inclusiv pe arabi, să descopere comorile culturii lor vechi şi moderne. O parte mai puţin informată a „orientalilor“ vedea în aceştia pioni în slujba imperialismului occidental, denigratori ai culturii altora, cu scopul de a-şi impune dominaţia culturală, economică şi politică. Cartea lui Said despre orientalistică contribuise mult la această imagine superficială, devenită şi mai superficială prin felul în care a fost preluată de orientalii mai puţin cultivaţi.

Cred că autorul articolului n-a prea înţeles despre ce era vorba în cartea mea, aşa că îl iert. De altfel, mai mulţi arabi, cunoscuţi de mine sau necunoscuţi, şi-au exprimat solidaritatea faţă de mine cu acel prilej. Dar cea mai mare plăcere mi-a făcut-o o frumoasă fată a unui ambasador arab, care a venit la Bucureşti şi a făcut o vreme studii la noi la facultate. Ea mi-a relatat că o cunoştinţă i-a adus din Emirate cartea mea. A citit-o şi atunci s-a hotărât să vină la Bucureşti, la studii, acolo unde preda autoarea cărţii.

31 decembrie 2011

În 1996, la doi ani după deschiderea Centrului de Studii Arabe, cuprinzând trei mici încăperi din Pitar Moş, dintre care una era biblioteca, am fost vizitaţi de un om de afaceri din Arabia Saudită, însoţit de fostul nostru student Adrian Măcelaru, la vremea aceea, diplomat (astăzi, ambasador). Oaspetele, care fusese informat de existenţa noastră de către ambasadorul nostru la Riad, s-a interesat de ce facem noi la Centru, a ascultat cu atenţie şi ne-a întrebat de ce avem nevoie. Nu ştiam atunci că aveam în faţă un reprezentant al uneia dintre familiile saudite bogate (o voi afla mai târziu, cu ocazia călătoriei în Arabia Saudită despre care am pomenit) şi nu mă aşteptam la vreo ofertă serioasă, aşa că m-am uitat în jur şi am spus că am avea nevoie de nişte scaune (se vede că aveam o obsesie cu scaunele: la mulţi ani după aceea am spus acelaşi lucru unui ambasador kuweitian, care s-a executat imediat şi a trimis o cantitate de scaune care ne-a servit nu numai nouă, ci şi altora).

Domnul saudit n-a zis nimic, a plecat şi peste câteva luni am început să primesc telefoane din partea celui care era un fel de administrator la firma respectivă, în care mi se spunea că au pregătit un dar pentru Centrul nostru care constă în cinci calculatoare, două televizoare, două microbuze noi, o instalaţie telefonică modernă (pentru noi, la ei era dezafectată ca învechită) şi alte câteva mărunţişuri.

S-a dovedit imediat că era un dar cu probleme. Mai întâi, pentru că Centrul nostru nu avea personalitate juridică, astfel că a trebuit să obţinem aprobarea pentru a primi darul prin Universitate. Au început tracasările, pentru că cineva, nu ştim cine, nu vroia ca darul să ajungă la noi. Aveam a face cu vama de la Otopeni, pe de o parte, şi cu cea de la Constanţa, pe de altă parte, pentru că microbuzele veneau pe acolo. Ne-au cerut tot felul de hârtii, inclusiv certificat sanitar, toate greu de obţinut. Iar după ce le-am obţinut, pur şi simplu nu s-a întâmplat nimic, nimeni nu zicea nici un cuvânt, dar nu ni le dădeau. Am încercat tot felul de intervenţii, degeaba. La un moment dat a apărut şi un articol în *Adevărul*, graţie unui fost coleg, atunci redactor la această publicaţie, cu titlul „Vama română se luptă eroic pentru

neatârnarea culturii româneşti“…

În ultimă instanţă am apelat la ambasadorul libanez, Emil Bedran, pe atunci şi decan al corpului diplomatic, excelent prieten al nostru, care s-a dus la Direcţia Vămilor şi a rezolvat în câteva minute ceea ce noi nu reuşiserăm într-o jumătate de an. Pentru diplomaţii arabi, felul în care era tratată o donaţie arabă pentru Centrul de Studii Arabe era o jignire. Multe lucruri a făcut pentru Centrul de Studii Arabe dl ambasador Bedran, *baraka Allahu fihi*, adică Dumnezeu să-l binecuvânteze!

Am luat darul de la Otopeni, mai puţin un calculator despre care ni s-a spus că se stricase, am dat instalaţia telefonică Facultăţii de Limbi Străine cu sediul în Pitar Moş, microbuzele Universităţii, iar calculatoarele ne-au rămas nouă, la Centru, la fel şi televizoarele. Toate aceste tracasări, întinse pe mai mult de o jumătate de an, au însemnat şi pentru mine eforturi care mi-au depăşit puterile uneori. Pot spune că m-am îmbolnăvit, de ciudă şi de ruşine faţă de oamenii care nu înţelegeau de ce nu putem noi primi darul.

N-au înţeles saudiţii nici mai târziu de ce nu puteam utiliza noi microbuzele, ci trebuia să le ia Universitatea. Microbuzele erau noi, frumoase, ne gândeam că le-am putea închiria şi obţine bani pentru cărţi şi diverse dotări pentru Centru. N-a fost cazul, am beneficiat de ele doar cu ocazia unor colocvii cu participare internaţională (patru), când am organizat excursii pentru participanţi şi Universitatea ne-a îngăduit să folosim propriile noastre microbuze. Am obţinut, în schimb, dreptul de a publica la Editura Universităţii revista noastră *Romano-Arabica*, revistă care s-a bucurat de o bună apreciere în lume, în centrele de studii arabe de la universităţile la care am reuşit să o trimitem. Tot e ceva, deşi numai noi ştim cum a fost cu expedierea revistei în afara ţării.

De curând am primit de la Michael Carter, profesor la Universitatea din Sydney, o copie a unui articol al lui despre limba arabă în lume, apărut în revista UNESCO, *Diogène*, în care sunt citate articole ale noastre apărute în revista Centrului, *Romano-Arabica*. Dar revista, care a avut până acum numai numere tematice, rezultând din comunicări la colocvii interne şi internaţionale, a fost citată şi recenzată şi cu alte ocazii.

2 ianuarie 2012

Cel mai mare ecou internaţional l-a avut colocviul nostru de lingvistică arabă organizat în 1994. A fost unul dintre cele mai grele lucruri de care am răspuns vreodată şi poate de aceea simt nevoia să povestesc aici câte ceva din întâmplările acelei perioade.

Participasem deja la câteva colocvii de lingvistică arabă, aşa cum am spus înainte, şi mi se sugerase că ar trebui să facem şi noi ceva de genul acesta. Am tot ezitat, dar aveam şi sentimentul că sunt datoare să fac la Bucureşti ceea ce alţii au făcut pentru mine în alte părţi. Vorba ardeleanului din cântec, ideea că „la nime nu-s dator“ a copleşit teama de implicaţii. Nucleul celor pe care îi doream participanţi era constituit din colegii care fuseseră la Nijmegen, la primul colocviu consacrat istoriei studiilor de lingvistică la arabi, şi pe care îi regăsisem, cel puţin în parte, şi la colocviile din Ungaria, şi cu alte

ocazii.

Aveam nevoie de bani pentru a trimite invitaţii şi pentru a face corespondenţa legată de colocviu, aveam nevoie de implicarea tuturor celor care se aflau la catedră sau gravitau în jurul Centrului. A ajutat mult la aceste pregătiri şi George Grigore, care a venit la catedră mai târziu, după ce participase cu însufleţire la multe proiecte ale noastre şi după ce a pregătit şi susţinut o teză de doctorat sub îndrumarea mea. În momentul în care se pregătea colocviul se mai aflau la secţia de arabă, în afară de Dobrişan şi de mine, colegul Bădicuţ şi Mioara Roman, ultimii specializaţi în literatură arabă şi deloc interesaţi de lingvistică, precum şi Rodica Firănescu-Buburuzan, interesată şi de literatură, dar care pregătea la ora aceea un doctorat în lingvistică sub conducerea mea. De fapt, ea a fost singura din catedră care s-a implicat, alături de mine, într-o măsură şi în pregătirea colocviului şi mai mult în desfăşurarea concretă a acestuia. Colegul Dobrişan a participat şi el la colocviu, dar mai mult ca oaspete. Se va implica, în schimb, în organizarea colocviului următor, mult mai restrâns, pe care îl vom organiza în anul 2003.

Pe scurt, toată corespondenţa legată de colocviu a fost în sarcina mea, şi era la început vorba despre aproape 100 de invitaţi, din care au rămas vreo 50 până în preajma colocviului, pentru ca cifra să se reducă apoi la 40 de participanţi efectivi la colocviu. Un număr mare de arabi, care aflaseră de colocviu, şi-au exprimat la început dorinţa de a participa, dar mulţi nu ştiau ce înseamnă acest lucru şi au renunţat când au aflat, unii fără să anunţe, alţii anunţând în ultimul moment, ceea ce ne-a creat probleme de cazare şi altele. Majoritatea celor mai cunoscuţi dintre participanţi, în primul rând prietenii mei cunoscuţi la Nijmegen, au răspuns invitaţiei noastre şi au venit la Bucureşti, dând astfel strălucire unui colocviu la care am prezentat nu numai comunicări, ci şi rapoarte privind „starea lingvisticii arabizante“.

În prima zi a colocviului am avut un incident mai puţin plăcut, provenit din faptul că unii participanţi din Israel au vorbit în arabă, pe când Ramzi Baalbaki a vorbit în engleză. Un participant palestinian, care nu se remarcase prin nici o realizare în domeniul lingvisticii arabe până atunci, după ştiinţa mea, şi nu se va remarca nici după aceea, a protestat vehement împotriva unora dintre israelienii care îşi permiteau să utilizeze araba (şi o făceau strălucit, precum Talmon) sau împotriva unor arabi care îşi permiteau să n-o utilizeze, precum Ramzi Baalbaki, care vorbea în engleză. Am avut o intervenţie destul de dură, născută nu atât din indignare, cât din spaima pentru ce ar putea să urmeze. N-a mai urmat nimic de felul acesta.

La colocviu a sosit mai târziu şi Gustav Meiseles, fostul nostru coleg de facultate, care a predat ulterior la Universitatea din Tel Aviv. Se făcuse cunoscut în Occident prin articolele sale consacrate nivelurilor de limbă în spaţiul arab contemporan, iar colegii din Europa, care îi citiseră lucrările, s-au bucurat să-l vadă în persoană şi să discute cu el. Din păcate, colegul nostru nu s-a mai ocupat de lingvistică mai târziu, ci a trecut la turism, domeniu mult mai avantajos.

Nu ştiu de ce am simţit nevoia să dăm atâta importanţă şi strălucire colocviului nostru, care, prin natura lui, nu putea să intereseze prea multe persoane în România (lingvistică arabă… ce-o mai fi şi aia?). Cred că era pentru noi un mijloc de afirmare, era prima acţiune cu participare internaţională a Centrului de Studii Arabe, aşa că nici nu prea ştiam cum ar fi putut fi altfel. Eu am obţinut aprobarea redacţiei să publicăm un număr din *Revue Roumaine de Linguistique* consacrat lingvisticii arabe şi i-am antrenat pe toţi colegii, pe doctoranzii mei, pe unii absolvenţi care făcuseră lucrări de diplomă

consacrate lingvisticii arabe să participe la acest volum, care cuprindea şi recenzii făcute de mine unor lucrări de lingvistică arabă. Cum ne propuseserăm ca volumul să se afle în mapa pe care urma s-o oferim participanţilor, trebuia să ne străduim ca volumul să fie gata şi bun. Aceasta era sarcina mea, dar trebuia, în acelaşi timp, să mai scriu şi un articol pentru respectivul număr de revistă şi să-mi pregătesc comunicarea pentru colocviu, pe lângă activităţile legate de organizarea colocviului. Şi a fost destul de greu.

Partea materială a colocviului era tot în sarcina mea, îndeplinită în primul rând cu ajutorul ambasadorului libanez de atunci, despre minunile căruia am mai pomenit. O altă minune a fost că a obţinut de la un libanez care îşi inaugura în perioada aceea un restaurant din Bucureşti s-o facă în prezenţa tuturor participanţilor la colocviul nostru şi a altor invitaţi ai noştri, colegi lingvişti din România şi ambasadori arabi, care au avut toţi parte de o masă împărătească, ca să zic aşa. Alţi oameni de afaceri arabi au participat altfel la manifestările din cadrul colocviului, de pildă finanţând tipărirea broşurii care cuprindea programul acestuia şi alte informaţii, precum şi mapele elegante ale participanţilor. Nu ştiu dacă am spus până acum că Centrul de Studii Arabe nu a avut niciodată vreo finanţare de la Universitatea Bucureşti, şi nici din altă parte.

Nenumărate probleme legate de mese, de organizarea excursiei la munte şi, nu în ultimul rând, de buna desfăşurare a colocviului au rămas în sarcina mea. La un moment dat, din cauza tracasării, mi-am ieşit din fire şi m-am răstit la un fost student al nostru care ne ajuta, într-un mod de care mă jenez până acum. I-am cerut scuze acum câţiva ani (mi-a fost doctorand ulterior), când a avut delicateţea să susţină că nu-şi aduce aminte. Adrian Măcelaru este diplomat, acum ambasador într-o ţară arabă, de unde îmi trimite urări de sărbători.

Partea oficială a colocviului a fost realizată la un nivel cum n-am mai văzut nicăieri în Europa. Rectorul de atunci al Universităţii, profesorul Emil Constantinescu, a adresat oaspeţilor un cuvânt de bun venit în sala Senatului Universităţii, care arăta bine de pe atunci. Tot acolo a avut loc şi prima şedinţă plenară, la care colegul nostru olandez Kees Versteegh a prezentat raportul despre starea actuală a cercetării privind istoria lingvisticii arabe. Raportori au mai fost şi profesorii Matar şi Ahmad Mukhtar Omar, despre care am pomenit deja aici. Se poate spune, de altfel, că nume dintre cele mai importante la ora aceea ale studiilor lingvistice arabe se aflau reunite la Bucureşti.

Important este că lucrările prezentate la acest colocviu au fost de foarte bun nivel. Includ în această apreciere şi comunicarea prezentată de mine în legătură cu deicticele din arabă, subiect pe care îl voi relua în cartea privind araba în perspectivă tipologică, apărută în română în 2000 şi în franceză în 2004.

Toate textele comunicărilor prezentate la colocviu au fost adunate în două volume, unul care grupa lucrările în arabă (editori: Nadia Anghelescu şi Nicolae Dobrişan) şi altul pe cele în limbi de circulaţie (editori: Nadia Anghelescu şi Andrei Avram). Editura Universităţii din Bucureşti nu avea voie nici atunci, cum nu are nici acum, să exporte carte, aşa că am fost în situaţia de a oferi gratis volume celor care ni le cereau direct. Însă, graţie sprijinului lui Kees Versteegh, aceste volume au fost difuzate şi de o editură olandeză, ceea ce le-a asigurat o bună primire în cercurile interesate din toată lumea. N-am putut noi să trimitem atâtea volume la Amsterdam încât să satisfacă toate cererile. Dar despre acest colocviu s-

a vorbit în lume: mai ales primul volum, cel cu comunicările în limbi de largă circulaţie, a fost des citat.

M-a costat mult, dar am învăţat ceva. Peste ani (în 2003), când vom mai organiza un colocviu de lingvistică arabă, vom fi mult mai înţelepţi. În primul rând, vom şti că trebuie să ţinem colocviul departe de autorităţile de orice fel, că nu cazarea şi masa sunt foarte importante, ci „felurile“ pe care le oferim la colocviul propriu-zis. Am avut la ultimul colocviu şi oaspeţi pe care i-am fi dorit la primul colocviu, dar nu i-am avut. Mă gândesc în primul rând la Jean Patrick Guillaume, pe care îl întâlnisem când am fost la Collège de France şi în mai multe împrejurări după aceea şi pe care am fost bucuroşi, şi eu, şi Mircea, să-l vedem la Bucureşti. Am avut şi plăcerea să-l avem în mijlocul nostru pe colegul tunisian Shukri Mabkhout, pe care îl întâlnisem la Lyon şi pe care îl voi reîntâlni în Tunisia, decan al Facultăţii de Litere de la Universitatea tunisiană. Şi l-am avut şi de data aceasta ca oaspete iubit şi respectat pe Kees Versteegh, cel care a patronat întotdeauna lingvistica arabă din Europa şi m-a asociat la publicaţii importante pe care le-a patronat. Cât despre trataţiile oferite la agapa de după încheierea lucrărilor, cu sprijin libanez, este de ajuns să citez vorbele pe care le-a rostit Ramzi Baalbaki atunci: „Se vede bine că libanezii din România au cam sărăcit…“.

Dar mai important de data aceasta a fost că am avut la dispoziţie *Romano-Arabica* pentru a publica un număr cu comunicările prezentate la colocviu. George Grigore s-a ocupat, alături de mine, de pregătirea, redactarea şi publicarea acestui volum, care cuprinde şi el nume sonore ale arabisticii din lume. Tot George Grigore s-a ocupat în întregime de colocviul consacrat dialectologiei arabe şi de pregătirea volumului cuprinzând comunicările prezentate. Eu am fost un fel de oaspete la acest colocviu: contribuţia mea a constat mai ales în asigurarea condiţiilor materiale de desfăşurare a lui şi în rostirea cuvântului de deschidere.

Atmosfera a fost foarte plăcută. Cu această ocazie am reîntâlnit-o cu plăcere pe Gunvor Mejdell, cea care ne-a fost gazdă la colocviul din Norvegia, şi am întâlnit-o pe Tsvetomira Pashova, pe care o ştiam din Siria, dar i-am întâlnit cu plăcere pentru prima oară şi pe Catherine Taine-Cheich şi pe Jerôme Lentin şi soţia lui. Pe ultimii aş fi avut multe ocazii să-i văd pe când mă aflam la Paris, dar nu s-au potrivit lucrurile. Mai rău este că n-am mai putut să-i văd nici de atunci încoace, şi-mi pare rău.

3 ianuarie 2012

O fericită întâmplare a făcut să pot participa la un colocviu de lingvistică arabă organizat de către Yasir Suleiman în Marea Britanie, la Edinburgh, în 1996. Pe cel care m-a invitat îl întâlnisem la unul dintre colocviile de la Budapesta şi ulterior păstrasem legătura cu el prin corespondenţă. Spun că a fost o întâmplare fericită pentru că de data aceasta mi s-a plătit avionul de către Universitatea din Bucureşti, ceea ce nu s-a petrecut în nici o altă ocazie.

Eram pentru prima oară într-o ţară anglofonă, aşa că a trebuit să-mi traduc comunicarea în engleză. De prezentat, am prezentat-o în arabă, pentru că toţi participanţii înţelegeau şi chiar apreciau să li se

vorbească în această limbă despre probleme care priveau categorii lingvistice propuse de către vechii gramatici arabi. Comunicarea a fost însă publicată în engleză, am pomenit mai sus acest lucru (Nadia Anghelescu, „Modalities and Grammaticalization in Arabic“, în *Arabic Grammar and Linguistics*, ed. Yasir Suleiman, Curzon, Surrey). Dincolo de câteva comunicări interesante pentru mine, colocviul a fost dezamăgitor din câteva puncte de vedere: absenţa unora dintre cei care se interesau de istoria lingvisticii arabe, în primul rând a francezilor. Cu excepţia lui Kees Versteegh, care părea suferind atunci, a lui Ramzi, cu soţia, care s-au mutat la un hotel în oraş, a organizatorului colocviului şi a unora dintre israelieni, nu cunoşteam pe nimeni şi nici nu am avut ocazia să cunosc vreun coleg de meserie localnic (nici nu cred că a fost vreunul…). Universitatea era destul de izolată de partea centrală a oraşului, pe care n-am cunoscut-o decât puţin, către sfârşit. Am fost aproape tot timpul cu o egipteancă, colegă cu prietena mea Zeinab Taha, la Universitatea Americană de la Cairo, cu care mi-a făcut plăcere să stau de vorbă acolo, dar de care n-am mai auzit de atunci încoace.

Am fost foarte mândră, în schimb, de felul în care am reuşit să mă descurc cu engleza mea, dovadă că, atunci când n-ai încotro, mobilizezi toate cunoştinţele dintr-o limbă pe care o cunoşti mai mult din cărţi de specialitate şi din lecţii particulare prost concepute. Meritul le aparţine scoţienilor şi londonezilor cu care am avut a face, foarte amabili, gata să-ţi explice, să-ţi sară în ajutor. Am cunoscut Londra la venire, înainte să iau trenul spre Edinburgh, într-o zi frumoasă. Mi s-a părut un oraş vesel, altfel decât îl bănuiam din literatură şi din alte surse.

Am mai putut vedea cum se fac colocviile în Occident atunci când am participat la colocviul organizat de către Georges Bohas la Paris, la Universitatea Paris VIII, în 1999. Participarea mea a fost înlesnită de faptul că Mircea se afla la Paris, unde a petrecut doi ani universitari ca profesor de literatură română la INALCO (Institutul Naţional pentru Limbi şi Culturi Orientale).

Comunicările au fost interesante, şcoala franceză are şi acum ce să arate altora în materie de studii arabe. Am întâlnit din nou o parte din grupul celor care se ocupau de istoria lingvisticii şi mi-a făcut mare plăcere. Era acolo şi Jean-Patrick Guillaume, despre care am mai vorbit, era şi Jamal Kouloughli, al treilea, alături de Bohas, dintre autorii volumului care a marcat o dată în istoria receptării lingvisticii arabe în Europa, pe care atunci l-am cunoscut. Graţie invitaţiei lui Kouloughli voi petrece la Paris – mai exact spus, la Saint Cloud –, un semestru întreg la École Normale Supérieure, care atunci avea locaţia împărţită între Fontenay şi Saint Cloud, iar mai apoi se va muta la Lyon, unde iar voi avea ocazia s-o vizitez.

4 ianuarie 2012

Am să mă opresc puţin mai mult asupra şederii noastre la Saint Cloud, pentru că este vorba despre o perioadă frumoasă din viaţa mea. Mircea se afla în continuare la Paris şi, ca să fiu cu el, dar şi să predau la École Normale, am cerut şi am obţinut un concediu de un semestru, al doilea, după ce îmi făcusem

întreaga normă didactică în primul semestru. Soţul meu m-a primit la sfârşit de ianuarie, în 1999, în camera pe care o închiriase la „Madame Mantoy“, pe undeva prin apropiere de Place de la Nation. Doamna Mantoy era văduvă, avea 80 de ani, era amabilă, în intenţie, dar extrem de tipicară. Aveam, în principiu, acces la bucătărie şi la baie, dar existau atâtea restricţii încât preferam să nu utilizăm aceste presupuse înlesniri, mai ales în privinţa bucătăriei: fie mâncam în oraş, fie luam acasă feluri gata preparate. Când lipsea gazda, era o plăcere să gătesc, lucru pe care nu mi l-aş fi putut închipui la Bucureşti, unde eram obligată s-o fac tot timpul.

Îi păstrez totuşi o bună amintire doamnei Mantoy cel puţin pentru un lucru, important pentru mine în condiţiile în care îmi petreceam o bună parte din zi singură, pentru că Mircea avea cursuri la INALCO: gazda noastră avea o bibliotecă de literatură franceză veche şi modernă, ca şi de traduceri, absolut remarcabilă. Acolo am putut citi câteva dintre romanele lui Jean d'Ormesson, la început cu o anumită curiozitate pentru că îl ştiam oarecum legat de România, pe care o vizitase, dar mai apoi pur şi simplu cu încântare. Tot acolo am citit traducerea franceză a romanului lui Saramago *Histoire du siège de Lisbonne*, care ne-a plăcut în mod special. Pe lângă povestea corectorului care reinventează dintr-o trăsătură de condei istoria asediului, este acolo şi o frumoasă poveste de dragoste, din care răzbate farmecul unei femei îmbrăcate într-o bluză albă. Eu ştiam de multă vreme că o femeie astfel îmbrăcată poate fi fermecătoare, din filmul *Billy mincinosul*, pe care lumea l-a uitat acum. O ţin minte din film pe Julie Christie, care o juca pe iubita minunatului „mincinos“, într-o scenă în care se plimba pe stradă, pe lângă vitrine, îmbrăcată cu o bluză albă, trăgând o geantă după ea şi împrăştiind lumină în jur.

Ne-am bucurat însă când am aflat că, odată cu numirea ca profesor la École Normale, obţinusem şi dreptul de a locui, împreună cu Mircea, într-un fel de cămin pentru doctoranzi care se afla în această minunată suburbie care se cheamă Saint Cloud, şi dreptul de a lua masa, contra unei sume modice, la restaurantul situat în aceeaşi curte cu căminul. Camera noastră era într-un fel de mic apartament, care mai avea o cameră nelocuită şi dependinţe. Era un vis, nu ne venea să credem că avem aşa ceva, după strâmtoarea de la Madame Mantoy. E adevărat că ne aflam cam departe de marele Paris, de bibliotecă şi de altele de care aveam nevoie, dar erau lungi perioade în care ne puteam permite să le uităm.

Mircea pleca, de obicei, dimineaţa la INALCO, unde preda cursuri legate de literatura şi cultura română, sau la Biblioteca Naţională şi se întorcea târziu după prânz, când ne făceam un program comun. Clădirea în care se afla Centrul de Studii Arabe condus de Jamal Kouloughli era situată în apropierea parcului, minunat pe vremea aceea (veniserăm acolo în luna martie şi aveam să stăm până în luna iunie). Noi, adică Mircea şi cu mine, am beneficiat din plin de parc, adesea ne plimbam pe acolo chiar când nu se afla nici un vizitator. Nici cei de la Centru nu păreau să-l cunoască, şi nici nu manifestau vreo dorinţă să-l viziteze.

De fapt, veneam cu toţii la Centru de dimineaţă, aproape în fiecare zi, iar la prânz, pe la ora 12, ne îndreptam spre restaurant, adică spre reşedinţa noastră, mâncam, uneori luam şi vin, destul de ieftin, şi ne întorceam apoi la Centru, cale de o jumătate de oră, pentru a relua activităţile. Eu aveam cursuri în general după-amiaza şi mă obişnuisem cu acest program. Cei care participau la cursurile mele, candidaţi

la master sau doctorat la École Normale, erau şi francezi, dar unii veneau din alte ţări. Era şi un grup de fete de origine nord-africană, care au venit la cursul meu până la sfârşit, iar spre sfârşit mi-au spus: „Noi v-am adoptat!“, ceea ce mi-a făcut mare plăcere.

Programul meu era stabilit, în principiu, de Jamal Kouloughli, dar el n-o făcea fără să mă consulte. Erau mai multe tipuri de activităţi: cursurile de la Saint Cloud (ei nu le spuneau „cursuri“, ci „intervenţii“), „intervenţiile“ în faţa studenţilor de la Fontenay, localul principal al instituţiei care se numea École Normale Supérieure (era departe, eram transportaţi acolo cu maşina, noi cei care locuiam la Saint Cloud), participare la colocvii, la grupuri de discuţii şi altele. Cursurile mele aveau la bază, în cea mai mare parte, materialul cuprins în cartea mea, apărută pe atunci numai în limba română, *Limba arabă în perspectivă tipologică*, aşa că îmi era uşor să le pregătesc şi îmi făcea şi plăcere să am un auditoriu înţelegător.

La aproximativ o lună de la sosirea mea la Saint Cloud, Kouloughli a avut ideea să-i ceară fostului meu student Mihai Dat să traducă în franceză cartea cu tipologia, cu presupoziţia că ea ar putea să apară sub egida Şcolii Normale, ceea ce nu s-a întâmplat. Versiunea traducerii în franceză revizuită integral de J.-P. Guillaume a apărut până la urmă în România, şi pentru că, aşa cum am mai spus, Editura Universităţii nu exportă cărţi, a avut o difuzare destul de restrânsă. Mi-a părut rău, este cartea la care ziceam că am lucrat şapte ani şi o viaţă întreagă, şi cred şi acum că este un lucru serios. Colegul Guillaume, care a pierdut atâta vreme pentru a revizui textul (mai avea şi altele de făcut…), a avut delicateţea să-mi spună că nu a regretat nici un moment că s-a ocupat de această carte. Am avut satisfacţia să-mi văd cartea cu tipologia în anii trecuţi în raftul cu cărţi uzuale de la Biblioteca Naţională din Paris, la sectorul de lingvistică arabă, alături de marile cărţi ale lingvisticii arabizante. De altfel, şi cartea mea *Langage et culture dans la civilisation arabe*, apărută în Franţa, la l’Harmattan, se afla de mult acolo. Această din urmă carte m-a făcut mult mai cunoscută în Franţa decât cea cu tipologia. Nu-i de mirare: era mult mai accesibilă şi trata probleme care erau pe înţelesul unui public mai larg, măcar în parte.

Am profitat mult în perioada şederii la Saint Cloud de biblioteca de la Fontenay, cum am profitat şi de discuţiile cu colegii şi de întreaga atmosferă de acolo. Cum am mai spus, mergeam uneori cu Mircea şi la Biblioteca Naţională, aflată departe de Saint Cloud, atunci când puteam să ne petrecem întreaga zi în Paris. Eram mai tineri, am putut utiliza din plin tot ce ne oferea pentru îmbogăţirea noastră spirituală marea capitală. Am considerat ca pe un premiu pentru statornica noastră francofilie (culturală!) faptul că aveam parte nu numai de biblioteci şi librării, ci şi de minunatele locuri de plimbare de la Saint Cloud. Anul trecut, când am fost la Paris, am ţinut să revenim în acele locuri, dar nu le-am găsit strălucirea de odinioară. Asta nu numai pentru că noi eram mai bătrâni, ci şi pentru că parcul şi tot ce era în jurul lui păreau mai neglijate.

În perioada în care am stat la Saint Cloud, spre sfârşit, am participat la un colocviu la Fontenay având

ca temă naţionalismul. Comunicarea mea se referea la constituirea sentimentului propriei identităţi la arabi şi a fost chiar comentată de către câţiva dintre cei prezenţi: mi-a plăcut că acolo chiar se făceau lucrurile serios, nu recitai comunicarea pentru nişte urechi surde, cum se mai întâmplă prin alte părţi. Din păcate, comunicările nu au fost publicate în Franţa; comunicarea mea a apărut în România, într-un volum omagial consacrat lui Virgil Cândea (titlul articolului apărut în 2002 era „Aux racines de l'identité arabe"). Articolul respectiv a marcat începutul preocupărilor mele pentru identitatea arabă, căreia îi voi dedica o carte apărută în 2009; sper că nu este ultima mea carte.

La sfârşitul perioadei de şedere la Saint Cloud am oferit o mică petrecere de încheiere cu participarea colegilor arabişti care se aflau la Centru sau gravitau în jurul lui. Tocmai venise şi un profesor din Rusia, semitolog, împreună cu mai tânăra lui soţie care nu ştia altă limbă decât rusa maternă. Am vrut s-o antrenez şi pe tânăra doamnă în distracţia noastră, şi atunci am început să cântăm cântece ruseşti cunoscute, cum era, de exemplu, „Serile în împrejurimile Moscovei". Spre surprinderea mea, şi colegii francezi şi chiar unul arab tunisian ştiau unele dintre cântecele ruseşti sau altele italieneşti ori franceze ale stângii europene. Unii dintre cei de acolo, ca şi mulţi alţii din Franţa, aparţineau generaţiilor de troţkişti, maoişti şi simpatizanţi ai altor „isme", trecuseră prin aventuri de tinereţe pe care noi le înţelegem mai greu. Nici ei nu înţelegeau cum a fost cu „comunismul" nostru, dar cine a înţeles?

5 ianuarie 2012

La Bucureşti primisem mai demult invitaţia de a mă prezenta la un concurs organizat de Universitatea Lyon III „Jean Moulin" pentru un post de profesor la secţia de arabă a acesteia. Am trimis actele cerute şi postul mi-a fost acordat. Nu mă îndoiesc că am câştigat postul, în detrimentul a doi profesori nord-africani şi unul francez, după câte mi s-a spus, în primul rând datorită faptului că aveam o carte tradusă în franceză şi apărută la Paris la o editură cunoscută, l'Harmattan (*Langage et culture dans la civilisation arabe*, pe care am pomenit-o mai înainte), pentru că fusesem înainte invitată la Collège de France, precum şi datorită unui număr destul de mare de articole de lingvistică arabă publicate în franceză. Dacă vor fi fost şi alte motive, legate de politica de cadre a acestei universităţi, nu ştiu.

Atunci când mi s-a transmis vestea că am fost acceptată ca profesor asociat la Universitatea de la Lyon, mi s-au înşirat şi obligaţiile care îmi reveneau: cursuri multe şi variate, de care cei de acolo vroiau să scape, probabil, dar care mie îmi conveneau, în majoritatea lor. Erau în primul rând cursuri la master şi la Şcoala Doctorală, dar şi la anul al treilea, iar în semestrul al doilea, şi la anul întâi. Mi-am pregătit cursurile, ceea ce a însemnat şi adunarea unei cantităţi mari de hârţoage şi cărţi de care aveam nevoie, pe care le voi transporta cu mare greutate la Lyon.

Dar până atunci urmau să se petreacă evenimente importante. Primisem o invitaţie mai demult de la Gunvor Mejdell, responsabila secţiei de arabă de la Universitate, să particip la un colocviu restrâns

consacrat limbii arabe moderne care urma să aibă loc la Oslo. Invitarea mea a fost sugerată de către prietenul Mike Carter, care pe atunci se afla la Oslo, după ce fusese în Australia, în Germania, în Statele Unite şi nu mai ştiu unde. Fusese şi la colocviul de la Nijmegen, fusese şi la colocviul nostru de la Bucureşti, la cele din Ungaria, ne întâlniserăm şi în alte împrejurări şi făcuserăm schimb de publicaţii, ştiam că e un prieten pe care se poate conta.

Mai era un singur invitat străin acolo, profesorul Said Badawi, de origine egipteană, care predase la Universitatea Americană de la Cairo, dar şi la Londra, la School of Oriental Languages. Pe el nu-l cunoscusem înainte, dar îmi era cunoscut numele lui, mai ales datorită unui articol despre nivelurile de limbă în spaţiul arab, articol citat de mulţi până astăzi, inclusiv de mine, în *Identitatea arabă*.

Am fost bucuroasă să vorbesc cu el în araba literară din momentul în care ne-am întâlnit la hotelul la care urma să stăm împreună. El mai încerca să vorbească şi în engleză, dar eu stăruiam să-i răspund în arabă, ca să-mi exersez limba pe care în alte părţi aveam rareori ocazia s-o vorbesc. Ne întâlneam dimineaţa la micul dejun şi el insista să mă servească, deşi bărbat (arab!), deşi mai în vârstă decât mine, deşi avea probleme cu mersul: şchiopăta puţin cu un picior. Cam a treia zi, cred, mi-a dat telefon în cameră înainte de micul dejun ca să-mi spună că nu vine la masă şi că mă roagă să merg singură. În aceeaşi zi, firea lui cinstită şi deschisă l-a îndemnat să-mi mărturisească faptul că s-a trezit de dimineaţă cu spaima că va trebui din nou să vorbească în limba arabă literară şi că acest lucru l-a jenat atât de tare încât a decis să nu mai meargă la masă.

Am povestit acest episod pentru că poate arăta cât de „naturală“ este limba aceasta pentru arabi, şi nu pentru orice fel de arabi, ci pentru unul care a predat-o toată viaţa în Egipt şi în Marea Britanie. El putea foarte bine să vorbească despre situaţia lingvistică (a ţinut şi la Oslo o comunicare interesantă), dar pe măsură ce ne-am împrietenit i se părea tot mai fals să vorbească în araba literară cu mine. Şi atunci am încercat să vorbesc şi eu mai mult în engleză, mai ales când am fost împreună, numai noi doi, într-o excursie de neuitat oferită de Universitatea din Oslo, la Bergen. N-ar trebui însă să uit să menţionez că soţia lui Said era irlandeză, parcă.

Eu îmi pregătisem comunicările în engleză, Ilinca îmi tradusese textele şi mi-a verificat pronunţia. Era vorba de o comunicare despre situaţia lingvistică arabă, la colocviul pomenit mai sus, şi un fel de conferinţă „România la porţile Orientului“, prevăzută să intereseze un public mai larg. A doua conferinţă se desfăşura într-un amfiteatru cam întunecos şi, în timp ce vorbeam, am văzut nişte umbre care intraseră prin spate şi se mişcau agitate, încercând să comunice ceva celor din ultimele rânduri, care au şi părăsit sala. Curând am încheiat şi am aflat, împreună cu colegii de acolo, că avusese loc atentatul asupra turnurilor gemene de la New York: le vedeam apoi la televizor arzând, dar tot n-am înţeles bine ce s-a întâmplat. Noi ne-am urmat programul şi a doua zi am plecat în excursia oferită de Universitatea norvegiană, despre care am pomenit mai sus: cu trenul, cu autobuzul, cu vaporul, prin dintre cele mai frumoase locuri pe care le-am văzut, nu numai în Norvegia.

Se zvonise că arabii au pus la cale şi înfăptuit oroarea care s-a întâmplat în SUA, aşa că Said Badawi era foarte jenat. Mereu vroia să prezinte condoleanţe tinerilor americani care călătoreau cu noi în această

mare excursie organizată pentru străinii cu bani, dar de care aveam şi noi parte. N-a prea avut ocazia s-o facă, pentru că americanii respectivi au cântat tot timpul cât n-au dormit şi nici nu s-au uitat la televizoarele pe care noi le căutam cu înfrigurare în locurile de popas pentru a afla noutăţi.

La capătul drumului, am ajuns în oraşul Bergen, care mi s-a părut mult mai frumos şi mai prietenos decât Oslo. Şi acolo am fost la Universitate şi am vorbit în faţa studenţilor, şi acolo am avut un program turistic, deranjat doar de faptul că nu eram în cea mai bună formă: oboseala îşi spunea cuvântul.

La întoarcere am făcut drumul cu trenul, fără abateri ca la venire. M-am despărţit înduioşată de Said Badawi, despre care ştiam acum mult mai multe, şi mi-am zis atunci, cum zic şi acum, că, dacă nu i-aş fi cunoscut pe el şi pe Zeynab, despre care am pomenit aici (ne-am întâlnit la un colocviu, în Ungaria), doi egipteni minunaţi cum îmi închipuiam eu că trebuie să fie egipteni după ce citisem în cărţi, aş fi fost mult mai săracă. Cu Said Badawi mă voi mai întâlni, pentru că am ţinut să-l avem la colocviul organizat la Bucureşti de către ALECSO (Arab League Educational, Cultural and Scientific Organization), adică Organizaţia Ligii Arabe pentru Educaţie, Cultură şi Ştiinţe. Atunci l-a cunoscut şi Mircea şi l-a plăcut la fel de mult ca mine.

După plecarea lui Said, eu rămâneam încă vreo două zile la Oslo, din ce în ce mai speriată de ce se întâmpla în lume şi de ce se putea întâmpla cu ai mei, de la care nu aveam veşti. Mike Carter m-a plimbat prin Oslo şi prin împrejurimi şi m-a invitat într-o seară la el acasă, la o mică agapă cu prieteni şi cu studenţi de-ai lui. Mike nu părea să se simtă bine în Norvegia, de altfel nu peste multă vreme va vinde casa şi se va întoarce în Australia, unde îşi începuse cariera (venea din Marea Britanie).

La colega noastră Gunvor Mejdell, care organizase colocviul, fusesem invitată împreună cu Mike şi cu Said Badawi, în duminica dinaintea atentatului de la 11 septembrie. Mergeam cu tramvaiul către zona unde locuia ea şi vorbeam în arabă despre diverse lucruri care se întâmplă în lume. Said era puţin dezamăgit şi îngrijorat de pornirile spre agresivitate ale unor conaţionali ai lui. Pe o bancă din apropiere stătea un tânăr arab, pe care nu l-am văzut de la început şi care s-a ridicat la un moment dat strigând cu voce tare: „Ce ştiţi voi despre arabi? O să vedeţi voi…“. La care Said i-a spus, calm: „Stai jos, măi băiatule, şi nu te agita…“.

La întoarcere, pe aeroportul din Frankfurt, am simţit tensiunea. Era cât pe ce să pierd avionul spre România. L-am prins eu, dar nu şi geamantanul meu, care a mai călătorit ceva până să ajungă la Bucureşti. Dar pe aeroport l-am găsit pe Mircea, bucuros că sunt acasă. Venise şi Ilinca, aflată în Turcia pe vremea atentatelor, toate păreau bune, deşi lumea nu mai era aceeaşi.

6 ianuarie 2012

Acasă am început pregătiri febrile pentru Lyon. Mircea a propus să mă însoţească şi să mă ajute la

instalare, dar n-am acceptat pentru că mi se părea o cheltuială inutilă. Am regretat, pentru că am avut mari dificultăţi, începând cu aeroportul nostru din Bucureşti şi până la sosirea la Lyon, cu trenul. Geamantanul meu era ticsit cu cărţi şi hârtii, cu pantofi şi îmbrăcăminte (plecam pentru un an universitar!), aşa că mânerul s-a rupt chiar pe aeroportul de la Paris, unde, din fericire, mă aştepta Mihai, prietenul vechi al lui Mircea şi al meu. Nici el nu mai putea duce greutăţi, aşa că îmi închipui ce mi-o fi zis în gând când m-a văzut cu ditamai geamantanul de 20 de kilograme cu mânerul rupt. Ne deplasam spre Gare de Lyon, lucru pe care l-am mai făcut de vreo două ori când am călătorit de acasă spre Lyon trecând prin aeroportul Charles de Gaulle, fără ca nimeni să-mi spună că exista un tren direct de la aeroport la Lyon, cum am aflat când era prea târziu: de la Lyon am avut avion direct la Bucureşti, în luna iulie, când am părăsit oraşul.

Am ajuns la Lyon seara, foarte obosită, şi am fost bucuroasă s-o găsesc la aeroport pe Geneviève, responsabila departamentului de arabă, cea care se va ocupa de programul meu pe perioada şederii acolo. M-a dus la ea acasă (locuia cu mama ei, pe care n-o voi mai vedea cât am stat la Lyon), unde am cinat, şi apoi la hotelul unde voi fi găzduită pe toată perioada pe care o voi petrece în acest oraş.

Geneviève era o persoană destul de ciudată, şi asta nu este numai părerea mea. Avea pe atunci peste 50 de ani, era profesor şi membru în comisia superioară de atestare, dar avea aerul unui copil care s-a îngrăşat prea mult. De altfel, aproape tot timpul cât am fost acolo a ţinut o cură de slăbire, pe care o începuse invitându-mă şi pe mine la un restaurant, ca să mâncăm fiecare o porţie serioasă de spaghete. Ideea era să ne săturăm de paste, să nu le mai dorim vreme îndelungată. Eu nu m-am străduit să ţin regim, pentru că aveam destule alte constrângeri acolo, dar ea a încercat, cu rezultate mediocre, după părerea mea.

Specialitatea ei era islamologia, domeniu în care făcuse o specializare la Cairo, la Institutul Dominican, unde avusese, după câte am înţeles, o iubire de tinereţe, rămasă fără urmări, pentru că partenerul a murit. Geneviève era un specialist foarte serios: cărţile pe care mi le-a dăruit când am fost acolo, ca şi cele pe care le-a scris şi la care a colaborat după aceea, o probează. Nu ştiu însă dacă era potrivită pentru o funcţie de conducere, şi asta nu numai pentru că era foarte exigentă, cum credea ea. Mai sunt şi alte calităţi care se cer unui conducător de colectiv, şi nu cred că le avea pe toate.

Când am ajuns eu la Lyon III, relaţiile între membrii colectivului de arabă erau cam proaste, şi proaste au rămas până la sfârşit. Pentru mine, acest lucru era deosebit de neplăcut, printre altele şi pentru că îmi îngreuna adaptarea. De altfel, atmosfera generală din facultate, relaţiile dinte profesori erau greu de înţeles pentru mine. În clădirea în care se ţineau cea mai mare parte a cursurilor (la „Manufacture“ erau clădirile refăcute ale unei manufacturi de tutun) nu prea puteai vedea profesori stând de vorbă între ei. Când intra cineva în sala profesorală, nu saluta de obicei – de altfel, nimeni nu ar fi ridicat capul ca să-i răspundă, dacă ar fi făcut-o. Puteai să-ţi ţii orele fără să treci pe la sala profesorală, dacă nu aveai nevoie de fotocopiator. Nu cunoşteam decât puţini profesori de la Lyon III, de la limbi străine, iar cei pe care i-am cunoscut bine mai târziu i-am cunoscut în afara cadrului cursurilor universitare. Se spunea că ar fi fost şi un profesor de română, lyonez, dar nu l-am văzut niciodată. Exista o supraveghere discretă, de

care mi-am dat seama mai târziu, posibilă şi pentru că o parte dintre sălile de curs erau separate de culoar prin geamuri de sticlă. În principiu, nimeni n-ar fi trebuit să treacă pe culoar în timp ce se desfăşurau orele.

Majoritatea cursurilor durau o oră, ceea ce mi s-a părut ciudat la început, obişnuită cum eram cu cursul de două ore. Erau studenţi mulţi la arabă, la cursurile obişnuite, care durau trei ani (câteva zeci în fiecare an), mai puţini la master (unde eu nu vedeam, în mod curent, mai mult de 10-15) şi ceva mai mulţi la doctorat, cei de la arabă fiind grupaţi la Şcoala Doctorală împreună cu alţii, de la alte limbi „orientale“: japoneză, chineză, persană etc. Cea mai mare parte a studenţilor erau de origine arabă, africană sau asiatică. Îmi amintesc că la master era o pakistaneză deşteaptă şi atât de frumoasă, încât mulţi băieţi de la alte secţii treceau pe culoarul de lângă sala noastră în pauză doar ca s-o vadă: nu părea să-i displacă.

Am avut ca student şi un distins domn francez care fusese profesor de astronomie, iar acum era pensionar şi se înscrisese la arabă: n-am înţeles prea bine la început ce-l mâna să facă acest lucru dificil. Când l-am întrebat, cât am putut de delicat, de ce face araba, mi-a spus ceva despre îndepărtate origini în Liban, şi atunci am mai înţeles. Citise şi cartea mea apărută în franceză, citea de toate şi mă stresa puţin prezenţa lui la ore. Era foarte atent, interesat, pricepea tot cu uşurinţă. Mi-a atras atenţia o dată că spusesem „particle“ în loc de „particule“.

Exista o concurenţă între universităţile Lyon III şi Lyon II, nu numai în materie de studii arabe. În principiu, Lyon III ar fi trebuit să se specializeze în „limbi mici“, adică nu de largă circulaţie, dar în fapt lucrurile erau destul de amestecate. Cert, este că la Lyon II era o şcoală serioasă de lingvistică, lucru asupra căruia Geneviève mi-a atras atenţia de la început, subliniind că nu are nimeni nimic împotrivă ca eu să colaborez cu colegii de acolo în ce priveşte specialitatea mea, din moment ce la Lyon III nu aveam cu cine colabora.

De altfel, o serie de clădiri importante ale facultăţilor de litere şi de limbi străine din cele două universităţi se aflau grupate în apropiere de hotelul unde locuiam, şi toate în apropierea unei biblioteci importante, de care voi profita din plin în timpul şederii la Lyon, cea de la Maison Méditerranéenne. Toate acestea erau aproape de marginea fluviului, şi nu sunt sigură că această aşezare n-a avut un rol în durerile foarte rele care m-au lovit la un picior, aproape pe întreaga perioadă a şederii mele acolo.

Cel care a iniţiat studiile lingvistice serioase la Lyon II, cel care le-a dirijat până la pensionarea sa, care se produsese înainte de venirea mea la Lyon III, era André Roman, despre care am mai pomenit aici. André Roman mă invitase pentru o conferinţă la Lyon II la sfârşitul perioadei pe care o petrecusem la Paris, atunci când am fost invitată la Collège de France. Nu-mi mai aminteam mare lucru de la acea vizită, dar acum tot André Roman a fost cel care a făcut legătura dintre mine şi colegii de acolo, deveniţi buni prieteni mai târziu. Este vorba despre familia Hamzé, ambii lingvişti arabişti, şi despre Joseph Dichy, de care auzisem înainte şi pe a cărui soţie, Véronique Traverso, lingvistă cunoscută până în România, o vom cunoaşte mai târziu în casa familiei şi o vom întâlni cu plăcere şi în Bucureşti.

Una dintre clădirile importante ale Facultăţii de Litere de la Universitatea Lyon II era cea în care se

afla o bibliotecă a secţiei de arabă, destul de bine garnisită: biblioteca cea mare a facultăţii era undeva la marginea oraşului, unde se ajungea cu greu, şi am început s-o frecventez atunci când Mircea a venit să stea cu mine câteva săptămâni la Lyon, primăvara următoare. În ultima perioadă a şederii mele la Lyon se va deschide şi biblioteca mare de la Lyon III, pentru că precedenta, victima unui incendiu, mult înainte de venirea mea, fusese închisă multă vreme.

În clădirea din apropierea hotelului meu, care adăpostea o parte din Universitatea Lyon II, îşi avea biroul şi Hassan Hamzé, responsabilul colectivului de arabă, care mai avea şi cheia de la o sală cu calculatoare, rareori utilizată de către cei de acolo. Hamzé mi-a dat cheia şi am avut astfel posibilitatea de a avea acces la mail timp de luni de zile. A fost pentru mine o adevărată binefacere să pot coresponda cu familia, să aflu veşti de la ei şi să le vorbesc despre mine. Mai târziu, spre sfârşitul şederii mele la Lyon, am avut acces la o sală dintr-o clădire a Universităţii mele, ca să zic aşa, situată în apropiere de hotel, ceea ce a fost, evident, mult mai bine. Pe vremea aceea a stat şi Mircea la Lyon mai bine de o lună de zile, perioadă de răsfăţ pentru mine. Mă însoţea dimineaţa la facultate, un drum lung, pe care mă obişnuisem de la început să-l fac aproape întotdeauna pe jos. Se putea ajunge la „Manufacture“ (aşa se chemau clădirile în care era instalată acum Lyon III) şi schimbând două metrouri, dar nu-mi prea plăcea să merg cu metroul; şi chiar dacă mi-ar fi plăcut, n-aş fi avut prea mult parte de metrou pentru că acesta a fost în grevă timp de câteva luni, incluzând perioada şederii lui Mircea acolo. Din păcate, durerile de picior m-au privat de plăcerea mersului pe jos multă vreme.

Aproape de hotelul în care stăteam era şi Centrul de Dialectologie Franceză condus de Brigitte Horiot, o domnişoară în vârstă, care era un personaj cu influenţă la Lyon III, cu orientare de dreapta, de dreapta monarhistă chiar, lucru care mă minuna. Era şi o bibliotecă de lingvistică la Centru, de care am profitat şi eu şi de care au profitat, după întoarcerea mea în Bucureşti, şi alţii. Aveau acolo dublete ale numerelor din *Bulletin Linguistique* pe mai mulţi ani şi am acceptat să le car cu mine la Bucureşti pentru a le dărui Institutului de Lingvistică, după ce l-am întrebat în prealabil pe directorul institutului dacă au nevoie de aşa ceva. Transportul a aproape 20 de kilograme în plus faţă de bagajul meu (şi el mai mare după anul pe care l-am petrecut la Lyon) a cerut oarecari eforturi şi intervenţii din partea unor români care se ocupau de linia aeriană Lyon-Bucureşti. N-am avut parte, nici Brigitte şi nici eu, de mulţumiri.

Ea a meritat multe mulţumiri şi din partea mea pentru felul în care s-a ocupat de mine cât am stat acolo. Printre altele, m-a luat împreună cu o doctorandă a ei de origine italiană pentru o excursie la Mediterana, într-o zi frumoasă, de care ne-am bucurat din plin. M-a luat şi într-o excursie organizată de un grup de profesori ai facultăţii în localităţi şi puncte turistice din împrejurimile oraşului, m-a luat cu ea şi la cunoştinţe şi prieteni ai ei, în Lyon şi în localităţi învecinate. Am avut bucuria s-o vedem şi la Bucureşti, o singură dată, s-o conducem şi noi prin locurile care ne plac. Nu s-au mai repetat vizitele din partea ei, în schimb eu am mai fost la Lyon, invitată la un colocviu iniţiat de colegii de la Lyon II, a fost şi Mircea, ocazie cu care Brigitte a organizat o mică agapă la Centrul condus de ea de la Lyon III, unde am revăzut cu plăcere prieteni şi colegi. Eu organizasem o astfel de agapă înainte de plecarea de la Lyon, cu aproape aceiaşi invitaţi.

Am revăzut cu această ocazie şi alţi prieteni mai vechi, universitari sau neuniversitari. Acum, după ce

povara cursurilor şi a vieţii de fiecare zi dispăruse, oraşul mi se părea mai frumos, iar oamenii şi mai simpatici.

7 ianuarie 2012

Aproape tot timpul am avut de pregătit câte o comunicare pentru un colocviu care avea loc cât am stat acolo. Nu erau rare colocviile, dar mai aveam şi o participare constantă la şedinţele Societăţii de Lingvistică de la Lyon, a cărei membră am rămas până acum, precum şi la şedinţele unui grup de cercetare în domeniul teoriei argumentării şi retoricii în spaţiul arab, parte a unei mai largi preocupări pentru domeniile respective.

M-am pregătit serios pentru o comunicare pe care am ţinut-o la Societatea de Lingvistică, în prezenţa fostului rector de atunci al Universităţii Lyon III, un italienist care se ocupase pe vremuri şi de română. Erau de faţă şi André Roman, lucru care m-a încurajat, şi un coleg de la Lyon II care fusese la colocviul de lingvistică arabă organizat de mine la Bucureşti – şi, bineînţeles, publicul obişnuit al celor de la Societatea de Lingvistică. Am vorbit liber, iar cuvintele îmi veneau cu uşurinţă pentru că subiectul mă pasiona. André a remarcat că utilizam unele cuvinte cu care noile generaţii de francezi nu erau obişnuite: de pildă, *nonobstant*. Nu eram de vină noi că nu cunoşteam destul de bine franceza modernă, aşa ne învăţaseră în România, iar practică n-am avut unde să facem…

N-am reluat comunicarea aceea pentru a o pregăti de publicare într-o revistă serioasă pentru că n-am avut timp s-o fac aşa cum aş fi dorit. Aşteaptă şi acum, va mai aştepta probabil o vreme. Am mai ţinut comunicări la Lyon: îmi amintesc acum o comunicare despre „Metaforă la Ibn Ginni“, ţinută la un colocviu organizat de Lyon II, şi alta despre capcanele traducerilor din arabă, în care m-am referit în mod special la semnificaţia păstrării unor cuvinte şi expresii „netraduse“. Era un colocviu internaţional organizat de Lyon III, la care participa, printre alţii, un coleg din Liban, care a protestat împotriva utilizării de către mine a cuvintelor „exotizare“ şi „exotic“ în legătură cu unele dintre textele traduse. N-a avut ecou intervenţia lui, alţii au înţeles ce am vrut să spun.

Activitatea pentru care mă găseam la Lyon nu a fost chiar uşoară, mai ales la început. Aveam ore destul de disparate, în general, iar marţea aveam câte o oră de curs dimineaţa şi o oră după-amiaza. După cursul de dimineaţă treceam printr-o piaţă pe care o aveam în drum (aşa cum sunt pieţele în oraşele franceze, aranjate la nouă dimineaţa pe un trotuar mai lat sau într-o piaţă, pentru ca la două după-amiaza locul să fie curat ca şi cum nu s-ar fi petrecut nimic acolo), iar după-amiaza se întâmpla să mă întorc cu metroul. În afara orelor mă pregăteam pentru cursurile care urmau în săptămâna respectivă, mergeam la bibliotecă, mă plimbam, mai ales duminica, când rareori mă invita cineva, şi stăteam la hotel privind din pat la televizor sau ascultând muzică.

Pe măsură ce trecea timpul eram tot mai des invitată la prieteni vechi şi noi. Despre familia Roman am pomenit deja, dar nu ştiu dacă a reieşit până acum cât de numeroase au fost invitaţiile la ei acasă sau

în oraş. De mai multe ori am fost invitată la familia Hamzé: şi ei, ca şi Joseph Dichy şi Véronique, au ţinut să ne invite şi când a venit Mircea acolo. Am mai fost invitată cu Mircea, dar şi singură, în familia românească a unei verişoare a ginerelui nostru, Ştefan. Tot împreună am fost invitaţi de Paşti într-o familie pe jumătate românească, cu soţul francez şi cu soţia română din Transilvania, care avea atunci în vizită părinţii din România. Am văzut atunci cu plăcere doi copii – băieţi – frumoşi şi bine-crescuţi. Cu toţi aceştia m-am întâlnit de mai multe ori cât am stat la Lyon şi chiar după, în România.

Am mai fost invitată în casele unor profesori ai Universităţii mele, pe care îi cunoscusem cu ocazia unei recepţii organizate de Rectorat la început de an universitar. L-am cunoscut atunci pe decanul Facultăţii de Litere (a noastră era de limbi străine), care mi-a făcut apoi cunoştinţă cu Jean-Pierre Longre, profesor de literatură franceză, despre care a ţinut să-mi spună că este animatorul Asociaţiei de prietenie franco-română „Rhône-Roumanie“, o asociaţie cunoscută în mediile universitare de la Lyon, care mi-a stârnit şi mie admiraţia cât am stat acolo, şi chiar după aceea, când am mai avut veşti despre ea prin prietenul Longre.

Familia Longre m-a invitat la ei într-o seară, împreună cu familia decanului şi prietenului său, profesorul Lavorel (devenit ulterior rectorul Universităţii), şi cu familia prorectorului facultăţii, pe care atunci l-am cunoscut. La sfârşitul unei seri foarte plăcute, am plecat spre hotel împreună cu soţii Lavorel, care m-au condus până acolo. Cu ei aveam să mă mai întâlnesc atunci când mă vor invita la ei, la o casă cumpărată nu demult la ţară, într-o localitate aproape de Lyon. O familie care mi-a rămas în amintire, cu doi băieţi şi o fată, toţi simpatici, toţi deschişi şi dornici să afle lucruri despre România. Au ţinut să mă invite duminica şi să mă ţină la ei aproape toată ziua (am fost cu ei în acea zi şi la alegerile prezidenţiale din 2002!) pentru că doamna mă întrebase când m-au condus la hotel dacă nu mi-e greu duminica singură: soţul ei, care fusese profesor în Cehoslovacia, se plângea acolo de singurătate, duminica în mod special. Aşa era şi la mine, şi eu m-aş fi plâns dacă aş fi avut cui…

Cu familia Longre am devenit prieteni buni. El a fost de mai multe ori la noi, la Bucureşti, uneori a şi dormit aici, a venit o dată şi cu soţia, şi cu o familie de prieteni pe care i-am cunoscut la Lyon, ca fruntaşi ai Asociaţiei de prietenie „Rhône-Roumanie“. Cum am mai spus, era o minune această asociaţie, am avut şansa să cunosc o parte dintre membrii ei foarte curând după sosirea mea la Lyon. Am fost invitată la reuniunea pe care o organizaseră la un restaurant din oraş cu ocazia Zilei Naţionale a României. Toată lumea plătea tacâmul, iar atmosfera era deosebit de plăcută. Mai era acolo o tânără din România, cu care aveam să mă întâlnesc a doua zi.

Membrii asociaţiei (cei cu familii, cei mai în vârstă) aveau un obicei foarte frumos: invitau din România în fiecare an câte o profesoară de franceză care nu avusese până atunci şansa să viziteze Franţa, îi plăteau în comun drumul, iar acele familii care aveau posibilitatea s-o facă o ţineau şi o plimbau pe rând. Spun „profesoară“, dar probabil erau şi profesori, când se întâmpla – oricum, mai rar. Cu o astfel de familie şi cu invitata lor din acel moment am făcut o excursie în apropiere de Lyon, excursie care m-a apropiat de familia franceză şi m-a făcut să mă jenez de conaţionala mea. Vorbea prost franceza, dar era plină de mofturi şi pretenţii. Francezii care o găzduiau atunci, cu care mă voi împrieteni, m-au asigurat că

au avut şi altfel de români în gazdă.

Am fost invitată în această familie de câteva ori, o dată şi cu Mircea. Aveau doi băieţi şi o fată. Fata era coreeană, dintre copiii coreeni care fuseseră victime ale războiului şi fuseseră adoptaţi în Franţa. Era perfect acomodată în familie, se certa, dar se şi împăca bine cu „fraţii“ ei francezi get-beget, era studentă la Drept, la Universitatea Lyon III, care avea cea mai bună facultate de ştiinţe juridice. Familia era de stânga, o stângă luminoasă, cum poate să fie în Franţa. Am stat de vorbă mult cu doamna, care m-a luat o dată la plimbare prin oraş, ca să-mi arate ce are frumos Lyonul. Mai târziu, când am revenit la Lyon împreună cu Mircea, am fost invitaţi amândoi la masă în familia lor (Bouvier) şi am avut discuţii utile şi plăcute cu cei în vârstă, dar şi cu fiul lor şi soţia acestuia: utile pentru noi şi pentru că ne arătau cum gândesc cei de stânga. Seniorii au plecat ulterior în Maroc, pentru doi ani, mi-au scris de acolo la Bucureşti, dar corespondenţa s-a întrerupt din vina mea. Am pierdut adresa lor din Maroc, lucru pe care poate nu l-au crezut atunci când le-am scris la Lyon, scuzându-mă. Dar aşa era, şi o regret mereu.

9 ianuarie 2012

Astăzi ne-am aflat la Moeciu, la vila familiei Pop, adică a fratelui meu şi a cumnatei mele. N-am mai fost la ei de câţiva ani, nu mai ştiu câţi, în orice caz, de când am avut casa de la Măneciu n-am mai fost, dar probabil nici înainte: cu doi ani în urmă aveam încă un aranjament la Buşteni, unde petreceam scurte perioade şi vara, şi iarna. De întâlnit, ne-am întâlnit tot timpul cu familia Pop la Bucureşti, când la ei, când la noi, iar primăvara şi vara trecute au venit şi ei să ne viziteze la Măneciu, unde părea să le placă. Acum, iarna, nu ne mai place nici nouă la Măneciu, pentru că este frig, dar mai ales pentru că închiseserăm apa şi goliserăm ţevile de teamă să nu păţim şi noi ca alţii, să îngheţe ţevile şi să se strice instalaţia.

La Moeciu ninsese în timpul nopţii şi peste tot se vedea un alb imaculat. Uitasem cât de frumos era acolo, cât de frumos era afară, unde respirai cu adevărat, dar şi în casa cu un living mare şi frumos amenajat, care pentru noi era numai prilej de încântare, dar pentru ei era şi motiv de îngrijorare: să încălzeşti o asemenea încăpere, deschisă şi în sus, spre dormitoare, şi în jos, spre pivniţă şi camere, cu instalaţiile de încălzit nu era de glumă. Dar, pentru moment, cu toţii ne-am bucurat şi atât.

Ani de zile, după ce fratele meu a reuşit să termine căsoiul pe care un antreprenor cu prea mari ambiţii l-a adus la dimensiuni neaşteptate, am petrecut părţi din vacanţa de vară la Moeciu, uneori şi iarna câteva zile. Cunoşteam vecinii, cunoşteam împrejurimile, găteam, ne plimbam şi ne simţeam bine. Mai rar veneau acolo copiii şi nepoţii noştri, dar şi băiatul lui Milu, Picu, care n-a venit prea des nici după ce s-a căsătorit şi s-a născut băieţelul Luca, acum un an şi jumătate. Cu câteva zile înainte de sosirea noastră trecuse pe acolo şi familia Pop junior, spre bucuria fratelui meu şi a cumnatei mele, care ar fi vrut ca vila lor să fie mai mult utilizată.

La 9 ianuarie ar fi fost ziua mamei mele şi invitarea noastră a ţinut cont de această comemorare. Milu a şi spus, de altfel, că mama s-ar fi bucurat să ne ştie împreună de ziua ei. Eu aş adăuga: şi în toate

celelalte zile, pentru că acum avem mai multe în comun, suntem cu toţii pensionari, suntem cu toţii mai înţelepţi, mai ales de când suntem părinţi şi bunici. Ne-am simţit bine împreună, ne simţim bine acum când petrecem multe aniversări în familia lărgită. Ne trebuie o masă destul de mare…

Am plecat de la Moeciu spre Bucureşti împreună cu fratele meu şi cumnata mea, ne-am oprit o clipă la Sinaia, unde avem acum un mic apartament, şi, mergând spre Bucureşti, am auzit-o pe Ada vorbind la radio în calitate de „director Discovery pentru Europa de Sud-Est“, alături de ministrul Învăţământului, pentru a prezenta un proiect comun, modern, pus în serviciul învăţământului. Mi-a plăcut cum a vorbit, părea stăpână pe ea şi pe ceea ce prezenta.

Mai adaug ceva la aceste mărturisiri determinate de mici evenimente actuale. Zilele trecute am primit de la Mircea un mesaj forwardat: era răspunsul la urările lui de sărbători pe care i-l trimitea un coleg francez, profesor la o universitate din Paris, pomenind şi de faptul că la ultima întâlnire de la Paris, de acum câteva luni, mă cunoscuse şi pe mine.

> Merci de votre aimable message. Recevez en retour tous mes meilleurs voeux pour l'année qui commence, pour vous-même et votre épouse, dont la personnalité rayonnante m'a beaucoup impressionné. Je vous souhaite la santé, le bonheur et tous les accomplissements qui éclairent malgré tout une époque bien obscure. Avec mes cordiales salutations.

Referirile la mine mi-au făcut plăcere, aşa că i-am trimis mesajul şi Ilincăi şi am primit un răspuns în care îmi spunea, în esenţă: „Ştiam, dragă, că eşti «rayonnantă» înainte să spună el!“. I-am povestit şi Adei despre mesaj, iar ea – care are un umor mai englezesc – mi-a spus că domnul respectiv ar fi trebuit să adauge „în pofida vârstei…“.

Mi-a părut rău că Ada nu are decât băieţi, nişte fete i-ar fi prins bine şi ei, să vadă cum pot fi fetele drăguţe (dar eu cum voi fi fost, oare, cu mama?)…

14 ianuarie 2012

În perioada în care mă aflam la Lyon am primit un mesaj din partea ALECSO, în care mi se făcea propunerea să găzduim la Bucureşti o reuniune a reprezentanţilor studiilor arabe în Europa de Sud-Est. Era o cinste care ni se făcea, aşa că n-am stat pe gânduri să accept şi apoi să mă ocup de pregătire, recurgând la mail, pentru că alte posibilităţi nu aveam.

Ni s-a cerut să propunem noi personalităţile ce ar urma să participe, lucru care n-a fost uşor pentru că relaţiile noastre cu alţii, în afara celor din Ungaria (şi, parţial, Cehia), erau aproape inexistente. Am făcut totuşi ce am putut şi, până la urmă, reuniunea s-a desfăşurat în condiţii bune, graţie contribuţiei financiare a ALECSO şi datorită propriilor noastre eforturi, sprijinite de conducerea Universităţii.

Pentru mine era şi o ocazie să merg acasă, să-mi văd familia şi să-mi îmbunătăţesc dispoziţia, nu prea bună după o lungă iarnă petrecută în străinătate. Am revenit pentru câteva zile la facultate, pentru că toţi

se bazau pe mine pentru organizarea întâlnirii reprezentanţilor arabiştilor sud-est europeni şi păreau că se bucură de venirea mea. Tot ce ţinea de desfăşurarea întâlnirii, începând cu şedinţele şi terminând cu masa, cazarea, excursia, depindea în primul rând de mine. Este adevărat că, de această dată, şi colegul Dobrişan s-a ocupat de latura materială a colocviului. Nu am de gând să povestesc desfăşurarea reuniunii, cred că ne-a prins bine tuturor să ne întâlnim şi să discutăm. Pentru mine a fost un motiv special de bucurie prezenţa lui Said Badawi, pe care eu l-am propus să fie invitat de către ALECSO, precum şi a unui coleg sirian pe care atunci l-am cunoscut şi urma să-l cunosc mai bine atunci când va organiza la Damasc un colocviu serios, aşa cum părea să fie el în toate privinţele. L-am întâlnit atunci la Bucureşti pentru prima oară şi pe colegul bulgar Iordan Peev, care mă precedase la Collège de France şi cu care aveam multe afinităţi: voi continua o corespondenţă sporadică cu el. Am întâlnit atunci şi alţi colegi „foşti socialişti“ cu care am avut discuţii interesante.

Responsabilul cu organizarea colocviului din partea ALECSO, inclusiv din punct de vedere financiar, era un mauritanian, cu doctorat la Paris, o persoană deschisă şi simpatică. Colocviul nostru se desfăşura într-o sală a Facultăţii de Drept, iar în jurul prânzului aveam o pauză de masă şi de plimbare. Un grup de participanţi care se aflau pe lângă Cişmigiu a fost oprit de doi „poliţişti“ în civil, care le-au cerut acestora actele şi au zăbovit în mod special asupra colegului nostru mauritanian închis la culoare, căruia i-au spus că ei caută droguri, şi l-au luat deoparte pentru a-l controla. Când cei care formau micul grup au ajuns la locul în care se desfăşurau lucrările colocviului mi-au spus că au avut a face cu poliţişti, dar că nu s-a întâmplat nimic. Când ne-am adunat în sală, în timp ce cineva îşi citea comunicarea, am primit însă un bilet de la Said care mă anunţa că mauritanianului nostru îi lipsesc 5.000 de dolari din suma pe care o avea pentru cheltuieli şi pe care o scosese din portofel pentru a fi controlată de aşa-zişii „poliţişti“.

L-am anunţat imediat pe rectorul nostru, care ne-a sfătuit să mergem la poliţie. Am făcut-o, soţul meu şi cu mine, l-am însoţit pe păgubaşul direct şi am luat în serios recomandarea domnilor de acolo de a face o plângere. Pe scurt, am stat câteva ceasuri la secţia de poliţie, interval în care am urmărit mişcările poliţiştilor care se îndreptau din când în când spre o sală, de unde ieşeau veseli. La un moment dat ni s-a spus că un coleg îşi sărbătoreşte ziua de naştere, aşa că vedeţi dumneavoastră… Nici un răspuns la reclamaţie, nici un ban nu s-a mai văzut: poliţiştii ne priveau zâmbind cum ne străduiam să compunem reclamaţia („De unde avea banii negrul ăla?“, a întrebat un deştept de acolo). Unii dintre cei prezenţi la colocviu au pus la loc o parte din bani, dar ruşinea n-a spălat-o nimeni.

Poate doar să fi însemnat ceva reuşita colocviului, în general, şi impresia făcută de colegii şi de studenţii noştri, care au prezentat la sfârşit şi o seară de poezie arabă…

15 ianuarie 2012

M-am întors la Lyon mai puţin întristată decât la plecare, mi se părea chiar că mă voi odihni. Aşa a fost, într-o măsură, pentru că acolo aveam numai grija mea, nu şi pe cea a familiei şi a altora din jur.

Ultima perioadă a şederii mele la Lyon a fost marcată de prezenţa lui Mircea acolo pentru o lună. Cu

el, toate lucrurile erau mai simple, începând cu cumpărăturile alimentare, pe care la făceam la magazine mai bune, aflate la mai mare distanţă decât cele la care mergeam eu când eram singură, cu mersul la piaţa de duminică, cu deplasarea la biblioteca din afara Lyonului (la care am fost o singură dată singură: metroul nu circula, cu tramvaiul sau autobuzul era greu de ajuns), cu accesul la internet (acum într-o sală din apropierea hotelului, unde trebuia să ne descurcăm singuri), cu plimbările, cu toate.

N-am pomenit până acum despre vizitele prietenilor din Elveţia la Lyon. Este vorba despre familia Schoeler şi despre familia Hilary şi Jacques Waardenburg, care au venit pe rând să ne vadă pentru o zi. Se pare că eram destul de aproape de Bâle, unde stăteau amicii Schoeler, şi poate la fel de aproape, nu ştiu, de Lausanne, reşedinţa familiei Waardenburg. Ambele vizite au avut loc pe când Mircea se găsea la Lyon. Cu Hilary şi Jacques ne-am plimbat prin oraş, am vizitat librării pentru că Jacques ţinea să-şi cumpere tot ce apăruse în materie de islam şi islamism. Cărţile lui au strălucit întotdeauna printr-o impecabilă documentare şi prin echilibru în aprecieri.

În schimb, vizita familiei Schoeler a fost un mic eşec: a plouat cu găleata tot timpul, aşa că ei s-au văzut obligaţi să-şi grăbească plecarea. Cu ei ne vom întâlni mai des în anii care vor veni, stau întotdeauna la noi când vin în Bucureşti. Pot spune că multe locuri din ţara noastră ne-ar fi rămas necunoscute dacă nu le-am fi vizitat împreună cu Christa şi cu Gregor Schoeler. Este vorba, în primul rând, despre mănăstirile din nordul Moldovei, dar şi despre locuri din România pe care le-am redescoperit cu ei. În ultimii ani vin în România mai ales pentru a vizita Delta Dunării, excursie în care noi nu i-am întovărăşit încă pentru că nu ştiu ce reţineri ne-au împiedicat până acum, în afară de teama de ţânţari…

Eu am fost, în schimb, împreună cu ei, la Vama Veche, la reşedinţa familiei Elsa şi Paul Miron, care le-a plăcut foarte mult. Christa şi Gregor au ţinut acum doi ani, când au fost în România şi au petrecut o săptămână în Deltă, să-şi prelungească vizita în zonă mergând şi la Vama Veche. De data aceasta Paul Miron nu mai era, iar Elsa se afla în Germania.

Ne-am bucurat de ospitalitatea acestei familii care locuia la Freiburg im Breisgau ani în şir, vara, şi am văzut Vama Veche crescând până la dimensiuni care astăzi nu ne mai plac. La Vama aveau o casă şi Mihai Moraru cu Sanda, vechi prieteni pe care îi vizitam şi cu care am petrecut seri de neuitat, cu sau fără Elsa şi Paul Miron.

Revenind la Lyon, trebuie să vorbesc despre o excursie pe care am făcut-o împreună cu Mircea în Spania, excursie de multă vreme dorită de mine (Mircea mai fusese la Madrid, invitat de Universitate). Puteam să ne permitem acum nu numai să mergem în Spania, să ne înscriem la o excursie care cuprindea unele dintre locurile cele mai vizitate de turişti (pentru mine era important şi că erau locuri marcate de prezenţa arabă acolo, timp de şapte secole), dar şi să călătorim cu vagonul de dormit.

Ne înscrisese pentru excursia care pornea de la Madrid o fostă studentă a lui Mircea, devenită ulterior şi colegă (pe vremea când Mircea era vicepreşedinte la Fundaţia Culturală Română), acum căsătorită cu un profesor de filosofie spaniol. Pe vremea aceea nu aveau copii, îşi cumpăraseră o casă într-un fel de staţiune-sat aflată la o distanţă considerabilă de Madrid, unde au fost bucuroşi să ne ducă şi

pe noi. Am făcut vizitele turistice obişnuite la muzee, eu am fost impresionată mai ales de vizita la Prado, pe care n-am uitat-o. Ne-am plimbat prin Madrid, ne-am bucurat că puteam face cumpărături la El Corte Inglès, un magazin care m-a impresionat şi de la care mi-am luat un taior bleumarin de primăvară care îmi venea bine şi pe care l-am purtat cu plăcere ani de zile la Bucureşti. Au fost zile plăcute, urmate de altele la fel.

Punctele turistice pe care le-am vizitat în această excursie făcută cu autocarul au rămas în amintirea noastră nu numai în funcţie de frumuseţea lor, ci şi în funcţie de vremea de care am avut parte. Ne-a plăcut Cordoba, place la toată lumea, dar n-am putut să ne bucurăm din plin de frumuseţea Granadei pentru că ploua cu găleata, şi era o ploaie amestecată cu lapoviţă (în aprilie!). În schimb, Sevilla, cu parcul ei minunat, cu catedrala, cu frumuseţile oraşului, a rămas pe veci în amintirea noastră. În totul, o excursie care ne-a plăcut şi care ne-a făcut să ne dorim să ne întoarcem în această ţară. Am şi făcut-o acum doi ani, într-o primăvară cam ploioasă, când am petrecut o săptămână în partea cealaltă a Spaniei, în Catalonia, unde am văzut şi cel mai frumos oraş din lume: Barcelona, şi un oraş mai mic, Tarragona, unde ziceam că nu ne-ar fi displăcut să trăim. Ne-a primit acolo o româncă, o cunoştinţă mai veche a lui Mircea, care se ocupase şi ea de Alexandru Ciorănescu, căruia îi consacrase o teză de doctorat. Ne-a răsfăţat o zi întreagă plimbându-ne în locuri care ne-au rămas în amintire.

Excursia în Spania despre care am vorbit mai sus a fost în luna aprilie. Ne-am întors la Madrid, iar de aici, la Lyon, pe când primăvara începea să-şi intre în drepturi. Mircea a plecat, din păcate, eram din nou singură, iar durerile nu mă ocoleau. O bună parte din timp mi-am consumat-o încercând să obţin o consultaţie la un doctor pentru durerile mele de picior, după ce îmi câştigasem toate drepturile în calitate de angajat al statului francez. N-a fost uşor. M-am gândit să cer o consultaţie la spitalul Saint-Joseph, care se afla la doi paşi de hotelul meu. M-am prezentat la spital la data la care eram programată şi mi s-a spus că am fost programată din greşeală acolo, că o să-mi găsească o altă clinică, unde să merg peste vreo două săptămâni, adică în apropierea plecării mele spre Bucureşti. În ziua indicată m-am dus acolo, însoţită de familia Roman, care era alături de mine în suferinţa mea, şi am găsit o clădire destul de părăginită, unde se făceau lucrări serioase şi nu se vedea nici un solicitant de consultaţii. Tânăra doctoriţă care trebuia să mă consulte se afla însă acolo, a stat de vorbă cu mine câteva minute şi mi-a spus că nu poate decât să-mi prescrie nişte calmante, din cele pe care le luasem deja de la farmacie. Am fost atât de indignată încât am refuzat calmantele, singura ofertă a serviciilor franceze de sănătate în schimbul unui an de plată a contribuţiilor mari care mi se cereau şi al eforturilor pentru dobândirea celebrului carnet de sănătate. Încă o iluzie care dispărea.

Ar trebui să recunosc, de fapt, că domeniul medical a fost singurul domeniu în care m-am simţit străină şi tratată ca atare. În rest, n-am simţit apăsarea acestei poveri de care se plângeau mai tare alţi străini. Fusese invitat la Lyon II cu câteva luni înainte un coleg profesor arab din Liban, Issam Nur ad-Din, care stătea în acelaşi hotel cu mine şi se plângea mult mai tare decât mine de singurătate şi de izolare în mediu francez al Lyonului, cu atât mai mult cu cât franceza lui era destul de modestă. El repeta o zicală arabă care s-ar putea traduce: „Străinul, tot străinului îi este seamăn“. Am avut noroc că şi mie mi-a venit

soţul, şi lui soţia, aşa că ne-am simţit mai puţin străini. De fapt, eu eram deja destul de adaptată când a venit el.

Am mai corespondat după întoarcerea în ţările noastre, el mi-a trimis cărţi ale lui, printre care şi una cuprinzând articole, transcrieri ale unor emisiuni radio consacrate problemelor limbii arabe în contemporaneitate. Am citat din opiniile lui în problemele de limbă în cartea mea privind *Identitatea arabă*, care le-ar putea părea unora excesive. Ne-am mai întâlnit atunci când eu am participat la un colocviu la Beirut, dar n-am putut sta prea mult de vorbă pentru că n-am putut răspunde atunci invitaţiei lor de a-i vizita în casa pe care o aveau pe malul mării.

Primăvara la Lyon mi-a adus bucuria de a mă plimba în parcul cel mare din marginea oraşului, o minunăţie situată la o distanţă considerabilă de mine, dar care se putea parcurge şi cu un autobuz ce avea staţie nu prea departe de hotelul meu. Eu mergeam uneori pe jos la parc, era o zonă foarte frumoasă a Lyonului cea pe care o parcurgeam. Am reuşit să-i iau cu mine o dată pe doi colegi, profesori de la Tunis, veniţi acolo pentru un colocviu care a durat câteva zile. Au acceptat „de dragul meu“, dar mi-am dat seama că i-am chinuit destul de tare. Colegii arabi pe care îi cunoscusem în diverse ţări aveau drept caracteristică comună şi faptul că nu le plăcea să meargă pe jos.

Dar, dincolo de asta, venirea lor mi-a făcut mare plăcere. Pe Hamadi Sammud îl cunoşteam de la colocviul ce avusese loc cu ani în urmă la Beirut, iar pe Shukri Mabkhout, mult mai tânăr, îl cunoşteam abia acum (aveam să-l revăd la Bucureşti şi, peste câţiva ani, la Tunis, când devenise decan al Facultăţii de Litere).

17 ianuarie 2012

Am fost întrebată şi la Lyon, şi, după aceea, la întoarcerea în Bucureşti de ce am stat la hotel, unde plăteam o sumă considerabilă (cam un sfert din salariu) pentru o cameră mare, cu două paturi, care avea şi o mică bucătărie cu toate dotările şi o cameră de toaletă cu duş. Mi se făcea curat şi mi se schimbau lenjeria de pat şi prosoapele o dată pe săptămână.

Nu mi-am căutat o cameră pentru că nu mă pricepeam, pentru că şi aşa m-am adaptat cu greu, pentru că eram aproape de unele clădiri care mă interesau, nu eram departe de „centru“, de una dintre gări (Perrache), de piaţa de duminică şi de altele. Curăţenia şi schimbarea lenjeriei de pat erau asigurate de personalul hotelului. Mai ales în prima parte a şederii mele la Lyon ultima dintre preocupările mele era cea de a face economii. Plăteam cu cardul şi nu băgam de seamă cum se duceau banii. Dar cheltuiam totuşi puţin, aşa că la întoarcerea la Bucureşti am venit cu o sumă considerabilă, care a putut constitui avansul pentru casa în care stăm de aproape şapte ani.

Nu pot sublinia îndeajuns cât de mult m-a ajutat biblioteca de la Maison Méditerranéenne, aflată în apropiere de hotelul meu, la tot ce am lucrat acolo, la pregătirea comunicărilor mele la colocvii şi chiar

la pregătirea cursurilor. Chiar şi cartea mea despre identitatea arabă, pe care o voi scrie după ce ne vom fi mutat în casa de acum, a avut de profitat de pe urma bogăţiei de materiale care se găseau acolo în legătură cu naţionalismul arab şi cu alte teme adiacente. Acolo am avut pentru prima oară acces integral la noua ediţie a *Enciclopediei Islamului*, operă fundamentală pentru noi şi care ar trebui să se găsească la îndemâna tuturor celor care au a face cu islamul, fie în activitatea de cercetare, fie în cea de simplă informare. La facultate, în Bucureşti, nu o aveam în întregime.

Una dintre primele comunicări la Lyon a fost cea privitoare la metafora ca instrument de „descoperire“ la Ibn Ginni, un autor din secolul al IX-lea de care m-am legat din tinereţe şi la care am revenit mereu de-a lungul timpului. Colocviul era organizat de Lyon III şi se desfăşura într-o sală de la Maison Méditerranéenne, dacă îmi aduc bine aminte. Sala era plină, iar eu am avut bucuria să constat că mai multe persoane din Lyon sau din lumea arabă care se găseau acolo ştiau de mine pentru că văzuseră cartea apărută în franceză la Paris. O franţuzoaică mi-a spus că văzuse cartea mea în perioada în care se găsea într-o misiune în Mauritania (!). La librăriile din Lyon cartea mea nu se mai găsea, dar librăreasa din apropiere, cu care m-am împrietenit, mi-a spus că avusese mai multe exemplare dintr-o editare mai recentă despre care eu nu ştiam nimic. Când m-am întors la Bucureşti, soţul meu mi-a adus de la Paris un exemplar din ediţia mai recentă a cărţii şi o carte recent apărută la Paris (*Arabesques. L'aventure de la langue arabe en Occident*, de Henriette Walter şi Bassam Baraké, Laffont, 2006) în care aceasta era citată în câteva locuri. Bucuria mea ar fi fost mai pură dacă nu aş fi avut impresia că eram utilizată şi în alte câteva locuri în care nu eram citată.

Nu am avut cunoştinţă despre existenţa cărţii mele în librării din ţările francofone (în afară de Maroc), în schimb am avut ecouri ale difuzării mai largi a versiunii în italiană a cărţii, chiar şi în Statele Unite, de unde am avut informaţii de la foste studente ale mele. Chiar şi fiica mea Ilinca a văzut-o la biblioteca de la UCLA, atunci când a avut o bursă în Statele Unite. Mă văd şi pe internet prizonieră a unei singure cărţi, deşi cartea mea *Identitatea arabă*, înrudită ca tematică cu cea despre care am vorbit mai sus, ar fi meritat mai multă atenţie, poate, din partea unui public intelectual larg. N-a fost tradusă pentru că vremurile sunt mai grele acum, iar traducătorul italian n-a găsit sursă de finanţare.

Cât despre cărţile de ştiinţă, de lingvistică arabă, cea despre *Limba arabă în perspectivă tipologică* ar fi meritat să fie difuzată în engleză, cred eu, pentru că tipul de analiză pe care îl propun este mai degrabă cel practicat în mediul anglofon.

Comunicarea care s-a situat spre sfârşitul şederii mele la Lyon, cea privind „exotizarea“ traducerilor prin păstrarea unor cuvinte netraduse, a fost îndelung pregătită de mine. Am spus în altă parte că am atins în treacăt această temă atunci când am vorbit în Emirate despre receptarea literaturii arabe în Europa (şi adaug că voi relua subiectul într-un articol publicat în numărul IV din *Romano-Arabica* consacrat traducerii: „L'Orient «exotique» dans la littérature traduite de l'arabe“). Mi-am dat seama că trebuie să-mi găsesc argumente serioase pentru ideile mele şi mi-am petrecut multe săptămâni (ba chiar luni) examinând traduceri, indici cuprinzând cuvinte arabe în traduceri sau în lucrări privind lumea arabă, inclusiv în noua ediţie a *Enciclopediei islamului*. M-am întrebat care sunt categoriile de autori ce sunt tentaţi să păstreze „Orientul“ indescifrabil şi care sunt cele ce îşi propun cu adevărat să-l „dez-văluie“,

adică să-i înlăture vălurile „misterului“ sau „ignoranţei“, aş zice eu mai degrabă. Scriam, în articolul pomenit mai sus:

> En marquant le texte par un grand nombre d'arabismes on risque de suggérer justement que l'Orient, et lui seul, ne peut pas passer les frontières. C'est le risque que les orientalistes arabisants peuvent assumer parfois parce qu'ils hésitent entre la joie de *dévoiler* et la fascination du mystère.

Am observat şi pe vremea când mă aflam la Lyon, şi mai târziu că nu suntem întotdeauna dornici să „dez-văluim“, să sfărâmăm mituri, şi cum Orientul este un mare depozitar de mituri, mă gândesc acum că-i mai bine să-l lăsăm în sarcina poeţilor, când este vorba de traduceri de literatură. Odinioară spuneam şi eu că nu suntem niciodată suficient de lucizi, acum am început să spun că prea multă luciditate strică.

19 ianuarie 2012

Nu mai ţin minte mare lucru din perioada de sfârşit a şederii mele la Lyon. Erau multe lucruri de făcut legate de încheierea anului universitar, aşa că speranţele mele de a pleca încă din luna iunie la Bucureşti au fost zădărnicite. La Lyon eram mobilizaţi cu toţii la supravegherea studenţilor care dădeau lucrări scrise în amfiteatre mari, în care era nevoie cu adevărat de supraveghere. Singurul examen oral de care îmi aduc aminte este cel de lingvistică de la master, pe care l-am folosit şi pentru a consolida unele cunoştinţe ale studenţilor de care mi s-a spus că ar putea avea nevoie şi mai târziu, la examenul de capacitate („*capès*“). Examenul cu aceşti studenţi a durat mult şi a fost singura dată când mi-a fost puţin rău după încheierea examenului. Pe vremea aceea nu ştiam că am mici probleme cu inima.

Era vară, cald, nu eram pregătită pentru această climă, aşa că mi-am cumpărat vreo două rochii, o fustă şi bluze, pe care le am până acum şi le port cu plăcere. Era un magazin pentru persoane de vârsta mea şi de dimensiunile mele, destul de aproape de hotelul meu, cum treceai fluviul. Avea mare trecere magazinul: întotdeauna m-am întrebat de ce nu sunt astfel de magazine şi la noi, din moment ce persoanele mai în vârstă, şi deci mai corpolente, sunt şi cele care au bani mai mulţi şi nevoie mai mare de a se îmbrăca bine.

Un eveniment al acestui început de vară a fost excursia pe care am făcut-o la malul mării împreună cu simpatica italiancă pe care începusem s-o învăţ româneşte, ambele invitate de Brigitte, care ne-a dus cu maşina. Am trecut prin nişte locuri frumoase, am vizitat tot felul de puncte turistice şi am făcut baie în Mediterana la Saintes-Maries (Sfintele Mării, adică), pe un soare torid. Am ajuns acasă înainte să se înnopteze pentru că Brigitte a gonit, nu numai pe autostradă, cu viteze peste cele permise. Probabil din cauza oboselii, sau nu ştiu din ce altă cauză, la întoarcere m-am simţit cam rău şi m-am culcat o vreme pe bancheta din spate. Dar, când toate se sfârşesc cu bine, rămâi numai cu amintirile plăcute: ale mele sunt legate de priveliştile blânde din sudul Franţei…

Nu mă mir că nu-mi aduc aminte de pregătirile pentru plecare: toate acestea şi apoi problemele de la aeroport m-au făcut să-mi şterg din minte această perioadă. Mai cred şi că aceste amintiri se suprapun următoarei vizite pe care am făcut-o la Lyon, invitată fiind la un colocviu având ca temă „Retorica şi argumentarea“. Am mai pomenit de participarea mea la grupul de studii consacrate acestor teme, ceea ce explică invitarea mea la colocviu. M-am pregătit serios în ce priveşte „argumentarea“, profitând de faptul că prietenul nostru Dragan Stoianovici (fratele bunei prietene Voislava, decedată înainte de vreme), profesor la filosofie, este specialist în „argumentare“, autor al mai multor lucrări pe această temă. Am învăţat multe de la el şi din cărţile pe care mi le-a împrumutat şi le-am aplicat la discursul polemic al lui al-Jahiz, un autor de care mă îndrăgostisem de mult. Comunicarea ca atare n-a apărut încă nicăieri, dar despre autor şi discursul lui polemic am mai vorbit chiar şi în cartea mea mai recentă despre *Identitatea arabă*. Notă ulterioară: între timp, în 2012, comunicarea a apărut în revista italiană *Kervan*, din al cărei comitet ştiinţific fac parte.

La Lyon a venit apoi şi Mircea, pentru că de acolo urma să plecăm împreună la Dijon, unde el avea un colocviu. Cât timp am fost la Lyon, am vizitat împreună familia Bouvier, care i-a făcut şi lui aceeaşi excelentă impresie, ne-am plimbat şi am mai avut câteva întâlniri plăcute. Cum cred că am mai spus, a participat şi el la agapa organizată de Brigitte pentru mine, ocazie cu care a cunoscut o serie dintre persoanele despre care ştia doar din mesajele trimise pe mail, uneori chiar zilnic în perioada de primăvară-vară. Mircea a imprimat o parte dintre aceste mesaje, şi ar fi fost, probabil, util să le revăd înainte de a scrie aceste rânduri. M-am uitat prin ele, semnalau tot felul de mici dificultăţi care mi se păreau serioase pe atunci. Acum nu mi se mai par, mă gândesc doar că eram cu 11 ani mai tânără şi că mi se părea că totul se va rezolva pentru mine de îndată ce ajung acasă.

20 ianuarie 2012

Acasă nu s-au rezolvat de îndată lucrurile, mai ales în ce priveşte problemele de sănătate. Era vară, cald, dar durerile de picior care mă chinuiseră la Lyon n-au trecut nici la Bucureşti. Mergeam pe jos spre piaţă cu Mircea, dar pe drum trebuia să mă opresc de câteva ori: noroc că treceam prin parcul Bazilescu şi puteam sta pe bănci, câteva minute, când nu mai puteam merge din cauza durerii.

Am început să căutăm doctori potriviţi pentru problemele de coloană pe care le aveam (ele ar fi fost cauza durerilor, ni s-a spus) şi am ajuns la Spitalul Militar, unde am fost îndrumată ca să fac un RMN. Nu auzisem până atunci de aşa ceva, iar cu ocazia respectivă am apelat şi la un prieten al lui Mircea din copilărie, Radu Manoliu, ajuns de mai multă vreme în Olanda, profesor şi specialist cunoscut în imagistică, sau cum s-o fi chemând această specializare care include şi „rezonanţa magnetică“, despre care fusese invitat să predea cursuri şi la noi. Radu, care îl cunoştea, a vorbit cu doctorul care era şeful acestui serviciu, suprasolicitat pe vremea aceea, adică în 2002, când nu erau multe asemenea centre în Bucureşti. (De altfel, cu Radu ne-am mai întâlnit şi am profitat până mai ieri de sfaturile lui.)

Când tocmai veniseră rezultatele de la RMN, se afla acolo întâmplător un medic chirurg neurolog de

la Spitalul Militar, care le-a văzut, apoi a vorbit cu mine şi mi-a cerut câteva precizări în legătură cu suferinţele mele. Mi-a propus să mă interneze şi să-mi facă analizele, inclusiv cea care se face pentru TBC, căci asta era una dintre ipotezele lui privind răul de care sufeream. N-a reieşit aşa ceva, deşi eu m-am speriat când am văzut marea pată roşie apărută pe braţul meu. Doctorul m-a supus unui tratament intensiv cu antibiotice la spital şi după tratament m-am simţit bine ani în şir. De câte ori am povestit acest lucru unor doctori, au dat din cap a neîncredere.

Durerile de picior, pe toată lungimea lui, au revenit de mai multe ori şi mă chinuiesc şi acum, chiar în zilele acestea, mai ales când stau în picioare. S-au manifestat o dată în mod cu totul nepotrivit, când ne găseam în vacanţă la Rhodos. Cu toate injecţiile şi medicamentele de acolo, am petrecut o vacanţă destul de statică, cu dureri care nu mai apăreau ca înainte, doar când mă ridicam în picioare şi mergeam pe jos, ci şi noaptea, fără încetare. Durerile mele reacţionează rău la umiditate, ca toate durerile de oase, cred. Ca să vedem ceva din insula care merita să fie văzută, am închiriat într-o zi un taxi şi ne-am plimbat cu el prin împrejurimi. Era în aprilie, sezonul turistic nu era chiar în toi.

M-am tratat în Bucureşti şi nu ştiu care dintre tratamente m-a ajutat. Dar durerile revin şi acum din când în când, mai ales de doi ani încoace, de când am renunţat să mai merg la mare. La mare nu mergeam ca să facem baie şi plajă, ci ca să facem tratament la baza de la Neptun. Îl făceam cu folos, se pare, din moment ce nici unul dintre noi nu se mai plângea de lumbago şi de alte asemenea nici măcar în timpul iernii. Dar cum am început amândoi să avem probleme şi cu inima, iar marea nu ne era recomandată, am ales să ne facem ultimele vacanţe la Măneciu.

După această paranteză mă întorc la Bucureştiul regăsit la întoarcerea de la Lyon. Abia în toamnă mi-am reluat pe deplin activităţile de la facultate, nu fără oarecari dificultăţi de readaptare. A fost o perioadă în care am organizat o serie de colocvii ale Centrului de Studii Arabe, adesea în colaborare cu alţi colegi orientalişti, din catedra noastră sau din afara facultăţii. Două dintre colocvii au implicat numai Centrul de Studii Arabe, cel de lingvistică arabă, organizat de mine, şi cel de dialectologie arabă, de a cărui organizare s-a ocupat George Grigore.

Colocviile noastre s-au bucurat de interes, un interes cu atât mai mare cu cât lucrările au fost publicate de fiecare dată. Obţinusem de la rectorul Universităţii, colegul nostru de facultate Ioan Pânzaru, dreptul de a publica o revistă a Centrului de Studii Arabe la Editura Universităţii. Cum am mai spus, am cerut această favoare menţionând că noi (adică eu) am cedat Universităţii dreptul de a utiliza microbuzele noastre ani de zile, fără nici o răsplată. Cel puţin atâta lucru putea face şi Universitatea pentru noi, şi l-a făcut.

Revista s-a numit *Romano-Arabica*, titlu care îl relua pe cel al publicaţiei apărute în 1972 sub egida Asociaţiei de Studii Orientale şi de a cărui editare s-a ocupat Mircea, care era atunci secretarul general al Asociaţiei. Revista a fost, atunci, difuzată în străinătate, a avut un oarecare succes, iar articole ale ei au fost citate în publicaţii neaşteptate pentru noi (posed cel puţin o mărturie în ce priveşte un articol al meu în engleză despre diglosie şi implicaţiile ei în cercetarea problemelor limbii arabe, citat încă în volumul *Qui est arabophone?* al lui Elie Kallas, apărut în 1999 în Italia). În afară de dreptul de a publica

şi difuza revista sub egida ASO, n-am avut alte subvenţii pentru publicare, aşa că a trebuit să contribuim noi doi, mai ales Mircea, nu numai la redactarea ei, la asigurarea unui conţinut corespunzător, ci şi la transportarea cu maşina, la Sibiu, a volumului propus spre tipărire şi la preluarea, în aceleaşi condiţii, a exemplarelor tipărite. În aceste condiţii precare, revista a avut doar două apariţii, dar ea ne-a fost solicitată mult după aceea.

În ce priveşte noua versiune a revistei, port răspunderea pentru conţinutul ei până la data pensionării mele. Sunt fie numere tematice cuprinzând articole ale unor autori români sau comunicări la sesiuni organizate de Centrul de Studii Arabe, cum este cel despre dragoste, fie numere care cuprind comunicări la colocvii internaţionale (*Lingvistică arabă, Dialectologie arabă*): de volumul cu dialectologia arabă s-a ocupat în întregime George Grigore, şi tot el s-a ocupat şi de partea tehnică a apariţiei revistei în toată această perioadă.

În ultimele numere ale revistei *Romano-Arabica* am introdus şi recenzii, ceea ce m-a costat un efort considerabil, pentru că cea mai mare parte a recenziilor a fost făcută de mine. Aveam o oarecare pregătire în materie, pentru că citeam cu interes recenzii din *Arabica* şi reviste de lingvistică şi orientalistică, aveam şi o veche experienţă de scris recenzii, dobândită pe vremea când făceam recenzii la *Revue Roumaine de Linguistique*, revistă cu circulaţie în lume pe vremea aceea. Mai târziu, între anii 1994 şi 1999 am acceptat propunerea de a face recenzii la o revistă specializată ce apare în Olanda, *Bibliotheca Orientalis*, propunere care presupun că a fost sugerată de către Kees Versteegh. Mi se propuneau titluri de cărţi spre recenzare, alegeam ce mă interesa şi primeam gratis, pentru mine, cărţile respective, cu condiţia să trimit recenzia. Cum altfel obţineam greu cărţi din Occident, care erau şi foarte scumpe, mă străduiam, bineînţeles, să fac recenzii serioase. La un moment dat, n-am mai putut continua, pentru că mă costa un mare efort, şi am încercat să-l introduc pe Andrei Avram în această activitate, sigură că o face serios. Nu cred că a continuat, dar nu din vina lui.

Recenziile mele din *Romano-Arabica* sunt făcute, în general, tot atât de conştiincios şi se referă la lucrări serioase. M. Carter mi-a mulţumit pentru o recenzie destul de critică la adresa unei cărţi pe care el a făcut-o împreună cu alţi doi autori, de pe alte două continente. Am ţinut să recenzez şi cărţi apărute în lumea arabă, cu gândul că foarte puţini din afară se ocupă de aceşti autori care nu scriu în engleză sau franceză. N-am avut nici un ecou din partea colegilor mei de acolo, deşi am ţinut să le parvină volumul din *Romano-Arabica* cu recenziile respective. Cât despre ceilalţi colegi ai mei, nici nu au vrut şi poate că nici n-au putut să se antreneze serios în a scrie recenzii la *Romano-Arabica*. Cel mai adesea erau prezentări de cărţi, sumare şi superficiale. Poate că e un rău obicei care s-a răspândit la noi, să nu ia nimeni în serios recenziile şi să nu încerce să înveţe din ele. Unii cred că o recenzie trebuie să mângâie pe creştet autorul, nu să-l ajute să vadă unde a greşit şi unde a adus realmente ceva nou.

Şi a venit un moment în care n-am mai putut să mă ocup de revistă şi de altele, pentru că sănătatea mea s-a deteriorat.

21 ianuarie 2012

Câţiva ani de zile a durat scrierea cărţii despre identitatea arabă, deşi era pregătită de mult, mai ales din perioada în care am fost la Lyon. Am avut apoi şansa ca această carte să apară la o editură serioasă. Şi am mai avut şi şansa ca în această perioadă să-l reîntâlnesc pe Doru C., pe atunci secretar de stat la Ministerul Afacerilor Externe, care a propus lansarea cărţii mele la Institutul Diplomatic şi a participat la această lansare. Ambasadorul libanez care a vorbit ca decan al corpului diplomatic arab a vorbit frumos despre carte (i se traduseseră pasaje care îl interesau în mod special), iar despre autoare a recitat o poezie în arabă compusă de el în care spunea ceva despre limba ei literară frumoasă, conchizând că „orice limbă este frumoasă atunci când o vorbeşte Nadia“. Aşa se vorbeşte la ocazii în lumea din care venea el, nu erau motive ca unii dintre cei prezenţi să zâmbească.

A participat la lansare şi istoricul Florin Constantiniu, care, cu mulţi ani în urmă, pe vremea când nu-l cunoşteam, a scris despre cartea mea *Limbaj şi cultură în civilizaţia arabă* o recenzie entuziastă într-un ziar destul de citit pe vremea aceea, zicând că este „inteligentă şi informată“. Au participat la lansare o mare parte dintre ambasadorii arabi, foşti studenţi şi alte persoane necunoscute mie. Au fost apoi câteva recenzii serioase la această carte, dintre care două ale unor clujeni (mă întorceam în Ardealul meu natal…). Abia peste un an-doi a început să fie citită ceva mai mult cartea mea, despre care unii credeau, poate, că este una foarte specializată: subtitlul ei („Istorie, limbă, cultură“) putea să sugereze că ar fi mai aridă decât este. A contribuit, poate, la această deşteptare a interesului şi „primăvara arabă“, pe care eu n-am privit-o chiar ca pe o primăvară (rezulta acest lucru şi dintr-un interviu în *Observatorul Militar* apărut în august 2011, în care spuneam că în ţările cu „primăvara“ acum „e vară toridă, cu furtuni dese, şi nimeni nu poate să ştie ce va urma“).

Fiica mea Ilinca a postat pe internet, pe site-ul meu, informaţii despre această carte şi astfel au aflat şi unii din străinătate despre ea. Aşa cum am mai spus, prietenul Vallaro a găsit un traducător în italiană, care a început să lucreze, însă s-a oprit pentru că editorul din Italia nu vroia să-i dea un avans care să-l asigure că nu lucrează degeaba. S-a propus şi traducerea ei în arabă, nu demult mi-a spus ceva despre acest lucru ambasadorul libanez (am pomenit despre asta în altă parte), dar eu nu cred că în această perioadă cartea mea cu identitatea arabă are vreo şansă să fie tradusă undeva. Ea vorbeşte mai mult despre „naţionalismul arab“ care şi-a avut primăvara în secolul trecut.

22 ianuarie 2012

Mă întorc din nou la călătoriile mele de mai demult, la două călătorii legate de preocupările mele pentru dialogul cu arabii şi cu musulmanii, precum şi cele privind rolul orientaliştilor în promovarea acestui dialog. Am să încep cu un colocviu care a avut loc în 1996 (?) în Maroc, la Tetouan, şi am să adaug imediat că am primit cu bucurie invitaţia de a participa la un colocviu în această ţară. Eram bucuroasă oricând să am ocazia să ajung în lumea arabă (prea puţin avusesem ocazia până atunci), dar în special

doream să văd Marocul şi nu avusesem nici un prilej înainte. Eram în doliu, murise mama de curând, nu-mi puteam încă reveni pe deplin şi priveam această călătorie şi ca pe un mijloc de a-mi îndrepta măcar pentru puţină vreme gândurile în altă direcţie.

Mai era vorba şi despre orientaliştii cu care urma să mă întâlnesc, după ce îi cunoscusem în împrejurări pe care le voi relata pe scurt aici.

Una dintre primele mele vizite în lumea occidentală de după Revoluţie a fost cea din Elveţia, din anul 1995. Datorez această vizită pentru conferinţe la trei universităţi (Geneva, Fribourg şi Basel) şi pentru participarea la un colocviu (Zürich) lui Hilary Waardenburg-Kilpatrik şi soţului ei, Jacques Waardenburg. Ultimul, despre care voi mai avea ocazia să vorbesc, fusese invitat în România în anii de după Revoluţie, împreună cu alţi specialişti europeni în istoria religiilor, în ideea că românii abia ieşiţi din comunism erau dornici să se instruiască în domenii care le fuseseră interzise odinioară. Hilary ne cunoştea pe mine şi pe soţul meu numai după nume, din publicaţiile noastre, printre care se număra şi o recenzie a lui Mircea la o carte publicată de ea. Jacques Waardenburg a venit şi la noi acasă, am stat mult de vorbă şi acesta a fost începutul unei îndelungate prietenii manifestate prin vizite ale lor în România şi prin această primă vizită pe care am făcut-o eu în ţara lor de adopţie (Hilary este englezoaică, iar Jacques este olandez).

Hilary a aranjat totul pentru venirea noastră (la Lausanne a fost şi Mircea), în sensul că a distribuit şefilor departamentelor de arabă titlurile propuse de mine pentru conferinţe cu scopul de a-şi alege ce i-ar interesa pe studenţi, dar şi în sensul asigurării condiţiilor propice pentru desfăşurarea întregii vizite în toate oraşele menţionate. La Lausanne, unde se afla casa lor, dar şi a prietenei Doina Spiridon, unde urma să stăm în primele zile, Hilary ne-a întâmpinat la gară, ceea ce a facilitat adaptarea noastră. Doina a fost minunată, nu numai că ne-a răsfăţat pe noi, dar a invitat într-o seară şi familia Waardenburg ca să ne simţim şi mai bine.

Nu voi insista asupra conferinţelor mele, important este că s-au desfăşurat cu bine şi că au avut succes. În două dintre universităţi, tema aleasă a fost „Mitul beduinului ideal şi problemele limbii arabe“, temă pe care o tratasem pe larg şi cu plăcere şi în cartea mea *Limbaj şi cultură în civilizaţia arabă*. Mai important mi se pare că la Basel am fost găzduiţi în casa familiei Schoeler, unde voi reveni peste câţiva ani, împreună cu Mircea. Ei vor reveni des la noi, la Bucureşti, şi ne vor ajuta să cunoaştem mai bine ţara noastră. Dar, înainte de aceste vizite, voi povesti pe scurt cum i-am reîntâlnit în Maroc pe cei doi orientalişti care se aflau în acea vreme în Elveţia.

Tema colocviului, „Orientaliştii şi studiile islamice“, nu corespundea exact preocupărilor mele, dar cum mă ocupasem de orientalistică, de statutul orientaliştilor ca specialişti în ştiinţe umane, m-am gândit că nu va fi greu să fac o comunicare în arabă despre rolul orientaliştilor în cercetarea limbii arabe literare. Cineva s-ar putea întreba ce legătură avea aceasta cu islamul, dar răspunsul meu imediat ar fi că araba este pentru musulmani în primul rând limba Coranului.

Titlul comunicării mele n-a părut nimănui nepotrivit cu tema colocviului. Îmi făcea plăcere şi gândul

că voi întâlni acolo orientalişti specializaţi în studii islamice şi că mă voi afla într-un mediu arab. Dar, de la început, aşteptările mele au fost oarecum înşelate: se aflau acolo doar doi specialişti europeni occidentali în studii islamice, ambii cunoscuţi de mine în prealabil, Jacques Waardenburg şi Gregor Schoeler. Ambii veneau acum din Elveţia, deşi nici unul nu era elveţian şi aveau specializări diferite. J. Waardenburg era chiar preocupat de islam, dar nu era un islamolog de tip vechi, ci unul interesat de probleme contemporane ale religiilor, în timp ce G. Schoeler era în esenţă un filolog, se ocupase de editarea unor texte islamice vechi, însă la Basel preda mai ales literaturile medievale persană şi arabă. Îl cunoscusem pe Gregor înainte, îi cunoscusem şi familia când am fost la Basel (Bâle, pentru francofoni), îl cunoscusem şi pe Jacques Waardenburg la Bucureşti, când a venit pentru conferinţe, destul de curând după Revoluţie, iar apoi l-am regăsit la Lausanne, unde i-am cunoscut soţia, pe Hilary, de care am rămas legată în continuare, aşa că am găsit normal să stăm împreună tot timpul la acest colocviu, noi, cei trei „orientalişti“. De noi s-a ataşat un specialist musulman din Rusia, care s-o fi simţit mai aproape de noi decât de alţii de acolo.

În primele zile eram singuri la masă, apoi au început să ni se alăture colegi marocani dintre cei care vorbeau limbi străine, mai ales cei care veniseră de la Universitatea de la Rabat. Invitaţi erau mulţi, cred că în jur de o sută, din toată lumea (chiar şi din Japonia!), iar reuniunea se desfăşura sub patronajul Organizaţiei Islamice pentru Educaţie, Ştiinţă şi Cultură. Invitaţia mea era semnată de şeful acestei organizaţii, cel care semnase, alături de Jean-Louis Roy, prefaţa la traducerea în franceză a cărţii mele *Limbaj şi cultură în civilizaţia arabă*. El nu s-a arătat la colocviul nostru, aveau o altă reuniune mai importantă la Rabat, despre care voi afla mai multe în săptămâna următoare.

Partenerul care organiza în Maroc reuniunea noastră era Facultatea de Litere a Universităţii din Tetouan. Şedinţele se desfăşurau într-un uriaş amfiteatru în care, alături de invitaţii străini şi marocani, alături de profesorii facultăţii, erau mobilizaţi să participe câteva sute de studenţi, cam 600 în prima zi, după câte ni s-a spus. Eu eram singura dintre străini care urma să ţină o comunicare în arabă, drept care am fost aleasă să-mi ţin comunicarea în dimineaţa primei zile de lucrări, aşa cum rezulta din programul care ni se pusese la dispoziţie. Noi, cei care urma să vorbim, eram aşezaţi pe un podium, în faţa amfiteatrului, şi aşteptam să ne vină rândul. La un moment dat am observat că un sudanez, care ar fi trebuit să-şi prezinte intervenţia după mine, se duce la decanul Facultăţii de Litere, cel care conducea acea primă şedinţă, şi îi şopteşte ceva, după care acesta anunţă cu glas tare că se va produce o inversare: doamna Anghelescu va vorbi după domnul Cutare. Eram singura femeie, ar fi trebuit, poate, să tac, dar am rostit în arabă destul de tare ca să se audă şi în primul rând ocupat de public, unde se găseau profesori cunoscuţi, invitaţi de la Rabat: „M-au pus mai târziu pentru că sunt femeie!“. Unul dintre aceşti profesori s-a ridicat, s-a dus la cel care conducea şedinţa, care a anunţat mai apoi că ordinea vorbitorilor va fi cea stabilită iniţial. A fost începutul unei relaţii cu profesorii din capitală care ne va face la toţi trei viaţa mai uşoară acolo, iar mie şi la Rabat, unde mă voi afla pentru câteva zile la sfârşitul şederii mele în Maroc.

În ce priveşte comunicarea mea, cred că principalul lucru pe care şi-a propus să-l arate era că învăţaţii străini nu sunt mai puţin îndreptăţiţi decât arabii să se ocupe de limba arabă: dovada cea mai concludentă este că cel care a realizat prima descriere a limbii arabe, în secolul al VIII-lea, a fost un

persan, Sibawayhi, şi că, de-a lungul secolelor, un număr mare de străini, nu numai persani, au ilustrat studiile lingvistice consacrate limbii arabe. De altfel, s-a observat de mult că, în general, contactul cu o limbă străină declanşează meditaţia asupra limbii Celuilalt sau a propriei limbi. Orientalistul, arabistul este străinul căruia contactul cu araba îi declanşează mecanismul reflecţiei asupra unei limbi cu un sistem cu totul diferit de al limbii materne sau al altei limbi europene cunoscute. Orientaliştii, adică savanţii nearabi, sunt autori ai unor mari opere consacrate limbii arabe. Tot ei sunt cei care au atras atenţia în lume, în ultimul secol, asupra importanţei gândirii lingvistice arabe pentru istoria gândirii lingvistice în general.

Comunicarea mea a avut un oarecare succes, dar un succes care nu mi-a făcut numai plăcere. S-a subliniat în luările de cuvânt care au urmat că doamna din România s-a exprimat într-o arabă corectă, în timp ce alţii, profesori marocani, au adoptat franceza pentru comunicările lor, ceea ce unora li se părea inadmisibil. A fost ocazia pentru ca unii mai zgomotoşi din facultatea-gazdă să-i condamne, dându-mă pe mine drept exemplu, pe arabii care au vorbit în altă limbă, referindu-se în mod special la prodecanul facultăţii, care a vorbit în franceză. M-am simţit prost, mai ales după aceea, când am primit o scrisoare la Bucureşti de la acest domn prodecan, care a simţit nevoia să-mi explice că el a făcut toate studiile în franceză şi că araba literară nu-i este atât de familiară încât să poată prezenta o comunicare în această limbă. Mă durea că i-am provocat fără să vreau aceste dureroase mărturisiri şi i-am scris o scrisoare cât am putut eu de frumoasă.

Seara, când se terminau şedinţele, eu eram luată din rândul celor trei prieteni cu care luam masa, pentru lungi interviuri. N-am avut timp să mă gândesc la ele, dar după un an, cred, secretara unei ambasade arabe de la Bucureşti mi-a spus că mi-a auzit vocea la radioul egiptean (!), la o emisiune despre islam. În altă seară am fost invitată împreună cu cei trei prieteni „orientalişti“ şi cu alţi câţiva invitaţi la colocviu la un mai tânăr cadru didactic de la Facultatea de Litere, unde ne-am simţit foarte bine. Eram singura femeie, dar aveam deja o vârstă la care acest lucru nu conta prea mult. Am fost tratată cu multă delicateţe: printre altele, toţi s-au agitat să găsească în carte poezia unui poet arab din Spania cucerită de arabi, care mie îmi plăcea foarte tare, dar din care reţinusem doar câteva versuri, care începeau aşa:

Mi-am amintit de tine, de dor adânc cuprins
La Zahra, când zefirul…

Dar la colocviu şi pe margine atmosfera era destul de tensionată, iar eu începusem să reacţionez. Era acolo un tânăr domn de origine marocană despre care auzisem că trăise în Olanda şi care a prezentat o comunicare destul de critică la adresa orientaliştilor, duşmani ai musulmanilor, se înţelegea. S-a apropiat la un moment dat de masa noastră (era în trecere) şi eu am făcut o glumă proastă, pe care nu aş vrea s-o mai reproduc, dar care se referea la faptul că uitase că a trăit în Olanda. Prietenii mei s-au cam speriat, iar eu mi-am dat seama că am greşit atunci când am văzut reacţia lui. S-a apucat să citeze din comunicarea lui fraze care începeau cu „deşi…“, din care rezulta că orientaliştii au făcut şi lucruri bune. Un lucru bun putea fi considerat faptul că au editat, şi deci valorizat, în condiţii foarte bune patrimoniul

nostru cultural, adică al arabilor. Cât despre atitudinea orientaliştilor faţă de obiectul cercetării, în cazul acesta, musulmanii şi islamul, a vorbit mai mult de rău, pe linia unor cunoscute teze care concep ştiinţa europenilor ca angajată în favoarea imperialismului.

Domnul respectiv (care era îmbrăcat în costum european şi purta papion la festivitatea de deschidere) mi-a plătit-o peste ani, aşa că nu mai pot regreta foarte tare gluma mea proastă. Din articolul pe care l-a publicat în ziarul *Al-Khaleej* (pe care l-am mai pomenit aici) rezulta că eu sunt o apărătoare, fără argumente suficiente, a orientaliştilor şi că aceasta se manifestă într-o carte superficială (cum am mai spus, era vorba despre o culegere de articole, despre cartea mea în arabă *Orientalistica şi dialogul cultural*), dar şi în felul în care am vorbit chiar la colocviul din Maroc. Ca şi cum orientaliştii erau un grup compact de rău intenţionaţi care aveau nevoie de apărarea mea…

De fapt, cam asta era atmosfera cvasi-generală la colocviul la care am participat: combatem orientaliştii în calitatea lor de savanţi vânduţi imperialismului occidental, fără argumente, pentru că nu cunoaştem limbile în care scriu, ci „din auzite“, pentru că asta e moda. Prietenii mei occidentali erau puţin speriaţi şi nu reacţionau, dar eu eram atât de dezamăgită, încât am spus în arabă, supărată, într-o seară pe când urcam în autobuzul care ne ducea la hotel: „Până la urmă o să ne şi bată…“. Era de faţă un cuplu saudit, ea cu vălul negru complet, dar cu ochii zâmbitori, care nu păreau de loc ameninţători…

Nu ne-a bătut nimeni, cum ziceam eu în glumă, atmosfera s-a mai detensionat spre sfârşit, când am fost delegată să spun şi un cuvânt final: am fost sinceră când am spus că acum ne cunoaştem mai bine şi că avem multe de câştigat şi unii, şi alţii. Jacques Waardenburg a spus, între noi, că a aflat multe lucruri la acest colocviu şi că este mulţumit. El a avut succes la tinerii marocani, care au simţit că este un savant serios, dar şi un om bun şi drept. Am rămas cu amintirea lui, acum când ştiu că este bolnav, aşa cum l-am văzut de departe, vorbind cu studenţii care îl înconjurau într-o piaţă din oraşul în care ne aflam, aplecat cu totul de la înălţimea lui ca să audă ce spuneau tinerii… El ştia că are de aflat de la ei, eu nu ştiam încă destul.

23 ianuarie 2012

Prietenia care s-a legat mai mult acolo între noi, cei trei orientalişti, s-a manifestat şi prin propunerea pe care mi-au făcut-o în comun de a mă lua cu ei în excursia pe care urmau s-o facă la Fez. Eu nu aveam bani pentru o asemenea excursie. Puţinii bani care îmi rămăseseră ar fi trebuit să-mi fie suficienţi pentru a ajunge la Rabat, ţintă pe care mi-o propusesem încă de la Bucureşti. Pe scurt, m-au luat cu ei în automobilul pe care îl închiriaseră pentru a ajunge la Fez şi în care se mai urcaseră, alături de noi, o femeie şi un copil, căci proprietarul vroia să câştige cât mai mult şi nu-i păsa de faptul că ne înghesuiam peste măsură în maşina lui cam expirată.

Am ajuns târziu, spre miezul nopţii, aşa că ne-am cazat la hotelul destul de mizer care se afla la staţia terminus de autobuz unde fuseserăm lăsaţi de şoferul nostru. În timpul nopţii am fost deşteptată de bătăi puternice în uşă, dar n-am deschis. A doua zi eram istovită de nesomn şi de oboseala zilei precedente.

Nici prietenii mei nu se simţeau prea bine, aşa că m-au luat în oraş la un hotel ca lumea, de unde am pornit spre oraşul vechi. Au fost două zile de neuitat. Nicăieri n-am mai văzut o asemenea prezervare, o asemenea reconstituire ca la Fez. De altfel, era un sit UNESCO şi merita această cinstire. În rest, toate se spun în ghidurile turistice şi eu nu-mi propun să le fac concurenţă.

Prietenii mei plecau spre Marakeş, departe, foarte departe, iar eu am luat autobuzul ca să ajung la Rabat. Îi întrebasem în timpul colocviului de la Tetouan pe colegii profesori de la Universitatea din Rabat dacă nu pot aranja pentru mine o cazare la un cămin studenţesc, în capitală, pentru că bani de hotel nu aveam. În timp ce vorbeam, ne-a auzit un domn sirian care lucra la Organizaţia Islamică pentru Educaţie, Ştiinţă şi Cultură şi care tocmai se pregătea, după spusele lui, să meargă la Rabat, unde şefii lui pregăteau o conferinţă a acestei organizaţii la hotelul *As-safir*. Nu va fi nici o problemă, mi-a spus el, voi putea să stau acolo, deoarece hotelul a fost închiriat în întregime pentru această manifestare şi se va putea aranja cu cazarea mea la acest hotel.

La hotel, nimeni nu ştia nimic despre mine şi nici despre domnul care se lăudase că-mi va rezerva o cameră. L-am sunat pe profesorul Tazi, care a garantat pentru mine în cazul în care nu plăteau cazarea cei care promiseseră, am intrat în camera de hotel şi apoi am încercat să iau legătura cu cel care se ocupa de organizarea conferinţei, care urma cu adevărat să aibă loc. Norocul meu a fost că aveam a face cu o persoană destul de tânără care avea o responsabilitate la Uniunea universităţilor musulmane, dependentă de Organizaţia Islamică pentru Educaţie, Ştiinţă şi Cultură, şi care ştia de mine şi de cartea mea apărută în franceză, *Langage et culture dans la civilisation arabe*. M-a dus la şeful cel mare, despre care se presupunea că mă cunoaşte, şi astfel cazarea s-a aranjat, lăsându-mă cu un mare sentiment de jenă pentru că le-am impus un lucru pe care nu-l doream şi despre care ei nu aveau habar („habar“ e un cuvânt arab la origine, care înseamnă „ştire“, dar este semnificativ că în română se referă mai ales la ştirea pe care n-o ai: „habar n-am“!).

Serile de la Rabat le-am petrecut într-un mod foarte plăcut: într-o seară am fost invitată în familia unui profesor de ebraică de la Universitate, în altă seară am fost în familia profesorului Tazi, care a decis să mă ia şi pe mine seara la recepţia pe care o oferea ambasada Emiratelor Arabe Unite de ziua lor naţională. Acolo m-a prezentat la o grămadă de lume, ziarişti, în primul rând, dar şi unui ministru (mi-a spus, cu mândrie, că la ei ministrul vine la profesor pentru a-l saluta, şi nu invers). Trebuia să vorbesc în arabă şi am făcut-o cu plăcere. Ziariştii erau bucuroşi să vorbească cu mine, eram o pasăre rară, o europeană care vorbeşte araba. A doua şi a treia zi mi s-au arătat ziarele cu interviuri care reproduceau, în linii mari, spusele mele.

Ulterior, corespondenţa mea cu profesorul Tazi a durat câţiva ani. Printre altele, el, care era membru al Academiei de limba arabă de la Cairo, m-a recomandat să fac parte din aceasta, dar i s-a răspuns că nu există femei în Academia respectivă. Tot el mi-a dat o recomandare călduroasă atunci când am fost invitată să candidez la un premiu „pentru cultură arabă“ al UNESCO, finanţat de la Sharja. Nu l-am primit, nici nu cred că era cazul, în schimb la Sharja a apărut cartea mea în arabă, care îmi va aduce şi bucurii.

L-am dezamăgit pe profesor atunci când i-am scris că nu pot răspunde invitaţiei lui de a participa la un colocviu pe care el îl organiza la Paris. Colocviul era consacrat unui cunoscut călător arab medieval, Ibn Battuta, autor al unei lucrări în care descria ţările prin care trecuse. Profesorul Tazi devenise cunoscut în lume pentru lucrările lui consacrate autorului arab originar din Maroc. Autorul respectiv scrisese şi vreo două rânduri fără însemnătate despre teritoriul de azi al României, dar oricâtă bunăvoinţă aş fi avut nu puteam scoate din asta o comunicare. Întotdeauna îmi pare rău când dezamăgesc oamenii, dar de data aceasta mi-a părut şi mai rău decât de obicei.

24 ianuarie 2012

În amintirea mea, colocviul din Maroc despre care am vorbit mai sus este legat de un altul, care a avut loc la Paris, în zilele de 15 şi 16 iulie 2002. Acesta din urmă avea tema „Dialogul cultural euro-arab: exigenţe şi perspective“ şi era organizat de către Organizaţia Ligii Arabe pentru Educaţie, Cultură şi Ştiinţe (ALECSO). Cred că doar titlul comunicării mele, care la Paris era *Orientaliştii şi dialogul cultural*, leagă între ele cele două colocvii, care altfel nu prea aveau multe în comun.

Colocviul a fost găzduit la Institut du Monde Arabe, la el au participat 42 de personalităţi din ţări arabe şi din Europa, precum şi reprezentanţi ai unor instituţii internaţionale printre care se numără UNESCO şi Consiliul Europei. Erau şi universitari, dar erau mai ales oameni politici, oameni de cultură şi ziarişti printre participanţi şi în sală. Nu întâmplător o astfel de reuniune avea loc în anul de după atentatele de la 11 septembrie, care lăsaseră în urmă o atmosferă de lipsă de încredere reciprocă, o anumită crispare în relaţiile intercomunitare. Intervenţiile reprezentanţilor arabi musulmani au cuprins referiri la textele coranice care îndeamnă la dialog cu creştinii, la bunăvoinţă faţă de aceştia. Mai mulţi participanţi la discuţii au deplâns confuzia care se face între arabi şi musulmani, între unii musulmani şi islam şi au arătat că toate acestea pot justifica şi succesul tezelor lui Huntington, privit ca un fel de profet după atentatele de la 11 septembrie.

De fapt, am fost impresionată de deschiderea spre dialog manifestată de partea arabă, în primul rând, dar şi de către unii oameni politici şi de cultură din partea noastră, ca să zic aşa. Întoarsă la Bucureşti, am scris o lungă dare de seamă asupra colocviului, pe care am publicat-o în *Observator Cultural*. Am regăsit recent articolul şi am înţeles de ce am insistat asupra luărilor de poziţie ale unor personalităţi precum Philipe Séguin, fostul preşedinte al Adunării Naţionale franceze, Paul Balta, scriitor şi jurnalist care reprezenta acolo Forumul European al culturilor, Hérvé Bourges, preşedintele Uniunii Internaţionale a ziariştilor şi a presei de limba franceză, sau filosoful Edgar Morin: erau nume care sunau cunoscut oamenilor cultivaţi de la noi, poziţiile lor ar fi putut influenţa opiniile despre posibilităţile dialogului între culturi, opinii pe care le ştiam cam pesimiste la noi. Aş putea să spun multe despre acest colocviu care acum îmi trezeşte nostalgii, dar mă mulţumesc să spicuiesc câteva idei din luările de cuvânt, pentru că destule lucruri spuse acolo rămân actuale.

Multă lume ar fi putut fi de acord cu obiectivele comune pe care Philippe Séguin le vedea în faţa arabilor şi europenilor: „apărarea diversităţii culturale şi refuzul unei lumi inegale“. El vedea de atunci şi piedicile care există în calea dialogului, printre care şi aceea că „Europa nu este în măsură să influenţeze singură, în mod decisiv, situaţiile de care depinde parteneriatul euro-arab, ea depinde de o situaţie internaţională care îi scapă în mare măsură“, ceea ce s-a văzut foarte bine ulterior. De fapt, şi acum, când recitesc rezumate ale luărilor de cuvânt din partea intelectualilor precum cei citaţi mai sus, mă minunez. Dar îmi aduc aminte şi de cuvântul reprezentantului Ministerului francez de Externe, care exprima poziţia oficială: „Europenii recunosc aportul universal al culturii arabe, ca şi specificităţile legitime ale societăţilor din regiune. Dar ei sunt de asemenea convinşi că sunt purtătorii unor valori cu vocaţie universală, axate în jurul autonomiei subiectului, cum sunt democraţia politică, egalitatea bărbaţilor şi femeilor, iar în ceea ce priveşte Franţa, separarea între religie şi stat“. Cum nu se poate mai rece şi clar, la o reuniune la care tendinţa generală a fost una de subliniere a virtuţilor dialogului şi a importanţei acestuia pentru cunoaşterea reciprocă.

Ideea necesităţii cunoaşterii reciproce şi în domeniul religiilor a fost subliniată de universitarul Mezri Haddad, care pe mine m-a impresionat. Din punctul lui de vedere, dialogul religiilor nu trebuie să treacă prin moschei şi prin biserici, şi nici prin asociaţii care au scopuri legate de prozelitism, ci prin cunoaşterea ştiinţifică, prin şcoală şi prin universitate. El observa că gânditorii creştini au făcut eforturi în direcţia cunoaşterii altor religii, dar „exegeţii musulmani nu au avut întotdeauna curajul intelectual de a face acelaşi lucru în direcţia creştinismului şi iudaismului, două religii pe care le cunosc prin prisma propriei lor religii, şi nu prin ceea ce spun ele înseşi“. Merită, cred, să fie reţinută pentru a medita la ea şi în epoca noastră frământată poziţia lui Haddad în ce priveşte posibilitatea religiilor de a contribui la stabilirea unei păci trainice în lume: „În pura sa transcendenţă, în esenţa sa spirituală, religia este, în mod potenţial, creatoare de pace şi purtătoare a valorilor umanismului. Amestecată în imanenţă, pervertită de mesianism, asociată naţionalismelor, murdărită de politică, ea devine războinică, periculoasă şi inumană“.

Am reţinut în mod special aceste vorbe curajoase dintr-o mulţime care m-au impresionat pentru că şi comunicarea mea a pledat în acelaşi sens. Am încercat să arăt că, dacă lumea arabă musulmană, cu cultura şi religia ei, nu este atât de „abisal necunoscută“ cum credeau unii dintre cei care au vorbit, acest lucru se datorează şi acestor „interpreţi între culturi“, cum frumos au fost numiţi orientaliştii. De câteva secole, aceşti specialişti au făcut mari servicii cunoaşterii lumii arabe şi islamice prin ediţii de mare calitate filologică, prin traduceri, prin lucrări originale. Am arătat în comunicarea mea că orientalistica românească s-a aşezat de la început la marea şcoală a orientalisticii occidentale, că am dobândit de la maeştrii noştri francezi, englezi şi germani nu numai informaţii despre lumea arabă, ci şi lecţii de metodă ştiinţifică, de obiectivitate şi rigoare. Am mai spus, printre altele, că am dori să vedem acelaşi interes, aceeaşi dorinţă de cunoaştere obiectivă şi la partenerii noştri arabi.

Mare parte a comunicărilor au fost consacrate problemelor de imagine, mai ales de imagine a lumii arabe în mass-media occidentale, în filme şi în literatură. Poetul sirian Mohieddin Lazikani spunea, de pildă, că cinematograful occidental ar fi introdus două imagini stereotipe ale arabului şi musulmanului:

bogatul bădăran şi vulgar şi teroristul pentru care viaţa umană nu are nici o valoare.

Mă opresc aici pentru că vreau să povestesc o întâmplare de la această conferinţă internaţională, cu neaşteptate consecinţe pentru mine în anii care vor urma. Poetul pe care l-am pomenit mai sus ne-a invitat, pe mine şi pe o profesoară italiancă ce se afla la această reuniune arabo-europeană (eram singurele femei de acolo), să înregistrăm o discuţie televizată privind tematica conferinţei. Domnul respectiv, adică poetul sirian pomenit mai sus, a cerut permisiunea de la organizatori să ne ia, în timpul pauzei de prânz, la micul studio pe care îl avea la o distanţă considerabilă de locul unde se ţinea conferinţa. Despre el ne-a spus că îşi are domiciliul actual în Marea Britanie şi că are legături şi cu televiziuni din lume arabă. Discuţia s-a purtat cu fiecare în parte, colega mea a vorbit într-un amestec de arabă literară şi arabă vorbită, iar eu în araba literară, pentru că alta nu ştiam. Nu-mi aduc aminte deloc ce am spus atunci, probabil că mi s-au cerut impresii despre conferinţă şi relatări în legătură cu tema intervenţiei mele.

Uitasem cu totul de această întâmplare când, peste câţiva ani, am participat la o conferinţă la Beirut, despre care voi relata mai târziu. Acolo mi-a spus cineva, pe când ne aflam la masă, că m-a văzut la al-Jazira, ceva în legătură cu o conferinţă de la Paris. Pe vremea aceea, numele postului respectiv trezea teamă, aşa că n-am pomenit nimic în ţară de această informaţie. Peste un an sau doi, mă aflam la Damasc, tot pentru un colocviu internaţional privind problemele predării limbii arabe la străini, când un profesor de la Damasc mi-a repetat acelaşi lucru, adăugând doar că nu era sigur dacă fusese al-Jazira sau al-Arabiyya. Oricum, n-am spus nici acum nimic în ţară (dacă îl exclud pe soţul meu), dar mai târziu am început să capăt curaj să vorbesc despre prezenţa mea la această televiziune, mai ales când am auzit că preşedintele nostru însuşi dăduse un interviu la al-Jazira atunci când a făcut o vizită în Qatar.

În 2007, când am sărbătorit la Bucureşti cincizeci de ani de studii arabe în România, l-am avut ca oaspete pe directorul general al Organizaţiei Ligii Arabe pentru Educaţie Cultură şi Ştiinţe (ALECSO), Mongi Busnina. În seara în care Ministerul de Externe a oferit o masă la care a participat invitatul împreună cu asistenta lui – ambii, personajele-cheie ale conferinţei pentru dialogul euro-arab despre care am vorbit mai sus –, am avut curajul să pomenesc despre presupusa mea prezenţă pe al-Jazira, pe care le-o datoram. Încă nu se vorbea atunci prea deschis despre acest post, aşa că am profitat de ocazie pentru a da de ştire celor interesaţi în ce condiţii m-am trezit eu la al-Jazira şi pentru a mi se confirma, de la cel mai înalt nivel posibil atunci, relatarea în legătură cu condiţiile în care m-am aflat eu în studioul respectiv.

25 ianuarie 2012

Ziua aceasta a fost una de schimbare, din mai multe puncte de vedere. În primul rând, s-a schimbat dramatic vremea. Ninsese puţin şi în zilele trecute, dar acum era o adevărată ninsoare, prima în această

iarnă. Ilinca auzise o glumă care mi-a plăcut: „Dom'le, mai sunt 11 luni până la Crăciun şi *deja* a început să ningă!".

A nins abundent azi, dar până la prânz o mare parte din zăpadă s-a transformat în băltoace mari, întinse peste tot în locurile circulate. Nu vedem mare lucru afară pe geamul nostru de la stradă, dar am văzut cum maşina noastră se acoperea treptat cu zăpadă, ca şi celelalte din jur, cum strada noastră, şi aşa îngustă, se îngusta şi mai mult, cum maşinile care se încumetaseră să iasă se împotmoleau şi nu reuşeau apoi să parcheze. Dar, în totului tot, ni se părea doar o atmosferă de iarnă şi nu vedeam ce ne-ar împiedeca să ieşim la tramvai şi să ne vedem de treburi.

Am observat uşor, chiar până la tramvai, că drumul devenise mai greu, în parte alunecos, în parte plin de apă, dar ne-am dat seama ce se întâmplă cu adevărat odată ajunşi în staţia de tramvai. Aşteptam tramvaiul 41, despre care ştiam că vine repede şi că nu are, în general, probleme din cauza vremii. Am stat în zăpadă şi în bătaia vântului cam o jumătate de oră, fără să vedem nici un tramvai, apoi am luat-o vitejeşte pe un trotuar acoperit cu mâzgă şi valuri înalte de zăpadă murdară, cu „vizibilitatea scăzută", cum se zice frumos, din cauza a ceva ce pica din cer (măzăriche?). Până spre seară, lucrurile s-au schimbat, oarecum. La întoarcere aveam zăpadă adevărată, pe jos şi pe sus, dar şi un vânt care îţi tăia răsuflarea. Norocul a fost că tramvaiul mergea şi am ajuns cu bine, destul ca să privesc cu mai multă seninătate şi lucrurile legate de sănătatea mea.

Cu o seară înainte mă simţisem, brusc, rău, cu dureri puternice de cap, cu probleme de vedere şi cu o stare generală pe care nu ştiu să o descriu, dar ştiu că era atât de proastă încât nu puteam vorbi cu Mircea şi cu Ilinca, venită la noi pentru că avea ceva de aranjat cu tatăl ei. La un moment dat, ei şi-au dat seama că ceva nu este în regulă cu mine, au venit la patul meu, Mircea a deschis geamul şi, încet, mi-am revenit. Am început chiar să râd de situaţia în care mă aflasem înainte, dar am rămas cu gândul că trebuie să întreb doctorul ce să fac în asemenea împrejurări, cum se întâmplase şi cu o săptămână înainte, când avusesem noaptea dureri în zona inimii şi o stare proastă toată noaptea. Am încercat azi să-l găsesc, am reuşit cu greu, ca întotdeauna, şi n-am putut să spun bine ce mi se întâmplase cu o seară înainte, lucru care cred că l-a enervat, şi mi-a arătat-o. Pe bună dreptate: limbajul nostru nu este suficient pentru a descrie stări pe care nu le-am mai avut, iar ei, doctorii, pe de altă parte, sunt tentaţi să introducă totul în limbajul lor convenţional şi îi irită ezitările noastre în a da nume unor lucruri care nu au nume pentru noi.

După ce am ajuns la astfel de concluzii, mi-am adus aminte ce spunea o fostă colegă, profesoară la chineză, o vreme, în tinereţea mea, Alexandra Nicolau (pe vremea aceea era o şahistă cunoscută): „Când sunt foarte tristă, merg la coafor sau îmi iau o rochie". Nu aveam nici o dorinţă să-mi iau o rochie, aşa că am recurs la cealaltă soluţie, şi anume să mă ocup mai serios de înfăţişarea mea, lucru pe care l-am început azi. Dar nu pentru că aş fi fost chiar tristă: spre seară, starea mea s-a îmbunătăţit şi mi-am adus aminte că spuneam altădată frumos, elegant, că sunt „meteo-dependentă". S-ar putea să mă fi manifestat ca meteo-dependentă şi azi, şi ieri, şi săptămâna trecută. Ca mulţi oameni, de altfel, dar probabil că este mai rău atunci când eşti mai bătrân şi mai ai şi probleme cu inima, căreia doctorii îi spun „cord".

Am rămas doar cu regretul că nu pot să mă exprim cum trebuie măcar în împrejurări în care sănătatea

mea este în joc. De altfel, m-am temut întotdeauna de situaţiile în care trebuie să spun ceva despre mine, mai ales atunci când mi se cere spontaneitate: m-am ferit de interviuri şi le-am acceptat numai când n-am avut încotro. Am avut acum doi ani două interviuri: la Radio France în limba română şi la Europa FM, ambele nepregătite în prealabil. Cel de la RFI n-a fost rău, după cum mi-au spus cei mai exigenţi dintre ascultătorii mei, care au fost Mircea şi fetele, şi după cum am constatat şi eu ascultând ulterior interviul respectiv. Meritul principal a fost al celui care m-a intervievat, iar meritul meu a fost că am vorbit rar, fără să mă sfiesc să-mi caut cuvintele.

Mă gândesc acum că obişnuinţa pe care am căpătat-o de a medita asupra cuvintelor şi sensurilor, datorită preocupărilor mele pentru lingvistică, poate să aibă şi acest efect pervers: să mă facă să ezit în exprimări, mai ales atunci când este vorba să *mă* exprim sau să formulez idei în cuvinte care n-au fost „corupte de trecerea lor prin mai multe guri“, ca să-l parafrazez pe Cioran. O anumită lentoare în gândire şi expresie poate să se datoreze originilor mele ardeleneşti, poate şi moştenirii lăsate de tatăl meu. Se mai datorează şi vârstei, dar nu cred că numai ei. Obişnuinţa de a medita asupra cuvintelor nu te lasă să te exprimi foarte ferm, foarte apăsat, ci te îndeamnă mai degrabă să încerci propriile aproximări. Dar unii nu înţeleg astfel de subtilităţi…

26 ianuarie 2012

Revin la întâlnirile mele memorabile, de data aceasta unele din spaţiul arab.

Mai întâi despre Liban. O mai veche întâlnire cu Libanul s-a produs demult, atât de demult încât nu mi-o mai amintesc bine. Am participat la o întâlnire organizată de Comisia libaneză pentru UNESCO şi care avea tema „Literatura arabă în lume“. Organizatoarea reuniunii era Rita Awad, o libaneză creştină, iar invitaţii erau din toată lumea, arabi musulmani şi creştini şi europeni ca mine. Nu eram mulţi, şi nici asistenţa nu era numeroasă la conferinţele noastre, dar ne-am simţit bine pentru că se discuta serios. Eu nu eram cea mai potrivită persoană pentru a discuta pe această temă, dar avusesem tangenţe cu subiecte adiacente, mai ales în cadrul preocupărilor mele pentru orientalistică.

Participanţii la colocviu erau persoane de cea mai bună calitate: din Liban, de pildă, l-am cunoscut cu această ocazie pe As’ad Khayrallah care mi-a dăruit cartea lui consacrată iubirii pure (*Love, Madness and Poetry…*): era sau fusese căsătorit cu o româncă, aşa că ştia câteva cuvinte româneşti, cum o probează şi dedicaţia pe cartea dăruită mie, care făcea aluzie la numele meu de familie: „*ila al-**mala’ikiyya*** Nadia (…)“ – „**angelicei** Nadia (…)“. Printre arabi era şi tunisianul Hammadi Sammud, pe care atunci îl vedeam pentru prima oară, deşi îl ştiam prieten de o viaţă cu Jean Fontaine, împreună cu care fusesem la casa părinţilor săi din Tunisia.

Îmi căzuseră în mână mai multe numere dintr-o revistă în limba arabă, care apărea în condiţii luxoase în Irak şi care se numea, în traducere, *Orientalistica*. Avea articole de toate felurile: alături de unele foarte serioase, erau unele de pură propagandă, cu componentă ideologică vizibilă. Unii ar fi putut pretinde ca revista să se numească mai degrabă *Anti-orientalistica*. Eu citisem şi luasem notiţe serios, de

această dată din articolele care priveau receptarea literaturii arabe în afara lumii arabe. La colocviul nostru se afla şi redactorul responsabil al acestei reviste, un irakian de origine evreiască, mi s-a spus. El nu era vinovat pentru tot ce se spunea în paginile ei, părea o persoană decentă. Oricum, câteva articole din revistă mi-au servit la argumentarea unor teze pe care le propuneam în comunicare.

Printre persoanele care au asistat tot timpul la comunicările noastre şi care făceau comentarii simpatice se afla o persoană în vârstă (se apropia de 90 de ani): mi s-a spus că era istoric de profesie şi se numea Nicolas Rawi, dacă îmi amintesc bine. A asistat şi la comunicarea mea şi a declarat cu voce tare că a fost impresionat că o străină vorbeşte liber atât de bine în arabă. De atunci a fost mereu în apropierea mea la şedinţe şi în pauze şi totul a culminat printr-o mică recepţie oferită în casa lui (foarte frumoasă!), la care au participat câţiva dintre creştinii care fuseseră la colocviu.

Locuia singur, soţia îi murise de mult şi avea în casă personal care se ocupa de toate cele. A fost o seară cu adevărat frumoasă, mi-a rămas în amintire ca unul dintre cele mai plăcute momente ale acestei şederi în Liban. Bineînţeles că m-am simţit bine cu cei de acolo: era, în primul rând, gazda, Nicolas Rawi, care povestea minunat şi avea şi ce să povestească, era As'ad Khayrallah, era acolo un coleg profesor la Nijmegen, pe care îl întâlnisem la colocviul de neuitat organizat de Kees Versteegh şi care acum ne-a cântat la pian (colegul nostru s-a stins prea devreme, anii trecuţi), era organizatoarea întâlnirii noastre, cercetătoare a poeziei arabe vechi, Rita Awad, şi erau şi alţii care se potriveau cu atmosfera acelei seri de neuitat.

Rita mi-a promis că mă va invita atunci când vor sărbători cei 90 de ani ai lui Nicolas, dar n-a făcut-o, aşa că n-am mai auzit nimic de Nicolas şi nici n-am aflat când s-a stins.

Cum s-a putut înţelege din cele spuse de mine mai sus, în vremea aceea grupurile de creştini şi de musulmani erau destul de strict separate, urmare a războiului care măcinase ţara. Am fost mirată şi întristată când în prima seară, după încheierea lucrărilor colocviului din acea zi, am fost invitată împreună cu creştinii europeni şi libanezi la Angelika Neuwirth, cea care era atunci şi cred că a rămas până acum directoarea Centrului Cultural German de la Beirut, şi a trebuit să răspund acestei invitaţii pentru că aşa era tipicul, deşi pe mine m-ar fi atras şi invitaţia lui Hammadi Sammud, care mergea în altă parte, împreună cu un grup de profesori şi jurnalişti musulmani.

Dar au mai fost şi alte lucruri, dincolo de colocviu, care mi-au rămas în amintire de la prima mea vizită în Liban. Am fost impresionată, în primul rând, atunci când, după două zile de şedere la hotel, a venit să mă ia de acolo, pentru a mă aşeza în casa lor, Shafiq al-Beqa'i, un libanez creştin căsătorit cu o româncă. Îl cunoscusem bine la Bucureşti, cu mulţi ani în urmă. Vorbea româneşte foarte bine, vorbea o arabă literară perfectă şi era acum profesor de literatură comparată la o Universitate din Beirut. Shafiq îşi dăduse doctoratul în literatură comparată la Bucureşti cu Romul Munteanu, iar noi, Mircea şi cu mine, l-am ajutat cât am putut în această împrejurare: citea bibliografia indicată, inclusiv în franceză, înţelegea, dar redacta cu greu în limba română. Soţia lui, absolventă la Petrol şi Gaze, nu putea să-l ajute prea mult la redactarea tezei pentru că nu cunoştea terminologia specifică domeniului nostru.

După ce Shafiq şi-a terminat doctoratul, l-am invitat să ţină un curs la facultate, convinsă că studenţii vor avea de profitat de pe urma arabei lui fără greşeli (nu este un lucru prea obişnuit în lumea arabă, oricât ar părea de ciudat…). Mai târziu, m-am gândit că studenţii ar putea învăţa de la el şi dialect libanez, dar aici am dat greş: de exemplu, el încerca să le scrie pe tablă conjugarea unui verb în dialect, lucru pe care nu-l făcuse niciodată înainte (dialectul nu se scrie, cu caractere arabe: de scris, se scrie doar limba literară, în mod obişnuit), iar pe urmă le spunea studenţilor: „dar corect este…“ şi dădea forma în limba literară, ca şi cum singura limbă pe care o vorbise el cu părinţii lui, pe care o vorbea cu prietenii lui, cu toată lumea, ar fi fost o colecţie de greşeli. Aşa nu se putea învăţa limba vorbită!

La Beirut, Shafiq locuia împreună cu familia la ultimul etaj al unui bloc situat destul de central, avea un Mercedes cu care îşi ducea copiii la şcoală şi pe soţie la serviciu, toate dobândite nu numai cu salariul lor din Liban, ci şi datorită faptului că lucrase un an sau doi în Libia, ca profesor de literatură comparată. Familia lor mi-a plăcut foarte mult şi mi-am zis cu această ocazie că se poate, că oameni atât de diferiţi în aparenţă pot trăi fericiţi. De fapt, ei se cunoscuseră de foarte tineri, când Shafiq venise la Festivalul Internaţional al Tineretului şi Studenţilor de la Bucureşti. Nu ştiu cum o găsise pe ploieşteancă, dar au continuat să-şi scrie şi apoi s-au căsătorit. Shafiq era comunist, rămăsese comunist, şi m-a dus şi pe mine la o manifestare literară a lor, la un club din Beirut, unde mi-a făcut cunoştinţă cu colegi intelectuali care mi-au lăsat o plăcută amintire. Scriau toţi la ziare de stânga, iar Shafiq avea o rubrică permanentă unde scrisese şi despre noi, adică despre secţia de arabă a Universităţii din Bucureşti. Comunismul lor păstra ceva din puritatea începuturilor, ca şi cum tăvălugul istoriei nu l-ar fi atins.

Păcat că această întâlnire plăcută cu Shafiq şi familia a avut urmări mai puţin plăcute peste câţiva ani, într-o vară. Ne aflam la Vama Veche, locuiam la familia Miron, când am primit într-o seară un telefon de la familia libanezo-română, prin care am aflat că se aflau în România şi că li se furase Mercedesul cu care veniseră la Bucureşti, iar poliţia nu făcuse nimic ca să-i prindă pe hoţi. Atunci au încercat să ne găsească la telefonul din Bucureşti, n-am răspuns şi şi-au adus aminte că Ada lucra la ProTV, au aflat astfel telefonul ei şi de la ea au ajuns la noi. Ce vroiau ei era imposibil de făcut: să luăm legătura cu Mioara Roman, pe care Shafiq o cunoscuse în România şi ştia că lucra acum la catedra la care eu eram şefă, să-i cerem să vorbească cu soţul său prim-ministru pentru ca el să pună poliţia pe urmele hoţilor.

Totul era absurd: nu cerusem nimic niciodată de la familia Roman, nici nu aveam telefonul lor de atunci. Pe de altă parte, nici nu s-ar fi pus problema ca Petre Roman să intervină pentru ca poliţia să găsească o maşină, cu atât mai mult cu cât de curând hoţii spărseseră apartamentul în care locuia fiica familiei, Oana, şi furaseră un calculator şi alte lucruri care nu s-au mai găsit. Dar prietenii libanezi s-au supărat şi nu ne-au mai căutat de atunci încoace, lucru pe care îl regret foarte mult. N-au putut înţelege că nu le-am sărit în ajutor pentru că în ţara lor lucrurile se petreceau altfel: dacă ai relaţii, ţi se deschid uşile. Cineva îmi spunea că, la vremea la care ei telefonau, maşina trecuse graniţa probabil şi era dezmembrată în Republica Moldova.

Următoarea etapă a acestei vizite în Liban se leagă de prietenul Ramzi Baalbaki, despre care am mai

pomenit aici. Mai întâi am fost la Universitatea Americană unde lucra el şi le-am vorbit în arabă studenţilor de la seminarul lui de lingvistică. Nu cred că au înţeles mare lucru din expunerea mea, care propunea explicaţii de natură tipologică pentru categorii ca „genul şi animarea“, dar au fost bine impresionaţi de faptul că mă străduiam să vorbesc în arabă despre astfel de lucruri. După aceea, Ramzi m-a luat, împreună cu soţia şi cei doi copii ai lui, la casa lor de la munte, aflată într-o staţiune din apropiere de Beirut. Peste tot de-a lungul drumului erau case, vile, unele lângă altele, fără curţi, fără grădini, sau aproape. Mi s-a explicat că pământul este foarte preţios în Liban şi, de aceea, foarte scump. A fost foarte plăcut cu ei, am fost emoţionată când Ramzi ne-a servit şi ardei copţi, despre a căror preparare aflase de la mama mea, la Bucureşti.

Cu Ramzi şi familia voi face apoi o călătorie către unul dintre obiectivele mele din Liban: Universitatea creştină de la Tripoli-Balamand. Ramzi fusese la colocviul nostru de la Bucureşti şi se întâlnise acolo cu cel de-al doilea participant libanez, armean de origine, Georges Dorlian, care era creştin şi era căsătorit şi avea copii cu o musulmană. Aşa ceva nu se acceptă în societatea musulmană, nu ştiu cum de erau toleraţi: poate era mai uşor pentru că trăiau în mediu creştin.

Am vizitat deci o veche aşezare creştină ortodoxă, am vorbit în faţa unor ascultători creştini, nu numai studenţi, cum aveam să-mi dau curând seama. N-am fost inspirată când am ales să prezint în arabă o temă de lingvistică teoretică, eram şi obosită după drum şi după multele evenimente la care luasem parte, aşa că n-am fost nici eu mulţumită de cum am vorbit. De ce ar fi fost alţii? Oricum, au avut delicateţea să nu-mi spună că n-au înţeles.

La sfârşit s-au pus întrebări. Printre alţii s-a ridicat şi un domn cu ochelari închişi la culoare, care mi se părea vag cunoscut, dar ziceam că toţi libanezii seamănă oarecum între ei. Nu era însă aşa: cel care punea întrebări era un mai vechi amic al nostru, creştin maronit din Liban, care venise la Bucureşti în câteva rânduri, uneori cu soţia, invitat fiind, prin mijlocirea lui Virgil Cândea, care îl cunoscuse în Liban, la o serie de evenimente culturale sud-est-europene. Victor Kik cu soţia (ortodoxă) ne-au vizitat de câteva ori acasă, în Bucureşti, şi o dată la mare, la Olimp, la Casa Scriitorilor, unde ne petreceam vacanţa cu copiii.

Acum aflaseră de prezenţa mea la Balamand din presă, unde se anunţase conferinţa. Conducerea Facultăţii de Litere, care organizase evenimentul, a oferit o masă la sfârşit, la care au fost invitaţi şi oaspeţii neaşteptaţi. Gazdele o întrebau în glumă pe frumoasa soţie a lui Kik, ortodoxă, cum de l-a luat pe „ăsta“, catolic maronit. Mai era şi Ramzi, musulman, aşa că adunarea era destul de pestriţă, ceea ce nu ne-a împiedecat să spunem glume, să râdem şi să ne simţim foarte bine.

Am rămas o vreme în relaţii cu Universitatea din Balamand şi am trimis un articol la revista lor, în al cărei comitet onorific mă aflu. Ultimul semn că nu m-au uitat a fost prezenţa lui Georges Dorlian în volumul care mi-a fost dedicat de colegi din lume cu ocazia împlinirii unei vârste de care nu-mi place întotdeauna să-mi amintesc.

27 ianuarie 2012

Victor Kik şi-a amintit de mine atunci când s-a organizat la Beirut o conferinţă a Academiei intelectualilor arabi cu tema „Limba arabă în lume“. Victor era secretarul acestei academii şi, în această calitate, organizatorul principal. A fost o reuniune care s-a desfăşurat cu mare fast, singura de acest fel pe care am văzut-o în lumea arabă. Membrii academiei respective erau personalităţi din lumea arabă, miniştri, adjuncţi de miniştri, responsabili ai unor instituţii de cultură. Susţinătorii pe plan local erau oameni bogaţi, care s-au arătat bucuroşi să ofere mese celor câteva zeci de persoane. Cât despre oaspeţi, nu exagerez când spun că erau din toată lumea, din moment ce veneau, în afară de ţările arabe, din China, din Iran, din Statele Unite, din Finlanda şi alte ţări europene, chiar şi din România (adică eu!). Circulam în maşini frumoase, însoţiţi de gărzi de motociclişti, eram trataţi, cu alte cuvinte, cu consideraţia de care se bucură, sau se bucurau, intelectualii din lumea arabă.

Chiar din prima zi am fost duşi la o distanţă apreciabilă de Beirut, la un domeniu de pe malul mării aparţinând unui mare proprietar de pământuri. Acesta avea şi o crescătorie de cai de rasă, care ne-au fost prezentaţi cu mândrie legitimă, cred. Tot acolo am luat şi masa, cu feluri specifice libaneze, despre care nu mai trebuie să vorbesc, pentru că bucătăria libaneză este cunoscută acum în toată lumea.

În după-amiaza zilei respective a avut loc întâlnirea „de cunoaştere“, căci acum venise cam toată lumea. Acolo ni s-a cerut să spunem câteva cuvinte în arabă, ceea ce mie nu mi-a fost greu. Am profitat de ocazie ca să mulţumesc gazdei noastre de la ferma vizitată pentru ospitalitate, lucru pe care nimeni nu s-a gândit până la mine să-l facă. El a fost impresionat şi m-a răsplătit asistând la comunicarea mea, lucru pe care nu l-a făcut pentru ceilalţi vorbitori.

Trebuie să recunosc, de altfel, că partea oficială, ca să zic aşa, comunicările noastre îndelung pregătite, nu a beneficiat de mare atenţie. Acest lucru a fost remarcat cu voce tare de profesoara iraniană de arabă care participa la colocviu alături de un coleg de la Universitatea din Teheran. Ea a ţinut să spună că această părere este împărtăşită de profesoara din România, ceea ce nu mi-a picat bine, şi nici gazdelor, se înţelege. Dar cei doi iranieni erau nişte figuri luminoase şi mi-ar fi plăcut să-i revăd. Am încercat s-o caut pe ea, dar n-am avut succes. Mă tem să nu-i fi făcut rău simplul fapt că am întrebat de ea.

Erau tot timpul mese cu o grămadă de feluri, eram tentată să mănânc de toate, dar m-am îmbolnăvit curând şi n-am mai putut participa la aceste mese şi nici la o parte din programul turistic organizat pentru străini. La sfârşit mi-am mai revenit şi am fost la o masă oferită de familia unui bancher: doamna era membră a academiei respective şi făcea parte dintre organizatorii reuniunii. Ţin minte că mi-a povestit cum s-a ajuns de la o proiectată masă cu 50 de persoane la aproape 100: o serie de amici şi cunoştinţe aflaseră de banchet şi au telefonat sau au zis direct că ar vrea să fie invitaţi. Unii au abordat-o chiar în timp ce se îndrepta spre restaurantul unde trebuia să aibă loc masa festivă. Aşa e în Liban, mi-a spus ea, nimeni nu îndrăzneşte să refuze când cineva se autoinvită la masă!

În timpul unei astfel de mese am stat alături de secretara (blondă, frumoasă) Academiei intelectualilor arabi, cea mai solicitată persoană în timpul acestei reuniuni. Ea nu vorbea limbă literară nici atât cât alţii, aşa că mi-a spus pe jumătate în arabă, pe jumătate în franceză că libanezii simpli (adică neînvăţaţi) spun

despre limba (arabă) pe care o vorbesc eu că e „mexicană!“. „De unde şi până unde?“, am întrebat. Ei bine, libanezii au tradus scriptul din serialele mexicane (de tipul celor care au ajuns şi la noi) în araba literară, foarte puţin înţeleasă de oamenii simpli, care au crezut-o limba celor pe care îi vedeau pe ecran. Aşa că despre cei care vorbeau ca mine se spunea că „vorbesc mexicana“… Asta arată în ce măsură limba arabă literară este „limba naţională“. Eu aş dori să ajungă, dar tendinţa mi se pare inversă.

Tot la o astfel de masă mi s-a comunicat că fusesem văzută la o televiziune din Golf, lucru despre care am scris în altă parte. Dar ţin minte mai ales că am cunoscut un tunisian care fusese ministru, sau adjunct de ministru, în ţara lui şi care era la origine profesor de limba arabă. El era bucuros să vorbească în araba literară cu mine, iar mie îmi făcea mare plăcere să am ocazia să vorbesc. După întoarcerea în ţară, eu i-am trimis cartea mea cu orientalistica, iar el mi-a trimis un manual de gramatică cu o scriere în întregime cu vocale, ceea ce nu mai văzusem în vreun manual.

Pare ciudat să spui cuiva de la noi că scrierea arabă obişnuită nu notează vocalele, că ele trebuie să fie „ghicite“ de către cei care cunosc gramatica. Mi s-a părut în general un bun manual cel pe care l-am primit, mai util pentru cei care vor să înveţe gramatică fără să se presupună că o ştiu deja, dar am văzut că mai tinerii tunisieni, amicii noştri, nu prea îl apreciau. În 2006, când ne-am aflat ca turişti la Susa, l-am căutat pe domnul cunoscut în Beirut, care locuia acolo, la telefonul pe care mi-l dăduse în Liban, dar nu l-am găsit. Cred că mai tinerii membri ai familiei au găsit că nu este cazul ca el să răspundă unei doamne europene. Şi atunci, şi în alte rânduri, am simţit nevoia să-mi spun vârsta, apropiată de cea de acum, dar n-am făcut-o. Ar trebui ca vârsta să ofere măcar astfel de avantaje (adică să pot vorbi cu orice bărbat, oricând), dacă altele nu aduce.

Îmi dau seama acum că n-am simţit nevoia să scriu despre călătoriile noastre turistice, deşi am făcut câteva în ultimii ani. Ba da, am scris despre excursia în Spania, pe care am făcut-o plecând de la Lyon, şi am spus câteva cuvinte despre şederea în Rhodos. În rest, despre ce aş putea vorbi în legătură cu experienţele mele turistice? De reclamă se ocupă agenţiile, iar eu am puţine aventuri personale de povestit.

La Susa, despre care am pomenit mai sus, am găsit altă Tunisie decât cea a primei mele vizite. Un oraş turistic în care negustorii vorbeau acum englezeşte, dar erau la fel de insistenţi ca şi în alte rânduri, ca pretutindeni în Orient. Iată, spun „Orient“, pentru că aşa ne-am obişnuit cu toţii, deşi Tunisia este una dintre ţările Magrebului, care înseamnă „apus“. M-a durut şi acolo piciorul, n-am putut face multe plimbări, aşa că n-am multe amintiri frumoase de la această vizită. Mircea a făcut singur o călătorie la Tunis şi în împrejurimi, el trebuia să vadă acele locuri, pentru că nu le cunoştea. Împreună am fost în câteva locuri frumoase din zonă atunci când ne-a vizitat Jean Fontaine, venit de la Tunis cu maşina lui ca să ne plimbe. După frumoasa plimbare am luat masa împreună, la un restaurant de soi, pentru că era ziua mea şi ne făcea plăcere s-o sărbătorim împreună cu el.

Am rămas amândoi cu foarte plăcute amintiri de la şederea în Malta. A fost neaşteptat de frumos şi ne-am propus să revenim. Am făcut vizite plăcute în insulă (inclusiv la Universitate!), am stat la soare la

sfârşit de aprilie şi am avut şi şansa unei excursii în Sicilia, unde am văzut staţiunea Taormina, cu parcul ei incredibil de frumos. Pozele pe care le-am făcut în Sicilia şi în Malta sunt mărturii ale acestei străluciri care se reflecta pe feţele noastre. Când Ilinca mi-a făcut site-ul care m-a făcut cunoscută pe internet, a ales o poză pe care mi-a făcut-o Mircea în Malta, în timp ce ne plimbam pe o străduţă mai izolată din orăşelul în care stăteam. Nu aveam alt motiv să zâmbesc decât acela că eram fericită, dacă îmi este permis să scriu acest cuvânt fără să mă tem că sperii destinul.

29 ianuarie 2012

Am fost la teatru, la „Bulandra“, unde am văzut o piesă rusească cu un titlu ciudat: *Să mă-ngropi pe după plintă* (probabil că ruşii nu aveau nevoie să caute în dicţionar echivalentul cuvântului „plintă“). În ultima vreme am văzut câteva spectacole bune la „Bulandra“, profitând de amabilitatea unei cunoştinţe a lui Mircea, care ne-a adus bilete. De ce atâtea drame în piesele pe care le vedem, îmi pun întrebarea, de ce un regizor bun nu-şi poate da măsura şi în comedii? De ce actorii buni (aici erau Mariana Mihuţ şi Dana Dogaru, dar nu numai ele!) nu pot fi cu totul autentici decât atunci când suferă? Probabil că fericirea este mai greu de mimat pentru că nu are atâtea semne exterioare. Senzaţia de fericire nu s-ar putea mima, poate, decât făcându-l pe actor să zboare, ceea ce cred că s-a şi încercat, măcar în film, dacă nu în teatru.

Mai am şi alte fotografii din Malta, în afară de cea pomenită mai sus, printre care una în care arătam strălucitoare, proiectată cum eram pe cerul albastru. Sunt fotografii făcute tot de Mircea în această călătorie din 2005, pe terasa unui splendid hotel, unde am fost invitaţi spre vizionare într-o frumoasă zi de primăvară-vară. Un grup de persoane tinere, simpatice, dintr-o fostă ţară socialistă, întâlnite pe stradă, ne-au invitat acolo ca să ne arate hotelul în care stăteau, să-l cunoaştem pe şeful şi conaţionalul lor, dar în cele din urmă ne-au propus o afacere care să ne asigure vacanţe de vis, în fiecare vară, până la adânci bătrâneţe. Ne-ar fi costat *doar* câteva sute de dolari pe loc şi altele după ce ajungeam în ţară. Fericiţi cum eram, am fi făcut-o şi pe asta, dacă nu ne-am fi amintit de păţania unei fete din România care a fost antrenată într-o astfel de aventură şi i-a antrenat şi pe alţii. A lucrat la Bucureşti la o firmă din Marea Britanie, care o angajase ca să promită clienţilor servicii de genul celor promise nouă de amicii zâmbitori. Firma şi-a luat bagajele şi a plecat din România, iar ea a fost târâtă într-un îndelungat proces care i-a făcut mult rău şi ei, şi familiei. Am refuzat deci să ne angajăm în acest „atrăgător proiect“, pentru care respectivii ar fi luat o frumoasă cotă-parte, aşa că am rămas doar cu amintirea unei zile minunate, imortalizată în câteva fotografii. Străluceam degeaba în acea zi însorită din Malta, dar ce importanţă mai are acum?

30 ianuarie 2012

Nu mult după călătoria în Liban am fost invitată să particip la un colocviu internaţional în Siria. Cel care organiza colocviul era Wael Barakat, un sirian mai tânăr, profesor la Universitatea din Damasc, pe care îl cunoscusem la Bucureşti cu ocazia întâlnirii celor câţiva reprezentanţi ai studiilor arabe din estul european. Mi s-a părut atunci că era ceva trist în el, la fel ca în alţi creştini din lumea arabă pe care îi cunoscusem. La Damasc nu mi s-a mai părut trist, în schimb am admirat seriozitatea lui, zelul cu care îşi îndeplinea sarcina de responsabil al departamentului de limba arabă pentru străini şi de organizator al reuniunii noastre.

Mi se ceruse înainte de către colegul sirian să pregătesc un mic speech pentru festivitatea de deschidere a întâlnirii noastre şi l-am făcut, subliniind şi sentimentele speciale pe care le nutresc pentru Siria, ceea ce nu cred acum că a fost chiar potrivit. Erau acolo reprezentanţi ai altor ţări arabe, inclusiv din Arabia Saudită, de unde venea decanul Facultăţii de Limba Arabă pentru străini (străinii erau acolo mai ales musulmani din ţări nearabe). Vizitasem această facultate atunci când am fost în ţara lui, iar după întâlnirea noastră cu el ne-a invitat să luăm masa la un restaurant vietnamez. Am observat, de fapt, că în ţările Golfului nu există feluri de mâncare specifice, cum există în Liban şi Siria sau în nordul Africii. Cred că am mai spus acest lucru şi cu altă ocazie.

La Damasc am *citit* cuvântul meu de salut din partea participanţilor, aşa că nu a putut fi prea rău. Am remarcat că sirienii au dorit ca participanţii să fie din cât mai multe ţări ale lumii. Era acolo, de exemplu, un profesor universitar din Statele Unite, evreu, care vorbea destul de prost araba literară, era şi un finlandez, originar din Liban (vorbea araba ca un nativ cultivat şi făcuse chiar un manual de arabă), şi erau şi alţii, mulţi. Se lucra serios la acest colocviu (spre deosebire de altele, îmi vine să zic). Comunicările erau ascultate şi comentate, încheiam activitatea serioasă şi masa care urma de obicei seara târziu, când străzile erau pline de bărbaţi şi femei ce se plimbau. Am fost invitată din nou la un restaurant din afara Damascului de către un fost amabasador al Siriei în România şi soţia lui, ambii cunoscuţi bine la Bucureşti. Soţia lui, despre care am mai vorbit în legătură cu vizita mea în Arabia Saudită, era sora cunoscutului poet de origine siriană Adonis, care trăia şi scria de mai multă vreme la Paris. A venit s-o viziteze la Bucureşti pe sora lui şi cu această ocazie familia a oferit o mică recepţie în apartamentele lor, la care mi s-a cerut să propun invitaţi dintre colegii de la catedră şi alţi arabişti. Adonis însuşi propusese câţiva invitaţi poeţi şi poete români, cunoscuţi la festivaluri de poezie în Europa. A fost o seară plăcută, i-am cerut oaspetelui să ne recite ceva din poeziile lui şi a făcut-o. Dar ne-a păcălit: mi-am dat seama după aceea de ce mi se păreau versurile cunoscute: era o traducere foarte reuşită a poemului lui Nerval care începea cu „Je suis le Ténébreux, le Veuf, l'inconsolé…". În arabă: „*Ana sayyidu-l 'ashbahi*….".

Pe Adonis l-am revăzut întâmplător în autobuz la Paris, dar nu mi-am dat seama decât după aceea că era el. Şi el m-a privit cu atenţie de unde se afla şi se întreba, probabil, de unde mă ştie. Mai corespondasem între timp, el mi-a trimis un volum de versuri traduse în franceză de colaboratoarea lui, poloneză la origine.

Dar să revin la Siria, pe care am văzut-o ultima oară cu ocazia colocviului despre care am vorbit. Am

fost îndemnată de la Bucureşti de către directorul Şcolii siriene să-l vizitez la Damasc pe ministrul Învăţământului de la acea dată, un sirian care făcuse studii în România şi păstra o amintire caldă românilor şi ţării noastre. L-am anunţat că sunt acolo pentru un colocviu şi că vreau să-l văd. A trimis maşina după mine la hotel, am stat de vorbă cu plăcere aproape un ceas, dar n-a pronunţat nici un cuvânt în limba română, deşi mi se spusese că mai ştie ceva româneşte. Când i-am spus că m-a impresionat buna dispoziţie a sirienilor care se plimbă pe străzi seara, noaptea chiar, sau care merg cu familia la restaurantele din suburbiile înverzite ale Damascului, mi-a spus că există o bucurie de a trăi a oamenilor de acolo, o bună dispoziţie care nu caracteriza numai vremea noastră. Nonşalanţa lor mergea, spunea el, până la a lăsa uşa deschisă atunci când cei ai casei plecau în oraş, fără teamă că ar putea intra cineva.

Alţii mi-au spus că poliţia era peste tot, chiar dacă invizibilă. Îmi amintesc de toate acestea acum, când sirienii se omoară între ei, şi mă doare. Pentru alţii este încă o „primăvară arabă“ înecată în sânge, pentru mine este un mare vis spulberat. Siria era şi a creştinilor, aşa, sau aproape aşa, cum era a musulmanilor, era o mărturie că cele două comunităţi pot convieţui paşnic, ca să vorbesc şi eu în clişee. Un sirian din Bucureşti, musulman, îmi spunea că în satul din care venea, pe jumătate creştin, locuitorii sărbătoreau împreună sărbătorile creştine şi musulmane. Nu este aşa de simplu cum rezultă din relatările unor ziarişti occidentali grăbiţi, care uită să-şi ceară scuze că au greşit atât de flagrant cu alte ocazii, în legătură cu lumea arabă şi cu altele.

31 ianuarie 2012

Mă uit la ce am scris ieri şi mă grăbesc să adaug că nu numai ziariştii occidentali greşesc cu obstinaţie atunci când se aventurează să vorbească despre lumea arabă fără să fi aflat nimic în prealabil despre ea, ci şi ai noştri, pe urmele lor. Într-o vreme credeam că este de datoria mea să încerc să fac mai bine cunoscută lumea arabă şi lumea islamului, cu atât mai mult cu cât ignoranţa alor noştri îmi părea înspăimântătoare.

Am fost bucuroasă când Dan C. mi-a oferit posibilitatea de a scrie despre islam şi islamism, despre limba şi şi literatura arabă, despre cultura arabă şi despre alte subiecte adiacente într-o publicaţie săptămânală care se bucura de succes în rândul cititorilor interesaţi de cultură, mai ales tineri: *Litere, arte, idei*. Nu reneg nici acum nimic din cele spuse în articolele publicate acolo şi nici din altele din acea perioadă. Mă gândesc mai ales la articolul cu titlul „Stereotipuri privind islamul şi lumea arabă“, apărut în *Adevărul literar şi artistic* (15 septembrie 1996, adică pe vremea când se ocupa de publicaţie colegul şi prietenul nostru C. Stănescu) şi la altul, apărut cu un an înainte în publicaţia armenilor, *Ararat*, cu titlul „«*Islam*» *şi* «*Islamism*»“. Cât de necesare erau disocierile pe care le făceam acolo o arată şi unele publicaţii din zilele noastre, ca să nu vorbim despre ce crede (dacă crede ceva!) marele public. Cum să poată înţelege cineva ce se întâmplă acum în unele dintre ţările arabe majoritar musulmane, şi anume faptul că *islamiştii* ajung la putere prin vot popular, atunci când pentru respectivul *musulmani* sau

islamişti sunt toţi?

Ca o cuminte profesoară care a învăţat lecţiile despre islam înainte de a-l preda şi a scrie o carte cu titlul *Introducere în islam*, iată ce spuneam în 1996:

> Musulmani sunt toţi indivizii care aderă la islam, musulmane sau islamice sunt toate ţările în care islamul este religie dominantă (în majoritatea lor, religie de stat): islamiştii sunt indivizii, islamiste sunt grupările care au în comun propaganda pentru un islam *politic*: politic, adică legat de putere, de conducerea pe baza principiilor Coranului, împotriva tuturor inovaţiilor, împotriva tuturor tendinţelor laiciste (…) Confruntarea între islam şi islamism este una în cadrul islamului, privit ca religie, dar şi ca civilizaţie născută sub puternica influenţă a acestei religii.

Cu toate acestea, observam că mulţi musulmani văd ameninţarea pentru religia lor ca venind din partea unui Occident monolitic, văzut mai creştin decât este, căci altfel cum s-ar confrunta cu *religia* islamică?

Cu un an înainte de a publica articolul la care m-am referit participasem la o conferinţă internaţională organizată la Amman, cu tema „Musulmanii şi dialogul dintre civilizaţii“. Conferinţa se desfăşura sub patronajul prinţului Hassan (pe vremea aceea, prinţ moştenitor), care m-a impresionat la acest colocviu şi după aceea (a fost de multe ori în România) prin deschiderea lui către alte culturi şi religii, manifestată şi prin faptul că vorbea perfect franceza şi engleza, parcă şi italiana, alături de o frumoasă arabă literară.

Dar ce m-a speriat la acel colocviu a fost numărul mare de comunicări care aveau în titlu cuvântul „confruntarea“, ceea ce mi s-a părut greu de înţeles pentru o conferinţă consacrată dialogului. Unii dintre cei prezenţi la colocviu, cărora le-am prezentat această observaţie, mi-au justificat această contradicţie prin predispoziţia agresivă a Occidentului la adresa islamului. Stereotipuri, prejudecăţi de o parte şi de alta, datorate în mare parte ignoranţei. Dar ignoranţa nu este egal repartizată în lumea aceasta: când am fost în Franţa, obişnuiam să urmăresc la televizor discuţiile pe teme politice la ordinea zilei şi eram impresionată de cunoştinţele celor care vorbeau, profesori sau muncitori, francezi sau arabi, ca şi de maniera lor de exprimare, rezultat al unui învăţământ liceal de mare calitate şi al unui bac cu care nimeni nu se joacă. La noi, te cruceşti (!) de ce poate să spună despre islam, despre arabi câte un om politic care azi sau mâine va influenţa politica noastră externă.

Dar eu nu sunt cel mai bun judecător, de aceea am şi renunţat să scriu sau să vorbesc pe teme politice. Acum scriu cărţi şi articole mai serioase, adică mai plictisitoare.

1 februarie 2012

N-am profitat de toate ocaziile care mi s-au oferit de a apărea la televizor pentru că, în general, nu-mi place să mă arăt în public. Este adevărat că televizorul are uneori avantajul că, la înregistrare, nu vezi publicul. Aşa s-a întâmplat la prima mea apariţie mai serioasă la televiziune, la emisiunea lui Cristian Tabără. Apăruse de curând în traducere românească *Europa şi islamul* de Franco Cardini, o carte care mie mi-a plăcut foarte mult. N-am refuzat deci, atunci când am fost invitată să vorbesc despre carte împreună cu Mihai Răzvan Ungureanu, care avea pe atunci reputaţia unui om învăţat şi echilibrat şi era,

oricum, un universitar. Am aflat ulterior că el le dăduse celor de la ProTV numele meu ca să mă invite pentru a discuta alături de dânsul tema respectivă. Mi-a spus că *Introducere în islam* a fost prima carte serioasă pe care a citit-o pe această temă, iar eu m-am bucurat.

N-am vrut să înţeleg nici o clipă din această invitaţie comună că el era chemat să reprezinte cunoaşterea despre Europa, iar eu cunoaşterea despre islam. Mă consider foarte europeană prin cultură, prin tot ce sunt.

Îmi pregătisem serios rolul. Ada, cu veche experienţă în televiziune, îmi dăduse chiar câteva sfaturi legate de felul în care urma să vorbesc şi să stau. Numai că surpriza a fost că nu s-a vorbit prea mult despre cartea care era presupusul subiect al apariţiei noastre, ci despre diverse lucruri legate mai mult sau mai puţin de islam. Dar aveam a face cu oameni deştepţi: şi moderatorul, şi Răzvan Ungureanu ştiau cum să facă interesantă o discuţie, aşa că m-am simţit în largul meu şi n-a fost rău, după cum mi s-a spus (cred că am repetat această formulă de câteva ori până acum: s-ar zice că n-am prea mare încredere în mine).

În momentul în care revăd acest text, adică la 19 februarie, Mihai Răzvan Ungureanu este prim-ministru, confruntat deja cu zăpezile şi cu alte multe probleme. Cine s-ar fi gândit?… Deocamdată mi se pare stingher în noua funcţie, atât de stingher încât încearcă să pară foarte ferm, fioros chiar. Nu şi-a ales bine momentul, noi ne temem mai mult acum de zăpezi şi de viscol…

Mai avusesem o apariţie de câteva minute la principala emisiune de ştiri a TVR de pe vremea aceea, în urmă cu vreo 12 ani: eram la facultate, într-o pauză, când au venit să mă intervieveze despre nu ştiu ce eveniment legat de lumea arabă. Profesorul S.M., aflat întâmplător la noi la facultate în ziua aceea, m-a rugat, m-a somat, să nu mai fac aşa ceva, că s-ar putea s-o păţesc. N-am mai făcut, dar scopul (dacă ar fi existat!) a fost atins. Nu numai la Bucureşti, dar şi la o întâlnire de la Carei, la nu ştiu câţi ani de la terminarea şcolii, am găsit colege care mi-au spus cu mândrie: „Te-am văzut la televizor!“. Altceva nu contează pentru ei… Dar pentru cine contează? Ce am eu de spus despre mine la întâlnirile noastre de la Carei, dincolo de faptul că sunt tot profesoară, tot profesoară… Nici nu cred că ar fi putut interesa pe cineva ce am făcut eu sau alţii după terminarea liceului. Am participat la multe dintre întâlnirile colegelor de serie de la liceul din Carei, dar niciodată n-am văzut pe cineva dintre responsabilii de acolo care să ne spună un cuvânt de bun venit, căruia să-i pese că unii dintre noi au făcut cinste şcolii pe care au absolvit-o. După câte am aflat, la alte licee este altfel.

Nu sunt bucuroasă să vorbesc în public pe teme care au a face cu politica. Orice aş zice, sunt bănuită de către unii de partizanat, ca şi cum simplul fapt că am studiat limba şi cultura arabilor m-ar transforma în adeptul lor necondiţionat. Adeptul căror arabi? O lume de mare diversitate, ţări uneori foarte diferite între ele, născute pe ruinele unui mare imperiu… Este însă adevărat că am puncte de sprijin acolo, în oameni şi în cultură, şi privesc la toate acestea cu bucuria pe care mi-o dă sentimentul diversităţii, acceptată ca un dar.

În afară de mass-media, am ratat şi alt mijloc de a mă face cunoscută unui public mai larg, şi anume traducerea. Există o idee larg răspândită, nu numai la noi, că faci limbi străine pentru a produce traduceri de toate felurile, iar cel mai nobil fel sunt traducerile literare. Cred că este o idee cu totul acceptabilă. Cât despre mine, ştiu că am putut contribui, într-o măsură, la pregătirea unor buni traducători, cred că sunt capabilă să apreciez o traducere reuşită, dar nu sunt în stare să fac o bună traducere *literară*. Cred, de altfel, că profesorul este mai degrabă un antrenor, nu neapărat jucător în acest domeniu. El pregăteşte viitorii traducători pentru a înţelege mai mult decât cuvintele unui text. Îmi place ce spunea J. Waardenburg despre orientalişti, cum că sunt „interpreţi între culturi“: adică ei explică alteritatea, o fac comunicabilă, acceptabilă.

Dacă nu am tradus, se pune întrebarea ce am făcut ca specialist în arabă. Cred că am fost, mai demult, un destul de bun profesor pentru începătorii întru ale arabei. Ani de zile eu am fost cea care i-a învăţat alfabetul şi le-a explicat sistemul după care funcţionează o limbă în care cuvintele sunt compuse dintr-o rădăcină stabilă formată din consoane şi din elemente adăugate, vocale şi consoane, care constituie schema, modelul, cuvântului rostit. Ani de zile am făcut sintaxă a limbii arabe moderne, şi am făcut şi un manual original, pe vremea când nu exista în multe ţări aşa ceva. Am mai scris şi altele cu care mă mândresc, cum ar fi cartea despre modalităţi. În toate cărţile care au exemple în arabă a trebuit să scriu separat la maşină aceste exemple, pe care apoi să le aşez (cu ajutorul lui M.) în locul lăsat liber în textul românesc. Nu cred că cineva, în altă ţară, a mai făcut aşa ceva.

Ca profesor universitar specializat în lingvistică, cred că am făcut chiar mai mult. Am scris articole ştiinţifice şi cărţi despre care s-a vorbit şi se vorbeşte în lume, adică printre specialiştii în aceste discipline aride. Acest lucru a făcut să fiu invitată să ţin cursuri la instituţii de învăţământ superior prestigioase din Franţa, să ţin conferinţe în Elveţia, să particip cu comunicări la numeroase colocvii importante.

Mă număr printre puţinii care au trezit în Europa ultimei jumătăţi de veac interesul pentru gândirea lingvistică arabă din Evul Mediu. Nu este puţin lucru să înţelegi textele, sau o parte dintre textele, unor autori care au scris începând cu secolul al IX-lea şi pe care şi arabii cultivaţi le înţeleg cu dificultate. Ciudăţenia este că le studiază ca pe nişte gramatici normative, cu alte cuvinte, cu scopul de a învăţa „limba arabă“, aşa, în general, din ele. Pentru mine, aceste texte vechi reprezintă rezultatul strălucit al reflecţiei nu numai asupra limbii arabe, ci asupra *limbii* în genere, a modului în care aceasta se constituie şi funcţionează. Mă cred norocoasă că am avut acces la acest moment de graţie al gândirii lingvistice, şi asta şi datorită unor specialişti precum Kees Versteegh, Mike Carter, Georges Bohas, Ramzi Baalbaki, Patrick Guillaume, Djamel Kouloughli, pentru a-i pomeni doar pe câţiva dintre cei care îmi sunt şi prieteni. Am putut, la rândul meu, să spun ceva interesant despre ce au adus important pentru gândirea despre limbă aceşti oameni de diverse naţionalităţi care au scris în arabă despre arabă. Mi se cer şi acum de către specialişti străini sau de către studenţi articole pe care le-am publicate în reviste din străinătate.

Mi se pare un succes important faptul că am fost invitată să particip cu două articole la *Enciclopedia limbii şi lingvisticii arabe*, apărută în engleză la prestigioasa editură Brill, şi că editorul, K. Versteegh, a menţionat în prefaţa acestei importante lucrări volumul *Langage et culture dans la civilisation arabe*, traducerea apărută la Paris a cărţii mele în română, cu menţiunea că este vorba despre una dintre puţinele lucrări de sinteză care au apărut în ultimele decenii. Traducerea italiană a acestei cărţi este şi azi recomandată unor studenţi din Italia, cum am aflat uitându-mă pe internet.

Identitatea arabă, apărută la Polirom, îşi găseşte în ultimul an mai mulţi cititori în România şi cred că ideile formulate acolo nu îşi pierd valabilitatea. Am încercat să adâncesc în carte ideea deseori exprimată că identitatea arabă are la bază limba arabă şi că aceasta explică respectul pe care arabii l-au acordat întotdeauna limbii arabe literare unificatoare. Este drept că tonul optimist cu care se încheie cartea, vorbind despre raportul arabilor cu modernitatea, poate să pară acum deplasat unora, dacă avem în vedere tendinţele care se manifestă în unele dintre ţările ce au trecut prin „primăvara arabă“. De altfel, aşa cum am arătat şi mai sus, am avut ocazia să spun într-un interviu acordat unei reviste militare vara trecută că s-au grăbit cei care au crezut că avem a face pretutindeni cu o primăvară. Nici acum nu ştim prea bine ce se întâmplă acolo.

Sub raport ştiinţific, cred că cea mai importantă carte a mea, care a fost tradusă şi în franceză şi poate fi consultată în mai multe mari biblioteci din Europa, este *Limba arabă în perspectivă tipologică*, o carte la care au acces mai ales specialiştii în lingvistică. Mulţi dintre doctoranzii mei în lingvistică, nu numai arabişti, au declarat că au învăţat din această carte. Am meditat mulţi ani la rând la temele pe care le-am tratat acolo, dar, dacă ar fi s-o iau de la început, aş face-o mai puţin stufoasă. Nu poţi cuprinde într-o singură carte o introducere în tipologia lingvistică, o dare de seamă asupra cercetării limbii arabe, începând cu vechii gramaticieni, din secolele VIII-X şi de mai târziu, şi apoi o tratare, adesea inovatoare, a diverselor teme din perspectivă tipologică. O separare a celor trei teme în trei cărţi distincte ar fi fost foarte utilă.

Pe de altă parte, prin cartea mea despre orientalistică m-am adresat şi arabilor, în limba lor, încercând să arăt cum se reflectă limba, cultura, civilizaţia lor în ochii unor oameni învăţaţi şi drepţi care se numesc „orientalişti“. Îmi propun să vorbesc despre ei mai mult şi în limba română într-o carte la care mă gândesc de pe acum. Este un subiect care „arde“, acesta cu orientaliştii, arde din secolul trecut şi continuă să ardă şi acum. Chiar cărţi recente vorbesc despre „ura“ occidentalilor împotriva islamului şi împotriva arabilor, care s-ar reflecta în modul în care se scrie şi se vorbeşte despre oamenii din această parte a lumii, despre cultura lor. O părticică de adevăr există în aceste păreri, dar dincolo de ele se află secole de interes al europenilor pentru „Celălalt“ oriental, mii de tomuri de traduceri şi exegeze care se datorează acestor pe nedrept huliţi orientalişti, din rândul cărora mă mândresc să fac parte.

Îmi place ce fac şi voi continua să fac ce îmi place, adică să lucrez în domeniile la care m-am referit

mai sus. Nu ştiu bine cum am ajuns să fac ştiinţă, ştiinţă a limbii, aplicată unei limbi şi unei tradiţii lingvistice şi de gândire abstractă foarte departe de noi. Tânără, foarte tânără, nu puteam să ies dintr-un anume conformism, în gândire ca şi în altele. Îmi amintesc ce probleme mi-a pus în anul al doilea de facultate un referat la seminarul de literatură română cu tema Negruzzi. După ce am citit din autorul respectiv tot ce îmi fusese indicat, am găsit că n-aş putea să dau gândurilor mele o formulare mai potrivită decât cea pe care o dăduse autorul prefeţei la antologia din colecţia „Biblioteca pentru toţi“. Referatul meu era un fel de parafrază a acestei prefeţe.

La un moment dat s-a produs o schimbare, şi cred că aceasta ar putea să fie legată de lectura unor texte de filosofia limbii, ca şi a unor lucrări de lingvistică ce se inspirau şi ele din astfel de texte. Exemplele care îmi vin în minte acum sunt, din prima categorie, von Wright, cu lucrările lui care au fost traduse şi în română, iar din a doua E. Benveniste, cu culegerea de articole *Problèmes de linguistique générale*, apărută în 1966 la Paris. Am avut şi norocul să lucrez într-o atmosferă prielnică cercetării serioase în domeniul lingvisticii. Simţeam cum lucrurile se leagă între ele, simţeam că şi eu le pot lega, şi asta îmi producea o mare bucurie

Am fost întrebată odată ce calităţi m-au propulsat pe mine acolo unde alţii cred că este sus, în domeniul meu de activitate. Aş fi putut spune că este vorba despre perseverenţă şi seriozitate, dar am spus atunci că bănuiesc că am o anumită dotare pentru teorie, iar când m-au întrebat ce înseamnă „teorie, teoretizare“, am repetat o veche definiţie glumeaţă cum că este „a explica ce se vede prin ceea ce nu se vede“. Pentru ca să îndrăznesc aşa ceva a trebuit să citesc mult, să mă lupt cu sensurile ascunse, ascunse uneori, pentru mine, în texte din arabă scrise cu multe secole în urmă. Nu mi-a fost întotdeauna uşor. Am obosit adesea, şi chiar amintirea acestei senzaţii îmi dă o stare de oboseală. Mă gândesc că sunt şi alte lucruri pe lumea asta care te pot face fericit, ceva mai ieftin.

2 februarie 2012

N-am pomenit până acum de interesul meu pentru un subiect care depăşeşte cadrul lingvisticii, deşi, aparent, ar trebui să se situeze în acest cadru. Este vorba despre felul în care privim diversitatea lingvistică, fie ca pe o pedeapsă pentru umanitate, cum rezultă din povestea din Biblie cu dărâmarea Turnului Babel, pe care oamenii l-au construit ca să ajungă până la Dumnezeu, fie ca pe o binefacere pentru oameni. Este bine că sunt limbi multe, sau ar trebui să ne gândim să le împuţinăm, recurgând, eventual, la o limbă pe care începem s-o pricepem cu toţii?

Am început să mă gândesc la acest subiect, aparent lejer, după ce am văzut un adevărat poliglot în carne şi oase, adică după ce l-am cunoscut pe Claude Hagège la Collège de France şi după ce i-am citit cărţi în care aborda tema diversităţii lingvistice. Hagège se declară un „îndrăgostit de limbi“, de diversitatea lor, lingvist, în sensul acesta, pentru că este, pentru că a fost întotdeauna marcat de „l’amour

pour la différence“. Iată ce spunea în cartea lui, sugestiv intitulată *L’amour des langues* (Fayard, 1985):

> L’amoureux des langues est épris de l’alterité. Celle des cultures à travers les langues (p. 288).

În ce priveşte alteritatea, cred că am fost destul de bine servită prin studierea limbii arabe. Aş fi putut învăţa mai bine la Carei limba maghiară, ca să am acces la un plus de alteritate, pentru că ştiam destule cântece în această limbă, chiar dacă nu le prea înţelegeam. Dar eu n-am manifestat „talent la limbi“, cum se spune că au unii, m-a preocupat în schimb reflecţia asupra limbilor, iar cartea în care am găsit idei interesante în această privinţă a fost cea a lui George Steiner, pe care am citit-o în traducere franceză, *Errata. Récit d’une pensée* (Paris, Gallimard, 1997). Este o carte în care autorul vorbeşte tocmai despre binefacerile diversităţii lingvistice. Ce propune Steiner la un moment dat în această carte, în care pare că se joacă cu cuvintele, cu miturile şi ne face, complice, cu ochiul, este tocmai o reinterpretare a mitului Turnului Babel, în sensul că dărâmarea acestuia nu ar fi fost o pedeapsă pentru aroganţa prometeică vizând cerul, ci o binefacere, o răsplată pentru îndrăzneală, o „nesfârşită binecuvântare“.

> Fiecare limbă, se ştie, dă naştere unei viziuni asupra lumii şi exprimă în chip particular o istorie a devenirii umane, o construcţie a evenimentelor ce vor veni, pentru care nici o alta nu prezintă o copie identică (p. 142, traducerea mea)

Am publicat un articol mare pe această temă în *Adevărul literar şi artistic*, am publicat un alt articol cu ocazia Anului Internaţional al Limbilor în *Observator Cultural*, şi, mai ales, am fost bucuroasă să vorbesc despre aceste lucruri într-un cadru foarte potrivit: la Facultatea de Limbi şi Literaturi Străine, la început de an universitar, atunci când mi s-a cerut să rostesc discursul inaugural pentru un nou an de studii. Unde se putea pleda mai bine pentru diversitate, pentru frumuseţea diverselor sisteme lingvistice, decât la facultatea noastră de limbi străine? Dacă mă iau după comentariile colegilor, expunerea a trezit interes.

Dar nu m-am rezumat la atât. Am făcut să circule mai larg ideile despre binefacerile diversităţii lingvistice în momentul în care am introdus un capitol intitulat „Limbi multe şi diferite“ în manualul *Introducere în studiul limbii* apărut la Editura Universităţii din Bucureşti. Am vrut să fac „o introducere necanonică în studiul limbii“, cu gândul la manualele care au descurajat generaţii întregi să se ocupe de lingvistică, şi vreau să sper că am reuşit, măcar într-o oarecare măsură.

Cu câţiva ani înainte primisem o sarcină care m-a copleşit: să ţin un curs de lingvistică pentru studenţii din anul întâi de la secţiile de limbi orientale ale facultăţii noastre. Aceasta însemna peste 100 de studenţi de la japoneză, chineză, arabă etc., mulţi, diferiţi şi zgomotoşi, pentru că se aflau într-un amfiteatru mare şi cu greu puteau fi stăpâniţi. Eu am considerat că este o povară prea mare pentru vârsta mea şi că puteam să fiu lăsată să-mi fac meseria mea, şi aşa destul de dificilă. Mi-au fost reamintite însă începuturile mele didactice, cu seminarele de lingvistică generală pentru studenţii de la limbi orientale, şi, în cele din urmă, am acceptat. Dacă tot am acceptat, am luat-o în serios, mi-am pregătit conştiincios lecţiile cu gândul că trebuie „în primul rând să nu plictisesc“, adică să spun mai degrabă poveşti decât să

fac scheme şi tabele. Am avut grijă ca asistenţii sau lectorii care făceau seminarele, şi nu veneau întotdeauna la cursuri, să aibă de la mine un plan mai mult sau mai puţin dezvoltat al lecţiei. Apoi am ajuns la concluzia că e bine să fac chiar un manual, o *Introducere în studiul limbii*, „necanonică“, spuneam în prefaţă. Cartea apărută la Editura Universităţii a fost primită cu bucurie de către studenţi şi de către colegii care au rămas să facă cursul după ce eu am renunţat (l-am ţinut doi ani) şi a fost reeditată de multe ori în ultimii ani, cu aprobarea mea. Sunt bucuroasă că ideile despre diversitate şi altele pe care le-am introdus acolo în premieră (de exemplu, limbile Europei, tipologia lingvistică în viziune modernă, istoria gândirii lingvistice etc.) circulă acum în rândul unor studenţi care au acces la limbi „rare“, adică foarte diferite de cele cu care avem a face în viaţa de fiecare zi.

Am putut să propun spre lectură unele capitole ale *Introducerii* mele şi doctoranzilor veniţi de la diferite secţii din facultatea noastră, dar şi doctoranzilor din alte universităţi, unele din provincie. Am propus, de altfel, la sfârşitul cărţii şi câteva îndrumări pentru întocmirea unei lucrări de lingvistică, mai mult sentimentale decât tehnice. Nu ştiu dacă cineva a profitat de ele. Eu cred în continuare că, dacă nu ajungi să-ţi placă ceea ce faci ca lingvist, nu vei putea face mare lucru în acest domeniu, altfel destul de arid. Ţin minte cum reacţiona fosta mea doctorandă în lingvistică Ruxandra R. când îi prezentam o explicaţie care i se părea interesantă: „Ce frumos!“.

3 februarie 2012

Astăzi a fost ziua în care am fost ameninţaţi de televiziuni şi de zvonuri publice cu un fel de răsturnare în vremea, şi aşa geroasă şi cu multă zăpadă, din ultima săptămână: urma să se repete situaţia din Bucureşti din 1954, când cu zăpada care atingea pe alocuri şi trei metri, de coborau oamenii pe ea de la balconul primului etaj. Noroc că eu mă aflam la Carei pe vremea aceea, acolo nu aveam decât ger de –34 de grade, cum mi s-a spus atunci.

Ieri, când a plouat cu ameninţări asupra noastră, m-am repezit şi eu asupra lui Mircea spunându-i că trebuie să facem provizii pentru vremuri grele, aşa că el a venit acasă seara (în timpul zilei avusese examene) încărcat cu provizii care ne vor ajuta să trecem cu bine zilele de iarnă ce au mai rămas. A aprovizionat-o, ca de obicei, şi pe mătuşa lui, Ileana (88 de ani!), care de câteva luni stă în casă după ce a suferit un accident vascular cerebral, supravegheată adesea, cel puţin la prânz, de nepoata ei şi sora lui Mircea, Ani; în zilele de sfârşit de săptămână, adesea este acolo Ilinca noastră. Eu gătesc şi pentru ea de câte ori pot, ceea ce s-a întâmplat şi acum.

Nimic, nici o surpriză nu ne-a adus vremea de azi. A nins puţin, a bătut vântul puţin, iar acum suntem în aşteptarea altor evenimente de groază, şi anume ploi urmate de îngheţ rapid, ceea ce va produce un polei de n-o să ieşim din casă (iar!). Toţi stau cu ochii la televizor, iar noi şi la ziarele pe care le-a adus Mircea de dimineaţă. Iată ce spunea un guru al naţiunii (Ion Sandu, director general ANM, adică Agenţia Naţională de Meteorologie, pozat mare în ziar, în costum şi cravată):

Va ninge 20-30 de centimetri, asta vedem acum. Nimic spectaculos. Sigur, depinde şi cum este viscolită această zăpadă, depinde de mai

multe chestiuni, dar concluzia este că în prezent nu este cazul să intrăm în panică (*Jurnalul Naţional*, vineri, 3 februarie).

Eu una n-am intrat în panică, ştiu să ascult un sfat înţelept. După-amiază am citit din presa adusă de Mircea dimineaţă şi m-am oprit în mod special la *Dilema*, atrasă de titlul „Dosarului“ de la mijloc: „Datul cu părerea“. Erau acolo multe „păreri“ interesante şi amuzante, dar eu am citit mai atent un articol care mă interesa în mod special: cum este cu datul cu părerea pe teme medicale. Un medic, Nicole Rednic, a categorisit opiniile despre sursa bolilor: ale „bolnavului însuşi, ale soţiei lui, ale fiicei întoarse din Italia anume ca să supravegheze actul medical, ale colegului care l-a adus cu maşina, ale vecinei care-l îngrijeşte mai bine ca nevasta sau ale directorului care se interesează de sănătatea lui“.

Aşa cum am arătat mai sus, îmi puneam probleme în legătură cu dificultăţile pacientului (şi ale mele, deci) în a formula clar simptomele bolii, lucru explicabil prin faptul că bietului bolnav i s-a întâmplat ceva neaşteptat, pentru care nu avea nume, nu-l serveau cuvintele limbii. Aici era ceva mult mai interesant, un grăunte de filosofie: nimic nu apare din senin, boala trebuie să aibă o cauză. Mulţi dintre noi văd boala ca pe o pedeapsă, precum primitivii: cu jenă mărturisesc că mă număram adesea printre ei. Acum însă n-am nevoie să-mi caut vini pentru problemele de sănătate care mă bântuie, ajunge să mă uit în „buletin“, cum am fost sfătuită.

Pacienţii doctorului Rednic au câteva idei clare în legătură cu sursa bolilor, de exemplu munca:

> Relaţia românilor cu munca, după cum ştim, nici nemţească, nici grecească, se întrezăreşte în multe dintre opiniile lor legate de îmbolnăvire. Munca multă, munca de tânăr, munca nerăsplătită îmbolnăvesc.

O altă sursă a bolilor, emoţionantă, este căsătoria, „rădăcina deopotrivă a fericirii ca şi a nenumărate boli“. O învăţătoare pensionară, ne spune doctorul, nu înţelege cum de s-a îmbolnăvit de inimă din moment ce are un soţ foarte bun; o vecină aflată în vizită la o bolnavă le explică asistentelor sursa bolii acesteia: are un soţ beţiv… şi aşa mai departe.

Dar multe dintre „părerile“ pacienţilor nu sunt amuzante, ci triste, pentru că, ne spune doctorul, se datorează educaţiei generale scăzute a românilor, educaţia medicală fiind parte a acesteia. Dar eu mă gândesc că poate să fie chiar fericit acel bărbat „cât bradul“ care primeşte cu astfel de cuvinte recomandarea doctorului de a „reduce grăsimile din alimentaţie“:

> Eu mănânc numai slănină şi caş făcute de mâna mea şi cred că, dacă mănânci numai lucruri naturale, mori numai când îţi vine vremea, nici un minut înainte.

Ce frumos! El poate să-şi aranjeze viaţa astfel încât să se supună „sorocului“, sau norocului, sau sorţii, sau cum s-o mai fi chemând, şi moare împăcat.

4 februarie 2012

Aşa cum am mai spus, inaugurarea Centrului de Studii Arabe a fost un moment de maximă strălucire a

arabisticii noastre, dar şi de speranţe numai în parte realizate. Am constituit un mic grup de cercetare, am adunat în jurul nostru şi alţi „orientalişti“, am adus acolo cărţile de arabistică de la biblioteca din Edgar Quinet şi am sperat în mai bine. Colegii noştri de la chineză şi japoneză mi-au făcut plăcerea de curând să reamintească ce a însemnat şi pentru ei participarea la colocviile Centrului şi publicarea ulterioară în revista noastră *Romano-Arabica*.

Tot în cadrul Centrului de Studii Arabe am decis să sărbătorim 50 de ani de existenţă a secţiei de arabă la Universitatea din Bucureşti, în 2007. Am fost încurajaţi în această idee de prietenii noştri de la ALECSO, în special de directorul general, Mongi Bousnina, care vizitase Universitatea din Bucureşti, cu care semnase şi un protocol de colaborare, eveniment la care am participat.

I-am scris deci d-lui Bousnina despre eveniment şi l-am întrebat dacă ar fi dispus să participe la festivitatea care îl va marca. Răspunsul a fost „Da, cu mare plăcere“. Rămânea doar să vedem cum putem aranja vizita lui, având în vedere că ocupa un post înalt şi Universitatea noastră nu avea cum să-i asigure cazare conform statutului său. Eu ştiam că el l-a înlocuit adesea pe secretarul general al Ligii Statelor Arabe în diverse misiuni pe alte continente. Făcuse studii în Franţa, vorbea perfect franceza şi bine engleza, fusese ambasador la Paris, iar în ultimii ani făcuse ca ALECSO să aibă o vizibilitate în lume cum nu mai avusese până atunci.

Am avut noroc şi de această dată cu prietenii noştri de la Ministerul de Externe, care au apreciat întotdeauna contribuţia noastră la dezvoltarea bunelor relaţii româno-arabe, manifestată şi prin sprijinul direct oferit de secţia de arabă acestui minister. La rândul nostru, n-am putut să nu apreciem contribuţia ministerului, ca şi a ambasadei noastre de la Tunis la dezvoltarea relaţiilor culturale româno-arabe, inclusiv prin cultivarea unor bune relaţii cu ALECSO. Dl Bousnina a fost invitat oficial în România şi a onorat cu această ocazie festivitatea consacrată aniversării a 50 de ani de studii arabe la noi.

La 11 mai 2007 am avut parte de o sărbătorire „grandioasă“, în primul rând prin prezenţa şi prin discursul domnului Bousnina. El a vorbit despre poziţia arabă în sprijinul dialogului între culturi şi al alianţei civilizaţiilor, care, spunea el, trebuie să fie precedat de un „dialog cu noi înşine“ şi, în acest sens, de o indispensabilă „critică pozitivă a culturii arabo-islamice dominante în momentul de faţă“. Nu ştiu dacă a mai fost timp în ultimii ani pentru o astfel de autocritică şi pentru punerea în practică a tuturor planurilor de viitor ale ALECSO.

De la noi a vorbit, în primul rând, rectorul, Ioan Pânzaru, care ne-a sprijinit şi cu această ocazie în diverse feluri, de exemplu oferindu-ne drept loc de desfăşurare a evenimentului un amfiteatru mare şi frumos, dar şi logistica necesară, prin antrenarea biroului de relaţii externe al Universităţii. Invitat de rectorul nostru, a participat la sărbătorire şi secretarul de stat însărcinat cu problemele învăţământului superior din acea vreme. Au participat toţi ambasadorii arabi la Bucureşti, iar decanul corpului diplomatic arab, aflat şi el în prezidiu, a rostit un discurs care ne-a făcut plăcere tuturor celor care ne ocupăm cu araba (a vorbit despre traduceri şi alte modalităţi de a facilita cunoaşterea culturii arabe în România), iar mie una specială: a vorbit despre meritele mele ca director al Centrului de Studii Arabe,

dar s-a referit mai ales la bucuria pe care i-o provoacă „orice întâlnire cu dna profesoară Nadia Anghelescu, care îmi vorbeşte în limba mea maternă, cu eleganţă şi fără greşeală“.

A fost şi decanul nostru, vechea mea prietenă Alexandra Cornilescu, care mi-a spus că a apreciat în mod special discursul rostit de dl Bousnina. Au fost studenţii noştri de la arabă şi un număr destul de mare de absolvenţi. Toate discursurile în arabă fuseseră traduse în română în prealabil şi se aflau în mapele oferite tuturor participanţilor, sau aproape.

Se mai afla în mapă şi prezentarea în engleză a istoricului secţiei de limba arabă de la Universitatea din Bucureşti, pe care o făcusem eu, fără s-o semnez. Prezentarea se găseşte şi pe internet, în engleză, a tradus-o Ilinca, aşa cum a făcut şi în alte rânduri pentru texte ale mele, personale sau oficiale. Pentru că exista această prezentare, eu am vorbit pe scurt la festivitate, foarte emoţionată. Eram singura dintre cei aflaţi acolo care împlinea 50 de ani de prezenţă la secţia de arabă, pentru că intrasem în facultate odată cu înfiinţarea secţiei. O viaţă – ce mai era de spus? Domnul Bousnina mi-a oferit în faţa publicului medalia ALECSO, ca să mă emoţioneze şi mai tare.

Dar, în afară de discurs şi medalie, ALECSO a oferit bibliotecii secţiei de arabă o enciclopedie în 50 de volume cuprinzând numele şi prezentarea învăţaţilor şi savanţilor musulmani, realizată la Tunis, sub egida ALECSO. Am primit şi eu o mostră – două volume – şi am putut vedea ce lucrare importantă s-a făcut acolo: am profitat chiar şi de această bucăţică de enciclopedie pe care o am în bibliotecă. Nu cred că mulţi colegi au răsfoit această enciclopedie, ca să nu mai vorbim de studenţi. De mult nu mai citesc altceva decât notiţele la cursuri, cu ocazia examenelor, uneori prea uşor trecute.

Spre bucuria tuturor, sărbătorirea s-a încheiat cu un cocteil (vorba vine!) oferit de unele ambasade arabe. Libanezii au fost şi de data aceasta la înălţime.

În seara zilei respective, Ministerul de Externe a oferit o cină restrânsă, la un restaurant din Bucureşti, în cinstea oaspeţilor şi a celor care au patronat sărbătoarea noastră. Domnul Bousnina era însoţit de frumoasa şi eficienta sa asistentă, pe care eu o cunoscusem la Paris, mai era şi dna ambasadoare a Tunisiei, de pe atunci bine cunoscută de bucureşteni şi nu numai pentru că era extrem de activă, era reprezentantul Ministerului de Externe, apoi eram rectorul nostru şi eu. S-a vorbit în franceză, toată lumea era binedispusă şi s-a râs atât de mult încât chelnerul care ne servea mi-a spus la plecare că n-a văzut de mult o asemenea veselie în restaurantul respectiv (era unul destul de sobru!).

De ce râdeam nu mai ţin minte, cred că era în primul rând o descătuşare: toţi am fost tensionaţi, toţi scăpaserăm de o povară. Dar îmi amintesc totuşi şi un motiv special. Fusesem în anul precedent în Tunisia împreună cu soţul meu, ca turişti, şi le-am povestit că am răsfoit în avion revista elegantă care prezenta Tunisia pentru unii ca noi. Un titlu mi-a atras atenţia: „Une histoire d’amour: le tunisien et le thon“. „Ei bine“, am spus eu cu acea ocazie, „am aflat ce înseamnă «o poveste de iubire» la tunisieni: adică unul îl mănâncă pe celălalt!“. „Bine“, a sărit dl Busnina, „dar de unde ştiţi că tonului nu-i place? Ce, v-a spus el?“. „E adevărat, nu mi-a spus“, am răspuns eu cu umilinţă, în râsetele tuturor celor de faţă.

Domnul Bousnina a mai fost invitat la Bucureşti, doamna ambasador al Tunisiei a avut grijă întotdeauna să ne întâlnim cu el, soţul meu şi cu mine. Dar, ce este important, dl Bousnina a reuşit de-a lungul unor ani să obţină burse ALECSO pentru un număr de studenţi români (7-8) care ar fi dorit să meargă la cursuri de vară în Tunisia. De multe zeci de ani cursurile de vară de limba arabă din Tunisia sunt reputate în toată lumea. Nu duc lipsă de solicitanţi care plătesc destul de mult pentru a avea acces la un astfel de învăţământ al limbii arabe. Odinioară, studenţii noştri buni de la arabă aveau burse ale statului român sau ale statului tunisian prin schimb, dar de mult n-a mai funcţionat acest sistem. Acum li se propuneau burse care să le asigure plata cursurilor, masa şi şederea la cămin, ei urmând să-şi plătească drumul. Notez aici că ALECSO este o instituţie găzduită de statul tunisian, dar nu aparţine Tunisiei, ci lumii arabe, prin Liga Statelor Arabe.

Până la un moment dat, Ministerul Învăţământului de la noi le-a asigurat studenţilor plata drumului, iar studenţii au plecat şi s-au întors mulţumiţi, apoi n-a mai putut să o facă. Studenţii noştri n-au mai vrut să plece în aceste condiţii, iar eu m-am aflat într-o situaţie delicată. Nu mai vorbesc de răzgândiri după ce se făcuseră actele, toate acestea în condiţiile în care aceeaşi ofertă specială se adresa şi Cehiei (eram singurele ţări care beneficiam de aceste privilegii) şi programul se desfăşura la ei fără probleme. Am fost bucuroasă să le pot spune celor de la ALECSO că nu mă mai ocup de acest program la noi, dar nici nu cred că s-a ivit cineva care să se ocupe de el după plecarea mea de la facultate.

Între timp, dl Bousnina şi-a terminat perioada pentru care fusese numit director general la ALECSO, iar în Tunisia se produc schimbări al căror curs nimeni nu-l poate prevedea. Să sperăm că măcar studenţii români de la arabă rămân la fel de dornici să-şi perfecţioneze cunoştinţele într-un loc foarte potrivit pentru aşa ceva.

5 februarie 2012

Ultimii mei ani la facultate au fost şi anii în care s-a lărgit cadrul programelor de masterat, lucru devenit necesar prin generalizarea cursurilor de licenţă de trei ani. Eram destul de mândră de programul de master pe care îl propusesem pentru studenţii de la arabă şi pentru cei de la unele secţii de limbi orientale: se intitula „Orientul Mijlociu: limbi şi culturi în contact“. Găsisem profesorii necesari, de la noi de la catedră şi din afară – ultimii, pe vremea când puteam să solicităm şi specialişti din afara catedrei. Aveam şi un profesor japonez, căsătorit cu o româncă, profesor specializat în vechi culturi din Orientul Mijlociu, cu studii în Occident şi în Israel. Am avut şi mulţi doritori să se înscrie, unii chiar cu plată. Nu pot să nu-mi amintesc cu această ocazie de o întâmplare care m-a întristat.

Aveam două foste studente de la arabă care locuiau în Statele Unite, dar veneau pentru lungi perioade în România, şi care doreau să se înscrie la acest program de master, plătind în dolari. Pentru că aveau nevoie de o aprobare de la Ministerul Educaţiei, una dintre ele a telefonat acolo, la Relaţii Externe, cred, pentru a întreba ce trebuie să facă. În momentul în care domnul respectiv a aflat de titlul programului, a întrebat râzând sarcastic: „Cum adică *limbi în contact*?“ – cam acesta era nivelul ştiinţific şi moral al

funcţionarilor de atunci (adică de acum vreo 10 ani) –, apoi a întrebat, cu mirare, de ce vrea să se înscrie aici respectiva persoană, când are toate posibilităţile în SUA. Cum să-i spună că acolo nu există un astfel de program (s-a înscris ulterior la un fel de substitut, nu la fel de interesant, dar unde a arătat cunoştinţe de lingvistică ce au trezit admiraţia profesorului respectiv) şi că vrea să se înscrie aici pentru că aici şi-a făcut studiile şi pentru că o interesa tema? N-a încurajat-o, dimpotrivă, şi ambele candidate au renunţat.

După trei ani de funcţionare cu succes a acestui program am fost în situaţia de a renunţa la el pentru că o serie de profesori din afară nu mai aveau voie să predea unele discipline importante. Am propus un program legat de islam, pentru că erau trei secţii „orientale“ care puteau fi interesate – arabă, turcă, persană –, pe care îl conduce acum George Grigore.

M-am pensionat de doi ani: la început eram „profesor consultant“, acum aş fi „profesor emerit“, cum mi s-a certificat nu demult. Am continuat să ţin un an de zile un curs zis „opţional“ la secţia de arabă, iar acum mai ţin doar un curs de lingvistică la Şcoala Doctorală şi mai am trei doctoranzi, care mereu amână data susţinerii. Aştept cu nerăbdare să mă simt total eliberată.

Mi-a fost greu în aceşti 50 de ani petrecuţi în Universitate, uneori chiar foarte greu. Despre limba arabă literară modernă spunea cineva că seamănă cu un mecanism pus să funcţioneze la parametri superiori celor pentru care a fost proiectat. Ziceam, uneori, că eu semăn cu limba arabă din acest punct de vedere. Şi totuşi, în aceşti ani de după pensionare am avut momente în care m-am simţit bine şi am lucrat cu spor. Poate că vor mai fi şi după acest bilanţ pe care îl fac acum. Am planuri destul de ambiţioase.

11 februarie 2012

N-am mai scris în acest mic jurnal de câteva zile, nu ştiu bine de ce. Au fost zile în care am stat în casă pentru că a fost foarte frig şi aşa mi s-a recomandat.

Mircea a aflat de la Liliana, prietenă şi colegă din facultate, că două dintre fostele noastre colege, aflate acum în Statele Unite, s-au interesat dacă nu avem de gând să sărbătorim la vară 50 de ani de la terminarea facultăţii noastre. Prilej pentru noi, adică pentru Mircea şi pentru mine, să ne gândim cu câţi colegi din facultate am rămas prieteni, cu câţi ne mai vedem şi despre câţi mai ştim ceva. Oricum, vom avea timp să ne mai gândim la asta în lunile care urmează, cu condiţia ca cineva chiar să ia iniţiativa să se ocupe de organizarea întâlnirii. Noi nu suntem în stare.

Am avut şi avem mulţi prieteni, cu care ne vedem mai rar, dar întotdeauna cu plăcere. Este cazul Sandei Râpeanu şi al soţului ei, pe care îi vedem rar, poate o dată pe an, dar întotdeauna cu mare bucurie. La ei i-am revăzut în ultimii ani, sau mai demult chiar, pe Olga şi pe Mike Impey, de multă vreme plecaţi în Statele Unite, dar neschimbaţi. Sunt mulţi prieteni dragi pe care i-am revăzut, după multă vreme, după Revoluţie. Au fost, în primul rând, Sanda şi Coca Eretescu, cu care ne-am întâlnit mereu atunci când au venit în România, din Statele Unite, unde locuiesc. La un moment dat mă întrebam chiar cum putem trăi un an de zile, până la întoarcerea lor. Sunt mulţi, sunt unii care chiar au revenit de tot, cum este Sorin

Alexandrescu, devenit pentru o parte din an locuitor la Predeal, sunt alţii care nu doresc să se întoarcă de tot, cum este V. Nemoianu, dar care rămân legaţi de ţară şi de oameni. Dar suntem cu toţii bătrâni acum şi gesturile spectaculoase nu ne mai ispitesc.

Am avut tot felul de mici activităţi, începând cu cele gospodăreşti şi terminând cu unele mai puţin prevăzute. O veste bună, aceea că voi primi nişte bani, m-a făcut să trec din nou prin dificultăţile provocate de faptul că numele meu din cardul de identitate nu coincide cu cel de autor: unul este Anghelescu Nădejdea Teodora, iar altul Nadia Anghelescu. Mircea m-a sfătuit s-o întreb pe Ada cum a reuşit ea să se descurce având două nume total diferite, şi aşa am şi făcut, profitând de faptul că dăduse şi un telefon după ceva vreme. Am aflat că se rezolvă simplu, la notariat, cu doi martori.

Am mai avut subiecte de meditat în aceste zile. O vecină şi prietenă mi-a povestit la telefon despre o alta, medic anestezist, care are mari probleme din cauză că s-a ales din meserie cu hepatită C şi de curând tocmai terminase o lungă perioadă de tratament foarte dificil, care a adus-o la o stare de slăbiciune extremă. Am sunat la ea, am aflat că este mai bine şi am avut ocazia să mă gândesc din nou la bolile profesionale ale doctorilor, la soarta lor pe care o invidiem uneori. M-am mai gândit şi la cât de legaţi ne simţim de aceste familii din casele învecinate, când nu mai departe decât acum şapte ani abia dacă ştiam de ele.

12 februarie 2012

Am stat timp de câteva decenii în apartamentul de la etajul al treilea dintr-un bloc situat în cartierul Bucureştii Noi. Ne-am mutat acolo când abia se dăduse în folosinţă, iar în jur erau încă gropi şi gunoaie rezultate din proaspăt încheiata construcţie a blocului. După ce nu avuseserăm o cameră numai a noastră timp de cinci ani, acum aveam patru camere şi ne întrebam ce vom face cu ele. Peste câţiva ani, când vor creşte fetele, ne vom întreba cum putem să ne descurcăm numai cu acest spaţiu: camerele erau mici, iar „camera copiilor“ era chiar foarte mică. Mircea îşi dorise întotdeauna o bibliotecă a lui şi acum spera să şi-o poată amenaja. A avut-o, am avut spaţiul care să ne dea şi posibilitatea de a primi oaspeţi, posibilitate pe care am utilizat-o din plin. Am putut şi lucra în acel apartament cu copii mici, în care a venit şi femeia de serviciu la un moment dat, pentru că amândoi am ţinut cu tot dinadinsul.

După ce fetele au plecat din casă, după şederea mea la Lyon, am început să ne gândim la un alt apartament. Motivul principal era acela că stăteam la etajul al treilea, într-un bloc fără lift, iar eu începusem să am şi în Bucureşti acea durere de picior care mă sfâşiase la Lyon. Vedeam cum se apropie momentul în care nu voi mai putea ajunge la etajul al treilea şi teama mă îndemna să fac ceva repede.

Am fi vrut să rămânem în Bucureştii Noi, pentru că ne obişnuiserăm cu cartierul, dar ce am găsit în zonă era fie de neacceptat, fie peste posibilităţile noastre băneşti. Atunci s-a ivit posibilitatea să cumpărăm casa pe care o scoseseră la vânzare prietenii noştri Luci şi Boby, care locuiau de mulţi ani în străinătate. Anul trecut, Boby a murit departe de ţara în care s-a născut şi a crescut, iar noi l-am regretat

cât se poate de mult. Mircea era prieten cu el din facultate, erau scrimeri amândoi şi semănau, zic eu. I-am cunoscut şi eu, relativ curând după ce ne-am căsătorit.

Cât despre noi, ne simţim bine în casa spaţioasă pe care o avem acum, pe lângă Cimitirul Sfânta Vineri, singuri în curte, o curte cam mică şi prea aproape de vecini, dar numai a noastră. Vara o petrecem în întregime la Măneciu.

13 februarie 2012

Cu mare plăcere îmi aduc aminte acum, într-o zi de iarnă cu cod portocaliu, de călătoria pe care am făcut-o în Italia, în martie anul trecut, despre care am vorbit foarte puţin aici până acum. Primisem cu câteva luni înainte o invitaţie pentru o conferinţă de la PISAI, adică Institutul Pontifical de Studii Arabe şi Islamologie, invitaţie care mă onora şi mă bucura în acelaşi timp. Era ca şi cum m-aş fi întors cu mulţi ani în urmă, deşi, aşa cum voi constata, multe lucruri erau schimbate acolo.

Nou era, în primul rând, cel care conducea acum Institutul Pontifical de Studii Arabe, deci cel care îmi trimitea invitaţia prin e-mail, la 10 noiembrie: era un spaniol, P. Miguel Angel Ayuso Guixot, care menţiona că mă invită în numele lui şi al colegilor lui şi că i-au vorbit despre mine „avec une grande estime“ profesorii Maurice Borrmans şi Michel Lagarde. Despre prietenul nostru Maurice Borrmans, un islamolog de vază şi un promotor consecvent al dialogului islamo-creştin, am mai pomenit aici: el fusese cel care sugerase invitarea mea pentru primul sejur la PISAI, atunci când am ţinut acolo cursuri de antropologie lingvistică arabă (1991). Acum nu se mai afla la PISAI, se retrăsese la o reşedinţă a „Părinţilor albi“ (*Pères Blancs*) la Lyon, de unde ne scria adesea şi unde ne-a invitat să-l vizităm (s-ar putea s-o facem cândva…). Păstrase însă legături strânse cu PISAI – era, în definitiv, unul dintre cei mai vechi membri ai institutului, continua să se bucure de multă stimă şi în ochii actualului director.

Mă bucuram să ştiu că se află acolo şi Michel Lagarde, pentru care aveam o deosebită admiraţie şi simpatie. Pe vremea când fusesem eu la PISAI, el era foarte ocupat cu adunarea de material pentru o ediţie din Comentariul coranic al lui Fakhr Din al-Razi, un autor de care s-a ocupat în continuare de atunci (cartea lui, în franceză, *Les secrets de l’invisible. Essai sur le Grand Commentaire de Fakhr al-Din al-Razi*, Albouraq, 2008, pe care ne-a dăruit-o, este o lucrare de excepţie).

Rămânea doar să propun subiectul conferinţei, lăsat la latitudinea mea. În ianuarie 2011, directorul PISAI îmi scria că titlul propus de mine a fost deja difuzat, în cadrul programului de conferinţe pe care urma să le găzduiască PISAI în anul respectiv (anunţul fusese difuzat şi pe internet):

Giovedì 24 marzo 2011, ore 17,00

Les anciens philologues arabes face à la langue sacrée
prof.ssa Nadia ANGHELESCU
Université de Bucarest, Roumanie
La conferenza sarà tenuta in lingua francese

Acum că totul era pregătit şi anunţat, nu rămânea decât să-mi pregătesc conferinţa, lucru care nu s-a dovedit atât de simplu cum mi s-a părut atunci când am propus titlul. Până atunci nu îmi pusesem serios problema ce însemna „limbă sacră“ pentru diverşi autori musulmani şi cum se reflecta concepţia lor asupra atitudinii pe care o adoptau în cercetarea problemelor concrete legate de limbă. Este adevărat că abordasem unele probleme legate de acest subiect atunci când m-am ocupat (în articole, într-o comunicare) de autorul din secolul al X-lea Ibn Ginni, dar acesta mi se părea acum prea aparte, prea „genial“ (dacă s-ar putea un superlativ pentru „genial“), aş îndrăzni să zic, pentru a-l trata ca pe o emblemă a unei direcţii în tratarea limbii cărţii sfinte pentru musulmani, Coranul.

Am ales să vorbesc, pe de o parte, despre elogiul limbii *arabe* ca limbă a Coranului, sacră, din acest punct de vedere, şi, pe de altă parte, de elogierea limbii *arabilor*, a cărei culme era considerată limba poeziei din preislam, în care caz se putea vorbi şi despre concepţia unor autori conform căreia araba ar fi fost *aleasă* de divinitate pentru transmiterea ultimului său mesaj, tocmai pentru că dispunea de calităţi care o ridicau deasupra altor limbi. Ultima idee era considerată de către marele islamolog R. Arnaldez prea puţin corespunzătoare concepţiei islamice privind omnipotenţa divină: nimic nu i se poate impune Lui.

Am încercat, cu alte cuvinte, să explic diversele concepţii privind araba ca limbă sacră şi să arăt cum se manifestă acestea în cercetare şi am încheiat cu câteva cuvinte privind modul în care este reinterpretată azi această dogmă a superiorităţii limbii arabe ca limbă „sacră“ a islamului. Unii o resping pur şi simplu, pornind de la ideea că ar duce la o „etnicizare“ a islamului, din moment ce acesta ar fi legat atât de strâns de limba arabă.

Pe măsură ce scriam, alte idei îmi veneau în minte şi regăseam bucuria „descoperirilor“ în acest domeniu care poate părea altora arid, cel al „gramaticienilor“ arabi din vechime. Paginile s-au adunat, iar când am ajuns la Roma îmi puneam problema ce să păstrez şi ce să scot.

Nu ştiu câţi dintre cei prezenţi la conferinţă au putut înţelege exact ce vroiam să demonstrez, pentru că aceasta ar fi presupus cunoaşterea prealabilă a unei întregi tradiţii de gândire, dar ştiu că mulţi au părut să asculte cu atenţie expunerea mea orală, ceea ce m-a stimulat. Era o doamnă subţire şi frumoasă care mă privea zâmbind şi despre care am aflat ulterior că era ambasadoarea Canadei la Sfântul Scaun. Am fost pozată, filmată şi au apărut informaţii despre conferinţă în diverse locuri, mai ales la televiziunea Vaticanului şi în publicaţii ale acestuia.

Mi-a făcut plăcere să găsesc ulterior pe internet o scurtă prezentare a conferinţei profesoarei Nadia Anghelescu, „expertă în lingvistica şi cultura arabe“, în publicaţia Patriarhatului Latin al Ierusalimului. Mult după aceea, un doctorand al meu a fost impresionat de această relatare pe care a găsit-o pe internet şi a venit să-mi comunice acest lucru ca pe ceva extraordinar.

Înainte de conferinţă, eram interesată să aflu părerea lui Michel Lagarde şi de aceea am vrut să vorbesc cu el imediat după ce am venit. L-am regăsit la PISAI aproape neschimbat, după 20 de ani de

când fusesem acolo. Mi-a prins bine discuţia cu el, ştie o mulţime de lucruri şi are o atitudine foarte deschisă faţă de cultura arabo-islamică şi faţă de slujitorii ei, oriunde s-ar afla. Mi-a părut bine să-l cunoască şi Mircea, îi vorbisem atât de mult despre el, încât aproape că-l cunoştea. M-am despărţit de el cu mare emoţie, şi el era emoţionat, ne gândeam amândoi că poate aceasta este ultima noastră întâlnire.

Am resimţit dureros absenţa celor pe care îi întâlnisem la PISAI în urmă cu două decenii: unii muriseră, alţii se retrăseseră, iar instituţia şi biblioteca nu mai aveau acelaşi statut ca înainte. Dar oamenii erau la fel de calzi, mesele pe care le-am luat acolo în cele patru zile pe care le-am petrecut în institut, unde am fost găzduiţi, au fost prilej de povestit întâmplări şi anecdote (Lagarde era cel care excela), de amintiri plăcute pentru mine şi chiar de planuri de viitor. Părintele care se ocupa de revista institutului a promis să se ocupe şi de pregătirea pentru publicare a conferinţei mele. De altfel, această revistă, care m-a ţinut 20 de ani la curent cu tot ce se scrie şi se face în Europa şi în lumea arabă în domeniul cunoaşterii islamului şi în domeniul dialogului islamo-creştin, mi-a publicat şi articolul privind „Musulmanii din România“, despre care am pomenit, şi a publicat recenzii sau notiţe la cărţile mele ce aveau astfel de subiecte, recenzii datorate lui Maurice Borrmans.

14 februarie 2012

Călătoria mea în Italia din martie trecut a avut şi alte momente plăcute, unele „în marginea“ conferinţei, altele legate de programul pe care îl avea Mircea în cursul acestei şederi. Mircea a ţinut ca invitaţiile pe care le avea, una pentru o conferinţă la Pisa şi alta la Roma, să fie planificate în perioada în care urma să aibă loc conferinţa mea, aceasta pentru că nu mai aveam curajul să călătoresc singură din cauza problemelor de sănătate, care se înmulţeau.

Trebuie să mai adaug aici că două dintre fostele mele studente de la Bucureşti, care acum îşi aveau domiciliul în Statele Unite, au ţinut să-şi planifice şi ele o călătorie în Italia în perioada în care mă aflam eu acolo, aşa că am avut şi un program cu ele, am luat masa şi ne-am plimbat prin parc într-una din zile. Au participat şi ele la conferinţa mea, alături de o altă fostă studentă, Maria Grossmann, profesor şi decan la Universitatea din Aquila (numele localităţii aminteşte tuturor de cutremur!). Nu ştiu cât au înţeles „fetele mele“ din conferinţa mea, pentru că nici una nu se mai ocupă de arabă, dar ştiu că eu am fost sensibilă la dorinţa lor de a-mi fi alături.

Maria Grossmann a păstrat de-a lungul vremii relaţii de prietenie cu Bruno Mazzoni, care fusese în tinereţe profesor de italiană în România. De mulţi ani profesor la universităţi din Italia, specialist în limba şi cultura română, autor a numeroase lucrări despre spaţiul românesc şi al unor remarcabile traduceri din literatura română, el este acum profesor şi decan la Facultatea de Limbi Străine a Universităţii din Pisa. Bruno a venit de la Pisa la Roma să ne ia cu maşina acolo pe noi doi şi pe Maria (noi îi zicem Marika, aşa i se spunea în tinereţe: venea de la Satu-Mare şi limba ei maternă era maghiara). Călătoria a durat cam 6 ore, cu vreo două-trei pauze pe drum, dintre care una pentru a lua masa la un mic restaurant. Altă dată ne-am oprit pe drum la malul mării, într-o localitate turistică, unde

ne-am gândit că ar fi frumos să petrecem o vacanţă de primăvară în Italia. De mai mulţi ani ne-am străduit, şi în general am reuşit, să găsim o agenţie de turism care să ne asigure o săptămână la sfârşitul lui aprilie undeva în sud, la Mediterana.

Dar călătoria m-a obosit cum nu-mi închipuiam. Pe atunci nu ştiam că inima mea se deteriorase destul de tare şi nu mă gândeam că toate emoţiile provocate de revenirea la PISAI, de conferinţă şi de ce a mai urmat, drumul chiar, puteau să mă tulbure atât de mult. Dar m-am ţinut tare, pentru că de îndată ce am ajuns la Pisa am fost invitaţi cu toţii la un restaurant cu specific local, unde am întâlnit un cuplu de profesori, prieteni cu prietenii noştri.

Bruno a fost o gazdă impecabilă. Ne-a găzduit pe toţi trei la el, în apartamentul pe care îl are închiriat la Pisa (domiciliul lui stabil este la Roma), s-a ocupat de masa noastră, într-o zi chiar a gătit el ceva. Noi am profitat din plin de ocazia de a vizita un oraş vechi, frumos şi celebru datorită turnului său, la fel de înclinat ca în poze, şi altor monumente. Mircea a ţinut conferinţa programată, ei au muncit deci, iar noi, Marika şi cu mine, am rămas acasă, într-o zi ploioasă în care am depănat amintiri din perioada studenţiei lor şi de după. Marika fusese la Bucureşti cu un an înainte, dar atunci era pentru prima oară când se întorcea în România pe care o părăsise cu multe decenii în urmă. N-am putut sta prea mult de vorbă atunci. Acum îmi povestea ce mai făcuse între timp, iar eu o regăseam aşa cum era odinioară, chiar şi cu nedespărţita ţigară în gură. Ca şi alţi fumători înrăiţi, zice că nu se poate lăsa de tutun, însă mă tem să nu fie obligată s-o facă.

La Pisa, ca şi în alte locuri în Italia, am fost puşi în situaţia să mâncăm fructe de mare, de care spuneam că noi nu mâncăm niciodată (mâncaserăm *lobster*, dar asta era altceva). S-a datorat această abatere şi confuziilor născute din necunoaşterea corespunzătoare a limbii noastre surori, italiana. Când am fost întrebaţi dacă mâncăm peşte, am spus că da, fără să ştim că la ei asta înseamnă şi fructe de mare, dacă nu mai ales fructe de mare. N-am murit, ba uneori chiar ne-au plăcut.

La întoarcerea la Roma am fost găzduiţi la un hotel al aviaţiei, care nu era rău şi avea avantajul că era situat în apropiere de clădirea Universităţii La Sapienza, unde Mircea urma să-şi ţină conferinţa a doua zi. Între timp ne-am mai plimbat puţin prin acea zonă frumoasă a Romei şi am fost invitaţi într-o seară la Isabela Camera d'Afflitto, în casa în care fusesem invitată şi cu 20 de ani înainte. Isabela era la fel de simpatică şi deschisă cum o ştiam. Scrisese mai multe cărţi de literatură arabă modernă pe care mi le-a dăruit şi am găsit destule subiecte despre care să vorbim, fără să-l plictisim pe Mircea. Era acolo şi una dintre fiicele ei, studentă, frumoasă şi luminoasă, dar nu mai era soţul ei, care murise între timp. Am adus cu mine la Bucureşti o carte a lui despre lumea arabă (excelentă), a cărei traducere sper încă s-o tipărească o editură de la noi. Isabela a promis să obţină de la editura care a publicat-o renunţarea la drepturi.

În ultima seară înainte de plecarea din Roma ne-am aflat într-o casă românească, frumoasă şi mare, plină de tablouri preţioase, majoritatea româneşti, precum şi de alte opere de artă, de mare preţ. Proprietarul acestor minunăţii, cel care ne invitase, este un fost coleg de facultate (a făcut româna), Toni Caragiani, de mulţi ani profesor în Italia (acum la pensie) şi căsătorit cu o italiancă ce vorbeşte

româneşte atât de bine încât am crezut-o româncă. O seară plăcută, în care eram veseli şi destinşi, cum se vede în pozele făcute de Mircea sau de Toni.

Mircea mai fusese în casa familiei Caragiani, se mai întâlnise cu Toni de câteva ori, în Italia, dar eu nu-l mai văzusem de la plecarea din ţară, care a survenit mult înainte de Revoluţie, şi chiar până atunci îl văzusem puţin, deşi amândoi ne aflam în Universitate după terminarea facultăţii. Puteam deci să-mi amintesc de el aşa cum îl cunoscusem în perioada examenului de admitere la facultate, acum cincizeci de ani. Şi el şi-a amintit cu ocazia acestei vizite că la admitere mi-l prezentase pe prietenul lui, care mi-a făcut acele desene în creion care mă avantajau. Amicul lui n-a reuşit la Filologie, poate spre norocul lui, pentru că ulterior a devenit un pictor destul de bun, după cum spunea Toni, care se pricepe.

15 februarie 2012

Nu ştiu ce împrejurări au făcut să mă gândesc să justific acum lipsa mea de aderenţă la feminism, la tot acest tam-tam care se face pentru eliberarea femeii de servituţile sexului, pentru egalitate cu bărbatul, sau mai degrabă pentru „discriminare pozitivă“.

S-ar putea spune despre mine că în perioada comunistă am fost discriminată pozitiv, în sensul că am fost pusă pe nişte liste cu nume care trebuiau să asigure un procent de „tovarăşe femei“ în consiliul facultăţii, în senatul Universităţii, în comitetul de partid la diverse niveluri. Am simţit întotdeauna acest lucru ca pe o umilinţă şi am spus-o tare într-o şedinţă în care ziceam că femeile din Universitate au atins gradul de egalitate dorit, iar acum nu mai vor decât ca lucrurile să meargă bine, indiferent cine se află la conducere.

Pe mine m-a costat destul de mult această „egalitate“ nedorită şi mă supără maniera însăşi de a pune problema. Odinioară se vorbea despre inegalitatea dintre sexe, despre discriminarea la care sunt supuse femeile, mai ales în societăţile înapoiate. De când vorbim despre „problematica genului“, despre „studii de gen“ şi altele asemenea formule născute în Occident, o confuzie nedorită s-a născut între categoria gramaticală a genului şi categoria naturală a sexului, transpusă în domeniul social şi politic, sau între semnificaţiile vechi ale cuvintelor şi cele actuale. De ce să spunem *chairman*, s-au întrebat cei corecţi politic de peste ocean, cuvânt care are în componenţă numele „bărbat“, când cel care prezidează o reuniune poate să fie şi femeie? De ce să nu-i spunem altfel, de exemplu, *chair*, mai scurt şi mai „corect“ (cuvântul, care înseamnă „scaun“ sau „fotoliu“, îl/o transformă pe respectivul/respectiva în obiect!).

Toate limbile trec în istoria lor printr-un proces de de-motivare treptată, cu alte cuvinte, printr-un proces care face ca între obiectul numit *chair* şi forma pe care o are, pe care a *ajuns s-o aibă* cuvântul ce desemnează obiectul respectiv (scaun, fotoliu) să nu existe nici o legătură, tot aşa cum nici o legătură nu se făcea în capul nostru între *chairman* („preşedinte“) şi bucăţica de cuvânt care denumeşte un bărbat. De multe ori nu ştim de ce un nume ajunge să desemneze un anume obiect sau o anumită fiinţă, dar nu putem să căutăm mereu etimonul atunci când vorbim, pentru că ar fi total neproductiv. „Valoarea“ cuvintelor nu este altceva decât valoarea lor de întrebuinţare. Spuneam în alt loc că noi numeam la Santău „pavilion“

un teren plat de lângă şcoală: altă semnificaţie cuvântul nu avea pentru oamenii de acolo.

Nu putem nega bunele intenţii ale celor care vor să dea funcţiilor noastre, ale femeilor, un nume care să se potrivească numai nouă, adică o formă de feminin: „profesoară“, „doctoriţă“ etc. Dar limba nu se supune uşor gentileţei bărbaţilor binevoitori. Vorbim, de pildă, despre *doctoriţa* de familie, dar toată lumea i se adresează cu „doamna doctor“. Şi eu sunt „doamna doctor“ pentru interlocutorii arabi care vorbesc româneşte, dar când îmi vorbesc în arabă mi se adresează la feminin: „*ya ductura*“ (titlul respectiv este politicos în sine, mai mult decât cel de profesoară). Forma de masculin sau feminin la care apar substantivele este o chestiune de uzaj în limbile respective.

E adevărat că se păstrează în concepţia cvasi-generală a vorbitorilor unor limbi care cunosc categoria gramaticală a genului ideea că forma de feminin a cuvintelor care au şi formă de masculin poate să fie peiorativă. Am scris cu mulţi ani în urmă un articol pe această temă, cu material cules dintr-o carte de mici eseuri ale unui autor libanez contemporan, care ne arăta acolo că toate relele au în arabă nume feminine, uneori fără să fie marcate ca feminine, ca de exemplu focul (*nar*) şi războiul (*harb*). Mai spunea că animalele mici şi rele au nume feminine, pe când cele mari şi, câteodată, folositoare au nume masculine. Mai greu i-a fost să explice cum este cu cuplul ceresc în arabă, unde termenul care desemnează soarele este feminin şi cel care numeşte luna este masculin, dar a găsit şi aici o justificare: în ţările calde, luna este cea binefăcătoare…

Sigur că autorul respectiv glumea, ne făcea cu ochiul şi se juca cu cuvintele. Dar şi altora le-a venit în gând să exemplifice prin cuvinte care se potrivesc acestei idei a femininului peiorativ o idee mai larg răspândită a inferiorităţii femeii (femeia este nu numai mică, neputincioasă, ci şi rea). În Coran se spune că femeia este cea „cu un discurs ambiguu, neclar“, lucru care ar trebui să ne dea de gândit (mie mi-a dat, atunci când doctorul meu mi-a spus că sunt o fiinţă aproximativă, asta pentru că nu descriam simptomele cu acurateţe!). Un autor român ne atrăgea atenţia că forma de feminin „nătăfleaţă“ este şi mai de rău pentru un bărbat decât „nătăfleţ“. Mai bine să nu-i spui nicicum, mă gândesc eu…

Pe mine altceva mă deranjează de-a dreptul: să se spună ceva despre „femei“, în general, sau despre „femeie“, generic, chiar şi de către cei care o fac pentru a spune ceva de bine despre „femei“ sau despre „femeie“. Vechea romanţă reluată relativ recent de Tudor Gheorghe mi se pare profund jignitoare pentru mine şi pentru alte mii de femei care îşi revendică dreptul la unicitate:

Iubesc *femeia*
De dor nebună
Femeia brună
Cu ochi negri de foc,
Dar şi pe-aceea
Cu ochi verzi ca marea (…)
Blondă sau brună
Îmi e totuna
Deopotrivă le iubesc (…).

Nu pot să spun cât de bucuroasă am fost să găsesc o justificare a refuzului meu de a accepta acest mod

de a se vorbi despre *mine*, adică despre *o* femeie, la grămadă, în articolul unui autor care scrie în Franţa, este impregnat de cultură franceză, dar al cărui nume de familie poate trimite către alte spaţii: se numeşte Jean Sarocchi, este de la Toulouse şi articolul se intitulează „La femme indévoilable“, adică „Femeia de nedezvăluit“, cea căreia nu i se poate scoate vălul, cel al sfielii, cel care o face misterioasă, unică etc. (articolul a apărut în *Horizons maghrébins*, nr. 25-26, şi a fost tradus şi în română la recomandarea mea într-un număr consacrat femeii din revista *Secolul XXI*: nu cred că pe alţii i-a impresionat la fel ca pe mine). „Nu există o ştiinţă, o cunoaştere *despre* femeie“, spune autorul printre altele, „nu există decât aproximări: doar poezia poate spune ceva despre acea misterioasă damă a trubadurilor sau a poeţilor arabi“. Şi mai departe: Să spunem deci, împotriva tuturor savanţilor închistaţi din lumea aceasta, nu femei**a** (***la*** *femme*), ci **o** femeie; **o** femeie de fiecare dată, ceea ce nu ţine nici de nominalism, nici de donjuanism, este un **eveniment** (*subl. n.*) (…)“.

De fiecare dată, *acest* bărbat şi *această* femeie: „nu“ celor care pretind că „iubesc femeile“ aşa cum iubesc câinii sau maşinile de lux, dar „nu“ şi femeilor care au pornit ofensiva feministă în Franţa şi celor din lumea arabă care le-au urmat, ca şi acelor femei care şi-au sărbătorit decolonizarea prin supunere la vechi norme, spune Sarocchi. Oriunde în lume, femeia (mereu la singular) ar trebui să poată să-şi smulgă vălul, dar şi să-l păstreze dacă vrea, cu atât mai multă graţie cu cât ar putea să şi-l scoată oricând: acest văl este pudoarea însăşi…

Iată de ce nu mă bucur când îl aud pe Tudor Gheorghe cântând „Iubesc femeia“, după ce a cântat cu asemenea vorbe minunate:

> Mi-a plecat mândra de luni
> Mi-a lăsat dorul prin pruni
> Şi dragostea prin aluni
> N-am batistă să le-adun…

3 martie 2012

Vreo două săptămâni au trecut de când nu m-am mai uitat la acest jurnal şi de când amintirile m-au cam abandonat. Au fost zile urâte, în care n-am putut ieşi din casă aproape deloc.

Ne-am înzăpezit de tot, pe strada noastră nu se putea circula, iar eu m-am trezit şi cu revenirea durerii violente în picior, de care aproape uitasem de vreo cinci ani. Mă plimb şi prin casă cu un baston sau cu o cârjă de toată frumuseţea, iar dispoziţia mea este puţin stricată din cauza asta – sau, mai bine zis, din cauza durerilor violente.

Din când în când pot renunţa la cârjă, cu condiţia să iau mai multe calmante. Aşa am făcut şi astăzi, pentru că obţinusem o promisiune de consultaţie la doctorul cardiolog, cu ocazia fericită a împlinirii a două luni şi jumătate de la ultima vizită la clinica lor. Vizita aceasta mi-a produs o schimbare de

perspectivă în legătură cu ce face un medic cardiolog, mai ales atunci când se află la un spital de urgenţă. Era duminică, medicul meu era de gardă, iar eu stăteam cu M. într-o sală de aşteptare care dădea către secţia de terapie intensivă, unde ne-au spus asistentele că se află doctorul. În afară de noi se mai afla în sala de aşteptare o tânără, plânsă şi înfricoşată, pe care încerca s-o consoleze cu mare duioşie tânărul care se afla cu ea (soţul? prietenul?). M-am gândit imediat că înăuntru trebuie să se afle tatăl ei. Când a ieşit doctorul, bănuiala s-a confirmat: tatăl fetei avea o ruptură de aortă şi doctorul i-a spus că fără operaţie nu are nici o şansă, iar cu operaţie, cam 30%.

Sigur că am fost impresionată, mă topisem de tot uitându-mă la fată şi la cel care suferea cu ea. Mi-am dat seama că şi doctorul, care mă luase cu el ulterior la consultaţie, era istovit şi copleşit şi mă gândeam că acest lucru se întâmplă mereu la ei. Micile mele probleme cu cordul mi se păreau insignifiante. Aşa o fi judecat şi doctorul, care mi-a fixat următoarea întâlnire peste patru luni. Eram emoţionată, drept care m-am bâlbâit ca de obicei când a trebuit să înşir medicamentele pe care le iau (8!) şi am uitat unul, important, care îmi scade excesiv tensiunea. Iar voi avea probleme să pot vorbi cu doctorul, dar sunt mult mai înţelegătoare şi mai calmă acum, de când am descoperit sursa neînţelegerilor, dacă vor fi existând. Sunt mai calmă şi pentru că doctorul îmi apare schimbat, mai înţelegător, mai blând.

La prânz au trecut fetele pe la noi, pe rând, şi le-am spus despre fata plânsă de dimineaţă, despre aşteptarea ei înfrigurată şi despre sentinţa doctorului, pentru ca să o întreb pe fiecare în parte de unde ştiam eu că era vorba despre tatăl, şi nu despre mama fetei. A sărit în sus fiecare, zicând că respinge cu indignare insinuarea (de fapt, Ada a zis că e o măgărie…). Ca să vezi ce le trecea prin cap…

17 martie 2012

De la ultima consemnare aici au trecut două săptămâni, săptămâni în care m-au chinuit durerile. A fost şi ziua lui Mircea, sărbătorită în familie şi a doua zi cu prietenii din vecini. Bineînţeles că mi-a crescut tensiunea, dar, când ştiu că are cauze precise (adică agitaţia, în acest caz), nu mă sperii prea tare. Vecina şi prietena doctoriţă de familie mi-a dat recomandare pentru radiografie de bazin la MedLife, unde am aflat că durerile mele se datorează deteriorărilor grave de coloană, adică aceloraşi cauze care au determinat şi mai demult acelaşi tip de dureri.

Doctoriţa care se ocupa de imagistică m-a chemat să-mi explice radiografia în cabinetul ei şi mi-a explicat cu voce tare şi cu uşa deschisă că este ceva grav, iar când am întrebat dacă nu s-ar putea pune problema de operaţie s-a uitat la mine cu un fel de răceală şi dispreţ şi mi-a spus: „Cine se mai bagă să vă opereze pe dumneavoastră? Poate să încercaţi ceva la fizioterapie!“. Cei care se aflau în sala de aşteptare, inclusiv soţul meu, mă priveau cam speriaţi atunci când am ieşit din cabinet.

Acum mă pregătesc să merg la alt doctor, specialist în recuperare, iar până atunci încerc să mă plimb în fiecare zi, chiar dacă mă doare. Ies cu Mircea după-amiaza în parcul Herăstrău, unde până astăzi nu întâlneam mai mult de două-trei cupluri. Astăzi însă, în prima zi de adevărată primăvară, am văzut cea

mai mare aglomeraţie de maşini şi pietoni din acest parc: nici pe vremuri, de 1 Mai, parcă nu se vedea aşa ceva. Dar toată atmosfera avea ceva obosit în ea: poate că iarba care, abia ieşită de sub zăpadă, părea uscată, poate că oamenii se mişcau mai încet, pentru că pierduseră obişnuinţa, poate că toate la un loc şi în plus oboseala şi durerile mele îmi dădeau această impresie de prăfuit şi de ireal.

Zilele acestea am avut şi motive de bucurii. Ilinca s-a ocupat serios să refacă site-ul meu (nadia-anghelescu.com), deteriorat de vreo o lună de zile, timp în care nu s-a mai văzut deloc. Când Ilinca mi-a spus că îl transferă la o altă firmă sau gazdă, cum i-o fi spunând, am fost destul de sceptică. Acum l-am văzut şi îmi place. Au fost îmbogăţite şi CV-ul meu şi lista de lucrări, care mai că mă impresionează şi pe mine. Dar şi Ada ne-a făcut în seara asta o surpriză: m-a chemat Mircea s-o văd pe Ada la televizor, la Money Channel, vorbind cu aplomb despre ce aduce Discovery nou pentru tehnicile moderne de învăţare: mi-a plăcut. Ea era acasă şi nu ştia că se reia o emisiune din serile trecute, despre care nici atunci nu ne spusese nimic. Copiii din ziua de azi…

18 martie 2012

Pregătindu-mă (în gând) pentru plecarea noastră la Ischia de Paşti şi de alte aniversări, m-am trezit cu tot felul de amintiri legate de şederile noastre la mare de-a lungul timpului şi până mai ieri. Cât erau fetele mici am ţinut să mergem la mare zicând că ele au nevoie de asta, dar, la drept vorbind, şi pentru că noi ne simţeam bine la Vila Scriitorilor de la Olimp, unde condiţiile de şedere erau foarte bune, iar pe cele de masă le găseam acceptabile. Mereu ne întâlneam acolo cu amici ori ne făceam amici cu care ne plimbam sau mergeam seara la un restaurant. Oamenii erau destinşi, veseli. Eu atrăgeam atenţia cu rochia de pânză de bumbac lungă, strânsă în talie, dar destul de largă jos, şi mai ales cu mâneci largi, pe care mi-o puneam după plajă, pentru a merge la masă, sau ceva mai târziu, după prânz (eu n-am putut sta nicicând prea mult la soare). Era o rochie care fusese făcută în Pakistan, un cadou de la o persoană dragă mie (se numeşte Eti). Pe un fond alb-murdar, pe mijloc, de sus şi până jos, şi pe mânecile largi avea desene geometrice în ţesătură, cu roşu, albastru şi alte culori palide acum, după numeroase spălări. Oricum, cu ea aveam un aer vag oriental care putea impresiona. Am purtat-o la mare până acum câţiva ani.

Ne-am făcut mulţi prieteni la Olimp, dar în ultimii ani numărul lor a scăzut: cei mai statornici de câţiva ani încoace, rămaşi buni prieteni şi după ce eu am încetat să mai merg la mare, la recomandarea doctorilor, au fost soţii Negrici. Ne-am întâlnit destul de des cu ei, fie la noi, fie la ei, şi ne-am descoperit multe lucruri în comun, inclusiv vechi prieteni precum familia Cornea, cu care noi ne vedem de multă vreme. Am fost şi rămân o admiratoare a Irinei Cornea, care se apropie acum de 90 de ani, la fel de senină şi cu simţul umorului cum era în urmă cu vreo 25 de ani, deşi a suferit numeroase operaţii şi are şi acum multe motive de suferinţă.

Când eram mai tineri, mai ales după ce s-a născut Ada, mergeam la mare în fiecare an, la Vila

Scriitorilor. După Revoluţie am încetat să mai mergem la Olimp, poate şi cu gândul la vorbele cam dispreţuitoare pe care ni le spunea regretatul Sergiu Al-George despre reşedinţa noastră de vară, pentru că el îi detesta pe burghezii care se plimbau în haine de duminică (andimanşaţi!) pe malul mării, în vreme ce ei, în grup cu familia Paleologu şi cu alţii, umblau desculţi la 2 Mai şi trăiau viaţa cea mai simplă cu putinţă. Am putut gusta şi noi mai târziu un fel de viaţă asemănător la Vama Veche, timp de mulţi ani, când am stat la prietenii Elsa şi Paul Miron, iar mai târziu şi la vecinul lor, prietenul nostru al tuturora, Mihai Moraru. La familia Mihai Moraru ne adunam de obicei seara mai târziu, făceam un grătar, beam adesea ceva mai serios decât bere şi cântam, inclusiv cântecele mele ardeleneşti, pentru că Mihai ştia de toate.

Cât am stat la familia Miron, dar şi după aceea, vizitele diverşilor amici comuni nu mai conteneau, spre bucuria noastră, a tuturora. La ora şapte seara ne adunam în jurul mesei rotunde de afară, „la bere“, cum se spunea, dar şi la tot felul de gustări şi poveşti. A fost şi o seară specială la ei, o dată pe când eram şi noi acolo, alături de Niki Manolescu şi prietena lui din vremea aceea, şi am participat la pregătiri: noi, femeile, am tăiat mari cantităţi de varză pentru salată şi am umplut cu brânză cartofii pe care îi înfăşuram în staniol ca să fie gata pentru pus pe jăratic. Se pregătiseră toate cele necesare ca să fie pus un berbec la frigare, dar respectivul, prea mare, n-a vrut să se frigă până mult după miezul nopţii, aşa că numeroşii oaspeţi veniţi de pe întregul litoral au mâncat mai mult din cartofii copţi umpluţi cu brânză, din salata de varză şi din altele pe de lături. Noroc cu vinul, care ne-a făcut să cântăm toată noaptea.

Pe măsură ce Paul avea din ce în ce mai multe probleme de sănătate, Elsa se străduia tot mai mult să-i facă viaţa plăcută, cu oaspeţi, cu sărbătorirea apariţiilor lui editoriale şi alte asemenea. Episodul la care mă refer se leagă de iniţiativa Elsei de a invita Teatrul din Constanţa să joace în curtea familiei de la Vama Veche piesa lui Paul intitulată *Viaţa şi pătimirile lui Publius Ovidius Naso*. Noi ne aflam acolo pe vremea când actorii făceau repetiţii în fiecare seară în vederea spectacolului care urma să se desfăşoare, nu numai în prezenţa prietenilor aflaţi pe litoral, ci şi a nepoatelor lui Paul din Germania, precum şi a altor oaspeţi străini.

Stăteam atunci în casă cu familia Mihai Moraru şi eram implicaţi total în desfăşurarea repetiţiilor pentru piesă, nu numai pentru că asistam la unele dintre acestea, nu numai pentru că măgarul, personaj important în piesă, avea domiciliul în grădina din faţa casei lui Mihai şi îşi anunţa prezenţa prin sunetele specifice, uneori chiar când dormeam, ci şi mai direct: casa lui Mihai, cu intrare-ieşire pe două laturi opuse, oferea o bună oportunitate actorilor care făceau repetiţii seara, pe o platformă situată la oarecare distanţă de casă, de a intra în casă (în culise, adică) pe o parte, de a ieşi şi a intra din nou pe altă parte. Ce mai, ca la un teatru adevărat…

Scena pe care vreau s-o povestesc s-a petrecut târziu într-o seară frumoasă de vară când aveau loc repetiţiile, iar noi stăteam la masă, aflată afară, la distanţă de „scenă“, cu familia lui Mihai şi cu alţii, eu îmbrăcată cu rochia orientală despre care am povestit. Eram binedispuşi, ajutaţi de un vin bun asortat la fripturile la grătar în care Mihai se specializase. Eu m-am dus la un moment dat spre camera noastră să iau ceva de acolo şi când am ajuns în apropiere, brusc mi-a apărut în faţă un actor-soldat, care literalmente a înmărmurit. M-am mirat, dar mi-am spus că rochia mea lungă şi „orientală“ m-o fi făcut să

par din altă lume, aşa că am trecut mai departe şi apoi le-am povestit celor de la masă cum l-am speriat eu pe soldat. Mircea s-a prefăcut indignat, că de ce adică să se sperie ăla de nevasta lui, dar apoi ne-am luat cu altele şi am uitat.

În seara următoare, când eram singură acasă şi stăteam afară (Sanda era culcată în camera ei), a trecut pe acolo acelaşi soldat în drum spre scenă şi, când a ajuns lângă mine, a rostit următoarea replică: „M-aţi pierdut pe drum, doamnă profesoară!“ şi a trecut mai departe, spre scenă. Mi-am adus apoi aminte că un fost student al nostru dispăruse prin anul al doilea de la facultate, iar un coleg mi-a spus că devenise actor la Teatrul din Constanţa. Nici înainte, nici după această întâmplare nu l-am mai văzut. Cum să nu se fi simţit bântuit, săracul de el?

Au fost ani buni, ani frumoşi cei pe care i-am petrecut la Vama Veche, ani care n-au mai putut fi la fel după ce Paul a murit, iar mai apoi şi Sanda, soţia lui Mihai. Noi nu mai mergem acum la mare, nici la Olimp, nici la Vama Veche, pentru că nu ne lasă doctorii.

23 iulie 2012

Au trecut, iată, mai bine de patru luni de la ultima mea însemnare în acest mic jurnal. De fapt, nu s-a întâmplat mare lucru, iar ce s-a întâmplat nu prea merită să fie povestit. Pe scurt, am avut probleme de sănătate, unele care le continuau pe cele dinainte (cele cardiace) şi altele pe care le puteam considera oarecum noi, cele legate de coloana vertebrală. Reveniseră, de fapt, dureri care m-au chinuit începând cu anul petrecut la Lyon şi care au continuat, atenuate de curele de la mare, şi la Bucureşti, când marea mi-a fost interzisă. Acum mă durea acelaşi picior drept, de sus şi până jos, când stăteam în picioare sau mergeam, uneori insuportabil, iar durerea n-a cedat la medicamentele obişnuite şi nici la tratamentele obişnuite. Iarna grea, care ne-a împiedicat să ieşim din casă multă vreme, iar pe mine m-a obligat să stau pe scaun mai mult decât aş fi dorit, şi-a pus o rea amprentă asupra sănătăţii coloanei mele, şi aşa cam precară. În iarnă am fost obligată să-l rog pe colegul şi fostul meu student Andrei Avram să corecteze lucrările mele de la examenul doctoranzilor din anul întâi, pentru că nu puteam să merg. Atunci am zis: „ Gata, este un semnal că nu mai trebuie să ţin cursuri, nici măcar la doctoranzi“.

Nu mi se părea drept ca aceste mari dureri să se manifeste şi în perioada în care noi ne pregăteam pentru sărbătorirea nunţii de aur, pe care urma s-o petrecem în luna aprilie la Ischia, o insulă în apropiere de Capri, aşa că m-am gândit să iau măsuri. Din păcate, m-am gândit cam târziu, aşa că măsurile nu numai că n-au fost eficiente, dar dacă mă iau după spusele medicului cardiolog, care-mi vroia binele, au fost şi „cam prosteşti“. O săptămână de masaj dur pe tot corpul, la un centru de medicină sportivă, masaj care m-a lăsat cu vânătăi, a amplificat durerile de picior, pe care le-am luat cu mine pe minunata insulă italiană şi le-am adus şi înapoi.

La Ischia a plouat destul de mult, dar nu ne-am dat bătuţi: am încercat să profităm chiar în aceste

condiţii de tot ce puteau oferi frumoasele locuri în care ne aflam. Ne-am plimbat câte puţin în micul orăşel în care aveam reşedinţa: făceam vreo douăzeci de paşi, iar apoi ne opream pentru ca eu să mă aşez unde se nimerea. De vreo două ori am închiriat un taxi (destul de ieftin: în aprilie nu era sezon acolo) şi am vizitat toată insula: o frumuseţe. E drept că ne-au fost date peste cap planurile de a ne întâlni la Napoli cu prietenii italieni Marika şi Bruno, pentru că eu nu mai vroiam (nu mai puteam!) să traversez din nou marea, după ce avusesem la venire un rău de mare pe care nu-l voi uita. La întoarcere însă, la traversarea spre Napoli, de unde luam avionul, n-am avut nici un rău: era cald şi frumos, iar eu eram pregătită cu nişte pastile speciale pentru ocazie. În totului tot, mi-a plăcut la Ischia, orice s-ar crede! Viaţa în aer liber, frumuseţea locurilor, starea mea sufletească m-au făcut să arăt mai bine decât în Bucureşti.

La întoarcerea la Bucureşti am început să iau mai în serios durerile mele, pentru că nu mă lăsau deloc, şi m-am dus la un doctor (profesor, considerat foarte bun), dar toate medicamentele pentru durere şi procedurile de fizioterapie obişnuite pe care mi le-a prescris au dat greş în cazul meu. În final, doctorul avea aerul că s-a supărat pe mine când a văzut că piciorul drept dă semne de pareză şi că remediile prescrise de el nu mi-au fost de folos: mi-a recomandat să mă operez imediat la coloană.

N-am făcut-o chiar imediat, mi-am zis că trebuie să mai consult şi alţi doctori, neurochirurgi şi neurologi. Nu ştiam ce să mai cred, pentru că într-o zi un doctor mă sfătuia să nu fac operaţie pe coloană, să recurg în continuare la alte soluţii, în timp ce alţii din tagmă mă asigurau că trebuie să mă operez de urgenţă, ceea ce nu-mi surâdea.

Durerile au continuat până acum câteva săptămâni, când am ajuns la un centru unde doctorii se ocupau de coloană, începând cu tot felul de procedee care nu ajungeau până la operaţie. Un doctor de acolo, calm şi binevoitor, pe care mă bazez acum şi îl ascult cuminte, mi-a recomandat să încep cu infiltraţii în coloană, la ei, şi de când un doctor priceput de acolo mi-a făcut infiltraţii, nu mă mai durea nimic, sau aproape nimic.

Dar nici acum n-am încredere deplină în piciorul meu drept, pentru că uneori parcă vrea să mă lase.

De câteva săptămâni stăm aproape tot timpul la Măneciu, unde ne simţim minunat, ca de obicei. Am primit acolo şi vizita prietenilor parizieni Andreea şi Barbu, împreună cu Nelly, o prietenă a lor (şi a noastră!) de mai demult, care locuieşte de foarte mulţi ani în Elveţia, unde am întâlnit-o şi eu. Andreea şi Barbu au şi ei o casă de vacanţă la ţară, într-un sat de lângă Snagov, aşa că ştiu să preţuiască ce am făcut noi la Măneciu. Ei au fost primii amici care ne-au vizitat acum doi ani în căsuţa pe care de curând o cumpăraserăm: anexa, care a devenit acum punctul principal de atracţie (şi admiraţie!) pentru vizitatori, nu exista încă. Acum, prietenii ne-au admirat-o, ne-au admirat grădina şi noi ne-am bucurat. A fost o zi plăcută cea petrecută cu ei, iar felurile de mâncare preparate de noi şi de bunele noastre vecine (sfârşind cu clătite cu dulceaţă!) au fost foarte apreciate.

Greu pot înţelege unii din părţile noastre de ce acest cuplu de prieteni ai noştri, care posedă un frumos apartament la Paris, precum şi un foarte frumos apartament la Bucureşti, în apropiere de parcul

Herestrău, găseşte cea mai mare plăcere în a-şi petrece vara în casa veche amenajată de ei în satul Lipia. Noi îi înţelegem, ei ne înţeleg, iată de ce ne-am bucurat mult când ne-au spus că au petrecut o zi minunată la noi.

Septembrie: în loc de încheiere

Undeva trebuie să se încheie acest jurnal al meu, şi poate că este bine să se încheie acum, când încă nu m-au copleşit suferinţele.

Am petrecut o vară ca în poveşti în Bucureşti, la Măneciu şi apoi din nou în Bucureşti. La Bucureşti am avut parte, în luna iunie, de o sărbătorire cu ocazia sfârşitului de carieră din partea grupului ambasadorilor arabi acreditaţi la Bucureşti, sărbătorire care a avut loc la reşedinţa ambasadoarei Marocului. A fost emoţionant pentru mine tot ce s-a spus acolo, dar n-am uitat nici masa excelentă care ne-a fost servită. Despre bucătăria marocană se spun poveşti, inclusiv Claude Lévi-Strauss a vorbit despre minunăţiile ei, mai ales despre amestecul de gusturi (dulce şi picant la carne, de exemplu) ce o caracterizează.

La Măneciu am stat câte puţin la soare în fiecare dimineaţă şi am căpătat o culoare cum n-am avut din tinereţea îndepărtată, când mergeam la mare şi stăteam destul de mult acolo. Întoarsă la Bucureşti, m-am ocupat cu plăcere de rochii de seară, pentru că urma să merg la două nunţi, lucru care nu mi s-a întâmplat de mulţi ani de zile.

Dar, după aceea, piciorul a reînceput să mă doară şi inima a continuat să-mi atragă atenţia. Ştiu acum că voi face operaţie de coloană vertebrală, cu un doctor care îmi dă încredere. După aceea, mă voi ocupa şi de celelalte suferinţe. Nu sunt speriată, când fac bilanţuri mă simt chiar bine. Am făcut o meserie pe care n-am visat-o, dar care mi-a dat satisfacţii mari. Nu numai predarea, cursurile pe care le-am ţinut o viaţă, mi-a adus bucurii, ci şi ştiinţa pe care am slujit-o, ca să zic o vorbă mare. Sigur, n-aş spune precum un cunoscut autor român „eu am *văzut* idei“, dar pe aproape. Am cunoscut oameni minunaţi, în primul rând în ţara mea, dar şi în Franţa şi în alte ţări din lume, inclusiv din ţările arabe. Am avut norocul, de-a lungul vieţii, să stârnesc simpatii spontane unor oameni pe care aveam motive să-i admir şi să-i iubesc. Acestei şanse pe care mi-a dăruit-o viaţa îi datorez, în bună măsură, şi seninătatea acestor din urmă ani, care n-au fost mereu uşori. Restul, marele rest, aparţine în întregime familiei.